John J. Ross

Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü

Çeviren: Merve Sevtap Ilgın

İNCELEME

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

SHAKESPEARE'İN TİTREMESİ
ORWELL'İN ÖKSÜRÜĞÜ

John J. Ross New Brunswick, Kanada doğumlu. Dahiliye ve enfeksiyon hastalıkları uzmanı ve Harvard Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi. Boston'da yaşıyor.

Merve Sevtap Ilgın 1987 Çanakkale doğumlu. Hacettepe Üniversitesinde Mütercim-Tercümanlık ve İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı. İstanbul'da yaşamakta ve İTÜ'de İngilizce okutmanı olarak çalışmaktadır.
Daha önce çevirdiği kitaplar: *Güzel Bir Kız, Zombi* (Joyce Carol Oates), *Kaplanın Karısı* (Tea Obreht), *Sığınak* (John Brandon), *Sınıraşımı* (Rose Tremain), *Günlükler* (Sylvia Plath).

JOHN J. ROSS

Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü

İnceleme

Çeviren
Merve Sevtap Ilgın

Yapı Kredi Yayınları - 4416
Edebiyat - 1240

Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü / John J. Ross
Özgün adı: **Shakespeare's Tremor and Orwell's Cough**
Çeviren: **Merve Sevtap Ilgın**

Kitap editörü: **Dürrin Tunç, Sezgi Gencay**
Düzelti: **Filiz Özkan**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Gülçin Erol Kemahlıoğlu**

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Orhangazi Mahallesi, 1673. Sokak, No: 34 Esenyurt / İstanbul
Sertifika No: 12039

Çeviriye temel alınan baskı: St. Martin's Griffin, New York, 2012
1. baskı: **İstanbul, Haziran 2015**
ISBN 978-975-08-3223-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2012
Copyright © 2012, John J. Ross
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
İnternet satış adresi: **http://alisveris.yapikredi.com.tr**

Megan'a

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu • 9

Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü

1. HOR KULLANILMIŞ EN SERT BIÇAK:
Shakespeare'in Titremesi • 13

2. IŞIKTAN SÜRGÜN:
Milton'ın Körlüğü • 41

3. TEPEDEN GELEN ÖLÜM:
Jonathan Swift'in Bunaması • 65

4. TATLI ZEHİRDEN BİR MELTEM İNİVERDİ CİĞERLERİNE:
Brontëler ve Tüberküloz • 91

5. KUŞKUNUN KASVETLİ LABİRENTİ:
Nathaniel Hawthorne'un Tuhaf Ölümü • 121

6. AKLI BAŞINDALIĞIN TEKİNSİZ KARAKOLU:
Herman Melville'in Sayısız İlleti • 147

7. SEKS VE ÖLÜM:
Brusella, Arsenik ve William Butler Yeats • 177

8. AMATÖR BİR TIP DOKTORUNUN BAŞINA
GELEN TIBBİ AKSİLİKLER:
Jack London'ın Kibirden Ölümü • 199

9. YÜZ KIZARTICI GİZLİ HASTALIK:
James Joyce'un Zührevi Hastalıkları • 213

10. "ER YA DA GEÇ CANIMA OKUYACAK OLAN HASTALIK":
Orwell'in Öksürüğü • 232

Teşekkür • 257
Kaynakça • 259

Yazarın Notu

2000 yılında, Amerikan gençliği yasaklardan ve dizginlerden bıkmış usanmıştı. Birleşik Devletler'de tüm zamanların en düşük seviyelerini gören sifilis (frengi) oranları aniden artmaya başladı. HIV enfeksiyonunun tedavisinin eziyetli ancak etkili olduğu bir çağda cinsel olgunluğa erişen ilk nesil, AIDS tehdidinden bezmişti, bu da yüksek riskli cinsel aktivitelerde yükselmeye yol açtı. Hem internetin olanak sağladığı isimsiz seks piyasasının daha elverişli bir hale gelmesi hem de metamfetaminin ucuz ve bol olmasını sağlayan amatör farmakolojideki ilerlemeler bu umursamazlığa çanak tutuyordu.

O zamanlar bulaşıcı hastalıklar uzmanı olarak çalıştığım Boston eğitim hastanesinde, ikinci evre sifilis belirtisi gösteren birçok hastanın durumu en başta fark edilmemişti. 1945'te yarım milyon Amerikalı'yı etkileyen sifilis, artık öyle nadir görülen bir hastalık haline gelmişti ki Birleşik Devletler'deki çoğu hekim ne bir vaka görmüştü ne de hastalığın belirtilerine aşinaydı. Tıbbi zeminlerde tartışılması için frengi üzerine bir PowerPoint konuşması hazırladım ve konuşmayı birkaç Shakespeare alıntısıyla süslemeyi düşündüm; üniversite yıllarımdan, büyük ozanın frengiyle dalga geçmeye bayıldığını belli belirsiz hatırlıyordum. Yıpranmış *Riverside Shakespeare* nüshamın tozunu sildim ve yapraklarını çevirmeye başladım. Vay anasını, diye düşündüm, burada sifilisle ilgili *ne çok* şey var. Merakım uyanmıştı, konuyu biraz daha deştim. Shakespeare'in bu sifilis takıntısıyla, başından geçen cinsel talihsizliklere dair çağdaş dedikodularla onun hakkında kesin olarak bilinen tek tıbbi gerçek –el yazısının orta yaşlarının sonunda titrek bir hale geldiği gerçeği– arasında bir bağlantı mı vardı? Uzmanlık alanı bu olan dinleyicilerin ötesinde pek ilgi çekmeyeceğini sanarak, *Clinical Infectious Diseases*'de çıkan bir makale yazdım. Oysa bu makale beni şaşırtarak bir hayli internet dedikodusu yarattı ve *The Daily Show*'da bir bölüme ilham verdi. Yazarlar ve hastalıkları hakkında, tıbbi bir bakış açısından yazılmış bir kitabın ilgi çekebileceğini düşünmeye başladım.

Shakespeare, Milton, Swift, Joyce ve Orwell bölümlerine hastalık tecrübesini hastanın gözünden aktarmayı amaçlayan kısa hikâyelerle başlama cüretinde bulundum. Milton, Swift ve Orwell hakkındakiler bütünüyle biyografilere dayanmaktadır. Shakespeare hikâyesi ise tamamen kurmacadır. Joyce'a "belsoğukluğu" ya da gonore teşhisi konduğu bilinmektedir ve onu tedavi olması için bu hastalıkta uzman olan Dublinli bir prastisyen hekime yönlendirmişlerdir. Bu bölümde anlatılan muhayyel ve oldukça çarpıcı gonore tedavisi 1904'teki son teknoloji tıbbi tedaviye dayanmaktadır. M'Intosh ve Mellor isimli hekimler hayali karakterlerdir.

Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü

1. HOR KULLANILMIŞ EN SERT BIÇAK:
Shakespeare'in Titremesi

Shakespeare'in gerçek gizemi, isteyerek yapılabilecek herhangi bir şeyden binlerce kat daha gizemli olan şudur: Dante'nin, Cervantes'in, Chaucer'ın, Tolstoy'un, daha kim derseniz, hepsinin aksine, yazmayı niçin kendi iradesiyle bırakmıştır?[1]

– Harold Bloom

Shakespeare'in kabrinde Shakespeare'in yazdığından çok daha fazlası yatar.

– Herman Melville,
"Hawthorne and His Mosses"

Yirmi yıl yaşadı Londra'da... Yirmi yıl gönül eğlendirdi orada, evlilik kurumunun getirdiği aşk ve onun erdemli hazları ile evlilik dışı aşk ve onun günahla dolu hazları arasında.

– James Joyce, *Ulysses*

Ateş nöbetleri nüksetmişti. Üstat Shakespeare pelerininin başlığını gözlerinin üzerine kadar çekti ve aksayan bacaklarıyla yürüyebildiği kadar hızla yürüyerek Bishopsgate'te kaldığı handan aceleyle çıkıp uzaklaştı. Bir çift başıboş domuzun yanından sarsak hareketlerle geçti ve sokakların çamur ve tezeğinin arasından dikkatle ilerledi. Kötü koku ve pislik, memleketten buraya ilk geldiği zamankine kıyasla daha az rahatsız eder olmuştu onu. Köprüye yaklaştıkça, şehrin gürültüsü artıyordu: At arabalarının tıkırtısı, sokak satıcılarının bağırtısı, meyhaneci kadınların gevezelikleri, Londra yiğitlerinin attığı sarhoş naralar. Siyahlara bürünmüş bir püriten, yüzünü ekşiterek bu sahneye şöyle bir göz gezdirdi ve Will'le kısacık bir göz teması kurdu. Oyuncu kafasını

1 "Last Will: How to read between the lines of the Bard's bequests", *Yale Alumni Magazine*, Temmuz/Ağustos 2006, s. 35.

eğdi ve ellerini yumruk yaptı – avuçlarındaki müzevir döküntüyü saklamak için.

Londra Köprüsü harikulade ve acayipti, şaşaalı binalarla çevrili heybetli bir yapı. İç rahatlığıyla konutların altındaki karanlık, klostrofobik tünele girdi. İçeride, ardı arkası kesilmeyen bir gürültü yükseliyordu: Kadim iskelelerin arasında yükselen sular karaya hücum ediyor; su çarkları gıcırdıyor; çıraklar dövüşüyor; arabacılar geçiş hakkı için tartışıyor; kör kemancı kemanını çalıyordu; kesilsinler diye Eastcheap'e, mezbahaya giden koyunlar yolda meliyordu. Köprünün siperinden çıktı ve diğer taraftaki acı veren güneş ışığına çıktı. Kaval kemikleri zonkladı ve kasları acıdı. Kendine rağmen, kafasını kaldırıp köprünün sonundaki vatan hainlerinin mızraklara geçirilmiş kafalarıyla süslenmiş muazzam taş geçide baktı. Sırıtkan kafataslarında hâlâ küflenmiş et parçaları duruyordu; tarazlanmış, yoluk saçları güneş ve yağmurdan ağarmıştı.

Southwark'ta, havlayan çoban köpeklerini ve Bear Garden'da kalabalığın uğultusunu işitti. Bir direğe zincirlenmiş, köpeklerle kışkırtılan ihtiyar ayı Sackerson'ın böğürüşünü, pençeleriyle saldırışını canlandırdı gözünde. Gözüne ilişen ara sokaklardan birinde oynayan yırtık pırtık giysili çocuklar içini eve dair endişelerle ve bir yalnızlık ve utanç sızısıyla doldurdu. Sıra sıra dizilmiş genelevlerin önünde çöküк burunlu ve bacakları yara içinde leş gibi bir dilenci kadın gördü. Kerhanelerde yıllar süren sadık hizmetine karşılık, frengiden ölsün diye sokağa atılmıştı. Korku dolu bir ürpertiyle tüyleri diken diken oldu ve bakışlarını kaçırdı.

Kafası zonkluyor; kendini sersem ve aptal gibi hissediyordu. Rezil durumdaki evlerden oluşan bir labirentin içinde dönüp duruyordu ki, gideceği yer karşısına çıkıverdi. Bir hizmetli onu aşağıya giden merdivenlere yöneltti. Ozan, leş gibi sülfür kokusu yayan sıcak bir mahzene doğru indi. Geniş bir fırın odayı yanıp sönen turuncu ışıklarla dolduruyordu. İnleyen adamların terli kafaları geniş tahta küvetlerden dışarıya çıkmıştı. Demir maşalar taşıyan soluk benizli ve sıska bir adam odanın içinde koşuşturuyor, bir kapağı açıp küvetleri sıcak tuğlalarla besliyordu. Tuğla yığınlarının üzerine sirke döktü ve terden parıldayan adamları inletip sarsan keskin bir buhar yükseldi.

Doktor ansızın Will'in hemen yanında belirdi, onu irkiltti. Özenle kesilmiş keçi sakalıyla şık ve gösterişliydi. Rahatlatıcı bir şekilde gülümsüyor olsa da, ozan doktorun mesafeli durduğunu

fark etmişti. Hekim, teskin edici, kibar bir sesle, tedaviyi açıkladı: Bağırsakları boşaltmak için kuru erik kompostosu; hazmı kolaylaştırmak için taze etler; hastalığı deriden arındırmak için zencefil ve terleme küveti. Doktor önemsiz yan etkilere karşı uyardı: Denetimsiz salya artışı, ağız kokusu, dişeti kanaması, ürperti ve titremeler. Yine de ümitsiz hastalıklar ümitsiz çareler gerektirirdi, elbet.

Shakespeare bir avuç dolusu gümüş akçe uzattı. Hekim eldivenli eliyle bu paraları aldı, dikkatle inceledi ve yapmacık bir gülümsemeyle cebine koydu. Will'i muazzam ocaktaki tuğlalarla ilgilenen sıska, benzi atık adama yöneltti. Ozan yeniden dönüp baktığında, doktor gözden kaybolmuştu bile.

Tuğlalarla ilgilenen bu bir deri bir kemik adamın aklı pek başında değildi. Elleri titriyor ve hem ürkek hem hırçın görünüyordu. Şairin döküntülerini görünce, çürük dişlerle dolu ağzını açarak kıkırdadı ve ağzından salyalar aktı. "Winchester kazı mı ısırdı, ha? Hah-ha! İyi bir iki terleme bunun icabına bakacaktır, aslanım. Tozlanma küvetine girelim, o halde!"

Ozan soyundu ve teni pul pul lekelerle kaplı halde, utanç içinde dikildi. Endişeyle küvetin bir tarafından tırmandı ve yan tarafa çivilenmiş kalasın üzerine oturdu. Bu kalasın altında kalan küvetin tahta dibi çıkarılmış, geriye topraktan bir çukur bırakmıştı. Bu acayip, sıska adam sarsak hareketlerle küvetin üzerine ağır bir kapak kapattı, ancak şairin kafasına yetecek kadar geniş bir boşluk kalmıştı. Sonra küvetin alt tarafındaki kapağı itip açtı ve şairin ayaklarının altına sıcak, metal bir plaka yerleştirdi. Plakanın üzerine kırmızı bir toz attı. Toz, tıslayan dumanlarla pis kokulu çiçekler açarak yok oldu. Doktorun adamı bunu defalarca yineledi, ta ki Will öğürmeye başlayana kadar. İnce, metalik bir toz bedenini kapladı. Sıska adam oturağın altındaki çukura sıcak tuğlaları yığdı ve onları sirkeyle ıslattı. Asitli buhar dalgaları yukarıya doğru yükselirken, ozan titreyip terlemeye başladı. Bu hafta çok da hoş bir hafta olmayacaktı.

Shakespeare hakkında öyle çok fazla şey bilmeyenler bile oyunlarını kimin yazdığı konusundaki tartışmadan haberdardır. Lafını sakınmayan uçuk bir azınlık geçmişi Shakespeare gibi olan bir adamın böylesi bir edebî dehaya sahip olmasından şüphe duymakta ve oyunlarının aslında her nedense isimsiz kalmayı yeğleyen bir

aristokrat tarafından yazıldığını düşünmektedir. Bu düşünce züppece ve yersiz iki varsayıma dayanır: İlki, mükemmel yazabilmenin büyük ölçüde eğitimli olmayı gerektirdiği; ikincisiyse, yaratıcılığın varlık ve refaha bağlı olduğu varsayımıdır. Gerçeğin bunun tam aksi olduğu söylenebilir. Birçok müthiş yazar büyük ölçüde kendi kendini eğitmiştir veya üniversiteye gitmemiş ya da okulu yarıda bırakmıştır. Üstelik bir miktar gençlik acısı, fantezi ve hayal gücü üzerinde etkili bir uyarıcı görevi görerek yazara yardımcı olabilir. Müthiş yazarlarda sıkça rastlanan biyografik bir özellik de, maddi bir felaket, ebeveynlerden birinin ölümü ya da başka bir travmayla güvensiz hale gelen bir ergenliğin takip ettiği mutlu bir erken çocukluk dönemidir. William Shakespeare için de aynı durum geçerlidir.

Shakespeare, Nisan 1564'te, Stratford adlı bir pazar kasabasında doğmuştur. Annesi Mary hakkında neredeyse hiçbir bilgi olmasa da, babası hakkında epeyce şey bilinmektedir. John Shakespeare, Falstaff'ın kıvrak zekâsı ve hovardalığı, Kent'in inatçılığı ve sadakati; Lear'in zayıf muhakeme gücünün bir birleşimidir. Eldiven ticaretinden meşru, tefecilik ve karaborsa yün ticaretinden yasadışı bir servet edinmiştir. Hemşerileri onu bugünkü belediye başkanına benzer bir makam olan muhafızlık görevine getirecek kadar çok sevmişlerdir. Fakat, John yasalarla ters düşüp parasının ve topraklarının büyük bir kısmını kaybedince, Shakespearelerin örümcek ağlarıyla örülmüş bu refahı William'ın ergenlik yıllarında dağılıverir. Elizabeth dönemi İngilteresi, çağdaş anayasal bir monarşiyle polis devleti olmak arasında gidip gelmektedir. Casuslar ve muhbirler, dini tutuculuk, ticari düzenlemeler ve tekellerden oluşan baskıcı bir sistem dayatmaktadırlar. John Shakespeare yalnızca şaibeli işlerinden ötürü değil, Protestan ayinlerine katılmayı sıklıkla ihmal edip ailesinin kapalı kapılar ardında aslında Katolik olduğunun ortaya çıkmasından ötürü de ağır para cezalarına çarptırılmıştır.

John Shakespeare bir zamanlar keskin zekâlı en büyük oğlunu bir centilmen gibi iyi bir üniversite eğitimi almaya göndermeyi ummuş olsa da, iflasın eşiğine gelmek bunu artık imkânsız bir hale getirmişti. Genç Will on beş, on altı yaşlarına kadar mahalle ortaokulunda Latince ve hitabet eğitimi alacaktı. Böylece Dickens, Yeats ya da Herman Melville'den biraz daha iyi bir eğitim görmüş

oldu. Sonra Lancashire'da soylu bir Katolik ailenin evinde özel öğretmenlik yaptı. On sekiz yaşına geldiğinde, Stratford'a geri döndü ve düğünlerinde iki aylık hamile olan yirmi altı yaşındaki Anne Hathaway'le evlendirildi. Will, geleneklere ayak uydurarak, babasının eldiven dükkânında çalışıp didinirken, öte yandan arzuhalci ya da kâtip olarak da çalışırdı. Anne, çiftin kızları Susanna'yı Mayıs 1583'te dünyaya getirdi ve onu Şubat 1585'te ikizler Hamnet ve Judith takip etti. Bunun üzerinden çok geçmeden, Shakespeare talihini aramak için Londra'ya gitti. (Bir nebze şüpheli de olsa) doğru kabul edilen bir Stratford efsanesine bakılırsa, Shakespeare yerel Katolik düşmanı Sir Thomas Lucy'nin topraklarında izin almadan geyik avladığı için kırbaçlanmıştı. Will, adamın park kapısına Lucy'e yazdığı bir hicvi yapıştırarak işleri daha da kötü bir hale getirmiş ve Lucy'nin haydutlarından bir adım öteye geçip kasabadan kaçmıştı.

Londra yeni yeni tomurcuklanan ve rekabetin had safhaya ulaştığı bir tiyatro sahnesine ev sahipliği yapıyordu. Kimi oyun yazarları üniversite mezunuydu; Shakespeare, Kyd ve Jonson gibi diğerleriyse eğitimli değildi. Shakespeare'in beklenmedik başarısı, kırsal kökeni ve üniversite diploması olmayışı onu doğal olarak dönemin üniversite mezunu oyun yazarlarından oluşan University Wits topluluğunun kıskanç saldırılarının hedef tahtası haline getirdi. Bu isimlerin arasında Robert Greene, George Peele ve o müthiş dil müsrifi Thomas Nashe de vardı; uçsuz bucaksız edebi yetenekleri kadar fesatlıklarıyla da ünlü üçlü. Üçü de çok geçmeden öldüler. Hasımları göçüp gitmelerinin sebebini Shakespearvari bir takıntıya dönüşen o korkunç hastalığa, frengiye bağlamıştı.

Shakespeare, 1590'ların başlarında, Southampton Kontu Henry Wriothesley'nin himayesine girdi. Wriothesley, şiire tutkun, cinsellik konusunda esnek, efemine züppenin tekiydi. Shakespeare'in en müstehcen, en çok satan şiirlerinin her ikisi de, *Venüs ile Adonis* ve *Lükres'in İğfali*, ona ithaf edilmiştir. 1594'te yayımlanan *Lükres* ithafı o zamanlar Shakespeare ve Southampton'ın benzer koşullarda olduğunu öne sürmektedir: "Lordluğunuza duyduğum sevgi sonsuzdur ... ne yaptıysam sizin; ne yapacaksam sizindir." İlk Shakespeare biyografisinin yazarı Nicholas Rowe'a göre, Southampton bir defasında Shakespeare'e 1000 sterlinlik dudak uçuklatan (abartıldığı fazlasıyla aşikâr olan) bir meblağ hediye etmiştir. Yani, Shakespeare orta yaşla-

rına ulaştığında, hatırı sayılır bir zenginlik ve üne kavuşmuştu bile. Lakin bu başarısı 1596 yılında biricik oğlu Hamnet'in ölümüyle ve belki bir de Shakespeare'in eserlerinde derin izler bırakan ciddi bir hastalık korkusuyla gölgelendi.

D. H. Lawrence, Shakespeare'in kimi eserlerinin zührevi hastalıklarla dolu olmasından afallamıştı: "Shakespeare'in trajedilerindeki kimi korku ve ümitsizliklerin frenginin farkına vardıktan sonra yaşadığı şoktan kaynaklandığına inanıyorum."[2] Anthony Burgess, Shakepeare'in frengi olduğunu öne sürecek cüreti gösteren belki de ilk eleştirmendir. Burgess, *Nothing Like The Sun* (Güneş Gibisi Yok) romanında, zavallı ozanı çiçekbozuğu, boynuzlu bir koca olarak tasvir etmiştir. Katherine Duncan-Jones ve Harold Bloom gibi akademisyenlerin daha sonra tekrarlayacağı gibi, Shakespeare'i "yersiz zührevi takıntılara"[3] sahip biri olarak betimlemiştir.

Frengi göndermeleri Shakespeare'in yapıtlarında, çağdaşlarınınkine kıyasla çok daha bol, irkiltici ve klinik anlamda kesindir. Örneğin, Christopher Marlowe'un yedi oyununun tamamında zührevi hastalıklara değinen yalnızca altı satır vardır.[4] Bununla birlikte, *Kısasa Kısas*'ta kırk üç satır, *Troilos ile Kressida*'da elli bir satır, ve *Atinalı Timon*'da altmış beş satır su götürmez bir şekilde frengiyi ve diğer zührevi hastalıkları ima etmektedir.

Shakespeare'in oyunlarında frengi ve cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklara dair çağrışımlar eşit oranda dağılmamıştır.[5] İlk on

2 D. H. Lawrence, *Selected Critical Writings*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 252.

3 Anthony Burgess, *Shakespeare*, New York: Alfred A. Knopf, 1970, s. 221.

4 Marlowe'da frengi ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara yapılan atıflar kısa ve belli belirsizdir. *Malta Yahudisi* 2.3.54-5'te, Barabas, Lodowick'i "şehrin zehri"yle ve "beyaz cüzam"la tehdit eder; *Malta Yahudisi* 4.4.34-5'te, Ithamore, "Bu sarhoş hıçkırıkta frengi var!" diye bağırır. *Doktor Faustus* Sahne 4.35-6'da "Fransız tacı"na (frengiden kaynaklanan saçkıran) esprili bir göndermede bulunur. Bkz. editörler Frank Romany ve Robert Lindsey. *Christopher Marlowe: The Complete Plays*, Londra: Penguin Books, 2003.

5 Oyunlardaki bölümlerde zührevi hastalıklara atıf yapılıp yapılmadığına karar verirken, genellikle Oxford, Arden ya da Pelican baskılarının editoryal okumalarından destek aradım. Lear'ın kadın düşmanlığı yapan laf kalabalığı, *Aşkın Emeği Boşuna*'daki herkesçe bilinen bölümler, *Coriolanus*'taki döküntüler, *Kısasa Kısas*'ta Lucio'nun son söylevi, *Troilos ile Kressida* ve *Atinalı Timon*'daki muhtemelen zührevi hastalıklara değinen, ancak başka illetlerden söz ettiği de düşünülebilecek şüpheli bölümleri katmadım. Shakespeare'de benim çetelesini tuttuğum, zührevi hastalıkları işaret eden satırlar şöyle: *Kral VI. Henry* Bölüm I ve Bölüm II, *Kral VIII. Henry* ve *İki Soylu Akraba*'nın her birinde birer satır; *Kral VI. Henry* Bölüm III ve *Bir Yaz Gecesi*

dört oyununda, *Venedik Taciri*'ne dek, oyun başına yalnızca ortalama üç satırda zührevi hastalıklara rastlanmaktadır. (Bunların büyük bir kısmı 1592-93 tarihlerinde yazılmış olan *Yanlışlıklar Komedyası*'nda görülmektedir; bu oyunda cinsel yolla bulaşan hastalıkları ima eden yirmi üç satır vardır.) Sonraki yirmi oyunda ise, 1597'de yazılan *IV. Henry, Bölüm 1*'den 1609'da yazılan *Cymbeline*'e kadar, oyun başına ortalama on beş satır düşmektedir. Son dört oyundaysa, (*Kış Masalı*, *Fırtına*, *VIII. Henry* ve *İki Soylu Akraba*'da), frengi ya da cinsel yolla bulaşan bir başka hastalığı çağrıştıran satır ortalaması iki satırın altına kadar düşmüştür. (Bu son iki oyun genellikle Shakespeare ve John Fletcher'ın ortak çalışmaları olarak kabul edilmektedir.)

Shakespeare'in kariyerinin tam ortasındaki bu frengi patlaması James dönemi ve Elizabeth döneminin son zamanlarında tiyatro dünyasının iffetsizliğiyle açıklanabilir mi? Belki de; ancak bu, Shakespeare'in ilk oyunlarından *Yanlışlıklar Komedyası*'nda frengi konusuna değinip sonra hemen vazgeçmesini ardından hınçla aynı konuyu yine ele almasını açıklamaz. Shakespeare'in frengiye olan bu ilgisi onun şahsen bu hastalığa yakalanmış olduğu anlamına gelmez elbette. 1980'ler New York sanat çevresine tanıklık eden birinin AIDS'in yarattığı yıkımı hiç hoş olmayan bir biçimde yakinen gördüğü gibi, Shakespeare frenginin 1590'lar Londrası'nın bohem edebiyat çevresi üzerindeki etkisinin fazlasıyla farkında olmak durumunda kalmış olabilir. Fakat Shakespeare'in kendi yaşam tarzının onu frengi riski altında bırakmış olabileceğine dair bir kanıt var mı?

Shakespeare ve Anne Hathaway evlilikleri süresince uzun ayrılıklar yaşadılar. Anne, hayatlarının büyük bölümünde, Stratford'da-

Rüyası'nda ikişer satır; *Aşkın Emeği Boşuna* ve *Kral Lear*'da üç satır; *Veronalı İki Soylu Delikanlı*, *Romeo ve Juliet*, *Hamlet* ve *Othello*'da dört satır; *Kuru Gürültü*, *Coriolanus* ve *Fırtına*'da beş satır; *Kral IV. Henry* Bölüm 1 ve *Windsor'ın Şen Kadınları*'nda altı satır; *Kral V. Henry*, *Nasıl Hoşunuza Giderse*, ve *Cymbeline*'de sekiz satır; *On İkinci Gece*'de dokuz satır; *Yeter ki Sonu İyi Bitsin*'de on üç satır; *Yanlışlıklar Komedyası*'nda yirmi üç satır; *Pericles*'da yirmi dört satır (zührevi hastalıklara yapılan bu atıflar bilhassa ortak çalışmayla yazılmış bu oyunun Shakespeare'e ait olan kısmında göze çarpar); *Kral IV. Henry* Bölüm II'de otuz satır; *Kısasa Kısas*'ta kırk üç satır; *Troilos ile Kressida*'da elli bir satır ve *Atinalı Timon*'da altmış beş satır; *Kral III. Richard*, *Titus Andronicus*, *Hırçın Kız*, *Kral II. Richard*, *Kral John*, *Venedik Taciri*, *Julius Caesar*, *Macbeth*, *Anthony ve Cleopatra* ve *Kış Masalı*'nda cinsel yolla bulaşan hastalıklara hiçbir atıfa rastlayamadım.

ki evlerindeyken, Will, Londra'da yaşamış ve çalışmıştı. Anne'in henüz sadece yirmi dokuz yaşında olduğu 1585 yılından sonra hiç çocukları olmadı. Bu durum muhtemelen ikizlerin doğumundan kaynaklanan gebelik komplikasyonlarıyla alakalı olabilir, ama aynı zamanda nadiren cinsel birliktelik yaşadıklarının bir işareti de sayılabilir. Shakespeare, yüz kızartıcı bir şekilde, vasiyetinde karısının "yatakta ikinci en iyi" olduğunu dile getirmiştir. (Shakespeare'in biyografisini kaleme alanlar buna ustalıkla iyi niyetli açıklamalar[6] getirmiş olsalar da, İngiliz dilinin en büyük ustasının bu sözü son, küstahça bir hakaretten başka bir şey olarak söylediğine inanmak çok güç.) Shakespeare evinden uzaktayken daha iyi yataklar aramak için çok mu enerji sarf etmekteydi? 1602 tarihli bir günce yazısında, bir hukuk öğrencisi olan John Manningham, ünlü oyun yazarı ve Richard Burbage adlı bir aktör hakkında şu müstehcen anekdotu kaydetmiştir:

> Burbage'ın III. Richard'ı oynadığı zamanlarda[7] ondan öylesine hoşlanan bir kadın vardı ki, oyundan ayrılmadan önce adamın yanına gidip o gece III. Richard olarak onun yatağına gelmesini buyurmuştu. Bu konuşmaya kulak misafiri olan Shakespeare ondan önce gitmiş, misafir edilmiş ve tam iş üstündeyken Burbage çıkagelmiş. III. Richard'ın kapıda olduğu haberi içeri iletilince Shakespeare, Fatih William'ın Üçüncü Richard'dan önce geldiğini söyleyerek onu geri döndürmüş.

Bu öykü gerçek olamayacak kadar zekice görünse de, Shakespeare'in sadakatsizlik konusunda yaygın bir ünü olduğunu gösteriyor. Shakespeare'in yüksek cinsel farkındalığı sağlam müstehcen sözcük dağarcığıyla da kanıtlanabilir. *Shakespeare's Bawdy* adlı kitabında Eric Partridge 200 sayfayı aşan bir terimler sözlüğünde Shakespeare'in eserlerinde geçen 1418 cinsel içerikli ve edebe aykırı tabiri tanımlamıştır. Shakespeare'in şehvet konusundaki ünü *Soneler*'iyle ve özellikle de 1594'te yayımlanan *Willobie His Avisa* isimli tuhaf şiiriyle iyiden iyiye pekişmiştir.

Willobie His Avisa, kendisini baştan çıkarmaya çalışacak erkekleri buna fırsat bulamadan hakaretle reddeden iffetli bir eş hak-

6 Michael Wood, *Shakespeare*, New York: Basic Books, 2003, s. 338-339.

7 Katherine Duncan-Jones, *Ungentle Shakespeare*, Londra: Arden Shakespeare, 2001, s. 121.

kında samimi bir ahlak dersi gibi görünür. Kitap oldukça popüler oldu ve birkaç defa basıldı, muhtemelen aslında edebi bir şaka ve Elizabeth döneminin dikkat çeken cinsel göreneklerine dair bir hiciv olduğu için. Otoriteler bu kitabı ahlak bozucu buldu ve 1599 yılında kopyalarını toplatıp yakarak kitabın lekeli şöhretine katkıda bulundular.

Willobie His Avisa'nın kökenleri belirsizdir. Kitabın giriş kısmında, Hadrian Dorrell adlı biri *Avisa*'nın el yazmasını yakın arkadaşı ve kendi gibi bir Oxford öğrencisi olan Henry Willobie'nin yatak odasında bulduğunu öne sürer. Willobie askerlik görevi yüzünden uzaklardadır, Dorrell ise bu epik şiirden öylesine etkilenmiştir ki onu yayıma hazırlama isteğine karşı koyamaz. O vakitlerde Oxford'da okumuş Hadrian Dorrell diye bir isme rastlanmadığını söylemeye gerek bile yok, ancak Oxford'da, 1596'da ölen bir Henry Willobie (ya da Willoughby) gerçekten vardı. Bu Willobie'nin *Avisa*'nın gerçek yazarı mı olduğu yoksa kibirli bir eşek şakasının hedefi mi olduğu ya da yalnızca asıl yazar için bir maske işlevi mi gördüğü hâlâ belirsizdir.

Şiirin ilk yarısında Avisa'nın hüsrana uğramış âşıklarıyla alay edilmektedir. Örneğin, belki de "Caveleiro" karakteri, Sir Ralph Horsey gibi biniciliği çağrıştıran bir lakapla Elizabeth dönemi soylusunu temsil ediyor ve frengili oluşuyla alay ediliyordur: Onun "kuku yanakları" ve "düğüm olmuş lüleleri"[8] Avisa'nın "basurdan veyahut frengiden korkmasına" neden olmuştur. Şiirin ikinci yarısıysa "H.W."nin Avisa'yı baştan çıkarmak için giriştiği boş çabayı anlatır. H.W., baştan çıkarma sanatı uzmanı bir adam olan "samimi dostu", "eski çapkın" "W.S."den alaycı, romantik bir tavsiye alır. Aşağıdaki metinde H.W.nin iffetli Avisa'ya duyduğu tutku, zührevi hastalığın sözlük anlamını çağrıştırır bir şekilde anlatılmıştır:

> Ansızın acayip bir bulaşıcı hastalığın pençesine düşen H.W.[9] ... nihayet böylesine hararetli bir komedyanın yakıcı ateşine direnemeyerek hastalığının gizliliğine ihanet edip, yakın zaman önce benzer bir tutkunun hürmetine uğramış ve benzer bir bulaşıcı hastalığı henüz atlatmış samimi dostu W.S. açacaktı meseleyi ... yakın zaman önce

8 *Willobie His Avisa*, G.B. Harrison, yay. haz.: Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966, s. 61.

9 Bu parçadaki zührevi hastalık imalarını Fabricius, s. 177-178'e borçluyum.

> başkalarına kendi hastalığına gülme imkânı tanıdığından, arkadaşının başına gelen bu ahmaklığa gizliden gizliye o gülecekti şimdi ... bu yeni aktör için, o eski oyuncununkinden daha mutlu bir son olup olmayacağını görmeye kararlıydı. Ama en sonunda bu Komedya bir Trajediye dönüştü, H.W.'nin içine düştüğü zayıf ve dermansız durumla ... ta ki Zaman ve Zaruret, iyi birer doktor gibi, iyileştirmek için olmasa da, bu illeti nispeten dindirmek için ona yara bandı olana kadar. Sözün ölçüsüz arzunun ele avuca sığmaz hiddetiyle cıvıl cıvıl yansıtıldığı her şeyde, hürriyeti sahiplenen dizginleri elinde tutan, şefkat ve cazibedeki türlü çeşitli değişimlerle, Mantık'tan özgür kılındığında, İradenin yolunu bulacağı ...

"Yeni aktör", "eski aktör", "Komedya", "Trajedi", "İrade"[10] gibi atıflar ve bunu takip eden Shakespeare'in edebi değeri olmayan bir şiirli parodisi, bu "eski aktör"ün bizzat William Shakespeare olduğunu fazlasıyla ortaya koyuyor. "Yeni aktör," H.W. Shakespeare'in panseksüel velinimeti Henry Wriothesley olabilir miydi? Krallığın en seçkin soylularından Wriothesley, kitabın hicvinin esas hedefi olmuş olsaydı, Elizabeth dönemi otoritelerini kitabı yakmaya zorlamalarının sebebini açıklardı bu. Ezici tıbbi metafor ve "bulaşıcı", "hastalık", "yakıcı", "illet" gibi çarpıcı sözcük seçimleri, üstü kapalı olarak "zayıf ve dermansız" Wriothesley ve Shakespeare'in karşılıksız aşkın sancılarından çok, cinsel yolla bulaşan bir aşktan mustarip olduklarını gösterir. "Hürriyeti sahiplenen dizginleri elinde tutan" sözleri, Elizabeth döneminde belsoğukluğu için kullanılan argo bir deyiş olan "dizginlerin (böbreklerin) kopup gitmesi"ni çağrıştırır.

Shakespeare üzerine çalışan seçkin akademisyenlerden Samuel Schoenbaum *Willobie His Avisa*'yla şaşkına dönmüş, fakat şunun hakkını vermiştir: "Bu görülmemiş eserin *Soneler*'le bir şekilde bağlantısı olduğu bellidir[11] ... 'W.S.'nin William Shakespeare, *Soneler*'de Güzel Delikanlı olarak geçen 'H.W.'nin ise Henry Wriothesley olduğu kanısına kolayca varılabilir." *Avisa*'daki senaryo –Shakespeare ve Southampton'ın aynı kadına âşık olmaları, bu kadının her ikisine de aynı cinsel yolla bulaşan hastalığı geçirdiği iması– Shakespeare'in *Soneler*'indeki aşk üçgeni ve cinsel kirlilik takıntısıyla müthiş benzerlikler gösterir.

10 İngilizce karşılığı "Will" sözcüğüdür (ç. n.)

11 Samuel Schoenbaum, *William Shakespeare: A Compact Documentary Life*, New York: Oxford University Press, 1977, s. 180-181.

Yayımlanışından dört yüz yıl sonra, Shakespeare'in yoğun, çetrefilli *Soneler*'i hakkındaki eleştirel ve popüler görüşler hâlâ birbirinden farklıdır. Bu *Soneler* itiraf ve otobiyografi özellikleri mi taşıyor? Shakespeare yalnızca boş ve varlıklı velinimetini mi pohpohluyor? Bir dizi dört dörtlük şiirsel çalışmada duygu ve karakteriyle mi oynuyor? Yoksa *Soneler*'de bütün bu olasılıklardan birer unsur mu var?

Soneler üç bölüme ayrılabilir. İlk on yedi sonede, sevimli delikanlı evlenip üremeye teşvik edilir; belki de delikanlıyı görücü usulü evliliğe ikna etmeye çalışan ailesi ısmarlamıştır bu şiirleri. Böylesi bir durum bu sevimli delikanlı olduğu düşünülen iki aday için geçerlidir: Southampton ve Pembroke Kontu William Herbert. 18-126. soneler şairin bu vurdumduymaz ve bencil delikanlıya duyduğu tutkulu bağlılığı gözler önüne serer. (Bu şiirlerdeki eşcinsel eğilim, eleştirmenlerin ve biyografi yazarlarının Shakespeare'in erkekliğine dair gülünç derecede korumacı iddialar ortaya atmaya teşvik etmiştir.) 127-154 arasındaki son soneler ise şairin, acımasız, hercai, sadakatsiz, güzel olmayan ve bir zührevi hastalığa sahip karanlık metresine duyduğu cinsel esaretin tarihini yazar.

Soneler, günah, bulaşıcı hastalık ve iffetsizlik imgeleriyle doludur: "Rezalet" sözcüğüne dokuz kez rastlanırken, "utanç" sözcüğü on dört defa görülür. Cinsel günahlar *Soneler*'in temelinde yatar. Şair ve metresi şehvet doludur ve cinsel açıdan doymak bilmez (129, 135 ve 151. "çirkin" soneler); riyakâr düşmanlar şairi önüne gelenle yatmakla suçlar (121. sone). Sevimli delikanlı da cinsel anlamda tedbirsizdir. 35. sonede şair, delikanlıyı "nefsi hatası" için affeder. 40-42. sonelerde, delikanlının şairin metresiyle yatmakta olduğu anlaşılır ve mazoşist şair bu duruma şöyle karşılık verir: "Hepsini al sevgilim, ne sevgi varsa bende," (40. sone). 94. sonede güzel delikanlı zührevi hastalık tehlikelerine karşın sert bir biçimde uyarılmaktadır: "Ama kötü bir illet bozar bozmaz çiçeği / Şanı maskara olur ne değersiz otlara ... Ottan çok daha iğrenç kokar çürüyen zambak."[12] Bu tembih, delikanlının "günahları"nın ve şehvet dolu "kaçamakları"nın yaralarla, lekelerle, ayıplarla ilişkilendirildiği 95. sonede de yinelenmektedir. Şair fallik bir uyarıyla kapanış yapar: "Hor kullanılırsa körleşir en sert bıçak."

12 Çevirmen: Talat S. Halman. (ç. n.)

144. sonede, şair "iyi meleği"nin ya da "sarışın erkeği"nin, "kötü meleği" ya da "kötü kadın" tarafından "yakılacağı"ndan yani ona zührevi hastalık bulaştırılacağından endişe duyar. *Soneler*, klasik bir temanın iki farklı biçimiyle son bulur: Aşkın sularını Eros'un çalınan meşalesiyle tutuşturan bir peri. Shakespeare bunu zührevi hastalıklara dair ironik bir metafora dönüştürür: Eros'un "ateşi" belsoğukluğundan kaynaklanan disüri ya da ağrılı işeme; şifalı kaplıca ise frengide kullanılan küvet tedavisidir. 153. sonede şair, "üzgün, huysuz konuk", "garip illetler için en güçlü derman" olan, "cana can katan" bu kaynar suyu arar. Şair özellikle "sevgilinin gözü"nden gelen "taze ateş" için bir deva arar. Burada, sevgilinin "gözü", vulvasıdır.[13] Talihsiz şair 154. sonede, "Aşk suyu kaynatır" yani idrar yaparken yanmaya neden olur diye hayıflanarak "hastalara birebir/şifalı bir deva ve kaplıca" arar. Bu kaplıca –gördüğümüz üzere– yeni ve ürkütücü bir salgın hastalık, yani frengi için tercih edilen tedavidir.

Spiral bakteri *Treponema pallidum*'un neden olduğu yıkıcı bir enfeksiyon olan frenginin kökeni tartışmalı bir konudur. 1495'te Avrupa'da yayılan salgının tanıkları bunun "yeni bir hastalık" olduğunu düşündüler. Birçoğu bu salgının Avrupa'ya Kolomb'un 1493 yılında Haiti'den dönen mürettebatıyla geldiği konusunda hemfikirdi. Yapılan son çalışmalar da bu geleneksel inancı desteklemektedir. Araştırmacılar on beşinci yüzyıldan kalma birkaç bin Avrupalı iskeletinde hiçbir frengi izine rastlamadılar. Fakat, Dominik Cumhuriyeti'ndeki (eski Haiti) Kolomb öncesi bölgelerdeki iskeletlerin yaklaşık yüzde on dördünde frengiden kaynaklanan kemik hasarı izleri vardı. Frengi, Yeni Dünya'dan geldiyse eğer, Amerika kıyılarına kızamık, sıtma, kabakulak, tifo, tifüs, grip, difteri, sarıhumma ve en ölümcülleri olan çiçek hastalığını getiren Avrupalılardan bir nebze öç almışlardı. Bu salgınların etkileri bir araya gelince, Amerikan Yerlilerini yok etti. Bir süre için, aynını frenginin Avrupa'da yapabileceği düşünülmüştü.

1494'te, şaşkın Fransız VIII. Charles, paralı uluslararası askerlerden oluşan karma bir orduyla İtalya'yı işgal etti. Fransızlar Napoli'ye gelene kadar çok zorluk çekmeden İtalya'da ilerlediler.

13 *Soneler*'in yorumlanması, "metresimin gözü"nün vulvası olarak okunması, Katherine Duncan-Jones'un *Shakespeare's Sonnets*, Londra: Thomas Nelson, 1997 Arden baskısını baz alır.

Napoli'nin İspanyol muhafızları beraberlerinde İtalya'ya frengi getirmişlerdi ve iddialara bakılırsa biyolojik savaşa yeni bir boyut kazandırdılar. Fallop tüplerine adını veren anatomist Gabriel Fallopius'a göre, İspanyollar "fahişelerini ve kadınlarını, özellikle de bulaşıcı hastalıktan mustarip oldukları bilinen en güzellerini kaleden dışarıya yolladılar[14] ... şefkate kapılan ve kadınların güzellikleriyle büyülenen Fransızlar onlara sahip çıktı." Fransızlar çok geçmeden bu şefkatlerinden pişmanlık duymak durumunda kaldılar. Onlardan sayıca katbekat üstün olan İspanyollar Napoli'yi 22 Şubat 1495'te savaşmadan kuşattıklarında, Fransızlar kendilerini sarhoşluğun ve zamparalığın kollarında kaybettiler. Charles'ın muhteşem ordusu hastalıklı bir insan sürüsüne dönüşmüştü. Fransızlar, Temmuz 1495'te Fornovo muharebesinde yenildiler ve Charles hem yağmaladığı hazineleri hem de İtalyan krallıklarını kaybetti. Birlikleri artık frengiyle başbaşa bırakılmıştı. Memleketlerine yüz kızartıcı dönüşlerinde, talihin frengili askerleri küresel bir salgın başlattı. Büyük frengi salgını çok geçmeden Avrupa'daki bütün ülkelere yayıldı. Frengi, 1498 yılına varmadan Vasco de Gama'yla birlikte Hindistan'a geldi ve 1512 yılında Japonya, Osaka'ya kadar ulaştı. (VIII. Charles, İtalya'dan çekildikten üç yıl sonra öldü, fakat frengi yüzünden değil. Bir tenis maçına yetişmeye çalışırken kafasını taş kapının üst pervazına vurduğu için.)

Dünyayı çepeçevre saran ününe rağmen, frengi "tarihin en inkâr edilen hastalığı"[15] olabilir. Ruslar bundan Polonyalıları sorumlu tuttu, Polonyalılarsa suçu Almanlara attı. Almanlar, İngilizler ve İtalyanlar, Fransızları suçladılar ve frengiye "Fransız hastalığı" dediler. Fransızlar ise buna Napolitan hastalığı adını koydu ve suçu İtalyanlara attı. Japonya ve Hindistan'da bu hastalıktan Portekizlileri sorumlu tutarlarken, Portekizliler, Hollandalılar, Belçikalılar ve Faslılar, İspanyolları suçladılar. İspanyollar ise hepsine omuz silkip hastalığın ortaya çıkardığı çirkin cilt yaralarını gördükten sonra buna Doğu Hint Adaları ya da *bubas* illeti dediler.

Syphilis terimi on dokuzuncu yüzyıla kadar İngilizcede kullanılmadı. Shakespeare bu hastalıktan *pox*,[16] "Fransa illeti", "mutlak illet", "amansız kemik sızısı", "ihtiyar cüzam", *goodyear* ya da *goujere*

14 Harold L. Klawans, *Newton's Madness*, New York: Harper & Row, 1990, s. 109.
15 Arno Karlen, *Man and Microbes*, New York: G.P. Putnam's Sons, 1995, s. 124.
16 Ing., Frengi (ç. n.)

ve "Winchester kazı" olarak söz etmiştir. (Londra'nın Southwark'taki genelev mahallesi bir zamanlar fahişeleri vesikalandırmaktan menfaat sağlayan bir kadın tüccarı olan Winchester piskoposunun yetkisi altındaydı. Yosmalardan biri, frengiyle de özdeşleştirilen bir söz haline gelen Winchester kazı olarak tanınıyordu.)

Değişken belirtilerinden ötürü, frengiye "büyük taklitçi" de denmiştir. Dahili tıbbın vaftiz babası William Osler, frengiyi tanıyan kişinin tıbbı da tanıyacağını söylemiştir: "Frengiyi bütün belirtileri ve bağlantılarıyla tanıyın, diğer bütün klinik şeyler peşi sıra gelecektir."[17] Frenginin üç evresi vardır. İlk evrede, hastada enfeksiyonu kapmasından iki hafta kadar sonra sert, kabarık kenarlı genital bir ülser olan "sert şankr" gelişir. (Sert şankrlar, oral ya da anal seks sonrasında ağız ya da rektumda da görülebilir.) Günümüzde şankrlar genellikle ağrısız olsalar da, Shakespeare'in zamanında korkunç derecede ağrılı ve fazlasıyla agresif olabiliyor, hatta penisin düşmesine sebep olabiliyordu. Shakespeare'de genital şankr olduğuna dair kesin bir kaynak olmasa da, *Nasıl Hoşunuza Giderse*'de geçen "kabarık yaralar" ve "irinler" bunu akla getirmektedir.

İstilacı spiroket ordusu şankra çıkartma yapar yapmaz, ileriki haftalarda hızla çoğalarak frenginin ikinci evresine sebep olur. Hasta grip benzeri ağır semptomlar gösterir: yüksek ateş, eklem ağrısı, şişmiş lenf bezeleri, iştahsızlık, baş ve boyun ağrısı. Fakat ikincil frenginin ayırıcı özelliği, avuç içleri ve ayak tabanları da dahil olmak üzere bütün vücudu saran bakır rengi döküntüdür. Bu döküntü çoğunlukla düz ve pulludur (skuamöz), ancak püstüler olabilir. Saçlar, sakallar ve kaşlar seyrelip dökülebilir; ağız içi ülserleşebilir; anüste ve genital bölgede kondilom olarak da bilinen siğilli lezyonlar belirebilir. Kondilomlar hemoroidlere benzerler ve genellikle "basur" olarak bilinirler. *Troilos ile Kressida*'daki ikincil frengi belirtileri arasında, soyulmuş gözler (frengi göz yapılarından herhangi birini aşındırabilir), "avuç içindeki kireç fırınları" (ikincil frenginin pullu avuç içi döküntüsü) ve "kemik sızısı" (kemik yüzeyinin iltihaplanması, ya da periosteum) vardır. Frengiden kaynaklanan kemik ağrısı Shakespeare'in zamanında oldukça yaygındı ve bundan mustarip olanlar bütün gece gözlerini kırpamazlardı. Ka-

17 Yay. haz.: Mark E. Silverman, T. Jock Murray, Charles S. Bryan; *The Quotable Osler*, Philadelphia: American College of Physicians, 2003, s. 145.

val kemikleri tipik yerlerden biriydi, *Atinalı Timon*'daki Timon'un bedduasında da geçtiği gibi:

> İliklerine kadar çürütün erkekleri!
> Kamçılayın bacaklarını, kurutun erkekliklerini![18]

İlerlemesine izin verilmesi durumunda, frengi son ya da üçüncül evresine ulaşır. Vücuttaki herhangi bir organı sarabilir, ancak hekimler arasında en çok kardiyovasküler sisteme (aort anevrizmalarına neden olur) ve merkezi sinir sistemine saldırma eğilimiyle bilinir. Omuriliğe zarar verdiği kadar felce, bunamaya ve akıl hastalığına da sebep olabilir. Shakespeare *Kısasa Kısas*'ta nörosifilisin bir başka klasik belirtisine işaret eder. Pezevenk Pompey, Mistress Overdone'ın "gözlerinin adeta yuvalarından fırladığını" belirtir; göz sinirinde oluşan sifilitik körelme yüzünden. Sifilis, "silahın namlusundan gözünü kısarak bakmak" olarak betimlenen bir etki yaratarak, çevresel görüşün büyük ölçüde kaybolmasına sebep olur.

Üçüncül frenginin bir başka şekli olan gummatus sifilis, deriye, bağdokuya ve kemiklere zarar verir. Gummatus sifilis günümüzde nadir görülür, fakat Shakespeare'in zamanında frenginin en yaygın, şiddetli ve yıkıcı şekliydi. Etkileri tüyleri ürperticiydi: "Kaslarda ya da kemiklerde rastgele iri, yuvarlak tümörler (kabarcıklar) belirmeye başlar,[19] içlerindeki boşlukları kemirir ... burnu, dudakları, damağı, gırtlağı ve cinsel organları kemirerek kemikleri açığa çıkaracak şekilde vücudu büyük ölçüde ülserleştirir." *Hamlet*'teki mezarcı gummatus sifilisli "ölmeden çürümüş" hastaları gömmekle uğraştığını anlatır: "Bugünlerde çiçekbozuğu bir dolu ceset var, toprağın altındakilerin dahi kökünü kurutacak." Öfkeden kudurmuş Timon, frenginin "bir daha asla yanlış hüküm veremesin diye" avukatın gırtlağını deşmesini ve halkın giderlerinden edilen kârın kokusunu alan vurguncuların "köprüyü alıp götürsün" diyerek burunlarını dümdüz etmesini diler.

Gummatus sifilis öylesine yaygındı ki, yeni ve yararlı bir tıp branşının doğmasına sebep oldu: Dermatoloji. Shakespeare çok çeşitli sifilitik cilt lezyonlarını en ince ayrıntısına kadar tarif eder.

---

18 Çevirmen: Sabahattin Eyuboğlu; Türkiye İş Bankası Yayınları.(ç. n.)

19 Claude Quétel, *History of Syphilis*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992, s. 26-7.

Yanlışlıklar Komedyası'nda şüphe götürür bir güzellik ve iffete sahip bir kadının "burnu yakutlarla, lallerle, safirlerle süslü"dür. Shakespeare, son evresindeki frenginin genellikle yüzde, sırtın üst kısmında, kol ve bacaklarda görülen "kızıl-kahve renkte, boyutu topluiğne başıyla bezelye tanesi arasında değişen köklü, sertleşmiş bir yumru"[20] olan sifilitinden söz etmektedir. Yumrulu sifilis lezyonları sedef hastalığını taklit ederek pullanıp kabartılar oluşturabilir. Bu beyaz, kırağı benzeri görüntü Shakespeare'in *Timon*'da "fahişe" için kelime oyunu yaparak frengi için "ak saçlı cüzam" terimini kullanmasını açıklayabilir. Kellik ya da saç dökülmesi de ilerlemiş frengide sıkça görülür. Timon "damdazlak edin başlarını kıvırcık saçlı kabadayıların"[21] diyerek frengiye seslenir (*Timon*, 4.3.160). Shakespeare Fransız hastalığından kaynaklanan kellik anlamında, bir altın sikke olan "Fransız taçları"ndan sıklıkla söz eder. Belki de saç dökülmesi ve frengiyle böylesine dalga geçerken, foliküler sıkıntılar yaşayan Shakespeare kendisi için endişeli kahkahalar da atıyordu.

Frengi nedeniyle ölümler Elizabeth dönemi İngilteresi'nde oldukça yaygındı. Shakespeare'in zamanlarında antibiyotik diye bir şey yoktu elbette, ama aynı zamanda frenginin o zamanlar çok daha ani alevlenen bir enfeksiyon olduğu açık. *Treponema pallidum*'un daha eski formları günümüzde yayılan halinden çok daha ölümcül olabilir. Halk arasında bağışıklığın eksikliği hastalığın hızla yayılmasına ve çok daha kötü sonuçlarına katkıda bulunmuş olabilir. Kötü hijyen streptokoksik ve stafilokoksik bakteriyle enfekte olarak sifilitik ülser riskini artırırken, kötü beslenme, iskorbüt hastalığının çok daha sık tekrarlaması ve diğer vitamin eksiklikleri de spiroketlerin verdiği zararı şiddetlendirmiş olabilir.

Rönesans kafası bu yeni, ürkütücü salgını idrak etmekte güçlük çekti. Frenginin cinsel yolla (ve daha az yaygın olsa da, iltihaplı cilt ülserleriyle nonseksüel temas yoluyla) bulaştığı Shakespeare'in zamanında anlaşılmış olsa da, virüs teorisi on dokuzuncu yüzyıla kadar gerçek anlamda ortaya atılmamıştır. (Kimi doktorlar bir virüs teorisi oluşturmaya yaklaştılarsa da, bunu geliştirecekleri

20 M.N. Swartz, B.P. Healy, D.M. Musher. "Late syphilis", *Sexually Transmitted Diseases*, yay. haz.: K.K. Holmes, P.A. Mardh, P.F. Sparling ve diğerleri, 3. baskı, New York: McGraw-Hill, 1999, s. 501.

21 Çevirmen: Sabahattin Eyuboğlu.

mikroskop gibi aletleri yoktu.) Ortalık teori kaynıyordu. Frengi salgını ilahi varlıklarla meşum birleşmelerden (*Atinalı Timon*'da Timon "dünyevi bir veba"nın Atina'ya frengi getirdiğini hatırlatır) kötü hava, kötü mizaca ve eski-yeni tutucu kesimlerin ezeli favorisi olan, insanların günahkârlığına tanrısal bir cezaya kadar çeşitli sebeplere bağlanmıştır.

On altıncı yüzyıla gelindiğinde, Fransız hastalığı İngiltere'de, özellikle de bol şamatalı tüccar şehri Londra'da epey yaygındı. Frengi artıp cüzam yok olurken, Londra'nın cüzamlı evleri büyük frengi belasının kurbanlarına bakmaya dönmüştü. (Avrupa'da cüzamın gerileyişi tarihte tıbbi bir gizemdir. O zalim cüzamlıları tecrit etme politikası hastalığın taşınmasına gitgide bir son mu verdi? Doğal seleksiyon nüfustaki hastalığa açık bireylerin sayısını mı azalttı? Avrupa'yı kasıp kavuran hıyarcıklı veba salgınları tercihen daha zayıf olan cüzamlıları mı öldürdü? Benzer bir bakterinin sebep olduğu tüberkülozun artışı bu hastalıktan kurtulanların cüzama karşı bağışıklık kazanmasına mı sebep oldu?) 1548 yılında, hayatta kalanlara dair kayıtlar Bart's adıyla bilinen Londra'daki St. Bartholomew Hastanesi'nin hastalarının yüzde 24'ünün frengili olduğunu göstermektedir; 1579'a gelindiğinde ise kraliyet hekimi William Clowes, Bart's'taki hastaların yüzde 75'inde Fransız hastalığı olduğunu iddia etmiştir.

Shakespeare Londrası'ndaki düşük cinsel ahlak seviyesi frenginin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Elizabeth saltanatının son yılları çok zordu. Halk çalkalanıyor, maaşlar düşüyordu ve fakirlik binlerce kadını dünyanın en eski mesleğini yapmaya itiyordu. Londra varoşları ve Southwark nehir boyunca genelevlerle doluydu. 1590 ve 1610 yılları arasında gayrimeşru doğumlar tavan yaptı. Fahişeler ve hatta "hanımefendi bakireler"[22] bile meme uçlarını açıkta bırakan elbiselerle erkeklerin ilgisini çekmeye çalıştı. Birçok isimle anılan cinsel yolla bulaşan hastalıkların hızla yayılması için ideal koşullar oluştu.

Shakespeare eserlerinde frenginin acımasız ve tedavisi imkânsız olduğuna dair geleneksel hikmeti tekrarladı. *Troilos ile Kressida* frengiden "devasız kemik sızısı" olarak, *Atinalı Timon* ise "mutlak illet" olarak bahseder. Bu yaygın anlayışa rağmen, Shakespeare İngilteresi'nde tehlikeli ve makul ölçüde etkili bir frengi

22 Johannes Fabricius, *Syphilis in Shakespeare's England*, Londra: Jessica Kingsley Publishers, 1994, s. 166.

tedavisi de mümkündü. 1539'da İspanyol hekim Ruy Diaz de Isla yüksek ateşin frenginin ilerlemesini durduğunu ve hatta hastalığı tedavi bile edebileceğini gözlemlemişti. Bunun sebebi ancak yakın zamanda keşfedildi: *Treponema pallidum* ısıl şok tepkisi olarak bilinen koruyucu bir özellikten mahrum olduğu kadar, en az bir metabolik enzim ısıya karşı yüksek hassasiyet göstermektedir. Frengili bir hastanın vücut ısısında uzun süreli yüksek bir artış *Treponema pallidum*'un gerçek anlamda ortadan kaybolmasına neden olabilir.

Elizabeth dönemi hekimleri frengiyi yavan, sindirimi kolay gıdalardan oluşan bir diyetle, cıvayla ve en etkilisi, terleme tedavisiyle tedavi ettiler. Shakespeare frengiyi sıklıkla kuru erik kompostosuyla ilişkilendirir: Çiçekbozuğu hastaların çiğ meyve yemeleri yasaktı, ama bağırsakları çalıştırmak için "kuru erik çorbası,[23] güneşte kurumuş üzüm ve kuşüzümü ... pişirebilirler"di. *Atinalı Timon*'da Timon, Alcibiades'in fahişeleri "al yanaklı delikanlıları / iğne ipliğe çevirir" der. Terleme tedavisindeyse, hastanın vücut ısısını yükseltmek için hasta dayanabildiği ölçüde çeşitli yöntemler kullanılırdı. Bu yöntemlerin arasında battaniyelere sarılıp ısıtılmış tuğla ve taşlarla çevrelenmek, kaynar sularla banyolara girmek ya da giriş bölümünde anlatıldığı gibi cıva buharıyla küvet tedavisi gibi yöntemler vardı. *Kısasa Kısas*'ta Mistress Overdone'ın[24] ismi yalnızca yaşadığı sayısız cinsel birliktelikten değil, terleme küvetinde geçirdiği bir dolu zamanda "fazla pişmiş" olmasından da gelmektedir. *Cymbeline*'de, fahişeler "haşlanmış şeyler"dir; *Atinalı Timon*'da bir madamın müşterileri haşlanmayı bekleyen "tavuklar"dır. *V. Henry*'de, Falstaff'ın metresi Doll Tearsheet "rezaletin toz küveti"nde oturur. Bu "toz" cıva ya da zinciferdir (cıva sülfür, HgS). Sıcak bir plakaya serpilerek ve buhar haline getirilerek, solunum yoluyla vücuda alınırdı; cıva buharı cilde de uygulanırdı.

Sinir hasarı, ishal, diş eti çürümesi, diş dökülmesi ve kontrolsüz salya akışı gibi yan etkilerine rağmen, cıva tedavisi uzun bir süre frenginin standart tedavisi olarak kullanıldı. Tükürük salgılama tedavinin etkililiğini gösteren bir barometre olarak kullanılırdı. Bilge hekimler cıva dozunu iki hafta boyunca günde

23 William Clowes, *A Profitable and Necessarie Book of Observations*, Londra: Edmund Bollifant, 1596, s. 161.

24 İng. Fazla pişmiş, kullanılmış. (y. n.)

bir buçuk litre kadar tükürük üretecek ölçüde ayarlarlardı. Cıvanın toksisitesi, kimyasal şekline, uygulanma biçimine ve dozuna bağlı olarak değişir. Cıvanın metilcıva gibi endüstriyel atık olan organik formları insan sağlığı için en tehlikeli olanıdır. Zincifre ya da kalomel gibi modası geçmiş ilaç tedavileri, kısmen tehlikelidir. Saf cıva ya da hareketli sıvı cıva, en az zehirli olanıdır. Ağız yoluyla büyük dozlar halinde sıvı cıva alımı bir zamanlar şiddetli kabız tedavisinde kullanılırdı; salt ağırlık gücüyle dışkıyı vücuttan atardı. Sıvı cıva, çoğu hastanın vücudundan dışkıyla hiç değişmeden çıkarırdı ve toksisitesi hafifti. Yaklaşık iki litre sıvı cıva alıp vücudunda kalıcı yan etkiler oluşmayan hastalara dair vakalar vardır.

Fakat sıvı cıva buharlaştığında yüksek oranda toksik bir hale gelir, çünkü cıva buharı akciğerler tarafından kolayca emilebilir. Napoléon Savaşları sırasında, İngiliz Kraliyet Donanması'na ait *Triumph* denizcileri, karaya oturan bir İspanyol savaş gemisinden 130 ton cıva kurtardı. Bu talan ölümcül sonuçlar doğurdu. Sıvı cıva, çelik kasalarda saklanan varillere doldurulmuş deri torbalara dökülmüştü. Nemli deri keseler çürüyüp patladı, cıva fıçılardan ve kutulardan dışarı sızdı ve çok geçmeden birkaç ton cıva Triumph'ın ambarından etrafa saçıldı. Geminin bakır ve pirinç parçaları çamurlu bir cıva alaşımı tabakasıyla kaplanmıştı. Cıva, denize dökülmek zorunda kalınan peksimetlere bulaşmıştı. Gemi yüzen bir ölüm tuzağı haline gelmişti, özellikle de cıva buharıyla dolu olan havalandırması kötü alt güvertelerdekiler için. Ağızlar kabardı ve ülserleşti, dişler döküldü, çene kemikleri çürüdü, yüzler kangren oldu. Usta gemiciler ayakta duramayan, tir tir titreyen, felçli enkazlara dönüştü. Gemi zar zor limana dönene kadar sıçanlar ve hamamböcekleri bile öldü.

Bu berbat yan etkilere rağmen, cıva yirminci yüzyıla kadar frengiyi tedavi etmek için kullanıldı. İşe yarayıp yaramadığıysa halen belli değil. Modern toksikolog Leonard Goldwater cıvanın tıbbi amaçlarla kullanılmasını muazzam bir şaka olarak adlandırıyordu. Cıva frenginin cilt lezyonlarına iyi gelse de, hastalığın nüksetme oranları yüksektir ve nörosifilisin önüne geçemez. Frengi tedavisi için cıva kullanımı, ilk modern antibiyotik olan Paul Ehrlich'in arsenik bileşimli arsfenaminin cıvadan daha üstün olduğu ortaya çıktığında nihayet sona erdi.

İnsanlara arsenik enjekte etmenin bariz tehlikelerinin yanı sıra, arsfenaminin büyük bir eksikliği vardı: Nörosifilisin önüne geçemiyordu. Fakat, on dokuzuncu yüzyılda frengili Avusturyalı askerleri tedavi eden iki doktor, sıtma, yılancık, tifo ya da zatürree gibi başka bir enfeksiyondan ötürü yüksek ateşin baş gösterdiği askerlerde nörosifilis görülmediğini belirtmişlerdi. Julius Wagner-Jauregg isimli Avusturyalı bir psikiyatr bu görüşe dayanarak yaratıcı fakat riskli bir fikir buldu. Frengi neden hastalara ateşleri çıksın diye kasten başka enfeksiyonlar vererek tedavi edilmesindi? Wagner-Jauregg başta streptokok bakterisi enjekte etmeyi denedi, ama bu çok fazla hastanın ölümüne neden oldu. 1917'de, birkaç hafta boyunca yüksek ateşe sebep olmak için nispeten daha az tehlikeli bir sıtma mikrobu (özel olarak belirtmek gerekirse, *plasmodium vivax*) denedi ve bunu sıtmadan kurtulmak için kinin tedavisi takip etti. Malaryoterapi olarak bilinen bu tedavi, hastaların yalnızca yüzde dokuzunun ölümüne sebebiyet verirken, nörüsifilisli birçok kişiyi iyileştirdi. Wagner-Jauregg, Nobel Tıp Ödülü'nü kazanan ilk (ve tek) psikiyatr oldu.

1940'lara gelindiğinde doktorlar ideal frengi tedavisinin ne sıtmayla ne de arsenikle yapılacağının farkına varmışlardı. Akıl almaz bir biçimde, frengiye karşı Elizabeth döneminde uygulanan tedavi –harici ısıtma– yeniden kullanılmaya başlandı, fakat çok daha ileri bir teknolojiyle. Isı kaynağı olarak parlak ışık, elektrikli diyatermi ya da radyo kısa dalga kullanan ateş kabinleri tasarlandı. Öte yandan nörosifilis hâlâ iki ila üç hafta boyunca vücut ısısını 40,5-41,1 °C'ye çıkartmak için 43,3 °C'lik sıcak banyolarla da tedavi edilmekteydi. Bu alternatif vücut ısısı tedavileri sıtmadan daha kolay kontrol altında tutulabiliyordu ve ölüm oranı yalnızca yüzde 1 ila 2'ydi. Yani, penisilinden önce, frengi tedavisi Shakespeare'in "kaynar küvet"lerinden çok da öteye gitmemişti.

Shakespeare ününe ayak uyduracak kadar zampara biri idiyse şayet, yüksek derecede frengi ve diğer cinsel yolla bulaşan enfeksiyon riskine sahipti denebilir. Dahası, hem *Soneler* hem de *Willobie His Avisa*'nın aynı öyküyü anlattığı söylenebilir: Shakespeare ve başka bir adam her ikisine de zührevi bir hastalık bulaştıran aynı metresi paylaştılar. Fakat Shakespeare'de frengi gelişseydi, bunun sonuçları muhtemelen çağdaşlarının büyük çoğunluğundan çok daha iyi olurdu. Shakespeare frengi belirtilerinin farkındaydı ve tedavi olmak için gereken maddi olanaklara

da sahipti. Yirminci yüzyılda edinilen tecrübeler frenginin yüksek vücut ısısıyla tedavisinin oldukça etkili olduğunu ortaya koyarak, Shakespeare'in frengiden öldüğü olasılığını düşürmüştür. Ayrıca, Shakespeare'in frenginin dış görünüşü bozan etkilerinden mustaripken, deha gerektiren bir dizi eser üretip aynı zamanda 1603'te Ben Jonson'ın *Sejanus*'ında olduğu gibi büyük prodüksiyonlarda oyunculuk yapmış olması imkânsız görünüyor.

Birçok insan birden çok zührevi hastalığa sahip olduğundan, frengi, belsoğukluğu ve herpes simpleks Shakespeare'in yaşadığı zamanda sıkça birbirine karıştırılırdı. Frengi ve belsoğukluğu yanlış bir kanıyla aynı hastalığın farklı belirtileri olarak görülüyordu. İskoç cerrah John Hunter bu karmaşayı sürdürdü. 1767'de yaptığı gayrimeşru bir deneyde, Hunter kendi uzvuna belsoğukluğu mikrobu taşıyan irin enjekte etti. Ne yazık ki, kaynak aldığı hastada hem frengi hem de belsoğukluğu vardı ve Hunter her iki hastalığı da kapmış oldu. Bir başka hırçın Lowland İskoçyalı Benjamin Bell, daha mantıklı ama ahlaka çok daha aykırı bir şekilde, kendi tıp öğrencileri üzerinde aynı ölçüde korkunç bir dizi deney uygulamış ve bunların sonucunda frengi ve belsoğukluğunun farklı hastalıklar olduğunu ortaya koymuştur.

Fakat Shakepeare bunları biliyor olamazdı. *Soneler*'de tekrarlayan "ateş" ve idrar semptomları onun frengiye kıyasla ağrılı işemeye daha çok sebep olan belsoğukluğu kaptığına işaret ediyor. Eğer aynı zamanda frengi de kapmadıysa, terleme ve cıva tedavisini boşu boşuna almış olabilir. Her halükârda, bu hastalık tecrübesi onda psikolojik yankılar bulmuş olabilir.

On yedinci yüzyıl yazarı John Aubrey, yakınlarıyla yapılan görüşmelere dayanarak Shakespeare'in tavrına dair çelişkili yorumlarda bulunmuştur. Aubrey, Shakespeare'in "yakışıklı, biçimli bir adam: iyi bir dost,"[25] olduğunu söylemiş, ama aynı zamanda "dostlarını yanında pek tutamayan biri" olduğunu ve "dışlanmayacağını ve adına ferman da çıksa kötü yola sapmayacağını" da karalamıştır. Bu tutarsızlığın olası birkaç açıklaması olabilir. Aubrey ya da bilgi kaynakları, yanlış bilgi edinmiş olabilir. Ya da belki de Shakespeare değişken bir kişiliğe sahipti ve çalkantılı ruh hallerinden ya da bipolar rahatsızlıktan mustaripti. Hamnet'in ölümünün ardın-

25 Oliver L. Dick (yay. haz.), *Aubrey's Brief Lives*, Londra: Secker&Warburg, 1950, s. 275.

dan depresyona mı girmişti? Başka bir mühim olay Shakespeare'i Manningham'ın günlüklerindeki neşeli çapkından Aubrey'in notlarındaki içine kapanık yalnıza mı dönüştürmüştü? Ve bu olay eserlerindeki zührevi hastalıklara dair imaların artışıyla bağlantılı olabilir miydi?

Zührevi hastalıklara sahip hastaların yüzde 85 kadarı öfke, anksiyete, depresyon ve cinsel işlev bozukluğu gibi psikolojik semptomlar da gösterir. Cinsel yolla bulaşan hastalıkların psikolojik yan etkileri özellikle hafifmeşreplik, eşcinsellik ya da evlilik dışı cinsel ilişki yüzünden kendini suçlu hisseden hastalar arasında yaygındır. Günümüzde AIDS hastaları ağır bir psikolojik yükü sırtlamaktadırlar, ama depresif semptomlar ve cinsel işlev bozuklukları herpes gibi daha az tehlikeli cinsel yolla bulaşan hastalıklar taşıyan hastalarda bile yaygındır. Belki de Aubrey'nin dile getirdiği içine kapanıklık, *Hamlet*'te ve *Lear*'da su yüzüne çıkan kadın düşmanlığı, zührevi bir hastalığın psikolojik artçı sarsıntılarıydı.

Bundan farklı olarak, Shakespeare'in zührevi hastalıklarla meşgul olması fiziksel bir rahatsızlıktan çok aşırı faal bir hayalgücünden kaynaklanıyor olabilir. Bulaşıcı hastalıklarla ilgilenen hekimler, aksini gösteren bütün kanıtlara rağmen cinsel yolla bulaşan bir hastalığı olduğuna inanan hastalarla sıkça karşılaşmaktadır. Bunlar tipik olarak obsesif-kompulsif eğilimleri olan –kimi zaman katı dini bir ortamda yetiştirilmiş– zina, eşcinsel birliktelik ya da bir fahişeyle cinsel beraberliği ardından suçluluk duyan hassas genç erkeklerdir. Kan dolaşımlarında HIV izine rastlanmasa da AIDS olduklarına inanmışlardır; varolmayan penis yaralarını saplantı haline getirirler; çok sayıda antibiyotik tedavisinden ve negatif çıkan çok sayıda belsoğukluğu ve klamidya testlerinden sonra bile idrarlarında hâlâ yanma olur. Shakespeare'in frengi takıntısının en olası sebebinin bu olduğunu düşünmüyorum, fakat İngiliz hekimler frenginin, AIDS'in 1980'lerde olduğu kadar ürkütücü ve acımasız olduğu on yedinci yüzyılda zührevi hastalık fobisi vakalarını raporladıklarına bakılırsa bundan bahsetmek gerekir.

Shakespeare bir karakter değişimi yaşadıysa şayet, bunun başka bir muhtemel açıklaması olabilir. Bunu tam anlamıyla anlamak için, Shakespeare'in son oyunlarını tamamlamak için yardıma ihtiyaç duymasını ve gitgide kötüleşen el yazısını incelememiz gerekir.

Oyun yazarlığında işbirliği Shakespeare'in zamanında oldukça yaygındı. Shakespeare belki de işe bu şekilde başladı; ilk oyunlarda, özellikle de *VI. Henry*'nin üç bölümünde Shakespeare'den başka ellerin izlerine rastlanabilir. Yine de olgun Shakespeare'e –modern zaman Hollywood senaryo doktorları gibi– başka oyunları kurtarması için sıkça başvurulsa da, o kendisi için yardım istemeye pek yanaşmıyordu. *Soneler*'in en göze çarpan özelliklerinden biri de özel hayatında ne gibi aksilikler ve rezaletlerle sınanıyor olursa olsun Shakespeare'in kendi şairane yeteneklerine duyduğu güvendir. Peki o zaman Shakespeare son üç oyununda, *VIII. Henry*, *İki Soylu Akraba* ve kaybolmuş olan oyunu *Cardenio*'da John Fletcher'ın yardımına neden ihtiyaç duymuştur? Tanrı vergisi yeteneğini kaybettiğinden olamaz. Son dönemlerindeki tarzı gitgide nevi şahsına münhasır hale geldiyse de, şaşırtıcı bir özgünlüğe ve güce sahip şiirler yazabilme becerisine sahipti. Son oyunu *İki Soylu Akraba*'nın Shakespeare'in payına düşen kısmının girift ve ustalıklı dizeleriyle Fletcher'ın tüysiklet payını kıyaslamak haksızlık olur. Bu oyunlarda kendi yazdığı kısımla Fletcher'ın yazdığı kısım arasındaki fark Shakespeare için de acı verici derecede aşikâr olmalı ve mümkün olsaydı bu oyunları kendisinin tamamlayamayacağına inanmak çok güç.

Shakespeare'in son oyunları için dışarıdan yardım alması şaşırtıcı, zira bu oyunlar onun için özel bir önem taşıyordu. Shakespeare, *VIII. Henry*'de, Ingiliz Reformu'nun kirli kökenlerini inceler ve Henry'yi kalpsiz ve sığ biri olarak betimler. Bu, Kral James'in saltanatında bile tehlikeli bir bölgeydi. Burada bir intikam yatıyor olabilir: VIII. Henry'nin Protestan reformları Shakespeare'in Katolik babasını dolaylı olarak iflasın eşiğine getirmiş ve böylece genç Will'in üniversiteye gitme ve bir centilmen statüsüne ilerleme umutlarını yıkmıştı. Amansız düşmanlar haline gelen kuzenlerin öyküsünü anlatan *İki Soylu Akraba*, Shakespeare'in durmadan savaşan insanlığa dair kötümser son sözleridir. Shakespeare'in biyografisini kaleme alan Park Honan'a göre, "o insan doğasında meşru, saygın ya da mümkün olan şeyi[26] arar ve nihayet bir karanlığa varır ... yine de *İki Soylu Akraba*'nın sonunda, Theseus'ın konuşmalarında, Shakespeare belki de üstü kapalı olarak olsa da hayatın bizzat kendisine

26 Park Honan, *Shakespeare: A Life*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 409.

teşekkür eder." Shakespeare'in kişiliğini bu denli yansıtan eserleri duyarsızlıkla yazmış olması pek mümkün görünmüyor.

Shakespeare'in Fletcher'a bel bağlamasının daha iyi bir açıklaması da bu oyunları yardım almadan bitirmesinin fiziksel anlamda mümkün olmamasıdır. Shakespeare belki de depresyon, alkol ya da hastalıklar yüzünden aralıksız yazma gücünden yoksundu ya da yazma becerisini köstekleyen bir engelle mücadele ediyordu. Shakespeare'in el yazısından günümüze kalan örnekler neyin aksadığı konusunda ipuçları veriyor.

William Shakespeare hakkında bilinen tek tıbbi gerçek, el yazısının son yıllarında kötüleştiğidir. Gerçek olduğu konusunda hemfikir olunan altı adet Shakespeare imzası bulunmaktadır. Bunlardan üçü, Mart 1616'da, ölmeden bir ay önce imzaladığı vasiyetinde yer alır. Vasiyetinin ilk sayfasındaki imza zamanla fena halde aşınmış ve neredeyse okunamaz hale gelmiştir. İkinci sayfadaki imza ise yavaş, titrek ve eğri büğrüdür. İmzaların en kötüsü ise vasiyetin üçüncü ve son sayfasında görülür. "Tarafımca, William Shakspeare" yazmaktadır. Bu imzanın "William"ı düzgün ve zariftir; bir önceki sayfadaki sarsakça yazılmış olan da dahil olmak üzere Shakespeare'in diğer imzalarındaki "William"lardan farklı görünmektedir. Belki de şairin kuş tüyü kalemle sıkıntı yaşadığını gören iyi niyetli bir katip ya da arzuhalci, yazması için yalnızca "Shakspeare"i bırakacak şekilde ilk üç sözcüğü yazarak ona yardım etmişti. Bu son "Shakespeare" anlaşılmaz bir karalamaya dönüşmeden önce tereddütle ama okunaklı bir şekilde başlar.

Diğer üç Shakespeare imzası 1612-1613 yıllarından kalmıştır ve vasiyettekilerden daha iyi haldedir. Fakat, bu imzalar da mürekkep lekeleriyle bozulmuş halleriyle "bir nebze asabi"dir[27] ve Shakespeare'in el yazısına dair sahip olduğumuz bir diğer örneğin rahatlığından ve zarafetinden yoksundur. Bu el yazısı aslen 1592-1593 yılları arasında Anthony Munday tarafından yazılmış *Sir Thomas More* el yazmasından sözde "Hand D"dir. Beklendiği üzere, ikonik İngiliz Katoliği ve şehidi hakkındaki bu oyun, Elizabeth dönemi sansürüne ters düştü ve dört farklı oyun yazarı bu oyunu toparlaması için çağrıldı. *Hand D*'nin üç sayfası biçem ve üslup açısından Shakespeare özellikleri taşımaktadır, ozanın tipik imla

27 Samuel Tannenbaum, *Problems in Shakespeare's Penmanship*, New York: The Century Co., 1927, s. 29.

süslerine sahiptir ve el yazısı imzalardaki yazıya benzemektedir. Shakespeare'in eserlerinin Oxford baskısı bu esere yaptığı katkıyı 1603-04 yıllarına dayandırmaktadır, ancak Ernst Honigmann gibi başka âlimler *Hand D*'nin 1593-94'e dayandığına inanmaktadır. Honigmann, *Othello*, *Hamlet* ve *Lear* gibi daha sonraki dönemde yazılmış oyunların ilk baskılarındaki yanlış okuma hatalarının "Shakespeare'in yazısındaki genel bozulma"nın[28] doğrudan bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Şayet Honigmann'ın hipotezi doğruysa, Shakespeare'in el yazısı 1600'de *Hamlet*'i yazdığı otuz altı yaşından başlayarak 1616'da elli iki yaşında ölünceye dek gitgide kötüleşmiştir. Belki de 1603'ten sonra yılda ortalama iki oyundan bire düşmesi el yazısında çektiği zorluklarla bağlantılı olabilir.

Shakespeare'in neden titrek bir el yazısı olsundu ki? Akla Parkinson hastalığı geliyor, fakat pek olası görünmüyor. Öncelikle, bu hastalık Sanayi Devrimi (hastalıktan bazen, halen teşhis edilememiş kirleticiler sorumlu tutulmaktadır.) sonrasına dek tanımlanmamıştır. Dahası, Parkinsonlu hastaların minicik el yazıları (mikrografi) olurken, Shakespeare'in titrek yazısı normal boyutlardadır. Yazar krampını çağrıştırsa da bu da şüphelidir. Yazar krampı olan hastalar öncelikle kas spazmı çekerler, ama hafif bir titreme de yaşayabilirler. Gerçek yazar krampı günlük olarak uzun saatler boyunca yazı yazan profesyonel yazmanlarda görülür (bu hastalık en başında arzuhalci felci olarak bilinirdi). Bu durum Shakespeare'in yazma düzenine pek benzemiyor. Shakespeare üzerinden geçmek için rahat zaman dilimleri kullanarak kısa patlamalar (Ben Jonson'ın acı bir şekilde gözlemlediği üzere "tek bir satırı bile karalamamış"tır[29]) halinde yazıyormuş gibi görünüyor.

Shakespeare'in kötüleşen el yazısının muhtemel bir başka sebebi de Katharine Hepburn'ü etkileyen yaygın bir durum olan esansiyel tremordur. Bu rahatsızlık otuzlu yaşların ortalarında kendini gösterir, ki bu Shakespeare'in el yazısının kötüleştiği yaşla örtüşmektedir. Esansiyel tremor stres ve yorgunlukla kötüleşir ve el yazısını bozabilir. Hastalar sıklıkla alkolün temel titremeyi azalttığını keşfeder. Kendi kendilerini tedavi etme umuduyla alkole bulaşabilirler, ki bu da Shakespeare'in içkiye düşkünlüğüne dair

28 E.A.J. Honigmann, *The Texts of "Othello" and Shakespearian Revision*, Londra: Routledge, 1996, s. 88.

29 Samuel Schoenbaum, *age*, s. 258-259.

ölümünden on yıllar sonra bile Stratford'ta dolaşmaya devam eden öykülerle uyuşmaktadır.

İşin kötüsü, alkolün kendisi beyinciğe zarar verip intansiyon titremesine sebep olabilir ki bu, hasta bir işle meşgulken kötüleşen türden bir titremedir. Shakespeare'in yazılarında intansiyon titremesi izlerine rastlanmaktadır: İmzaları başta okunaklıdır, ama en sonunda okunamaz hale gelir. Shakespeare'in titrek el yazısının sebebi kesin olarak bilinmese de, intansiyon titremesi, sosyal geri çekilme ve zührevi hastalık tedavisiyle örtüşen bir başka tanı daha vardır: Cıva zehirlenmesi.

Cıva zehirlenmesi Shakespeare'in zamanlarında epey yaygındı. 1597'den 1603'e kadar Shakespeare'in kumpanyasının hamisi olan Sir George Carey, frengi için cıva tedavisi gördükten sonra titreme, zihinsel uyuşukluk ve kilo kaybı yaşamıştır. John Webster 1612 tarihli oyunu *Ak Şeytan*'da (1.2.27-8), Camillo'dan "kafasını cıvayla perişan eden yaldızcı"[30] olarak bahsederken ima ettiği, cıva zehirlenmesiydi. Cıva zehirlenmesi, altın yaprağı yapımında cıva kullanan yaldızcılar için mesleki bir riskti; bu oyunda dolaylı olarak anlatılmak istenense kelleşen ve hovarda Camillo'nun frengi tedavisinden ötürü cıvadan zehirlendiğidir.

Cıva buharından kronik zehirlenmenin üç ana belirtisi vardır: Intansiyon titremesi, gingivit (diş eti iltihabı), eretizm olarak bilinen bir dizi karakter değişimi. Eretizm ilk olarak sağlam fötr şapka yapımında cıvalı nitrat çözeltisi kullanan şapkacılarda teşhis edilmiştir ve böylece "şapkacı titremesi" ve "şapkacı kadar deli" gibi deyişlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Fötr şapka, bir zamanlar kürkü deve idrarında ya da çok daha kolay bulunan insan idrarında dinlendirerek yapılmaktaydı. Cıva, sözümona, frengisi için cıva tedavisi gören ve bu cıvayı idrarıyla vücudundan atan bir şapkacının imalat sırasında kendi idrarını kullanması sonucu fevkalade parlak fötrler yaptığının fark edilmesiyle şapka yapımında kullanılmaya başlanmış.) Şapkacılarda tutukluk, sosyal fobi ve asabiyet gibi karakter değişiklikleri görülmüştür. Eretizm sözcüğü kırmızı kelimesinin Yunancasından, hastanın utançtan kızarma eğiliminden gelmektedir. Eretizm belki de Shakespeare'in artık eskisi gibi "dost canlısı" olmamasının[31] sebebini açıklar.

30 John Webster, *The White Devil*, New York: W.W. Norton, 1966, s. 11-12.

31 Park Honan, *age*, s. 122.

Cıva zehirlenmesinin şiddeti cıvaya ne kadar maruz kalındığıyla doğrudan ilintilidir. Shakespeare frengi için bir kez tedavi gördüyse bile, hafif derecede de olsa cıvaya maruz kalmış demektir. Sinir sistemi üzerinde ani etkileri görülmemiş olabilir. Fakat, beyinde görülen hasar yaşlanma etkileriyle açığa çıktığından, cıvaya maruz kalmaktan ötürü intansiyon titremesi ancak yıllar sonra ortaya çıkabilir. Bu, Shakespeare'in yaşlandıkça kötüleşen el yazısıyla örtüşmektedir. Cıva buharı, şiddetli bir şekilde maruz kalınmadıkça bilişi genelikle etkilemez. Shakespeare'in son oyunlarındaki girift söz dizimi ve "tıkanık nazım"ın bir şekilde cıvaya maruz kalmakla ilgisi olduğunu iddia etmek mümkündür, ama bu yaş aldıkça daha yoğun bir biçemsel karmaşaya sebep olan doğal bir evrim sürecine işaret edebilir.

Shakespeare'in ölümü muhtemelen frengi veya cıvayla doğrudan ilintili değildi. Stratford efsanesine göre, Shakespeare bir alkol krizinin ardından yakalandığı ateşten ölmüştü. Bu belki de tifoydu: O ilkbahar Stratford'da ölüm oranı alışılmışın dışında yüksekti ve Avon Nehri havzası modern zamanlara dek tifoya yataklık etti. Oyunlarda görülen kanıtlar Shakespeare'in tifo ateşine aşina olduğunu göstermektedir. Dr. Abraham Verghese, Falstaff'ın ölümcül hastalığının, ti-

SIR ISAAC NEWTON'IN CIVA ZEHİRLENMESİ

İngiltere'nin yetiştirdiği bir başka muhteşem evrensel dâhi olan Isaac Newton, elli yaşındayken uzun süren bir paranoya, uykusuzluk ve sosyal geri çekilme nöbetinden mustarip olmuştu. Eski dostlarını topa tutu: Bakir Newton, filozof John Locke'ı kendisini "kadınlara bulaştırma"ya çalışmakla suçladı. Fizik ve matematik alanında öncü çalışmalarının yanı sıra, Newton meraklı bir simyacıydı da. Bu dengesizlik ayları, geç saatlere dek ayakta kaldığı ve hatta duman dolu laboratuvarında uyuyakaldığı, kendini kimyasal deneylere kaptırdığı bir döneme denk düşmektedir. Simyacılıkta cıva kullanımı yaygındı ve Newton bir keresinde erken yaşta beyazlaşan saçlarının cıvaya maruz kalmaktan kaynaklandığıyla ilgili bir şaka yapmıştı. Newton'ın saçlarından geriye kalan örnekler zehirlenecek kadar yüksek ölçüde cıva içermekteydi. Bir saç teli, 1,4 ppm tipik modern değerle kıyaslandığında, milyonda 197 partikül (ppm) cıva içerdiğini göstermiştir. Newton simyayı bir kenara bıraktı ve iyileşip Royal Mint Müdürü ve Royal Society Başkanı oldu, fakat tuhaflıkları ve hakkındaki esrarengiz spekülasyonlar arttı. Rahatlatıcı şekilde, dünyanın sonunun 2060 yılından önce olmayacağını hesapladı.

fonun karakteristik "homurtulu hezeyan"ının klasik bir tasviri olduğunu öne sürmüştür. (Fakat bu durum başka enfeksiyonlarda da görülebilir ve tifo ateşinin belirtisi değildir.)

Shakespeare'in oyunlarında ve *Soneler*'indeki frengi takıntısı – ve hovardalığına dair günümüzde dolaşan dedikodular– onun cinsel yolla bulaşan bir hastalıktan mustarip olduğuna dair dolaylı bir kanıt olabilir. Treponema palladium'un ısıya karşı eşsiz hassasiyeti göz önüne alındığında, Elizabeth döneminde frengi için kullanılan terleme tedavisi şaşırtıcı ölçüde etkili olabilir. Fakat Shakespeare frengi tedavisinin sonucunda cıva buharından zehirlenmiş ve bu da onda titreme ve karakter değişimlerine sebep olmuş olabilir. Shakespeare'in bu dönemdeki bastırılmış öfkesi *Atinalı Timon* ve *Kressida* gibi oyunlarında ve kimi sonelerde su yüzüne çıkmış olabilir. Ancak, Shakespeare'in fevkalade büyük empati yeteneği bu karamsarlık ve öfkenin üstesinden gelmesini sağlamıştır. Tamamlamak için fiziksel anlamda epey sıkıntı çektiği son oyunları kabulleniş ve uzlaşma halini, kafasının cinsel kirlilikle daha az meşgul olduğunu göstermektedir. Belki de Shakespeare'in şankrı nihayetinde onun karakterini ve koşulların ahlaki karmaşasındaki idrakını geliştirmiş ve diğerlerinin kusurları ve zayıflıklarını anlamasını ve bunları hoşgörmesini sağlamıştır.

2. IŞIKTAN SÜRGÜN:
Milton'ın Körlüğü

Milton müthişti; ama iyi miydi? Kafası yerindeydi; peki kalbi nasıldı?

Charlotte Brontë, *Shirley*

Nefret ... kimi durumlarda farzdır.

Milton, *De Doctrina Christiana*

"Üstat Ellwood, Latince dersiniz beklemek zorunda. Patlayıp çıkmak ve sağılmak isteyen dizelerle doluyum." Milton kulübenin pencerelerinden sızan güçsüz güneş ışığında sabırsızca oturuyordu. Kestane rengi saçları hâlâ gür olsa da, yüzündeki derin çizgilere yer etmiş gölgeler yaşını ele veriyordu. Önündeki havada toz zerrecikleri dans ediyordu, ama şairin onları gördüğü yoktu.

Thomas Ellwood'un süssüz Quaker giysisi üstünden dökülüyordu. Hapishanede verdiği kilolar sayesinde olduğundan genç gösteriyordu. Eldivenlerini elinden çıkardı, masaya oturdu, mürekkep hokkasının tıpasını açtı ve temiz bir kâğıdı önüne koyup hazırladı. Dini inançları yüzünden zalimlerle, haydutlarla ve canilerle dolu hapishanelere düştüğünde korkmamıştı. Ama Ellwood, Milton'ın sivri dilinden çekiniyor ve bakışıyla tam olarak hiç buluşmaksızın dönüp duran açık mavi gözleri cesaretini kırıyordu. Ellwood eline bir kuğu tüyü aldı ve mürekkep hokkasına batırdı. Milton yüksek tonda çınlayan bir sesle dikte etmeye başladı:

Ah körlük, ah en çok senden yakınırım!
Düşman içinde kör kaldım, ki daha beterdir zincire vurulmaktan
Zindan, yahut yakarış ya da bir ayağı çukurda!
Tanrı'nın şaheseri o ışık söndü benim için
Ve onun göze hoş gelen türlü nesneleri de çekip gitti
Belki bir parça kederimi silmeye yararlardı...[1]

1 John Milton, *Samson Agonistes*, satırlar 67-82.

Bulaşıkhanede, şairin sesi kehanetle dolu uzak bir fısıltı gibi güçlükle duyuluyordu. Hizmetçi kız Betty, etli elleriyle aylak aylak donuk bir tabağı fırçalıyordu. Kirli tencerelerden boyunu geçen bir kule önündeki tezgâhta yığılıydı. Milton'ın genç kızları Mary ve Deborah sessizce geçip gitti. Saçlarından fırfırlı kurdeleler sarkıyordu. Kitaplar, yersiz bir gizleme çabasıyla pelerinlerinin içine saklanmıştı. En büyükleri Anne, bacağının birini eğri büğrü bir yarım daire şeklinde sürüyüp aksayarak arkalarından gidiyordu. Yüzünün bir tarafı erimiş balmumu gibi sarkmıştı. Betty kaşlarını çatıp kızların çıplak omuzlarına ve düşük yakalarına baktı. "Bir grup rezil odalığa benziyorsunuz." Şımarık Mary güldü ve dilini çıkardı. "St. Paul'de bir Keldani gramer kitabı için kaç şilin alırız dersin?"

Oturma odasında, Ellwood kuş tüyü kaleminin mürekkebini tazelerken şair de biraz durakladı, sonra homurdanmayı sürdürdü:

> En alçaktan da aşağıyım şimdi
> İnsandan da kurttan da; en alçağı bile aşıyor beni,
> Sürünüyorlar onlar belki, lâkin görüyorlar, bense karanlıktayım
> Işık tutulan hilenin, ayıbın, fesadın ve yanlışın içinde,
> Kapalı kapılar ardında ya da kapısız, ama tam bir aptal,
> Başkalarının elindeyim, kendiminkinde değil asla;
> Yarı yarıya yaşıyor gibiyim, diğer yarımsa ölü.
> Ah, karanlık, karanlık, karanlık, öğle güneşinin altında,
> Telafisi mümkün olmayan bir karanlıkta, tam bir tutulmadayım
> Günün umutlarından uzakta![2]

Betty dudak büktü. "Size ilginç haberlerim var, hanımlar. Dün siz dışarıdayken Doktor Paget buradaydı. Babanızın evlenmek niyetinde olduğu genç bir kuzeni varmış." Deborah kapıya giden yolda ansızın arkasını döndü: "Evlendiği haberi hiç de şaşırtıcı olmaz, ama öldüğünü duysak, o zaman iş değişir." Ön odada Ellwood sayfayı canhıraş karalarken şiir sürüyordu:

> Ya böyle ışıktan sürgün olmayaydım;
> Karanlıklar diyarında, ama yine ışıklar içindeymiş gibi,
> Yarı ölü bir hayat yaşarmış gibi, yaşayan bir ölü,
> Ve de gömülü; Ama, ah, çok daha acınası![3]

2 *Age*, satırlar 67-82.
3 *Age*, satırlar 98-101.

John Milton orta yaşlarda birkaç yıl içerisinde amansız, dayanılmaz bir şekilde körleşti. Uçsuz bucaksız bir inatçılık ve acımasız bir maharetle cesaretlenen Milton profesyonel bir yazar için besbelli başa çıkılmaz olan bir özrün üstesinden geldi ve gençliğinde kurduğu müthiş bir epik şair olma hayalini ilerlemiş yaşında gerçekleştirdi. Görme kaybına rağmen *Kayıp Cennet*'i tamamlamak, onu haklı olarak körler için ilham kaynağı haline getiren fevkalade bir başarıydı. Ancak Milton kör olmasaydı *Kayıp Cennet*'in asla yazılmamış olacağı da oldukça büyük bir olasılıktır. Öncelikle, bu rahatsızlığı tecrübe etmek ona daha önce eksik olan olgunluğu ve duygusal derinliği katmıştır. Bunun yanı sıra, eğer kör olmasaydı, ölmüş olabilirdi.

Milton inatçı biri idiyse şayet, bu inatçılığı hakkıyla edinmişti. Büyükbabası Richard, İngiltere Kilisesi'nin zorunlu ayinlerine katılmaktansa yüksek cezalar ödemeyi yeğleyen huysuz ihtiyar bir papistti. Oğlu John, Milton'ın babası, Protestanlık'a geçtiğinde büyükbaba Richard onu evlatlıktan reddetti. Baba Milton Londra'ya taşındı; arzuhalcilik ve tefecilik yaparak bir servet edindi. Para kazanmaktaki yeteneğine karşın, asıl tutkuları başkaydı. Baba John Milton'ın sanatçı eğilimleri vardı, dikkate değer bir şair ve söz yazarıydı. Bu kendi kendini yetiştirmiş adam, parlak zekâlı ve müstesna oğlu John'a kendisinin asla sahip olamadığı eğitim, ilim ve sanatsal yaratıcılık olanaklarını sağlayarak onu şımartmıştır.

John Milton 1608'de Londra'nın göbeğindeki Bread Sokağı'nda doğdu. Genç John henüz küçükken yolda, yakınlardaki Mermaid Tavern'da Ben Jonson'la yarenlik etmeye giden Shakespeare'i görmüş olabilir. Milton'ın babası Shakespeare'in büyük hayranıydı; baba Milton, Londra tiyatro çevresine yakın olduğundan Shakespeare'le tanışmış olabilir. Hamlet ve Lear'ı ilk oynayan Richard Burbage'in ölümüyle, Milton'ın babası bir zamanlar Shakespeare'in ortağı olduğu Blackfriars Playhouse'un vekillerinden biri oldu. Milton'ın babası Shakespeare'e methiyeler düzen bir şiir yazdı ve bu şiir *First Folio*'da çıktı. Milton'ın yayımlanan ilk şiiri de *Second Folio*'da çıkan bir Shakespeare övgüsüydü (bu şiirler günümüzün kitap kapağı tanıtım yazılarının on yedinci yüzyıldaki karşılıklarıydı). Milton olgunluk döneminde, nüktedanlığı veya oyunbazlığına değilse de sıklıkla Shakespeare'in dildeki üstünlüğüne ulaşmıştır.

Genç John, çocukluğundan bu yana akıcı bir şekilde Yunanca ve Latince konuşuyordu, özel bir öğretmeni vardı ve her gece mum ışığında gözlerini kısarak geceyarısına, hatta sabah saat bire kadar okuyordu. Babasının hizmetçilerine geceyarısından sonra onunla birlikte oturmasını emrettiğini biliyoruz. (Hizmetçinin bu konudaki fikri günümüze ulaşmamıştır.) On altı yaşında, mahalle ilkokulunu bitirdikten sonra, genç John, Cambridge'deki Christ's College'a gitti. Milton'ın ergenlik ve genç yetişkinlik yılları sosyal uyumsuzluk işaretleri göstermektedir. Kitap düşkünlüğü, uzun kestane rengi saçları ve feminen siması ona alaylı bir lakap takılmasına neden oldu: "Christ's Leydisi". Buna karşılık olarak, Milton sınıf arkadaşlarını doğru düzgün Latince konuşamayan hödük ve magandalar olarak küçümsedi.

Milton'ın hayatındaki tuhaf hadiselerden biri, kırbaçlanmasıyla neticelenen, okuldaki hocasıyla yaşadığı tartışmadır. Bu besbelli Cambridge'de sıkça rastlanan bir durum değildi. Dilini tutmakta ya da kalemini sakınmakta güçlük çeken Milton belki de cehaletini yüzüne çarparak hocasını çileden çıkartmıştı. Yıllar sonra, Milton'ın sayısız düşmanlarından biri, özel bir mektupta Milton'ın suçunun daha ağır olduğunu ima etmişti: "Hem üniversiteden hem de toplumdan dışlanmayı fazlasıyla hak etti. Şayet (Milton'ın söz konusu hasımları) onu benim kadar tanısalardı, onu kendini asmanın eşiğine getirirlerdi." Bu zayıf kanıttan yola çıkarak, yakın zamanda Milton'ın otobiyografisini yazan iki yazara göre, bu kırbaçlanma "eşcinsel bir seks skandalı"nın[4] ya da başka bir cinsel suçun cezasıydı. Milton buna karşılık olarak "köyüne gönderilmiş" ya da okuldan atılmış ve başka bir hocaya devredilmişti. Bu dayak vakası Milton'ın entelektüel otoriteye duyduğu nefrete katkıda bulunmuştur.

Milton'ın okuldayken yazdığı kompozisyonların çoğu günümüze ulaşmıştır ve bunların arasında Cambridge'de yeni öğrenciler için verilen geleneksel ve kısmen aşağılayıcı hoş geldin yemeğinde yaptığı konuşma da vardır. Bu konuşmanın içeriği ondan beklenebileceği şekilde, gösterişli bir Latinceyle süslenmiş alaycı şakalardan oluşuyordu. 1632 yılında Cambridge'den yükseklisans derecesi aldıktan sonra, yeni mezun Milton, kilise ya da hukuk alanında çalışmayı reddetti. Milton bunun yerine sonraki beş yılını onu daima

4 Gordon Campbell & Thomas N. Corns, *John Milton: Life, Work and Thought*, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 38-39.

şımartan babasının kır evinde, "kesintisiz bir dinlenceyle ... kendini tamamen Yunan ve Latin klasiklerini okumaya adayarak"[5] geçirdi. Ayrıca kendi şiirleri üzerinde de harıl harıl çalıştı. Milton'ın edebi yeteneği ve kulak tırmalayan ağdalı dili ilk eserlerinde bile belirgindir. Latince şiiri "Ad Patrem"de Milton, sahip olduğu ilimden ötürü "artık sıkıcı insan sürüsüyle bilinmezliklerin içine karışmak" zorunda olmadığını ve yolunun "kâfir gözlerin bakışlarından uzakta olacağını" müjdeler.[6] İsa'nın sünneti üzerine tuhaf ağıt gibi dini şiirler de yazmıştır: "O ... içimizi rahatlatmak için kanıyor şimdi[7]/ Yazık, ne çabuk başlayacak / Günahlarımız acıyla / Bebekliğine el koymaya!"

Milton'ın kırsalda geçen yılları sırasında asıl ilgilendiği, *Comus* isimli maskeli bir piyesti. Maskeli piyesler halk tabakasından profesyoneller ve asil amatörlerden oluşan bir ekibin oynadığı saray oyunlarıydı. Bunlar ahlaksız eğlenceler olabiliyordu; eğer Jakoben dönemin müthiş mimarı ve sahne tasarımcısı Inigo Jones tarafından yapılan kostüm çizimlerine inanacak olursak, saraylı hanımların giydikleri elbiselerin genellikle göğüslerini açıktadır. Bütün bunların aksine, Milton'ın Comus'u gösterişli ve can sıkıcı bir namus kutsanışıydı. (İronik bir biçimde, dini eseri *De Doctrina Christiana* 1823'te gün yüzüne çıktığında keşfedildiği üzere, Milton ileri yaşlarında çokeşliliğin ateşli bir savunucusu haline gelmişti. Çokeşlilik yanlış olsaydı şayet, Milton böyle köpürüyordu, o halde Musa ve İbrahim birer "zampara ve zinacı"dan[8] başka bir şey değildi. Milton'ın çokeşliliğin propagandasını yapması muhtemelen eviyle ilgili peş peşe yaşadığı üzüntülerle ilgiliydi.)

Milton bakirelere ve kutsal sünnet derisine övgüler düzerken, İngiltere siyasi ve dini bir anarşiye doğru sürüklenmekteydi. I. Charles, Avam Kamarası'nı dağıttı ve ülkeyi mutlak monarşiyle yönetmeye kalktı. Pek tutulmayan, kibirli Canterbury Başpiskoposu William Laud, İngiltere Kilisesi'ni Calvin ve Luther'inkinden uzaklaştırıp Roma kilisesine doğru çekmeye çalıştı. Her ikisi de içinde yaşadıkları zamandan tamamen kopuktular. Okuryazarlık

5 Merritt Y. Hughes, *John Milton: Complete Poems and Major Prose*, New York: MacMillan, 1957; John Milton, *Second Defense of the People of England*, s. 828.

6 Merritt Y. Hughes, *age*, "Ad Patrem", s. 85.

7 Merritt Y. Hughes, *age*, "Upon the Circumcision", s. 81.

8 John Milton, çev. Charles Sumner, *A Treatise of Christian Doctrine*, Cambridge University Press, 1825, s. 241.

ve zenginlik beraberinde şüpheciliği ve bağımsız düşünceyi getirmişti. Varlığını hissetirmeye başlayan burjuva sınıfı Parlamento'ya daha fazla, Kilise ve Kraliyet'e daha az güç verilmesi için yaygara koparıyordu. Laud bütün bunlara para cezası vererek, hapse atarak ya da en çok gürültü çıkaran muhaliflerin kulaklarını keserek karşılık verdi. Bu dönemde binlerce Püriten, İngiltere'yi bırakıp Massachusetts'e kaçtı. (Charles ve Irlandalıların şanssızlığına, Oliver Cromwell adında East Anglia'lı centilmen son anda memleketinde kalmaya karar verdi.)

Milton'ın Püriten görüşleri güçlendi. Bu dönemdeki en ünlü şiiri, pastoral bir ağıt olan "Lycidas" akışın tam ortasında İngiliz ruhban sınıfındaki yozlaşmaya yönelik sarsıcı bir polemikle bölünmüştür. Otuz yaşında, İtalya'ya gitti ve burada zulmedilen Galileo'yla görüştü, ki bu görüşme onun sansür nefretini ve düşünce özgürlüğüne duyduğu aşkı daha da yoğunlaştırdı. Geri döndüğünde, piskoposların büyük günahkârlıklarına karşı tiratlar yazmak için ilham perilerini bir kenara bıraktı. Milton'ın kitapçıkları (gerçek anlamda kısa kitaplar) siyasi saldırı ilanlarının on yedinci yüzyıldaki karşılığıdır. Bu kitapçıklar içerdikleri mantıktan ziyade hakaret etmekteki ustalığıyla iz bırakmaktadır. Milton'ın düşmanları leş gibi kokan çoraplar giymekten bahçe kuytularında hizmetçi kızlarla gizli kapaklı cinsel ilişkiye girmeye kadar birçok şeyle suçlanmaktadırlar. Milton girıştiği bu kavgayı ne pahasına olursa olsun kazanmayı bir takıntı haline getirmiştir. Samuel Johnson'ın sözleriyle, "o hakikatten ziyade kendini sever."[9]

Milton 1641'de, kız kardeşi Anne'in ölümünün ardından, kardeşinin oğulları Edward ve John Philips'i evlat edindi. Edward'ın daha sonra kâğıda dökeceği gibi, dayısının evi "sıkı çalışmak ve az yemek"[10] üzerine kurulmuştu. Milton, yeğenlerinin gelişiyle küçük bir okul açmaya karar verdi. Otuz üç yaşına geldiğinde, bu onun ilk gerçek işi olmuştu. Milton komik biçimde ortalama bir erkek çocuğunun akademik kapasitesinin gerçekdışı düşüncelerine sahipti. Öğrencileri Yunan, Latin ve İtalyan edebiyatlarının müthiş ve öyle çok da müthiş sayılmayacak çeşitli yazarlarını okumaya çabaladı. Pazar günleri, orijinal dili İbraniceden, "Keldani ve Suriye lehçesini

9 Arthur Murphy editör, *The Works of Samuel Johnson;* New York: William Durell, 1811; Samuel Johnson, *Milton*, 9. cilt, s. 96.

10 Gordon Campbell & Thomas N. Corns, *age*, s. 134.

de eklemenin imkânsız olmayacağı"[11] kutsal yazılar okuyarak dini tatil günlerini kutladılar.

Milton'ın ilk evliliğinin 1642 yılında sona ermesinde yarattığı bu despotça bilgiçlik atmosferinin kısmen de olsa payı olabilir. Güleryüzlü, müsrif bir köy ağasının kızı olan, henüz ergenlik çağında sayılabilecek karısı Mary Powell "kendini çok yalnız hissediyordu: Yanında kimsesi yoktu, çoğu kez yeğenlerinin dayak yediğini ve ağladığını işitiyordu."[12] Belki de zavallı yeğenleri Keldani dilini öğrenmekte güçlük çekiyorlardı. Ne olursa olsun, düğünlerinin üzerinden üç hafta geçtikten sonra, Milton'ın ne yatağından ne de politikalarından zevk alan Mary babaevine kaçtı. Nihayet içsavaş patlak vermişti ve Powell'lar Milton'ın Püritenizmini tasvip etmeyen kralın sadık taraftarlarıydı.

Milton'ın insan ilişkilerinde çektiği zorluklar onda yüksek işlevli otizm ya da Asperger sendromu olduğuna işaret eder. Asperger sendromu olan insanlar, çoğu insan için içgüdüsel olan sosyal etkileşim alanlarında sıkıntı yaşar. Dikkat çekici zihinsel yeteneklere sahip olabilirler, ancak sıradan insani davranışlar onlar için fazlasıyla gizemli olabilir. Empati ve başkalarını anlama konularında eksik olabilirler ve inek öğrenci olarak etiketlenmelerine neden olacak kısıtlı ilgi ve faaliyetlere sahiptirler. Bütün bunlar sosyal ve fiilî işlerde ciddi sorunlara yol açabilir.

Bazı bilgiler Milton'da Asperger sendromu tanısını destekler. Hocasıyla yaşadığı sürtüşme, okul arkadaşlarını hor görmesi, kazançlı bir işi ancak ilerleyen yaşlarda edinebilmesi, ortalama bir erkek çocuğun entelektüel açıdan hazmedebileceklerine dair yalan yanlış beklentilere sahip oluşu, evliliğindeki sorunlar ve daha sonra kızlarıyla yaşayacağı zorluklar; bütün hepsi kesin bir sosyal bozukluğa işaret etmektedir. Milton'ın eski çağların geçerliliğini yitirmiş yazarlarına ve şiddetli dinî kavgalara olan çifte takıntısı Asperger'i akla getirmektedir. Siyasi ve dinî yazılarının zehirli dili, bir empati yoksunluğunu akla getirir. Fakat hakkını yemeyelim; samimi ve cömertti de. Milton'ın dostları vahşi ince zekâsından ürkseler de, onun özellikle düşünsel alanlarda hoşsohbet biri olduğunu düşünürdü. Yeğenleri, yedikleri dayaklara rağmen, büyüdüklerinde amcalarına olan düşkünlüklerini sürdürdüler. Milton ayrı-

11 Merritt Y. Hughes, *age*, "Of Education", s. 636.

12 Helen Darbishire, *The Early Lives of Milton*, Londra: Constable & Co Ltd, 1932, s. 14.

ca İngiliz içsavaşının kaybeden tarafındaki birçok kişiye de yardım etti. Şair Spenser'ın Katolik torununun topraklarını zaptedilmekten kurtardı ve Shakespeare'in frengili vaftiz oğlu kraliyet yanlısı oyun yazarı William Davenant'ın Londra Kalesi'nden çıkmasına yardım etmek için kendini zora soktu. (Davenant, Restorasyon döneminde Milton'ın hapisten çıkmasına yardımcı olarak bu iyiliğin karşılığını ödedi.) Ve en şaşırtıcısı, Milton, Parlamento birlikleri topraklarına el koyduklarında karısının ailesine kol kanat gerdi.

Asperger sendromu olan kişiler, takıntılarını sürdürebilmelerine ve yeteneklerini gösterebilmelerine izin veren destekleyici bir ortamda oldukça başarılı olabilir. Milton'ın gerçekten Asperger sendromu var idiyse, onun o eşsiz yeteneklerine değer veren, tuhaflıklarını hoşgören ve yetişkin hayatı boyunca onu maddi anlamda destekleyen bir babaya sahip olduğu için çok şanslıydı.

Milton'ın evden kaçan karısına karşılık tek yaptığı, boşanma lehine bir hiciv kaleme almak oldu. *The Doctrine and Discipline of Divorce* ona ahlaksızlık gibi gülünç derecede uygunsuz bir ün katmanın yanı sıra diğer bütün eserlerinden çok daha kötü bir şöhret kazandırdı. Milton bu eserinde zorlu, ürkütücü bir göreve soyunmuştur, çünkü Yeni Ahit bile evlilik konusunda çok daha samimidir. "Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur."[13] Ancak Milton bu göreve uygundu. Belli ki, İsa yalnızca abartıyordu: "İsa'ya kelimesi kelimesine uymak gerekmez, ancak bilge bir hekim gibi, bizi mükemmelen ortalamaya indirgesin diye aşırılığa karşı bir diğerini uygulamak gerekir." (Milton burada ta on dokuzuncu yüzyıla kadar tıp alanına egemen olan o antik humoral patoloji teorisini ima eder. Hastalıklar tabiatlardan birinin fazla yoğunlaşmasından kaynaklanır ve bu fazlalığın ortadan kaldırılması ya da zıddının zerk edilmesiyle tedavi edilir. Örneğin, kan fazlalığından kaynaklanan ateş sülüklerle kan çekme yoluyla ya da tavuk veya balık gibi "soğuk" gıdaların yenmesiyle tedavi edilir.)

Milton boşanma konusunu geçimsizliğe bağlayarak entelektüel anlamda çok daha sağlam bir sav geliştirmiştir. Fakat, *Dr. Strangelove*'daki General Jack D. Ripper'ın seminal takıntılarını akla getiren psikoseksüel tuhaflığıyla bu savını çürütür: Sevgisiz bir evliliğe

13 Matta, 19:9 (y. n.)

tutsak olmuş bir adam "bedeninin en iyi özünü" harcamaya zorlanır. Evlilik sırf cinsel beraberlikle tamamlandı diye boşanmanın yasaklanması saçmalığına görülmemiş bir vurgu yapar. Evli bir çift "gerdek yatağını bir şekilde tattıysa" ve "cinsel hazzın en azına uygun biçimde silahlandığı" ortaya çıktıysa, o halde her ikisi de ölünceye dek "zevksiz ve kölevari bir çiftleşmenin değirmeninde unufak olmaya"[14] mahkûmdur. Bu ilginç ifade tarzı insanın mutsuz çiftin balayında tam olarak ne gibi acayipliklerin yaşandığını merak etmesine sebep olmaktadır.

Milton'ın boşanma üzerine yazdığı kitapçıklar kıyamet kopmasına ve sansür uygulanmasının istenmesine neden oldu. Buna verdiği karşılık, ifade özgürlüğünü tutkuyla ve etkileyici bir dille savunan en iyi düzyazı eseri *Areopagitica*'yı yazmak oldu. Unutulmayacak şekilde, bağnazlığın yargılarımız üzerinde etkisini göz rahatsızlığının görüşü bozan etkilerine benzetti: Gerçeğin "önyargı ve geleneklerle sulanıp bulanıklaşan gözlere ilk görünüşü birçok kusurdan çok daha berbat ve inandırıcılıktan uzaktır."[15]

Savaşın başlarında Charles'ın ordusu Londra'ya ilerleyecek gibi görünüyordu. Milton, biyografi yazarlarını utandıracak bir iki yüzlülükle, kapısına, oradan geçecek kraliyet subaylarına hitaben "ilham perilerinin çardağı"nı[16] bağışlamaları için yalvaran bir sone yapıştırdı. Şair bunun karşılığında "sizlerin ismini toprakların ve denizlerin ötesine yayma"yı vaat ediyordu. Yani düşünün ki, George Orwell Hermann Goering'e, kibar bir mektup yazarak evine bomba atmaktan kaçındıkları takdirde *Luftwaffe*'yi öven bir yazı yazmayı teklif ediyor!

Mary, 1645'te Edward Philips'e göre "önünde diz çöküp ona boyun eğerek ve af dileyerek"[17] eve geri döndü. Ailesi Milton'la arasını düzeltmesi için onu zorlamış olabilir. Powell ailesinin daima istikrarsız olan maddi durumu, kraliyet yanlıları için kötü giden savaşla birlikte iyiden iyiye mahvolmuştu. Bunun yanı sıra, Milton, Mary'nin ödenmeyen drahoması hükmünce Richard Powell'ın en büyük alacaklılarından biriydi. Bu evliliğin geri kalan kısmını anlamamız mümkün olmasa da, Milton'ın başka bir

14 Merritt Y. Hughes, *age*, *The Doctrine and Discipline of Divorce*, s. 703, 712-713.
15 Merritt Y. Hughes, *age*, *Areopagitica*, s. 748.
16 Merritt Y. Hughes, *age*, 8. sone, "When the Assault Was Intended to the City", s. 140.
17 Gordon Campbell & Thomas N. Corns, *age*, s. 174.

yerde erkeklerin kadınların üzerinde "despot bir güç"[18] kurmalarını teşvik ettiğinin altını çizmek gerekir. Mary'nin dört çocuk dünyaya getirmesine bakılırsa "kölevari çiftleşme"nin yaşandığı bellidir. Hepsi kız olan çocukların üç tanesi yetişkinliğe dek yaşamıştır. Milton'ın hayatı bu dönemde iyiye doğru gidiyor olsa da, meşum bir biçimde, sol gözünün görme yetisi azalmaya başlamıştı bile.

Milton aynı yılın ilerleyen zamanlarında seçme şiirlerinden bir kitap yayımlattı. Gururu, kitabının süslü ön sayfası için işlenen acemi portresiyle yara alan Milton, kendine has biçimde öç alarak hem elitizmini hem de sadist mizah anlayışını gözler önüne serdi: Talihsiz sanatçıya bu portreye en eğitimli kişiler dışındakilerin bilmediği bir dil olan Yunan dilinde şu satırları yazdırdı: "Burada resmedilmiş adamı tanımadığınıza göre,[19] dostlar, kokuşmuş bir ressamın bu kokuşmuş resmine gülünüz."

İngiliz içsavaşı uzadıkça, Milton'ın siyasi görüşleri daha da radikalleşti. 1649'da genç İngiliz cumhuriyetinin kralın kafasını kesip alma hakkını savunan *The Tenure of Kings and Magistrates*'i yazdı. Milton bunun sayesinde resmi olarak diplomatik yazışmalardan, gayriresmi olarak ise denizaşırı propaganda yapmaktan sorumlu, yüksek maaşlı Yabancı Diller Bakanı konumuyla ödüllendirildi. I. Charles'ın düşüşü ve ölümü İngiltere'nin demokrasiye dönüşebileceği olasılığını ortaya çıkardı, ama ülke çok geçmeden büyük ölçüde Oliver Cromwell'in entrikaları yüzünden askeri diktatörlük ve teokrasi arası bir şey haline geldi. Cromwell değişim ve devrim zamanlarında ortaya çıkan dikkate değer adamlardan biri, zayıf ve ahmak I. Charles'a kıyasla mizaç ve yatkınlık anlamında krallık için çok daha uygun olan kurnaz ve fırsatçı bir alfa erkeğiydi. Savaş patlak verdiğinde, Parlamento'nun kırk üç yaşında sıradan bir üyesiydi. Bir süvari birliği yetiştirdi ve bir dizi zaferin ardından çok geçmeden süvari korgenerali oldu. Manik gaddarlığı onu doğuştan kumandan yapmıştı bile. Onun bu konuma yükselmesi sosyal statüden ziyade meziyetlerine dayanıyordu ve ona birliklerinin ateşli sadakatini kazandırdı. David Hume'un belirttiği gibi, o, "daima hedeflerinin aracı olarak kullansa da kendini dine adamış"[20] tut-

18 Merritt Y. Hughes, *age*, *Samson Agonistes*, s. 577'de.
19 Gordon Campbell & Thomas N. Corns, *age*, s. 182.
20 David Hume, *History of England*, Indianapolis: Liberty Fund, 1983, 5. Cilt s. 450.

kulu bir Püriten'di. Cromwell 1653'te "Kral Vekili" unvanını aldı ve unvanı hariç İngiltere Kralı'nın bütün yetkilerine sahip oldu. (Daha sonra taç kendisine resmi olarak teklif edildiyse de, belki de ahlaki endişeler kadar suikast korkularıyla bu teklifi gönülsüzce geri çevirdi.)

Kurulu düzenin yıkılmasıyla, tuhaf mezhepler ortaya çıktı. Ranter'lar nikâhsız ilişkiler yaşadı; Muggletonian'lar ruhun ölümsüzlüğünü reddetti; *Fifth Monarchy Men* dünyanın sonunun yakın olduğunu ilan etti. Hepsinden en tehlikelisi Leveller idi. Onlar yalnızca kralı ve aristokrasiyi reddetmekle kalmadı, oy verme hakkının yalnızca varlıklılara ait olmaması, sokaktaki adamı da kapsaması gerektiğini iddia ederek zenginlerin hükümdarlığını da reddettiler. Cromwell ve Yeni Örnek Ordu'daki diğer yüksek rütbeli subayların birçoğu doğuştan centilmenlerdi ve ordunun çeşitli kademe ve konumlarından güçlü destek alan Leveller'a soğuk bakıyorlardı. Cromwell onlar için, "onları paramparça etmekten başka bu adamlarla başa çıkma şansınız yok"[21] dedi ve onları her zamanki açıkgözlülüğü ve gaddarlığıyla bastırdı.

Milton'ın *Cromwell* hayranlığı, biyografisinin yüz kızartıcı parçalarından biridir. Yabancı Diller Bakanı, Koruyucu Lord'a tutkundu. Milton, Parlamento'yu silah zoruyla dağıtmasına, kendini hayat boyu diktatör ilan etmesine ve artık "Ekselansları" diye hitap edilmesine karşın, 1654'te Cromwell'e adeta yağ çekerek ondan "özgürlüklerimizin yazarı, muhafızı ve koruyucusu"[22] olarak bahsetti. (Milton demokrat bir adam sayılmazdı. Seçimlerin mümkün olduğunca kaçınılması gereken bir musibet olduğuna inanırdı. Onun kafasındaki ideal ülke yaşam boyu seçilen bir oligarşiden, özgür basından oluşan, devlete bağlı bir kilisenin ve özellikle de psikoposların olmadığı bir ülkeydi.) Cromwell'e yazdığı yaltakçı ve kokuşmuş sonesi büyük bir İngiliz şair tarafından yazılan en sefil eserlerden biridir. Milton, Cromwell'i İskoç nehirlerinin kelimenin tam anlamıyla kan kırmızı akmasını sağladığı ve İngiliz adalarına bir anlamda "barış ve doğruluk"[23] getirdiği için metheder:

---

21 Barbara Kiefer Lewalski, *The Life of John Milton: A Critical Biography*, Oxford: Blackwell Publishing, 2000, s. 240.

22 Merritt Y. Hughes, *age*, *Second Defense of the People of England*, s. 834.

23 Merritt Y. Hughes, *age*, "To the Lord General Cromwell", s. 160-161.

Şanlı yolun sürüp getirdiği barış ve gerçek
Ve taçlı Talih'in boynundaki gurur için
Şahlandı Tanrı'nın zaferleri ve gerçekleştirildi görevi
Darwent suları İskoç kanlarıyla çağlayadururken.

Oliver'ın ordusunun İrlanda'ya getirdiği Orwellvari "barış ve doğruluk" savaş suçlarının, kitlesel açlığın, savaş suçlularının köleleştirilmesinin ve Batı Hint Adaları'na sürülmesinin yanı sıra ve büyük ölçüde bir etnik temizlik de içermekteydi. Milton'ın bizzat kendisi de İrlandalılara "gaddar isyancılar ve papacılar", "yabaniler" ve "barbarlar"dan oluşan "kalleş" bir ırk diyerek[24] onlara karşı şiddetli bir ırkçılık propagandası yürüttü. Milton'ın yaşam öyküsünü yazan son yazarlar Gordon Campbell ve Thomas N. Corns, "Milton şaibeli bir saldırı savaşı çıkarmak ve buna bahane yaratmak için tasarlanmış taraflı bir dosya üretti"[25] dedi. Bunu yapan son devlet memuru olmayacaktı, ancak muhtemelen ilkiydi.

Milton'ın sömürgecilik müdafaası ve ölen İskoçlarla iftihar etmesi bir tür ahlaki miyopluk idiyse de, gerçek anlamda fiziksel körlük yolunda da ilerlemekteydi. 1644'te Milton'ın sol gözü görme yetisini yitirmeye başladı. Beş yıl sonra sağ gözü de bundan etkilendi. Milton'ın gözü yavaş yavaş kötüleşirken, "kesilerle ve setonlar"la[26] tedavi ediliyordu. Bunlar neyse ki gözün bizzat kendisinde olmasa da, çevresindeki ciltte açılan yaralardı. Kesi, bir neşter ya da sıcak ütü yardımıyla yapılan ve bir bezelye tanesi ya da başka bir madde tarafından açık tutulan bir cilt ülseriydi. Seton ise deri kıvrımından bir iğne geçirilip deriye iliştirilmiş bir iplik ya da bez parçası bırakılan bir cilt traktıdır. Bu, güya, kötü salgıların vücudun hastalıktan etkilenmiş bölümünden kaçıp gitmesini sağlıyordu. Gerçekte ise, hiçbir işe yaramıyor ve ciddi bir cilt enfeksiyonu riski yaratıyordu.

Milton 1652'de tamamen körleşti, fakat yabancı diplomatları hayrete düşürerek işine devam etti. Samuel Johnson'a göre, İsveç'le olan görüşmeler bir defasında Milton'ın kötü sağlığı yüzünden ertelendi ve bu durum İsveç büyükelçisinin, "İngiltere'de

24 James Augustus St. John editör, *Prose Works of John Milton*, Londra: George Bell, 1890; John Milton, *Observations on the Articles of Peace with the Irish* Rebels, 2. Cilt, s. 179-199.

25 Gordon Campbell & Thomas N. Corns, *age*, s. 218.

26 Eleanor Brown, *Milton's Blindness*, New York: Columbia University Press, 1934, s. 19.

tek bir adam Latince biliyor, o da kör"[27] diye hayret etmesine sebep oldu.

Milton niçin birkaç yıllık bir süreçte ilerleyen böylesi bir körlük geliştirdi? Kimi teoriler akla sığacak gibi olmadığından kolaylıkla göz ardı edilebilir. Bu teorilerden bazıları, portreleri kızıl-kahve saçlarını açıkça ortaya koyduğu halde Milton'ın albino olduğunu ya da körlüğe sebep olduktan sonra kendiliğinden küçülen kraniyofarinjioma denen bir beyin tümörü olduğunu öne sürmektedir.

Milton dış görünüşüyle övünmekteydi. Gözlerinin dışarıdan tamamen normal göründüğü konusunda ısrarcıydı, ki bu Milton'ın biyografisini kaleme alan ilk yazarlardan biri tarafından da doğrulandı. Bu, gözün dış yüzeyi olan korneayı etkileyen çeşitli hastalıklar gibi kimi yaygın göz rahatsızlıklarını listeden silmektedir. Bu durum katarakt olasılığını da bertaraf eder. Göz merceğindeki bu gibi donukluklar gözbebeğinde oluşan bulanıklık şeklinde kendini göstermektedir.

Bağışıklık sistemi kimi zaman görme sinirlerine saldırarak körlüğe sebep olabilir. Optik nörit olarak bilinen bu durum sıklıkla multipl skleroz ile ilişkilendirilir. Bunun Milton'ın körlüğünün sebebi olması mümkün değildir. Optik nörit kendisini genellikle tedavi gerektirmeksizin birkaç hafta içinde iyileşen ani görme kaybıyla gösterir. Ancak Milton'ın gözleri birkaç yıllık bir zaman zarfında kötüleşmişti. Optik nörit ve multipl sklerozda semptomlar egzersizle kötüleşir; bu, Uthoff fenomeni gibi gösterişli bir isimle anılan bir belirtidir. Bunun sebebi, zarar gören sinirlerin yüksek vücut ısısında daha kötü çalışmasıdır. Milton ise tam aksine görme yetisinin egzersizle iyileştiğine inanmaktaydı.

Kronik glokom, Milton'ın körlüğüne konulan teşhislerin hep başında gelmiştir. Kronik glokomda, gözün ön kısmını kaplayan göz sıvısı tam olarak kurumaz. Bu da gözün içerisinde yavaş yavaş bir basınç oluşmasına neden olur. Bu çoğu zaman acısız bir durumdur ve çevresel görüşün, hasta uzun bir tünelden bakıyormuş gibi hissedene, yani "tünel görüşü" denen şeyden mustarip olana dek, yavaş yavaş kaybolmasıyla sonuçlanır. Glokom, Milton için pek uygun bir tanı sayılmaz. Milton ilk olarak şakak tarafındaki görme yetisini ya da görüşünün dış kısmını yitirmişti. Bu, öncelikle gözün

27 Samuel Johnson, *Milton, age*, s. 105.

burna yakın kısmındaki görüşü etkileyen glokom için alışıldık bir durum değildir. Milton gözlerinde ağırlık ve acı hissediyordu (bu akut glokom için geçerli olsa da, kronik glokomda pek rastlanan bir belirti değildi); ani ışık patlamaları görüyordu (fosfenler); ve nesneler hareket ediyormuş gibi ve şekilleri bozuk görünüyordu. Bütün bu semptomlar glokom için olağandışı olsa da, ağır miyopa bağlı tipik bir retina yırtılması olabilir.

Milton muhtemelen gençlik yıllarından beri miyoptu. İlk biyografisini yazanlardan biri bizlere "gözlerinin çok da hızlı sayılmayacağı"nı[28] söyler ve Milton'ın kendisi de "gözlerim doğuştan zayıftı" diyerek bu durumu kabul etmiştir. Milton'da miyopa genetik bir eğilim olduğundan söz edilebilir, zira Milton'ın annesinin ve kör olduktan sonra babasına yedi farklı dilde yazılar yazmaya zorlanan kızı Deborah'ın da gözleri bozuktu. Fakat Milton'ın miyopa dair en güçlü risk faktörü çocukluktan beri "bilgiye duyduğu doymak bilmez açlık"tı: "On iki yaşımdan itibaren, ne çalışmalarımı bir an olsun bıraktım ne de geceyarısından önce yatağa girdim."[29]

Miyop bir medeniyet hastalığıdır. Okuma-yazmayı bilmeyen toplumlarda nadir görülür, ancak okula gitme ve okuma-yazma oranı arttıkça yaygınlaşmıştır. Miyopun en güçlü ilk işareti çocuklukta, özellikle okurken ve bilgisayar kullanırken, "yakından çalışmak"tır. Ağır miyopta göz anormal ölçüde uzundur. Göz büyük ölçüde jölemsi bir madde olan camsı cisimle doludur. Fazlasıyla miyop bir gözde, bu uzamış camsı cisim gözün arka kısmına bağlı olan görme hücresi tabakası olan retinayı çekebilir. Nadiren de olsa, retina zayıflayabilir, yırtılabilir, kan akışından kopabilir ve ölür. Hastalar bunu tipik olarak gözün dış kısmına giderek kötüleşen bir perde ya da duvak inmesi olarak tanımlar (Milton ise buna "sis" demiştir). Retinadaki çekilme tahriş yaratır ve bu da Milton tarafından tanımlanan ışık kıvılcımlarına neden olur. (Bu fosfenler gözleri normal olan insanlarda kapalı gözün üzerinde nazikçe bastırıldığında da görülebilir.) Retina yırtılmasının başlangıç aşamasında, canlı fakat hareketli retina camsı sıvıda salınır, ki bu da Milton'ın tarif ettiği görme bozukluklarına yol açar: "Gördüğüm her şey, kendim kıpırdamasam bile, dalgalanıp duruyordu, bir sağa

28 Helen Darbishire, *The Early Lives of Milton*, Londra: Constable&Co Ltd, 1932, s. 47.
29 Merritt Y. Hughes, *age*; *Second Defense of the People of England*, s. 828.

bir sola." Milton tamamen kör olmadan önce, görüşü yavaş yavaş "küçük bir yarıkta görülen minicik ışık huzmesi"ne[30] kadar düşmüştü.

Retina yırtılması hastaların yüzde 15'inde, Milton'da olduğu gibi, her iki gözü de etkiler. Tüm retinal yırtılmaların yarısı ağır miyopla ilişkilidir. Retina yırtılmasının diğer sebepleri arasında diyabet ve orak hücre hastalığı da vardır. Bu rahatsızlıklara sahip hastalar retinaya asılan bir yara dokusu geliştirebilecekleri gibi, kanama ve kopmaya meyilli yeni ve hassas retina kan damarları da oluşturabilirler. Milton'ın durumundaysa, ne diyabet ne de orak hücre hastalığı söz konusudur. Modern zamanlarda, retina yırtılması katarakt ameliyatının sık rastlanan bir komplikasyonudur.

Milton'ın zamanında retina yırtılmasının tedavisi yoktu. Günümüzde ise, retinanın altındaki sıvıyı kurutup retinayı yerinde tutacak bir yara dokusu oluşturmak için lazer terapisi ya da kriyoterapi (dondurma) kullanarak birçok hastada görme yetisi korunabilir. Göz doktorları bunun yanı sıra gözün ortasına retinadaki çekilmeyi rahatlatan ve camsı sıvıyı uzaklaştıran skleral eğilme denen bir kemer yerleştirirler.

Milton orta yaşlarda başka sağlık sorunları da yaşadı. Gençliğinden beri başağrıları çekiyordu, ancak bu ağrılar giderek kötüleşti; ayrıca ağrılı ve utanç verici sindirim sorunlarıyla mücadele ediyordu: "Aynı zamanda bağırsaklarım da flatülans ve baskıyla ıstırap veriyordu."[31] Ayrıca "parmak boğumlarını ... sertleştiren"[32] gut kaynaklı eklem iltihabından da mustarip oldu. İlerleyen yaşlarda, Milton "ölü gibi görünmese de solgundu, elleri ve parmakları gutlu ve kireç taşlıydı."[33] Bu "kireç taşları" tofüstü; şiddetli gut hastalığında görülen, eklem yerlerinde turuncumsu ürik asit birikimi. Milton'ın gutu ve karın ağrıları birbiriyle ilgisiz sorunlar olabilir. Ama birlikte ele alındıklarında, kurşun zehirlenmesinin sinsi belirtilerini akla getirir. Kurşun böbreklere zarar verir ve ürik asit birikmesine yol açarak guta sebep olur ve ayrıca bağırsaklara giden sinir iletimini bozarak kabızlığa ve şiddetli karın ağrılarına (kurşunlu karın ağrısı) yol açar. Kurşun zehirlenmesi Milton'ın soluk

30 Eleanor Brown, *age*, s. 17.
31 Eleanor Brown, *age*, s. 16.
32 Helen Darbishire, *age*, s. 33.
33 A.N. Wilson, *The Life of John Milton*, Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 256.

benzinin açıklaması olabilecek kansızlığa da sebep olur; baş ağrılarıysa hafif kurşun ensefalopatisi işareti olabilir.

Batı ülkelerinde kurşun zehirlenmesi, kurşunlu boyaları kabarmış döküntü evlerde yaşayan fakir çocukların hastalığıydı. Yeni yeni yürümeye başlayan çocuklar kabaran bu zehirli boya parçalarını tatlı bir tadı olduğu için çiğner veya kurşun karışmış ev tozunu soluyabilirler. Trajik bir biçimde, elli Amerikalı çocuktan ortalama biri kurşun zehirlenmesi kaynaklı öğrenme bozukluğu çeker. Kurşun zehirlenmesi günümüzde fakir hastalığı olsa da, insanlık tarihinin büyük bölümünde zengin hastalığıydı.

Kurşun doğada bolca bulunur, düşük sıcaklıklarda erir ve işlenmesi kolay bir metaldir. Eski Roma'da yaygın olarak kullanılıyordu. Çok inandırıcı olmasa da, Roma dönemi aristokratları arasındaki kurşun zehirlenmesinin ahlaki bozulmaya, Caligula ve Nero'nun deliliğine ve nihayetinde Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olduğu iddia edilmektedir. Romalılar su taşımak için su kanallarında kurşun borular kullanırlardı (su tesisatçılığının İngilizce karşılığı "plumbing" kurşunun Latincesi olan *plumbus*'tan gelmektedir). Yağmur suları evlerde kullanılmak için kurşun çatılarda toplanıp kurşun su tanklarında saklanırdı. Roma dönemine ait kozmetik ürünler, saç boyaları, yemek takımları, tencere tavalar ve boyalar hep kurşun içermekteydi. Koruyucu ve tatlandırıcı olarak şaraba bile eklenirdi. Şekerkamışı Roma dünyasında bilinmiyordu. Romalılar zamanında tek tatlandırıcı bal ve üzüm suyu ya da bozulmuş şarabın kurşun fıçılarda kaynatılmasıyla yapılan bir şurup olan *sapa* idi. Bu, ekşi sirkeyi tatlı kurşun asetata dönüştürürdü. *Sapa*, büyük ölçüde yemek soslarında çeşni olarak kullanılmaktaydı. Eski Roma'da iyi bir ev sahibi akşam yemeğine davet ettiği misafirlerinin şaraplarını tatlandırmak için her birinin tabağının yanına küçük birer şişe içerisinde ikram ederdi. Kurşuna maruz kalma doğurganlığı azaltır ve düşüklere yol açar; Roma dönemi fahişelerinin gebelik önleyici ve çocuk düşürücü olarak *sapa* kullandıkları sanılmaktadır. *Sapa* içmek Roma dönemi soylu kadınları arasındaki düşük doğum oranına da katkıda bulunmuş olabilir.

Çağdaş araştırmalar, Roma'nın zenginliği ve gücü arttıkça Romalı iskeletlerindeki kurşun miktarının da sağlıksız düzeylere yükseldiğini ve Roma İmparatorluğu'nun son iki yüz yılında tavan yapıp oradan sonra hızla düştüğünü göstermektedir. (Barbarlar ta-

rafından yağmalanmanın iyi bir yanı varmış gibi görünüyor: Daha düşük kurşun zehirlenmesi riski.) Roma'nın düşüşünü tek başına kurşun zehirlenmesine bağlamak aptallık olur. Roma İmparatorluğu yabancı istilacılar, içsavaşlar, kentsel bozulma, ormansızlaşma, toprak erozyonu, mahsul kıtlığı, enflasyon ve çiçek hastalığı ve sıtma gibi salgınların yarattığı büyük ve sürekli baskıların altındaydı. Ancak yönetici sınıfın bazı üyelerinin kurşun yüzünden sersemlemiş olması bütün bu sorunları çığrından çıkartmış olabilir.

Milton kurşuna nasıl maruz kalmış olabilir? Milton'ınki gibi varlıklı İngiliz evlerinde kurşun sırlanmış çanak çömleklerde ve kalaylanmış kap kacakta bulunurdu ve bazen Milton'ın yemeklerin yanında içtiği gibi şaraplara eklenirdi. Milton'ın yaşadığı dönemde ekilip biçilen sömürge Virginiası'nda bir ekili alanda yapılan bir arkeolojik kazı zenginliğin kurşun zehirlenmesine risk faktörünü artıran bir rolü olduğunu doğrulamaktadır. Plantasyon sahiplerinin kafataslarında kölelerin ve hizmetçilerin kafataslarındakinin beş katı fazla kurşun bulunmuştur. Ancak Milton'ın kurşun zehirlenmesine doktorlarının elinde yakalandığı gibi güçlü bir olasılık da vardır.

Milton yavaş yavaş körleşirken, gözlerini düzeltmek için telaş içinde ilaç araştırmaya başladı. İlk biyografi yazarlarından biri buna onun "tıpla ebedi imtihanı"[34] demişti. Milton hangi ilaçları ya da "tıbbi tedaviyi" kullanmış olabilir? On yedinci yüzyılda İngiliz eczacılığının temelini bitkisel ilaçlar oluşturuyordu. Birçoğu işe yaramıyordu; zararsızlardı da. Fakat kimileri oldukça aktif, hatta potansiyel olarak zehirliydiler ve yüksükotu (kalp ilacının kaynağı, *digitalis*) ve güzçiğdemi (kolsişin kaynağı, gut için mükemmel bir ilaç) gibileri o ya da bu şekilde hâlâ kullanılmaktadır. Bu bitkisel devalar, kedi merhemi, insan teri, insan plasentası, insan dışkısı, oruç tutan bir adamın salyası, örümcek yağı, akrep yağı, yersolucanlarıyla kaynatılan eniklerin yağı ve tilki akciğeri (astım için elbette) gibi iyileştirici değeri şüpheli çeşitli maddelerle artırılmaktaydı.

Milton'ın zamanındaki modern tıp hakkında bilgi sahibi olmak için Théodore Turquet de Mayerne'in çalışmalarına kısaca bakılabilir. Mayerne şarlatan değil, zamanının en seçkin doktorlarından biriydi; I. James ve oğlu I. Charles'ın kraliyet hekimiydi. (Mayerne

34 Eleanor Brown, *age*, s. 20.

muhtemelen bipolar olan Cromwell'in depresyonunu da iyileştirmişti.) Mayerne, tüyleri diken diken eden çok çeşitli yöntemlerle tedavi ettiği gut alanında uzmandı. Sıradan bitkisel karışımların yanı sıra, yengeç gözleri (aslında kerevit karnında bulunan mide asidi düzenleyici özelliği bulunan taşlar), kurbağa yumurtası suyu, antimuan, arsenik yağı ve tercihen hemoroidal damarlardan kan alınması gibi madde ve yöntemler kullanırdı. Mayerne'in gut için kullanmayı tercih ettiği bir başka ilaç da insan kafatasının törpülenmesiyle yapılıyordu. Bu, on yedinci yüzyılda insan vücudunun parçalarından yapılan oldukça moda bir ilaç olan "mumya"nın bir türüydü. Bu terim kimi zaman gerçek anlamda Mısır mumyalarından geliyor olsa da, daha çok infaz edilmiş suçluların kadavralarından hazırlanıyordu. Ceset tercihen öncelikle ayışığına maruz bırakılırdı. Sonra "kaslı et" parçaları kesilip mür ve aloe serpilerek yumuşayıncaya kadar ıslatılır ve kurumaya bırakılırdı. Bu parçaların "kötü kokmayan tütsülenmiş ete benzediği" ve yenmeye ya da yaralara basılmaya uygun hale geldiğinden eminiz.

En çok tercih edilen mumya türlerinden biri de şiddet sonucu ölmüş bir adamın kafatasındaki yosundu. Nemli ve ılıman İngiliz iklimi ve kavşaklardaki darağaçlarına asılı cesetlerin ve mızrakların ucunda çürümeye bırakılmış kesik başların çokluğu dikkate alındığında, bu tarz yosun on yedinci yüzyıl İngilteresi'nde oldukça boldu.

Milton'ın zamanında yaygın olan bir başka her derde deva ilaç da Goddard damlası idi. Gutun yanı sıra "bayılmalar, inmeler, uyuşukluklar ve ani ve uyarıcı nöbetler" için de kullanılırdı. II. Charles, Goddard damlasının gizli formülünü ele geçirmek için küçük bir servet harcadı. Sonradan ortaya çıkacağı üzere, aktif bileşenleri toz haline getirilmiş insan kemiği ve engerek yılanı etiydi. İşin erbabı, William Salmon, "Bu ilacın belli bir uzuvdaki gut için istiyorsanız o uzvun kemiklerinden yapmalısınız" diye tavsiye etmişti. Başka bir deyişle, sol ayaktaki guta, ufalanmış sol ayak kemikleri iyi gelirdi. Tarihi kayıtlar Milton'ın bu gibi ilerlemiş tıbbi tedavilerden birini kullanıp kullanmadığını göstermemektedir.

Ölümcül bir zehir olan kurşunun ilaç olarak kullanılması gibi korkunç bir fikir nereden çıktı? Kurşun bileşikleri dünyanın bazı bölgelerinde karın şikâyetleri için kullanılan çok eski bir çaredir.

Hafif kurşun zehirlenmesi kabızlığa yol açar; bu belki de bakteri ve parazit kaynaklı enfeksiyonların neden olduğu ishale iyi geliyordu. Günümüzde ise kurşun ve diğer ağır metaller Hindistan ve Çin'deki bitkisel ilaçlarda da bulunabilir. Hindistan ve Pakistan'da yaygın olarak kullanılan bir Ayurveda ilacı olan *Kushta surb*, yüzde 73 oranında kurşun içermektedir. Batılı alternatif tıp düşkünleri kimi zaman farkında olmadan kurşun zehirlenmesinin kurbanı olmuşlardır. Geleneksel ilaçlar Birleşik Devletler'de yasal olarak besin takviyesi kabul edildiğinden bunların güvenliği ancak asgari düzeyde kontrol edilebilmektedir. Robert Saper ve meslektaşlarının yaptığı bir çalışmaya göre, 2003 yılında Boston'daki Güney Asya bakkallarında satılan beş bitkisel ilacın biri toksik oranda kurşun, arsenik ya da cıva içermekteydi.

Ana akım Batı tıbbında kurşun kullanımı popüler çılgın bilimadamı tiplemesinin kaynağı olabilecek dahi, asi ve kaçık bir adam olan Rönesans hekimi Paracelsus'la başladı. Belki de, Isaac Newton gibi o da simya deneyleri sırasında yüksek oranda toksik ağır metal buharı teneffüs etmişti. Paracelsus, hastalığın salgı dengesizliğinden kaynaklandığını öne süren eski galenik dogmayı alaya almıştı. Kendi hastalık teorisi kuşku uyandıran astroloji, simya ve sağduyu karışımı olsa da, temel fikirleri çarpıcı biçimde moderndir. Hastalığın bellibaşlı organların yetersizliğinden kaynaklandığına ve belli hastalıklar için belli çareler bulmanın mümkün olduğuna inanırdı. Paracelsus'a göre en umut vaat eden bileşimler simyada kullanılan güçlü metal ve minerallerdi. Paracelsus zamanına göre oldukça keskin zekâlı bir klinik gözlemciydi. Madenci hastalıklarına dair ilmi eseri bir meslek hekimliği klasiğidir. Paracelsus ayrıca toksikolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Büyük olasılıkla, bu alandaki uzmanlığı hastalarını en sevdiği tedaviler olan cıva, arsenik, kurşun, antimuan ve kalayla kazara zehirlemekten gelmektedir.

Milton "tıpla imtihanı"nda hangi ilaçları kullanmış olursa olsun, eninde sonunda kurşun içeren bir karışım aldığı mümkündür. Milton'ın zamanında tıp alanında giderek artan Paracelsus etkisiyle, "kurşun tuzu hemen hemen bütün hastalıkların tedavisinde bitki demlerine ve hayvani maddelere eklenmeye başlamıştı." Örneğin, gutlu hastalarını ezilmiş kafataslarıyla beslemediği ya da hemeroidlerini kanatmadığı zamanlarda, Mayerne "salgıla-

rını tatlandırmak"[35] için kurşun şekeri kullanırdı. Ne yazık ki, bu yöntem salgılarını tatlandırırken böbreklerinin daha fazla ürik asit tutmasına neden olarak gutlarını kötüleştirdi. Mayerne ayrıca idrar yolu enfeksiyonlarını üretraya "sülfat boyası ve kurşun şekeri"[36] püskürterek tedavi etti. Kurşunun az da olsa antibakteriyel bir etkisi vardır, bu yüzden bu tedavi muhtemelen işe yaramıştır fakat yine de çok hoş bir tedavi yöntemi olmasa gerek.

Kurşunun tıbbi amaçla kullanılması on dokuzuncu yüzyıla değin devam etti. 1827'de ölümüyle Beethoven'ın saçlarından alınan örneklerin analizi hayatının en azından son yılında vücudunda yüksek seviyede kurşun olduğunu gösterdi. Karın ağrısı spazmları, ruh halindeki çalkantılar ve asabiyeti ve hatta sağırlığı bile katkılı şaraplar, kalaylı kap kacaklar ve kurşunla alazlanmış tabaklar yüzünden yaşadığı kurşun zehirlenmesinden kaynaklanmış olabilir. Ne yazık ki, Beethoven'ın doktoru muhtemelen onu zatürree için kurşun tuzlarıyla tedavi edip ardından karnındaki yaralara kurşun lapaları koyarak işini bitirmişti.

Milton'ın dertleri katlanmıştı. 1652'de yalnızca görme yetisini kaybetmekle kalmadı, doğum sırasında karısı Mary'yi ve yalnızca bir yaşındaki biricik oğlu John'u da yitirdi. 1656'da Katherine Woodcock isimli bir kadınla ikinci evliliğini yaptı. Katherine ertesi yıl doğum yaptı, ancak anne ve bebeği çok geçmeden hastandı ve öldü. Cromwell'in 1658'deki ani ölümü 1660'ta göz kamaştırıcı ve hedonist II. Charles'ın restorasyonuyla sona eren bir siyasi istikrarsızlık dönemine girilmesine neden oldu. Restorasyon dönemi, İngiliz kimliğiyle bütünleşmiş üç geleneği –Noel, tiyatro ve renkli sövgü geleneğini– yasaklayan Cromwell'in her şeye burnunu sokan mollalarından bıkmış olan halk tarafından sevinçle karşılandı.

Restorasyon dönemi Milton için tam bir felaketti. Birikimlerinin büyük bölümü suyunu çekti, rahat ve saygı duyulan bir devlet memurluğundan, önce bir firariye sonra mahkûma dönüştü. Kitapları cellatlarca yakıldı ve Londra Kalesi'nden aşağı savruldu. Yine de I. Charles'ın idamını desteklemiş olan diğerlerinin aksine Milton

35 Richard P. Weeden, *Poison in the Pot: The Legacy of Lead*, Carbondale IL: Southern Illinois University Press, 1984, s. 55.

36 Stephen Clucas editör, *A Princely Brave Woman: Essays on Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle*, Burlington, VT: Ashgate Publishing, 2003; Susan Fitzmaurice, "Margaret Cavendish, the Doctors of Physick and Advice to the Sick", s. 227.

işkenceyle idam edilmekten kurtuldu. Bu barbarca ceza şöyle infaz edilirdi: Mahkûm önce asılır, boğulmak üzereyken ipten alınarak kendine gelmesi sağlanırdı sonra barsakları deşilir ve hadım edilirdi, organları yakılırken çaresizce izlemek zorunda bırakılırdı. Nihayet mahkûmun kafası kesilir ve bedeni parçalara ayrılırdı. Milton, Tanrı'nın onu bir anda gizemli bir şekilde kör ederek zaten cezalandırdığı düşünüldüğü için bu cezadan yırttı.

Hapishaneden yoksullaşmış ve rezil olmuş ancak her zamankinden daha inatçı ve metanetli bir halde salıverildiğinde, çocukluk hayalini nihayet gerçekleştirdi. Birkaç yıl içerisinde büyük bir titizlikle parça parça dikte ederek muazzam bir şiiri tamamladı. Bu itaatsizlik, başkaldırı, ceza ve yenilgi içeren, yer yer tuhaf biçimde Şeytan'ın bizzat kendisine anlayış gösteriyormuş gibi görünen bu epik şiir *Kayıp Cennet* idi. Hastalık, yokluk ve yenilgi gibi aşağılayıcı tecrübeleri edinmemiş olsa Milton, Tanrı'nın yolunu insanlara haklı çıkarma gereği duymayacaktı.

Milton kör olduğunda, küçük kızları Mary ve Deborah ona Yunanca, Latince, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, İbranice ve elbette Süryanice yazılar okuyacaklardı. (En büyük kızı Anne engelliydi. Kuzeni Edward Philips anlamlı bir şekilde, "Kötü bünye ya da bakım yüzünden, gitgide elden ayaktan düştü."[37] diye belirtmiştir.) Milton kızlarına sözcükleri nasıl telaffuz edeceklerini belletmiş, fakat anlamlarını öğretmeyi reddetmiş ve "Bir kadın için bir dil yeterlidir"[38] düşüncesinde ayak diremişti. Philips bu durumla ilgili olarak "neredeyse dayanılması imkânsız bir sabır testiydi;[39] fakat kızlarının her ikisi de buna uzun süre katlandılar; bu işin usandırıcılığı her zaman saklanamıyor, aksine kendini kaygı ifadeleriyle belli ediyordu" demiştir. Milton ve kızları arasındaki husumet, Milton neredeyse kızlarıyla aynı yaşta olan Betty Minshull'la evlendiğinde daha da arttı. Milton bu evlilikten onlara bahsetme zahmetine girmedi ve kızları bu durumu hizmetçi kızdan öğrendiler. Mary'nin buna tepkisi "evlendiği haberi hiç de şaşırtıcı olmaz,[40] ama öldüğünü duysak, o zaman iş değişir" demek oldu. Kızları

37 Helen Darbishire, *age*, s. 67.

38 William Riley Parker, *Milton: A Biography*, Oxford: Clarendon Press, 1968, 1. cilt, s. 586.

39 Helen Darbishire, *age*, s. 77.

40 A.N. Wilson, *age*, s. 220.

Betty'i cadalozun teki olmakla suçladılar; o ise kızları küçük hırsızlıklar yapmakla suçladı. Milton, Betty'nin tarafını tuttu, Powell'ın hiçbir zaman ödenmeyen drahoması dışında kızlarını mirasından mahrum bıraktı ve onları "kadınların öğrenmesi için uygun olan ilginç ve marifetli işler"de[41] ustalaşsınlar diye uzaklara gönderdi. (Milton'la ilgili olarak doğrusunu söylemek gerekirse, onun kadınlar hakkında sahip olduğu çirkin fikirler hem kendi zamanı hem de çok sonrası için alışıldık şeylerdi. Levellers bile kadın hakları konusunda çok da ilerici şeyler söylemediler.)

Milton'ın karın ağrısı tamamen kör olduktan sonra azalmış gibi görünüyordu; ilerlemiş yaşına rağmen gut dışında oldukça sağlıklıydı. Belki de görme yetisini tamamen kaybettiğinde kurşun içeren ilaçlar kullanmayı bıraktı ve böylece vücudunda birikmiş olan kurşun yavaş yavaş dışarıya atıldı. Milton'ın hayatına dair bütün öyküler ilerleyen yaşlarındaki mutluluğu ve huzurunu vurgulamaktadır. Bütün kayıplarına ve gutuna karşın, "tahammülsüz davrandığı hiç görülmedi"[42] ve "gut ağrılarına rağmen neşeyle şarkılar söylerdi."[43]

Milton, *Kayıp Cennet*'i yazarken desteğe ihtiyaç duydu. Kızları evden gittikten sonra, Milton her sabah hayranlarından birine otuz satır dikte ederdi. Geç kaldıkları takdirde, Milton "sağılmak" için beklemekten yakınıyordu. Bu genç adamlar ona kitap okuyordu da. Karşılığında Milton da onlara Latince ve Yunancanın inceliklerini öğretiyordu. Milton'ın biyografisini kaleme alan ilk yazarlar, yılın bazı mevsimlerinde tıkanma yaşadığı konusunda hemfikirdir, ancak bunun kışın mı yoksa yazın mı olduğu konusunda uzlaşamazlar. Kuzey enlemlerinde kışın günlerin kısalmasıyla kendini gösteren ve güneş lambaları ve ışık tedavisine cevap veren mevsimsel bir bozukluk olan kış depresyonunun bir türü vardır. İşin tuhaf yanı, bu mevsimsel depresyonun kör hastalarda da, hatta özellikle de Milton gibi ışığa oldukça az maruz kalanlarda görüldüğü raporlanmıştır.

Kayıp Cennet'e modern bakış açısıyla bakıldığında asıl ilgi çeken, esere hakim olan bariz ambivalasntır. *Kayıp Cennet*'te en iyi dizeler Şeytan'ındır ve birçok okuyucu onun şiirin en güçlü kişisi olduğunu

41 Helen Darbishire, *age*, s. 78.
42 Helen Darbishire, *age*, s. 33.
43 Helen Darbishire, *age*, s. 5.

düşünür. Milton'ın kendi başkaldırı ve yenilgi tecrübesi ona Şeytan'a yönelik alışılmadık ölçüde bir anlayış kazandırmıştır; bilindiği gibi William Blake, Milton'ın farkında olmadan Şeytan'ın tarafını tuttuğuna inanmıştı. Milton'ın Tanrı'yı kasten zalim ve gaddar gösterdiğini öne süren ve nihayetinde aslında herhangi bir dini inancı olup olmadığını sorgulayan modern bir eleştiri de vardır. Bu hemen hemen kesinlikle hatalı bir kanıdır. Milton, Tanrı'nın yöntemlerini insanlara haklı çıkarma çabasında oldukça samimidir. Sarsılmaz bir özgürlükçü olarak, ebedi lanetin özgür irade ayrıcalığı için ödenecek küçük bir bedel olduğunu düşünürdü. Tanrı'ya yaklaşımı, körlüğüne rağmen, daima kutsal iradeye sessizce boyun eğiş oldu; o güzelim 21. sonesinde olduğu gibi:

> Ama tartışmayacağım
> Cennetin elleri ve arzusu karşısında, bir nebze dahi
> karşı çıkmayacağım
> Kalbe ve umuda; ama yine de kafamı dik tutup bakacağım
> Dosdoğru ileriye[44]

Çokeşililiği ya da meleklerin seks yaptığı, hafif yemekler yemeği sevdiği gibi hararetle savunduğu dini inançlarıyla bizleri şaşırttığında bile, bu düşünceler onun kimi zaman kendine özgü yorumladığı kutsal kitabı derinlemesine okumasından kaynaklanmaktadır.

Milton altmış beş yaşında huzur içinde göçtü; ilk biyografi yazarlarından birine göre, "bir gut krizi sırasında,[45] fakat çok az acı ya da his duyarak öldü, öyle ki ölüm anı odada bulunanlar tarafından bile anlaşılmadı." Milton'ı neyin öldürdüğünü söylemek mümkün olmasa da, muhtemelen gut değildir, çünkü gut şiddetli eklem ağrılarına sebep olsa da nadiren ölümcüldür. Gut nadiren böbrek yetmezliğine yol açar, ama bu hezeyanlarla bacakların ve göbeğin şişmesiyle yavaş bir ölüm getirir. Milton'ın ani ölümünün daha makul bir sebebi, kalp ritim bozukluğudur.

Milton'ın ünü ölümünü takip eden yüzyıllarda gitgide arttı. Başta T. S. Eliot olmak üzere yirminci yüzyıl eleştirmenleri tarafından topa tutulmasına rağmen, geçerliliğiyle bizleri şaşırtmaya devam etmektedir. 11 Eylül'den sonra, *Times Literary Supplement*'ın sayfalarında Milton'ın *Samson Agonistes*'inin intihar bombacılığı lehine

44 Merritt Y. Hughes, *age*, 22. sone, s. 170.
45 Helen Darbishire, *age*, s. 33.

nefret dolu bir eser olarak görülüp görülmeyeceğine dair bir kavga koptu. Kara günlerde günahkâr kör bir Püriten olan Samson'la, sadakatsiz bir kral taraftarı olan karısı Dalila'yla, II. Charles ve Şövalyeleri temsil eden Philistines'le, *Samson Agonistes* üstü kapalı bir intikam fantezisi olsa da, bir şiir yazmakla Windsor Kalesi'ni havaya uçurmak veya başkalarını buna teşvik etmek arasında büyük bir uçurum var. Milton terörizmi kışkırtmaktan suçlu olmasa da, kendi hayatı ve kariyerindeki sayısız paradoksa gözleri tamamen kapalıydı: Merhamet ve bağışlama üzerine yazan, ama başkalarına çamur atan kitapçıklar yazmaya yıllarını veren bir şair; bir diktatör için uğraşıp didinen bir özgürlük önderi, kendi evinde tam bir zorba ve acınacak şekilde günümüzde dahi hâlâ devam eden bir olgu olan din adına şiddetin kullanılmasına ses çıkarmayan bir dini hoşgörü savunucusuydu.

3. TEPEDEN GELEN ÖLÜM:
Jonathan Swift'in Bunaması

Swift hasta bir yazardır. Çoğu insanda yalnızca aralıklarla görülen depresif ruh halinden hiç çıkmıyordu; daha çok karamsarlıktan ya da grip sonrası etkilerinden mustarip birisi kitap yazmaya kalkmış gibi... Yine de ilginçtir ki pek az çekinceyle en çok hayranlık duyduğum yazarlardan biridir ve hele ki Gulliver'in Gezileri *sıkılmamın imkânsız olduğu bir kitaptır.*[1]

George Orwell, "Politics vs. Literature: An Examination of Gulliver's Travels"

Aralarında en az acınası olanı, iyiden iyiye ihtiyarlayıp hafızalarını tamamen kaybedenlermiş gibi görünüyor.[2]

Jonathan Swift, *Gulliver'in Gezileri*

Genç ... Swift'i biraz uzaktan, yıldırım çarpmış yüksek bir karaağacın tepesine dikkatle bakarken gördü. Genç, yanına yaklaşınca eliyle ağacı gösterdi ve şöyle dedi: "Ben de o ağaç gibi olacağım; önce en tepeden öleceğim."[3]

Thomas Sheridan, Life of Doctor Swift

Dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağarken ürkek bir hayvan gibi sinsice dolanıyordu odada. Dublin'in çamurlu sokaklarındaki bir kulak misafiri bu aksi enerjiyi yaşlılığın asabi şiddetiyle karıştırabilirdi. Fakat Başpapaz'ın mavi gözleri donuk ve fersizdi;

1 *Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, Harmondsworth: Penguin Books, 1970, 4. cilt, s. 257-259.

2 *Gulliver's Travels*, Londra: T. Allman, 1837, s. 244.

3 *The Life of Rev. Dr. Jonathan Swift*, 2. baskı, Londra, J.F. and C. Rivington, 1787, s. 242.

gerdanı kat kat olmuş sessiz yüzü sarkmış ve boş boş bakıyordu. Bayan Ridgeway, usulca Başpapaz'ın kolunu tuttu ve onu masaya götürdü, al yanaklı kâhya kadın ve baktığı adam sosyete zarafetinin bir parodisi gibi görünüyorlardı. Bayan Ridgeway mütevazı bir kadındı, fakat aslında oldukça temiz, efendi ve eli yüzü düzgün bir adam olan bu ihtiyara baktığı için özellikle gurur duyuyordu. Kendisini Başpapaz'ın bütün azametiyle canlı bir parçası olduğu bir müzenin küratörü gibi görüyordu. Bir aynanın önünden geçerlerken, Swift şömine ışığında kendisinin bir parçasını gördü. Yüzü gaddar bir sancıyla çarpıldı, ama yanındaki kadın bunun neşeden mi yoksa öfkeden mi olduğunu söyleyemezdi. Bu ifade bir an içinde kayboldu ve yüzü bir kez daha o bomboş ifadesine geri döndü.

Kâhya kadın onu sandalyesine oturttu. Marifetli elleriyle adamın etini parçalara böldü. Başpapaz parlak bıçağın ete batışını ve gümüşi bir yabanarısı gibi titreyişini izliyordu. Kadın işini bitirince şöminenin yanındaki sandalyesine çekildi, eline nakışını aldı ve adamın bakışlarından kaçındı. Başpapaz yemek yerken izlenmekten nefret ederdi ve hiç dokunmadan bir saat boyunca gözlerini dikip yemeğine bakabilirdi.

Bakışları, dikkatsizce masanın üzerine bırakılmış pırıl pırıl bıçağın üzerinde geziniyordu.[4] Uzun bir süre hiç kıpırdamadan sakince oturdu. Sonra ansızın bıçağı kaptı, tam önünde tuttu ve harekete geçmeden önce tereddüt ediyormuş gibi sallanmaya başladı. Bayan Ridgeway odanın diğer tarafına sıçradı, Brennan'a seslendi ve kendi aptallığına lanet etti. Ufak tefek bir kadın sayılmazdı, ama Başpapaz o bol giysilerinin altında şaşırtıcı derecede güçlü kuvvetliydi. Brennan ve diğer hizmetçiler bağırış çağırış içeri girdiğinde, onlar sarhoş ayılar gibi boğuşup sallanıyorlardı. "Sakin ol, dostum, o iyi biri" diye sakinleştirmek istercesine konuşuyordu Brennan, diğer yandan Başpapaz'ın kolunu hareket ettiremeyeceği kadar tutup parmaklarını bir bir açarken. Bıçak kimseye zarar vermeden tak diye yere düştü ve Bayan Ridgeway hemen üzerine atladı.

Salıverilince, nefes nefese kalmış ve saçı başı dağılmış Başpapaz bütün ağırlığıyla kendini sandalyesine bıraktı. Oyuncağı elinden

4 Swift ve bıçak olayı, Başpapaz Swift'in Orrery'ye mektubunda geçmektedir. David Woolley editör, *The Correspondence of Jonathan Swift, D.D.*, Frankfurt: Peter Lang, 2007, 4. cilt, s. 669-670.

alınmış bir çocuk gibi usul usul inliyordu. Derken aylardan sonra ilk defa konuştu, kendine sımsıkı sarılmış, defalarca tekrarlayarak: "Ben neysem oyum. Ben neysem oyum. Ben neysem oyum..."

Jonathan Swift zor ve esrarlı bir adamdı: İnançsız bir papaz; iffetli bir zinakâr; bir anarşistin bomba fırlatma içgüdüsüne sahip bir düzen adamı; bir İngiliz piskoposu olmak için yanıp tutuşan ve deliğinde ölen zehirlenmiş bir fare gibi[5] Dublin'de öleceği için hayıflanan İrlandalı bir vatansever; nadiren gülen ama şoke edici hicivler yazan ağırbaşlı bir adam; insanlara müthiş incelikler gösterebilen bir misantrop; isyankâr dili ve kalemiyle kendini sabote etmeyi alışkanlık haline getiren bir ikbal düşkünü; iki kadınla birden yaşadığı düzensiz ilişkileriyle adı çıkmış düzene takıntılı titiz bir adamdı.

1835'te, Dublin'deki St. Patrick's Katedrali'nde yapılan onarımlar Jonathan Swift'in mezarını ortaya çıkardı. Sir William Wilde, Başpapaz'ın cenazesini incelemek gibi eşsiz bir fırsat yakaladı. Oscar'ın babası Sir William, gayrimeşru çocukları ve kötü hijyeni bir yana, bilgeliği ve vatanseverliğiyle tanınan bir göz doktoru ve antikacıydı. Bir Dublin bilmecesi şöyle sorar: Wilde'ın tırnakları neden kapkaradır? Cevap: Çünkü kendini kaşır. Wilde'ın ayrıca ameliyat odasındaki lakayt tekniğinden ötürü de kötü bir ünü vardı. İnanması güç bir öyküye göre, Wilde bir defasında bir adamın gözyuvarlarını çok geçmeden yerine koymak için çıkarmış, ama onları önce kedisi kapmış ve mideye indirmiş.

Sir William küflü mezara göz gezdirirken, Swift'in kafasının "sözümona Kelt aborijinlerinin kafataslarına"[6] olan benzerliğine hayret etti. Swift, ataları şüphe götürmeyecek şekilde İngiliz olduğundan, Kelt aborijinlerine olan çarpıcı benzerliğini öğrenmek çok hoşuna giderdi.

Swift'in çocukluğunda, İrlanda, başa çıkılmaz bir sınır bölgesi, İngiltere'nin Vahşi Batısı idi. Hiç sürülmemiş yemyeşil tarlaları ve kereste bakımından zengin bakir ormanları vardı. Bozuk bir İngilizceyle konuşan, tuhaf alışkanlıkları olan saldırgan, yoksul yerliler yaşıyordu. Olabildiğince çok toprağa el koyup yağmalamaya çalı-

5 David Woolley, *age*, 3. cilt, s. 295.

6 William Wilde, *The Closing Years of Dean Swift's Life*, Dublin: Hodges and Smith, 1849, s. 59.

şan her renkten yeni gelenler, fırsatçılar ve servet avcıları da vardı. Tam da bu anarşinin içine geldi, medeniyetin mutlak işareti avukat. Hepsi avukat olan dört Swift kardeş Restorasyon'la Dublin'e geldi. En büyükleri Godwin, yeğeni Jonathan'ın kibarca ifade ettiği gibi "hukukun ucu açık alanlarında biraz fazla maharetli" idi ya da bugün bizlerin söyleyeceği gibi biraz dalavereci. Bu maharet Godwin'i varlıklı bir adam haline getirdi.

Küçük kardeş Jonathan, yazarın babası, daha az şanslıydı. Bu durumdan pek de hoşnut olmayan oğullarının yıllar sonra yazacağı gibi, "kocasına neredeyse hiçbir servet getirmeyen"[7] Abigail Erick isimli bir kadınla evlendi. 1667 yılında bir gece gezici mahkemelerden dönerken "eve yollardaki pis döşeklerde yatmaktan kaynaklanan bir kaşıntı getirdi.[8] Birileri bunu iyileştirmek için cıva kullanmasını tavsiye etti ki, bu reçete eve döndükten sadece birkaç gün sonra canına mal oldu."

Bu ölümcül "kaşıntı" muhtemelen uyuzdu; cildin dış yüzeyindeki katmanlara inen, ilerlerken ardında yumurtalarını ve dışkılarını bırakan bir uyuz böceği. Bu artıklar fazlasıyla rahatsız edicidir. Uyuza yakalanan insanlar koltukaltlarını, bellerini ve kasıklarını deliler gibi kaşımaktan sabaha kadar uyuyamazlar. Cıva merhemi çok eski bir devadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, cıvaya akut maruz kalma ağız kokusuna, dişeti çürümesine ve kontrol edilemeyen salya akışına neden olur. Ancak daha yüksek dozlarda maruz kalındığında cıva, böbrek tubüllerinin duvarlarının aşınması yüzünden böbrek yetmezliğine yol açar. Belki de baba Jonathan'ın ani kaybına yol açan şey de buydu. (Deri merhemlerinden kaynaklanan cıva zehirlenmesi günümüzde de görülmektedir, ancak bunun sebebi uyuz tedavisi değildir. Cıva bileşikleri Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki renkli tenli kadınlar tarafından cilt rengini açmak için kullanılan birçok toksik kozmetik ürününden biridir.)

Avukat Jonathan ardında Jane isimli bir kız çocuk ve sekiz ay sonra doğum yapacak olan hamile bir eş bıraktı. Adı babası gibi Jonathan olan bu erkek çocuk "tam da annesinin itibarını kurtar-

7 Jonathan Swift, "Fragment of Autobiography," *The Prose Works of Jonathan Swift*, Londra: George Bell and Sons, 1907, 11. cilt, s. 374-375.

8 Laetitia Pilkington, *Memoirs of Laetitia Pilkington*, A.C. Elias yardımcı editör, Athens, GA: University of Georgia Press, 1997, 1. cilt, s. 31.

maya yetecek zamanda"[9] gelmişti. Genç Jonathan ya şımartılıyor ya da ihmal ediliyordu. Doğumunun üzerinden çok geçmeden, aşırı sevgi dolu sütannesi onu da yanına alıp gizlice aile işinin devam ettiği İngiltere'ye kaçtı. Swift hayatının ilk üç yılında orada onunla birlikte kaldı. Bütün bunlar kulağa imkânsız gelse de, gerçekten yaşanmış görünüyor. Bu asi kadın onu Dublin'e geri getirdiğinde Swift üç yaşındaydı. Daha sonra sütannesi sayesinde, daha o yaşta Kitab-ı Mukaddes'i akıcı biçimde okuyabildiğini söyleyecekti. Swift altı yaşındayken amcaları onu yatılı okula gönderip başlarından savınca annesinden bir kez daha ayrıldı. Üzerinden çok geçmeden annesi ve ablası Leicester'daki akrabalarının yanında yaşamak için Ingiltere'ye gittiler. Annesini bir on beş yıl daha hiç göremeyecekti. Öfkesini amcalarına saklayan Swift'in kendisi de dahil olmak üzere hiç kimse bu durumu yadırgamadı ya da ihmalkârlık olarak algılamadı. *Gulliver'in Gezileri*'nde, Swift avukatları "çocukluklarından itibaren çıkarlarına göre eğip büktükleri sözcüklerle parasını aldıkları ölçüde beyazı kara, karayı beyaz yapan ispat sanatıyla yetişen bir grup adam"[10] olarak tanımlamıştır.)

Swift, iktidarı elinde tutan Protestan elitlerin kalesi olan Kilkenny'deki bir ilkokula gönderildi. Öğretmenlerini çocukluk neşesini bastıramayan bilgiç gaddarlar olarak anıyordu: "Önceleri öğrenci olduğum zamanlardaki mutluluğuma, leziz tatillere, cumartesi öğleden sonralarına, ve çıkmaz bir sokaktaki cazip muhallebilere imrenirdim;[11] günde on saat isimlere ve fiillere, dayaktan, kanayan burunlardan ve kırık bacaklardan duyulan korkulara hapsedildiğim gelmezdi hiç aklıma."

Tıpkı diğer birçok başarılı insan gibi Swift de kinini büyüttü ve bu kini hırslarını beslemek için kullandı. Buna ta çocukken başlamıştı: "Hatırlıyorum da, küçük bir çocukken, bir defasında, neredeyse su yüzeyine kadar çektiğim oltamın ucunda müthiş bir balık olduğunu hissettim. Ama oltadan kurtuldu ve bunun yarattığı hayal kırıklığı beni şu gün bile hâlâ üzüyor ve sanıyorum sonrasında yaşadığım bütün hayal kırıklıkları da öyle."[12]

---

9 *Age*, s. 31.

10 Jonathan Swift, *Gulliver's Travels*, Londra: T. Allman, 1837, s. 286.

11 David Woolley, *age*, 1. cilt, s. 217.

12 David Woolley, *age*, 3. cilt, s. 230.

On dört yaşındayken, Dublin'deki Trinity College'a gitti. Dersleri astığı ve kiliseye gitmediği için başı sık sık belaya giriyordu ve notları da taş çatlasa vasat düzeydeydi. Yunanca ve Latincede başarılıydı, ama kendi deyişiyle, "yapı olarak özel hiçbir ilgi duymadığı akademik alanları tamamen ihmal ediyordu."[13] Swift lisans derecesini ancak *speciali gratia*'yla, yani üniversitenin özel lütfuyla alabildi. Bu asteriske benzeyen siyah bir işaretti. Fakat, daha sonra iddialara göre Swift Oxford'da yükseklisans yaparken İngiliz yetkililer bunu bir imtiyaz işareti olarak görüp kayıt sürecini hızlandırdılar.

Swift bu berbat akademik performansı için "en yakınlarından gördüğü kötü muamele"den[14] kaynaklanan depresyonu suçladı. Bu kötü muamele, bir dizi güvenilmez yatırımla servetini çar çur eden Godwin amcanın yaptığı para yardımındaki büyük düşüştü. Altmış yaşına geldiğinde, Godwin'de erken bunama olduğu ve "konuşma ve hafızasını büyük ölçüde kötüleştiren bir tür atalet ya da bunaklığın pençesine düştüğü"[15] belliydi.

İrlanda bir kez daha savaşın içine çekilince Swift, Trinity College'ı bıraktı. Stuart'ların sonuncusu ve en ahmakları olan II. James, İngiliz zevkine göre fazla despot, fazla Katolik'ti, 1688'de Hollandalı Oranje Prensi William tarafından tahttan indirildi. James, İrlanda'ya kaçtı, İrlandalılar akılsızca onun amaçlarına hizmet etti. *Jacobites* denen James taraftarları yenilgiye uğradıktan sonra, İrlandalı Katolikler birçok vatandaşlık hakkından mahrum bırakıldılar. Adı üzerinde Şanlı Devrim, İngiltere'de siyasi partilerin doğmasına yol açtı. Whig'ler, sınırlı bir monarşi ve dini özgürlüğü (en azından Protestanlar için) destekleyen şehirli kapitalistlerdi. Tory'ler ise güçlü bir monarşiyi ve devlet tarafından yönetilen kiliseyi destekleyen köylü aristokratlardı. Tory'ler Whig'leri Püritenizm ve cumhuriyetçilikle suçladılar; Whig'ler ise Tory'leri gizli James hayranlığıyla (*Jacobitism*). (Tory kelimesi, İrlanda tepelerinde saklanan James taraftarı haydutlara atıf yaparak, Galce *tóraidhe*, yani kanun kaçağı sözcüğünden gelmektedir.)

---

13 Irvin Ehrenpreis, *Swift: The Man, His Works, and the Age*, Cambridge: Harvard University Press, 1962, 1. cilt, s. 60.

14 Jonathan Swift, *age*, s. 376.

15 John Boyle, Orrery Kontu. *Remarks on the Life and Writings of Dr. Jonathan Swift*, 3. baskı, Londra: A. Millar, 1752, s. 14.

Swift İngiltere'ye gitti ve annesiyle mutlu mesut yeniden bir araya geldi. Amcaları araya torpil sokup onu eski bir aile dostları olan Sir William Temple'ın kâtibi görevine getirttiler. Temple bir zamanlar İngiltere'deki en saygın devlet adamıydı. Üstlerinin yalanlarını papağan gibi yinelemekten bıkmış ve birçok diplomatın da yapması gerektiği gibi emekli olup anılarını yazmak için kırsal bir yerlere çekilmişti. Ancak Temple'ın emekliliği bir trajediyle mahvoldu. Temple ve karısının dokuz çocuğu vardı. Bunlardan sekizi sıradan çocuk hastalıkları yüzünden küçük yaşta ölmüşlerdi. Hayatta kalmayı başaran son çocuklarınınsa önünde parlak bir gelecek varmış gibi görünüyordu. John Temple, Harp Bakanı görevine getirildiğinde yalnızca otuz iki yaşındaydı. Göreve geldiğinde yaptığı ilk şey, İrlanda isyanına son vermek için çalışması koşuluyla tutuklu İrlanda generalini serbest bırakmak oldu. General bunu yapmak yerine isyancılara katıldı. Annesinden depresif eğilimini miras alan John kendini Londra Köprüsü'nün altından akan sulara bırakarak intihar etti. Ölümü, Swift'in İngiltere'ye gelişinden hemen önce gerçekleşti.

Swift sonraki on yıl boyunca düzensiz aralıklarla Temple için çalıştı. Aralarında çekişmeli bir ilişki vardı. İyi zamanlarında Swift'i adeta oğlunun yerine koyuyordu. İkisi yan yana çalışıyorlardı. Swift çoğu zaman Temple'ın kütüphanesinde kitap okuyor, onun fikirlerini özümsüyor ve dünya zevklerine düşkün bu ihtiyar adam gözlerini kamaştırıyordu. Temple tam bir edebiyat adamı ve seçkin bir nesir üslupçusuydu. Swift, kendi kaba enerjisini ve yaratıcılığını kattığı Temple'ın zarafeti ve dengesiyle yazmayı öğrendi. Swift'in şaşırtıcı ölçüde modern bir din hicvi olan *A Tale of Tub*'ın büyük bir kısmı muhtemelen bu zaman zarfında yazıldı. Swift aynı zamanda ilk şiirleri üzerinde çalışıyordu. İkinci dereceden kuzeni John Dryden bu yapmacık şeyleri okumuş ve ona takılmıştı, "Kuzen Swift, sen asla bir şair olmayacaksın."[16] Swift onu asla affetmedi. Zaman içerisinde, üslup ve konu olarak ilk yazdığı ahlaki eserlerden şaşırtıcı derecede farklı olan şiirleriyle Dryden'ın yanıldığı ortaya çıktı.

Gerek Swift gerekse Temple araları bozulmadan bir arada kalamayacak kadar kibirli ve kaprisliydi. Swift, Temple'ın hırçınlığının altında ezilmiş ve belki de Temple'ın kadınlarla yaşadığı maceraları

16 Samuel Johnson, *The Lives of the Poets: A Selection*, Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 321.

bıkıp usanmadan tekrar tekrar anlatmasından yorulmuştu. Bunun yanı sıra, Swift Temple'ın kendisine başka bir yerde daha iyi maaşlı bir iş bulmasına yardım etmekteki âcizliği ya da isteksizliğine içerlemişti. Diğer yandan, Temple'lar Swift'in "karamsarlık, hiciv, huysuzluk"la[17] dolu küstah bir hödük olduğunu düşünüyorlardı. Swift'in tavrı, ansızın onu hayatının geri kalanı boyunca baş dönmesi nöbetleriyle baş başa bırakıp en sonunda onu neredeyse sağır eden tuhaf bir illetin pençesine düştüğünde bile iyileşmedi.

Swift'in hastalığı 1689'da Temple'ın hizmetinde çalışmaya başlamasının üzerinden çok geçmeden baş gösterdi. Bunun için elma yemeye olan hayret verici düşkünlüğünü suçladı: "Bu sersemliği bir oturuşta yüz tane golden elma yemeye borçluyum."[18] Vertigo atağı baş gösterdiğinde, Swift günlerce iş yapamaz hale geliyor ve tökezlemeden yürüyemiyordu. Birkaç yıl içinde, bu nöbetler beraberinde kulak çınlaması, kafada bir doluluk hissi, işitme kaybı da getirdi ve gitgide daha da sıklaştı. Swift başlarda ataklar arasında aylarca iyiydi ve 1720'ye kadar nöbetler oldukça aralıklıydı. "Peki ya beş altı haftada bir üç dört günlüğüne sağır olduğumu söylesem?"[19] yazmıştı. Yaşlandıkça, semptomların şiddeti azalsa da, gittikçe sıklaştı. 1731'de, altmış dört yaşındayken, şöyle yazdı: "Maruz kaldığım sersemlik, daha nadir ve daha az şiddetli bir hale geleceğine, artık daha sakin bir şekilde olsa da durmadan yanımda hazır bulunuyor."[20]

Swift muhtemelen Ménière hastalığından ya da gittikçe artan bir içkulak rahatsızlığından mustaripti. Ne yazık ki, bu bozukluk epeyce yaygındır; 500 kişiden birinde görülür. İçkulak, sıvıyla dolu borucuklardan oluşan bir ağdır. Bu aygıtın bir kısmı, salyangoz biçimli koklea duyma işinden sorumludur. Diğer kısım, yani yarım daire şeklindeki üç kanal ise denge hissini sağlar. Bu kanallar halka küpelerden küçük bir küme gibi görünür. Başınız hareket ettiğinde, endolenfatik sıvı mikroskopik tüyleri ya da siliyaları titreştirerek kanalların içinde dolaşır. Bu kılların titreşmesi beynin vücudun boşluktaki uyumunu takip etmesini sağlar. Ménière hastalığında koklea ve yarı dairesel kanallar tahrip olur, şişer ve hassaslaşır.

17 Victoria Glendinning, *Jonathan Swift*, Londra: Hutchinson, 1998, s. 55.
18 David Woolley, *age*, 3. cilt, s. 120.
19 *Age*, 2. cilt, s. 333.
20 *Age*, 3. cilt, s. 402.

Hastalar, özellikle düşük frekanslarda, değişkenlik gösteren duyma kaybı, baş dönmesi hissi (vertigo), tinnitus ya da kulak çınlaması ve kulaklarda bir doluluk ya da baskı hissi yaşarlar. Semptomlar başta genellikle aralıklıdır, fakat hastalık ilerledikçe ve içkulak tahrip oldukça daha da uzun sürer.

Ménière hastalığı farklı bireylerde farklı nedenlerle baş gösterebilir. Bunlar arasında viral enfeksiyonlar, kafa travmaları ve otoimmünite olabilir. Gıda alerjileri de kimi zaman bunlara eklenebilir, yani Swift meyvelerin hastalığını ateşlemekte rol oynadığını söylemekte haklı olabilir. Kimi bireylerde genetik bir yatkınlık görülebilir. Bir zamanlar frengi de yaygın bir neden olsa da artık nadir görülür. Ménière hastalığının tedavisi duygusal stres ve uyku eksikliği gibi atakları artıran faktörlerden kaçınmayı da içerir. Sodyum yüklenmesi, kafein ve alkol içkulaktaki sıvının yer değiştirmesine sebep olabilir, bu yüzden de bunlardan kaçınılmalıdır. Antihistaminler alerjik semptomların tedavisine yardımcı olabilir ve baş dönmesi hissini keskinleştirebilir. Böbreklerde sıvı ve tuz kaybını hızlandıran idrar söktürücü ilaçlar özellikle içkulaktaki elektrolit dengeyi etkilediği için yararlı olabilir. Prednizonla yapılan iltihap sökücü tedavinin de yararı olabilir. İç kulaktaki basıncı azaltmak ya da daha şiddetli vakalarda yarı dairesel kanallar ve beyin arasındaki sinir bağlantılarını ayırmak için ameliyat da kullanılabilir.

Swift, ataklarını tetikleyen faktörlerin farkına varacak kadar zekiydi; gıda ve egzersiz konusunda homurdanıp duran evhamlı biri haline geldi. Bizler günümüzde meyveleri sağlıklı bir diyetin temellerinden biri olarak görsek de Swift için meyve zehir demekti: "Azıcık meyve yedim; yine de o azıcık meyveyle hastalığımı tehlikeye attım ve bundan böyle meyveden tamamen kaçınacağım."[21] Ataklarının meyveden başka alkol, enfiye ve az uyku yüzünden arttığını da düşünüyordu. Swift kararında içmeye çalıştı. Dostları onu içmeye zorladığındaysa, gizlice yere döküyordu.

Swift "sersemliği" için bir dolu yararsız ilaç kullandı. Bunların arasında leş gibi koktuğu için şeytan gübresi olarak bilinen bir bitki olan şeytanteresinin yanı sıra "iğrenç çelik pastilleri"[22] (ilkel bir demir takviyesi) de vardı. Swift bunlardan başka "kusmuk"[23]

21 Jonathan Swift, *Journal to Stella*, Glouscester: Alan Sutton, 1984, s. 382.
22 *Age*, s. 430.
23 *Age*, s. 382-383.

dediği bir şey daha kullanmıştır. Bu mide bulandırıcı tedavi vücudu kötü salgılardan kurtarmak üzerine eski bir galenik teoriye dayanıyordu. Bu, yalnızca nahoş olanlardan (ipeka) toksik olması muhtemel olanlara (arsenik ya da antimon) kadar değişkenlik gösteren ilaçlardan biri olabilirdi. Swift çok nadiren arsenik ya da antimon almış olsaydı, uzun vadeli yan etkiler yaşamazdı, çünkü alınan dozun büyük kısmı idrarla ve mide-bağırsak kanalının her iki ucundan vücudu derhal terk etmiş olurdu. Doktor arkadaşı John Arbuthnot ona alkırmız (etken maddesi ezilmiş parazit böcekler olan kızıl bir şurup), güçlü kabızlık giderici hintyağı ve antimon zincifresi (cıva sülfit) karışımını salık verdi. Swift zincifrenin işe yaradığını düşünüyordu. Bu mümkündü: Kimi cıva bileşikleri hafif idrar söktürücüdür.

Ménière hastalığı, diğer kronik hastalıklar gibi, yaşam kalitesini düşürür. Anksiyete ve depresyon ağır Ménière hastalığında hayli yaygındır, Swift de zamanla ikisinden de mustasip oldu. Ménière hastalarından bazıları "bilinç bulanıklığı" denen zihin donukluğundan yakınırlar. Swift yaşlandıkça odaklanma ve hatırlamada daha fazla sıkıntı yaşamaya başladı, ancak bu, hastalığı takip eden bunamadan kaynaklanmış olabilir. Bütün bunların yanı sıra, sağırlığı yüzünden çok daha yalnız bir hale geldi. Bu, Swift için adeta bir işkenceydi. O, yaradılış olarak sosyal bir insandı ve en büyük zevklerinden biri esprili sohbetlerdi. En kötü ataklar sırasında, ancak acı acı bağırma sesleri çıkarabiliyordu: "Sağırlık kendini gösterdiğinde, konuşan soprano sesli bir kadın ya da kontrtenor bir adam değilse iki kulağımla da duyamıyorum."[24] Pes seslerdeki duyma kaybı Ménière hastalığının karakteristik özelliklerinden biridir. Swift kulak çınlaması yüzünden de acınacak haldeydi. Bu çınlamayı "yedi su değirmeni sesi"[25] ya da "kulağımda dönüp dolaşan yüz okyanus"[26] diye tanımlardı.

Swift'in çağdaşları yaşadığı baş dönmesi ve sağırlığın deliliğine ve yaşlılığına bağlı olduğunu düşünüyorlardı, ama bunlar muhtemelen farklı hastalık süreçleriydi. İlerleyen aşamalarda bunamaya, vertigo ve duyma kaybına neden olan öyle çok fazla rahatsızlık

24 David Woolley, *age*, 4. cilt, s. 428.
25 Age, 4. cilt, s. 524.
26 Age, 3. cilt, s. 121.

yoktur. Bir hekim frengiyi öne sürdü. Frengi kesinlikle vertigoya, sağırlığa ve bunamaya neden olabilir, fakat birkaç sebepten ötürü bu durum Swift için olası değildir. Frengi duyma kaybına yol açtığında bu duyma kaybı çok geçmeden sağırlığa kadar ilerler dolayısıyla Swift'in yaşadığı türden otuz yıllık bir süreç söz konusu olamazdı. Frengi tanısına karşı bir başka sav da Swift'in herhangi bir zamanda herhangi biriyle cinsel ilişki yaşadığına dair hiçbir kanıt olmamasıdır. Swift'in çağdaşları onun cinsel anlamda aktif olduğunu düşünmüyorlardı. Swift, frengiyi anne karnında kapmış olabilir miydi? Bu da çok olası değil. Doğuştan frengililerin büyük çoğunluğu düşük zekâlıdır, oysa Swift'in sözel zekâsı standartların üstündeydi. Swift'te yumru alın, çarpık bacaklar, şekli bozuk dişler, dudak çevresinde derin kırışıklar ve göz merceklerinde çizilmeler gibi doğuştan frenginin belirgin işaretlerinden hiçbiri yoktu.

1694'te Swift, Temple'dan ayrıldı, Dublin'e geri döndü ve resmi Protestan kilisesinde, İrlanda Kilisesi'nde rahip oldu. Bunun sebebi müthiş bir dini heves değildi. Swift, Temple'ın geleceğe dair beklentilerini gerçekleştirmedeki yetersizliği yüzünden hüsrana uğramıştı ve kiliseyi dünyada kalkınmanın bir başka yolu olarak görüyordu. Fakat bunda bir kez daha hayal kırıklığına uğradı. Belfast'ın dışında, Kilroot adında küçücük bir mahalle kilisesine gönderildi. İrlanda Kilisesi, özellikle Presbiteryenler'in hükmettiği Kuzey İrlanda'da çok güçsüzdü ve Swift kendisini neredeyse bomboş bir kiliseye vaaz verirken buldu. Orada olduğu sürede, Jane Waring isimli talihsiz bir hanımla flört etti. Ona yazdığı aşk mektupları, tabii bunlara aşk mektubu denebilirse, coşkulu, pasif-agresif ve hepten beceriksizceydi. Swift'in gözüne başka bir kadını kestirdiği 1700 yılına kadar mektuplaştılar.

Swift, Kilroot'ta ancak bir yıl dayanabildi; 1696 yılında Temple'ın kendisine kilisede iyi bir pozisyon ayarlayacağını umarak Temple'ın sekreteri olarak Ingiltere'ye geri dönmüştü bile. Temple 1699'da öldüğünde Swift, Kral III. William'ın Temple'ın tavisiyesiyle kendisini rahat bir konuma atayacağını bekledi, ama hüsrana uğradı. Swift, sıklıkla yaptığı gibi, işleri kendisi için daha kötü bir hale getirdi. Temple onu edebi vasisi yapmıştı. Swift, Temple'ın ölümünün ardından onun hatıralarını yayımlarken, o zamanlar Kral William'ın halefi olan Kraliçe Anne'in sırdaşının ailesini kötüleyen yerleri çıkarmadı. Swift, *A Tale of a Tub* isimli çok satan eseriyle

yüksek mevkilerde çok daha fazla düşman edindi. Bu eser yazarının adı verilmeden basılmıştı, ama yazanın Swift olduğu birçok kişi tarafından biliniyordu ve doğru ya da yanlış, birçokları tarafından Hıristiyanlık düşmanı olarak görülüyordu.

1699'da Swift Dublin'in dışındaki Laracor'a atandı. Takip eden birkaç yıl boyunca, sıklıkla Londra'daydı; vergi gelirlerinin İrlanda Kilisesi'ne de dönmesi için lobi yapıyordu. O zamanlar iktidarda devlet kilisesi kavramına sıcak bakmayan Whig'ler olduğundan, başarısız oldu. Boş zamanlarında hicivler yazarak kendini eğlendirdi, edebi çevrelerde tanınır hale geldi ve nihayet Pope, Gay, Addison ve Steele'yle arkadaş oldu. 1710'da Toryler iktidara gelince, Swift propagandacı ve hükümetin kalemşoru olarak kendisini bu yeni rejim için paha biçilemez bir konuma getirdi. Hem Başbakan, hem Oxford Kontu, hem de Devlet Bakanı Viscount Bolingbroke'la yakın ilişkiler kurdu ve bu adamların arasında sık ve gitgide saldırganlaşan kavgalarda arabuluculuk yaptı.

Swift, İngiltere'deki yıllardır el üstünde tuttuğu piskoposlukla çok sıkı fıkıydı, ancak Tory hükümeti 1714'te düştü ve nüfuzlu dostlarının ona sağlayabildiği tek makam Dublin'deki St. Patrick Katedrali'nin başpapazlığı oldu. Başpapaz, katedralin günlük idaresinden sorumluydu. Ayrıca şehrin yetki alanının dışındaki yirmi bin metrekarelik sokak ve geçitlerden oluşan bir labirent olan St. Patrick bölgesinin de başıydı. Bir başlarına dilencilik yapan kadınların gözdesiydi, onlara para verir ya da sattıkları erikler ve tarçınlı çörekler için misli misli ödeme yapardı. "Bu hanımlardan biri bir göz istiyordu; başkası, bir burun; üçüncüsü, bir kol; dördüncüsü, bir ayak ... bunların kimilerine, onları birbirinden ayırt edebilmek için veya komiklik olsun diye isimler takardı; Cancerina, Stumpa-Nympha, Pullagowna."[27] Ekonomik sıkıntılar sırasında küçük tacirlere borç para verirdi, aralarındaki anlaşmazlıklarda hakemlik ederdi ve gelirinin üçte birini hayır kuruluşlarına bırakırdı. Swift nihayet baş papaz olarak rahat etse de, 1714'te Dublin'e ilk geldiğinde bunalıma sürüklenmişti. Bu durum bir parça da Swift'in filizlenen kadın sorunuyla da alakalı olabilir.

Kadınlar Swift'i tuhaf ölçüde çekici bulurlardı. Yakışıklı bir adam değildi, ama müthiş kıvrak bir zekâya ve güçlü bir karaktere sahipti.

27 Thomas Sheridan, *age*, s. 393.

Swift'in biyografisini kaleme alan ilk isimlerden ve arkadaşlarından biri olan Lord Orrery, Swift'in "en zengin ve en güçlü âşıklara bile nasip olmayacak bir sadakatle, huşuyla ve müthiş bir özenle sabahtan geceye kadar kendisine eşlik eden erdemli kadınlardan oluşan bir haremi vardı"[28] demiştir. James Joyce ise Swift'in aşk hayatıyla ilgili sözünü esirgemeksizin, "iki kadının hayatını berbat ettiği"ni[29] söylemiştir. Bu kadınlar Esther Johnson ya da Stella ve Hester Vanhomrigh ya da daha bilinen ismiyle Vanessa idi. Swift'in bu kadınlarla olan ilişkisinin gerçek doğası günümüzde bile hâlâ tartışılmaktadır. Stella'nın Sir William Temple'ın gayrimeşru kızı olduğu ve Temple'ın ölümünden sonra babasından gelen küçük bir mirasa konduğu söylenmekteydi. Stella çocukken Swift'in öğrencisiydi ve Swift ise Temple'ın evine girip çıkan genç bir adamdı. (Swift'in kadınlarla en rahat kurduğu ilişki öğretmen-öğrenci ilişkisiydi.) Stella 1701'de, yirmi yaşındayken, Rebecca Dingley isimli kendinden yaşça büyük bir arkadaşla Dublin'e taşındı. Görünüşte, bunun sebebi hayat pahalılığının İrlanda'da İngiltere'den daha düşük olmasıydı, ama dedikodulara bakılırsa Swift'in peşinden gitmekteydi. Dublin'deyken, Swift Stella'yı her gün gördü, ama ancak Dingley de yanlarındayken; Stella'yla asla baş başa kalmama gibi bir kuralı olduğu söyleniyordu. Swift, 1710-1714 yılları arasında Londra'da yaşadığı sıralarda Stella'ya aptalca, zaman zaman bebek konuşmasını andıran aşk mektupları yazıyordu; bu mektuplar daha sonra *Journal to Stella* ismiyle yayımlanmıştır. Londra'dayken, Vanhomrigh ailesiyle de vakit geçirmeye başlamıştı. Dul Vanhomrigh, Dublin Belediye Başkanı olan kocasının ölümünün ardından Londra'ya taşınmıştı. Kızı Hester, Swift'in taktığı isimle Vanessa, hayat dolu, zeki ve Stella'dan daha genç bir kızdı; tuhaf biçimde Swift'e abayı yakmıştı. Ayrıca, oldukça büyük bir mirasa konması da bekleniyordu. Swift kendisine alışılmadık ölçüde büyük bir yakınlık duyduğunu ele veren şakacı mektuplar yazıyordu: "Randevuevinde bir fincan kahve içmeye can atıyorum, beni sırlarımı anlatmam için sıkıştırdığınızı duymaya da ve –kahvenizi için– kahvenizi neden içmiyorsunuz?"[30] (Kahve kendi aralarındaki bir espriydi; "randevuevi" ise, bugünkü cinsel çağrışımlardan uzak, dağınık bir oda demekti.)

28 John Boyle, *age*, s. 84.
29 Richard Ellmann, *James Joyce*, Oxford: Oxford University Press, 1982, s. 545.
30 David Woolley, *age*, 1. cilt, s. 437.

Swift, Dublin'e geri döndüğünde, Vanessa'nın da oraya taşınmayı plandığını öğrenince etekleri tutuştu; Vanessa'nın annesi yeni ölmüştü ve miras meselesini halletmesi gerekiyordu. Swift ona dilini tutması için yalvardı: "Ben oradayken İrlanda'da olursan, seni çok nadiren göreceğim. Orası özgürlüklerin yeri değil, aksine her şeyin bir haftada açığa çıktığı ve yüz kat daha büyüdüğü bir yer."[31] Swift, Vanessa'nın romantik ilgisini bir başka rahibe yönlendirmeye çalıştı, bu durum Vanessa'yı oldukça öfkelendirmiş olmalı ki mektupları bıçak gibi kesiliverdi. Birkaç yıl sonra kaldıkları yerden devam ederlerken, Vanessa hiç olmadığı kadar âşıktı: "Hepsi tek bir tanesinde, sana duyduğum tarif edilmez tutkuda yok olan şiddetli arzularla doğdum. Beni ihmal ettiğinde hissettiğim öldürücü duyguları düşün ve bana biraz şefkat göster, yoksa hislerimi yitireceğim."[32] Swift, Vanessa'ya yazdığı ilk mektuplarda kur yapıyordu. Günümüze dek gelen dört ciltlik yazışmalarındaki aşk mektubu olarak tanımlanabilecek tek mektupta ona Fransızca bir şeyler bile yazmıştı. Ama Vanessa'nın hevesi arttıkça Swift panikledi, çark etti ve hasar kontrolü moduna geçti: "Cad, sana her şeyden çok saygı duymaya, değer vermeye ve seni sevmeye devam edeceğine ve hayatının sonuna dek bunu sürdüreceğine beni ikna ediyor; ama bu arada hayaller kurarak ne kendini ne de onu mutsuz etmen hususunda da ısrarcı."[33]

"Cad", yıllar önce Swift'in Vanessa için yazdığı epik şiir "Cadenus and Vanessa"da da kendine seçtiği takma isimdir. ("Cadenus", Latincede "başpapaz" anlamına gelen *decanus* sözcüğünün anagramıdır. Bu, Joyce'un Swift'i *Finnegans Wake* adlı eserine "Cad" olarak dahil etmesine de ilham vermiştir.) Cadenus bir alimdir, genç öğrencisi Vanessa'yla gurur duyar, Vanessa ona aşkını ilan ettiğinde ise afallar. Cadenus itiraf eder:

> Metheder, hürmet eder, tasvip ederdi,
> Ama anlamazdı ki aşk neydi.[34]

Bu, Swift'in Stella'ya yazdığı şiirdeki bir satırı andırmaktadır, "Ben aşkı asla davet etmedim." Swift'i Stella öldükten sonra tanıyan La-

31 David Woolley, *age*, 2. cilt, s. 72.
32 *Age*, 2. cilt, s. 352.
33 *Age*, 2. cilt, s. 385.
34 Jonathan Swift, *The Complete Poems*, editör Pat Rogers, Londra: Penguin Books 1983, s. 144.

etitia Pilkington, "Ben bu [aşkın] Swift'in tamamen alışık olmadığı ve şayet olsa bunun bilgeliğinin asaletinin çok altında kaldığını düşünüceği bir tutku olduğuna inanıyorum"[35] demiştir.

Cadenus and Vanessa'nın sonu mahcup ve muğlaktır:

> Ama Vanessa'nın erdiği başarı,
> Dünya için bir sır hâlâ...
> Asla anlatılmamalı insanoğluna,
> Ne de bilinçli ilham ortaya çıkarmalı onu.[36]

Ancak ilişkilerinin son perdesi felaket olacaktı. Vanessa kulağına gelen Dublin dedikodularından Swift'in peşinden gitmesi önünde daha somut bir engel olduğunu öğrendi: Stella'yla gizlice evlendiğini. Vanessa, Stella'ya bunun doğru olup olmadığını soran sert bir mektup yazdı. Stella, Vanessa'nın mektubunu Swift'e gösterdi ve küplere bindi. Swift atlarını Vanessa'nın kırsaldaki evine doğru koştu, tek kelime etmeden mektubu Vanessa'nın ayaklarına fırlattı ve onunla bir daha ne konuştu ne de ona tek bir satır yazdı. Vanessa birkaç ay sonra, Haziran 1723'te tüberkülozdan öldü. Mirasının büyük bir kısmını öyle çok da tanımadığı filozof ve papaz George Berkley'ye bıraktı. Bunu belki de Berkley'nin Bermuda'da bir üniversite kurma projesiyle alay eden Swift'e nispet yapmıştı. Ayrıca, Swift'i küçük düşürmek için vasiyetini yerine getirenlere "Cadenus and Vanessa" şiirini ve mektuplarını yayımlamayı emretti. Swift, onun ölümünden sonra aylarca İrlanda'nın en fakir ve en aşağı bölgelerini at sırtında tek başına dolaşarak geçirdi, ki bu tecrübenin o vakitlerde yazmakta olduğu *Gulliver'ın Gezileri*'ndeki Yahoo'lar için ilham verdiği düşünülmektedir. (Çıplak bir Yahoo kızının Gulliver'ın üstüne atladığı berbat bölümün Vanessa'yla bilinçaltı bir bağı vardır.)

Bu gizli evliliğin bir başka İrlanda masalı olduğu düşünülüp göz ardı edilebilir, ancak Swift'i tanıyanların çoğu buna inanıyordu. Arkadaşı Lord Orrery, Stella'ya "Dr. Swift'in gizlenen, ama şüphe götürmeyen karısı"[37] diyordu. Swift'in hamisi olduğu Laetitia Pilkington şöyle yazmıştı: "Swift'in yazılarında methiyeler dizdiği Stella gerçekten de onun karısıydı, ancak benim kanımca,

35 Laetitia Pilkington, *age*, s. 45.
36 Jonathan Swift, *The Complete Poems*, *age*, s. 151.
37 John Boyle, *age*, s. 22.

evliliğin müsaade ettiği en basit zevkleri bile asla tatmadılar."[38] Demek istediği, asla seks yapmadılar. Swift'in Stella'yla 1716'da, Vanessa'yla yaşadığı flörtten duyduğu kıskançlığı yatıştırmak için ayrı yaşayacakları ve evliliği gizli tutacakları şartıyla evlendiği sanılmaktadır.

Stella 1728'de, uzun bir hastalığın sonucunda öldü; kimileri "Cadenus and Vanessa"nın yayımlanmasının onun nihai çöküşünü tetiklediğini dile getirdiler. Ölüm döşeğindeyken Swift'ten evliliklerini herkesin önünde kabul etmesini istediğine, ancak Swift'in bunu reddettiğine dair bir hikâye de dolaşmaktadır. "Swift karşılık vermedi, arkasını dönüp, sessizce odadan dışarı çıktı, Stella'nın son günlerinde gelip onu bir daha görmedi. Bu davranışı Bayan Johnson'ı tarifsiz kederlere sürükledi."[39] Stella nihayet dünyaya gözlerini kapadığında Swift, şiddetli bir Ménière atağıyla ağır bir çöküntü yaşadı. Stella'nın ölümünden yıllar sonra, yalnızca adının anılması bile Swift'in gözyaşlarına boğulmasına yetiyordu. Orrery, Swift'in bu korkunç davranışı için "haddinden fazla soğuk mizacı"nı[40] suçlamıştır; daha anlayışlı yaklaşırsak, tamamen inkâr etmek dışında duygularıyla başa çıkmaktan âciz olduğunu öne sürebiliriz.

Swift'in kadınlara karşı olan tuhaf tavrını anlamaya yardımcı olacak bir başka unsur daha var: Obsesif kompulsif bozukluk. Obsesif kompulsif bozukluğu olanlar, hayatlarındaki sorunlara karşı gerçekçi olmayan tepkiler verdikleri yinelenen düşünceler ve tekrar eden davranışlardan mustariptir ve bunlar hayatlarının işleyişini bozacak ölçüde ciddi olabilir. Bu bozukluk en çok güvenlikle ilişkilidir, örneğin, bir ebeveyni uyuyan bebeğini saplantılı biçimde kontrol etmeye ya da kapı kilitli mi diye tekrar tekrar bakmaya; fiziki ortamda yanlış yere konmuş ya da hizalanmamış nesnelere karşı aşırı hassasiyete varacak bir düzenliliğe; istifçi davranışlarla sonuçlanan yoksunluk korkusuna; takıntılı bir şekilde temizlik yapmaya ya da el yıkamaya dek varan pislik fobisine itebilir. OKB yaygındır, nüfusun yaklaşık yüzde 3'ünü etkilemektedir. Bu, OKB'nin, özellikle de günlük işleyişleri bozmayan daha hafif seviyelerdeki OKB'nin evrimsel bir faydası ol-

38 Laetitia Pilkington, *age*, s. 280.
39 Thomas Sheridan, *age*, s. 312.
40 John Boyle, *age*, s. 117.

duğunu ortaya koyar. Hafif OKB'si olan biri kıtlık, ayı saldırısı ya da barbarca bir istilaya karşı daha hazırlıklı olabilir ya da kötü hijyenden ötürü enfeksiyon kapma olasılığı daha düşük olabilir.

Swift, on sekizinci yüzyıl için olağanüstü denebilecek ölçüde temizdi. Swift'in ilk biyografi yazarlarından biri onun "yaşamış en temiz insanlardan biri"[41] olduğunu yazmıştır. "Ellerini yalnızca müthiş bir özenle yıkamakla kalmıyor, tırnaklarını da herhangi bir yerinde en ufak bir kir görünmeyecek şekilde dibine kadar kesiyordu durmadan. Çok yürüdüğünden, yanına içine bir havluyu batırıp ayaklarını güzelce temizlediği bir su leğeni almadan yola çıktığı nadiren görülmüştür." Bu durum günümüzde korkunç bir titizlik olarak algılanmayabilir, ama giysileri yıkamak alışkanlık olsa da vücudun çok sık yıkanmadığı onun zamanında alışılmışın çok dışında bir durumdu. Belki de Swift'in temizliği kadınların onu çekici bulmalarının bir başka sebebidir. Altını çizmek gerekirse, Stella da Vanessa da tertemiz kadınlardı. Swift bir keresinde gençliğinde kur yaptığı zavallı Jane Waring'e görünüşünün ve parasının ya da bunların olmamasının kendisi için çok önemli olmadığını, zira "ilkinin temizliği ve diğerininse yeterliğinin aradığı tek şey"[42] olduğunu yazmıştı.

Swift'in temizliğinin kötü yanı, pislikten tiksinmesiydi. Bu, Swift'in iş ve aşktaki başarısına sekte vurmaya yetecek kadar şiddetli bir tiksintiydi. Swift, kilisedeki üstlerini pislikleri ve vücut kokuları yüzünden alenen eleştirirdi, ki bu da terfi etmesine çok da yardımcı olmamıştı. Cinsel tiksinti OKB'de sıkça görülür; OKB'li hastaların yüzde elliye kadarında bir tür cinsel işlev bozukluğu görülür, en sık rastlananı ise düşük libidodur. Seks, pislik ve hastalık Swift'in zihninde birbiriyle yakından bağlıydı; bu bağlantı belki de Swift'in Vanessa ya da Stella'yla fiziksel bir ilişkiye girmesini engelledi. Swift yaşlandıkça bu çağrışım daha da güçlendi ve en kötü şöhretli şiirlerinden bazılarının konusu haline geldi. "Strephon and Chloe" şiirinde, bir damat, gerdek gecesinde karısının çok da melekleri andırmayan doğasıyla karşılaşınca gülünç bir şekilde hayal kırıklığına uğrar:

41 Thomas Sheridan, *age*, s. 396.
42 David Woolley, *age*, 1. cilt, s. 143.

Yosun tutmuş kayalıktan damlar gibi
Köpüren dereyi işiten Strephon
Haykırdı, "Ah Tanrım, neyin sesi bu?
Chloe, cennetten düşmüş Chloe işeyebilir mi?" ...
Ama, ne zaman kahkahayı koyverecek olsan,
Akabinde gelebilecek olana hazırlan;
Hoş fikirler hızla yok olsa da,
Tüm çirkinlik ve pislikler sürer sonunda.[43]

Benzer bir şiir olan "The Lady's Dressing Room"da, genç âşık, leydi yokken onun odasını keşfetme hatasına düşer ve sendeleyip lazımlığına çarpar:

Ve ilkin, kirli bir gecelik göründü,
Koltukaltları kapkara olmuş ...
Şimdi dinle sonra ne gördü,
Türlü işler için taraklar, binbir türlü,
Pislikle dolu, içine işlemiş,
Hiçbir fırça yol açamaz arasında;
Nadir bir bileşimin macunu,
Ter, kepek, pudra, kurşun ve saç ...
Ah hayır! Bozuldu Strephon'un barsakları,
Çünkü baktı ve havluları kokladı;
Yapış yapış, irinli ve leş gibi,
Tozlu, terli ve kulak kiri izli...
Derken, Strephon kaldırır kapağı,
Sandıkta ne gizlenmiş görsün diye,
Dumanlar çıkıyordu açık ağzından,
Ama Strephon asla olmadı sakınan
Elleri arandı kabın dibinde
Ve umudu ararken bulaştı pisliğe ...
Büyük teftiş böylece bitti,
Tiksinen genç âşık sıvışıp gitti,
Aşk dolu sözlerini tekrarlar,
"Ah! Celia, Celia, Celia nasıl sıçar!" ...
Ben bu sefil Strephon'a acırım
Gözü kördür sihrine kadınların;

43 Jonathan Swift, *The Works of Dr. Jonathan Swift*, Londra: C. Davis, 1754, 7. cilt, s. 213-215.

Aşk kraliçesini reddetmeliyim ben,
Leş kokan çamurdan geldiğinden?[44]

Swift'in bir diğer tuhaflığı da düzene olan bağlılığıydı. Alışkanlıkları söz konusu olduğunda dakik ve tekdüzeydi. Listeler yapar ve yürürken adımlarını sayardı. Zihnini ve bedenini yatıştırmak için saplantılı bir biçimde egzersiz yapardı: Merdivenleri ve yokuşları inip çıkar, günde 6 ila 16 kilometre kadar yürürdü. Lord Orrery'ye göre, "düzen hayatının her alanında olmazsa olmazdı, en önemsiz işlerinde bile. Yürüdüğü ve okuduğu saatler asla değişiklik göstermezdi: Egzersizlerinin ve işlerinin günlük devirinde dakikası nadiren sapan hareketleri, durmaksızın elinde tuttuğu ya da masanın üzerine tam karşısına koyduğu saatiyle yönlendiriliyordu."[45] Swift toplumsal kurallara ve bu kuralların katı bir biçimde uygulanmasına sağlam bir inanç duyuyordu. Onun yemek masasında, Swift de dahil olmak üzere orada bulunan herkesin kendisine müdahale edilmeden ancak bir dakika konuşmaya izni vardı. Bunu aşacak olurlarsa, Swift saatini işaret eder ve homurdanırdı. Hizmetçilerinden de kesin beklentileri vardı. Bir keresinde, hizmetçisine bir düğüne katılması için izin vermiş, hatta atlardan birini almasına bile müsaade etmişti, ama hizmetçinin kapılardan birini açık bıraktığını görür görmez bir başka uşağı gidip onu geri getirmesi için yollamıştı. Hizmetçi geri döndüğünde ondan kapıyı kapatmasını istemiş ve bunu yaptığı anda düğüne geri gitmekte özgür olduğunu söylemişti. Düzenin üzerinde bu kadar çok durması Asperger sendromunu çağrıştırmaktadır; obsesif kompulsif bozukluk bu anlamda Asperger sendromuyla aynı karakterleri taşımaktadır.

Swift yalandan, yapmacıktan ve riyakârlıktan nefret ederdi. Arkadaşı Bolingbroke kusurlarını abartmak ve erdemlerini saklamak için çok zahmete girdiğini kastederek ona "riyakâr tersi" derdi. Kendi kendisini denetlemekte başarısızdı; bu durum, yaşlandıkça daha da kötüleşti. Orrery, "Dostluklarında hakikatli ve yapmacıksızdı. Düşmanlıklarında da öyle. Yanında kim olursa olsun, ne zaman olursa olsun düşündüğü gibi konuşurdu"[46] demiştir.

44 Jonathan Swift, *age*, 7. cilt, s. 161-166.
45 John Boyle, *age*, s. 67.
46 John Boyle, *age*, s. 207-208.

1720'lerde, Stella ve Vanessa'nın ölümlerine tanık olduğu on yıl içerisinde, Swift bir yazar olarak üretkenliğinin doruk noktasına ulaştı. *The Drapier's Letters* adıyla bilinen bir dizi risaleyi yazarak İrlanda'da ulusal bir kahraman haline geldi. Bütün bunlar, İngilizlerin İrlanda parasının değerini düşürmek için yaptıkları tasarıya bir tepki olarak başladı, ama İngiliz hükümdarlığının İrlanda'da yaptığı adaletsizlikleri eleştirmeye kadar büyüdü ve nihayet İngiliz parlamentosunun İrlanda'ya hükmetmeye hakkı olup olmadığını sorgulamaya kadar vardı. Swift, meşhur makalesi *A Modest Proposal*'da ironiyi nihilizmin eşiğine kadar vardırıp ve belki daha da ötesine geçerek daha da ileri gitti. Bu makalenin isimsiz anlatıcısı İrlanda'nın sefaletine ve köylülerin toprak sahipleri tarafından fahiş kiralar ödemeye mahkûm edilmesine tüyler ürpertici bir çözüm önerir: Fazlalık bebekler yemek olarak satılmalı. "İyi bakılmış, körpe sağlıklı bir çocuk, bir yaşındayken en leziz, besleyici ve sıhhatli yiyecektir; ister haşlansın, kızartılsın, fırınlansın isterse ızgara yapılsın ve hiç şüphem yok ki en çok bir salçalı sosun ya da yahninin içine yakışacaktır."[47]

Gulliver'ın Gezileri 1726'da yayımlandığında en çok satanlar arasındaydı. Bugün bile, muhtemelen en çok okunan İngiliz klasiğidir ve içindeki misantropiye rağmen ya da belki de onun sayesinde güldürücü özelliğini hâlâ korumaktadır. Sansürlenmiş haliyle, çocuklar bunu bir macera hikâyesi olarak okuyup sevebilir; sansürlenmemiş haliyle ise belden aşağı tuvalet şakaları ve vahşi bir hiciv olarak yetişkinlerin ilgisini çekebilir. Swift, bu işe henüz birkaç yıl önce yayımlanan Daniel Defoe'nun iyimser *Robinson Crusoe*'sunun bir parodisini yazmak niyetiyle girişmiş olabilir. Gözü pek Crusoe bir gemi kazasının ardından ıssız bir adaya düşer ve Anglo-Sakson çalışma ahlakı, başarma azmi ve ilahi takdire olan inancıyla yerel yamyamların hakkından gelir ve kurtarılmadan önce imparatorluğun düzenli bir karakolunu yaratmıştır bile. Buna karşın, Guliver'in maceraları Batı medeniyetinin kötülüğüne ve adaletsizliğine dikkat çeker ve en sonunda Guliver insan doğasının kusurları üzerine fazla kafa yormaktan aklını kaçırır.

1730'larda Swift ünlü ve acınasıydı. Doğum günlerinde kendini eve kapatır ve Eyüp kitabını okurdu. Ölmek için can atıyordu.

47 Jonathan Swift, *Major Works*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 493-494.

Arkadaşlarının yanından ayrılırken, "İyi geceler; umarım sizi bir daha görmem" derdi. Kulakları ise daha kötü durumdaydı:

> Sağırım, sersemim, nefret uyandırıyorum
> dostlarımda
> Artık tüm tesellim biter;
> Duymayacağım kilisemin çanlarını daha fazla
> Kendi cenaze çanımı duyarsam eğer...[48]

Ruh hali ve otokontrolü de aynı şekilde kötüye gitti; bu muhtemelen sonraki yıllarda zekâsını kemirecek bunamanın ilk belirtileriydi. Swift bir keresinde "bir maymunun mutfaktaki bütün tabak çanağı sırf yere düştüklerini görmenin ve çıkarttıkları tangırtıyı duymanın zevki için yere fırlattığını"[49] gördüklerini söylemişti. Swift yaşlandıkça gitgide muftaktaki maymun haline geldi, "hırçın, aksi, suratsız ve ani ihtiras patlamalarına yatkın biri"[50] olup çıktı. Orrery, onun kadınlar üzerindeki "despot gücünün uygun bir şekilde dizginlenmiş olması gereken ihtiraslarını serbest bıraktığı"nı[51] söylemişti. Bu dizginlenemeyen ihtirasların bir kısmı, Başpapaz'ın Stella'dan sonraki sosyal çevresinde yer alan genç bir papaz eşi olan Laetitia Pilkington tarafından kaydedilmiştir.

Pilkington, Başpapaz'da bir sorun olduğuna daha hiç kimse bunun farkında değilken bile inanıyordu, ama bu Swift'in zekâsı sayesinde fark edilmemişti: "Beynindeki şu ters yol, daha farkına varılmadan böyle bir sorunu olduğunu ben anlamıştım ... daha az zeki bir adam olsaydı, çok daha önceden farkına varılırdı."[52] Pilkington da Stella ve Vanessa'nın olduğu gibi Başpapaz'ın öğrencisi olmuştu, ancak "benim olduğum yıllar ve benim cinsim için fazla sert bir hocaydı, çünkü ne zaman incelikten yoksun bir söz kullansam, korkunç bir çimdik yiyeceğimi bilirdim ... yine de beni uslanmaz ölçüde yavan buluyor olsaydı, hatalarımı düzeltmeyeceğine ve onun elinden aldığım siyah ve mavi lütufların ödül mahiyetinde olduğuna inanmıştım."[53]

48 Jonathan Swift, *The Complete Poems*, *age*, s. 543.
49 David Woolley, *age*, 3. cilt, s. 295.
50 Victoria Glendinning, *age*, s. 218.
51 John Boyle, *age*, s. 84.
52 Laetitia Pilkington, *age*, s. 316-317.
53 Laetitia Pilkington, *age*, s. 45.

Başka durumlardaysa, Pilkington'a karşı davranışları açıkça tuhaftı. Bir Noel kutlamasında, Swift şarap şişelerinin ağzını kapamak için kullanılan zifti alıp kadının suratına sürmüştü. "Onun beklediği gibi sinirlenmek yerine, beni kendisi için mühürlemesinin benim için şeref olduğunu söyledim."[54] Swift, kısa boyuyla alay ederek kadının tadını kaçırmaya çalıştı: "Etrafımızdakilere, hiç böyle bir cüce görmüş müydünüz, diye sordu. Ve boyumu ölçmesi için ayakkabılarımı çıkarmam için ısrar edip durdu ... sonra da arkamı lambri duvara dönüp durmamı istedi, elini başımın üstüne koyup ağırlığının altında büzülene kadar bastırdı ... sonra bir kurşunkalemle bir işaret koyup sadece bir metre boyunda olduğumu ileri sürdü."[55] Başka bir seferindeyse, onu kahvaltı için başpapazlığa davet etmiş, yiyecek hiçbir şey vermeden iki saat bekletmiş, kilitli bir çekmeceyi açmakta zorlanınca ona vurmuş, ağzına zorla zencefilli kurabiye ve rom tıkıştırmaya çalışmıştı: "Beni altına aldı, şişeyi zorla ağzıma dayadı ve midemi yakıp kavuracağını sandığım içkinin bir kısmını gırtlağıma boşalttı. Sonra büyük bir ağırbaşlılıkla dualarına geri döndü, bense halimden çok da memnun olmasam da eve döndüm, her şeye rağmen daha kötüsünü yaşamadığım için memnundum."[56] Pilkington o sırada hamileydi. Swift'in tepkilerini kontrol etmekteki sorunları başpapazlığın dışında da kendini gösteriyordu. Bir şehir merasiminde, "Sen, mavi ipli arkadaş!"[57] diye seslenerek ülkedeki en yüksek mevkili İngiliz memur olan özenle giyinmiş İrlanda Kraliyet Temsilcisi'nin de dikkatini çekti.

Swift bunamaktan korkuyordu. Gulliver, kadim bilgeliğin muhafızları olduklarını düşündüğü ölümsüz Struldbrug ırkıyla tanışmak için sabırsızlanıyordu. Bunun yerine, "şimdiye kadar gördüğü en rezalet görüntü"yle[58] karşılaştı. Struldbruglar ürkütücü derecede yaşlıydı, ne duyuları yerindeydi ne de hafızaları ve "tüm hislere karşı içleri ölmüş"tü. Swift, bunu yıllarca saklamış olsa da, zekâsındaki bozulmanın farkındaydı. 1735'te eski dostu Alexander Pope'a yazdı: "Hafızam hızla gidiyor; ruhumun onda dokuzu mahvoldu, bu mektupta yalnızca elli tane söylem ve yazım hata-

54 Laetitia Pilkington, *age*, s. 309.
55 *Age*, s. 310.
56 *Age*, s. 281.
57 *Age*, s. 317.
58 Jonathan Swift, *Gulliver's Travels*, s. 243-244.

sı, yanlışı bulmakla kalmayacak, unutulan ya da tekrar yazılan cümleler de göreceksin."[59] Ertesi yıl son büyük şiirini yayımladı; "The Legion Club", İrlanda parlamentosundaki ülkesini sattıklarına inandığı eski düşmanlarına bir darbe. Ancak kinle dolduğunda yazmaya ikna edebiliyordu kendisini. Son mektuplarından birinde, "Bitmek bilmez sıkıntılarla canlandırılmadıkça, hafızamı tamamen yitirdim"[60] diye yakınmıştır. Hastanın garezlerinden başka her şeyi unuttuğu Alzheimer hastalığı konusunda yapılan İrlanda usulü acıklı eski esprinin[61] ilk hali bu olabilir pekâlâ.

Swift'in sonraki gidişatı bunamış hastalarla ilgilenenlere acı verici ölçüde tanıdık gelecektir. Vaftiz oğlu Thomas Sheridan'a göre, "1736 yılına gelindiğinde, hafızası büyük ölçüde zayıflamış, hayalgücü ve idrak gibi akli melekeleri de bozulmuştu ... aklın koltuğu sallantıda ve mantık dizginleri elden kaçırmışken, belli sınırlar içinde tutmakta zaten zorlandığı hiddetli ihtiraslar, kontrolden çıkıp kudurmuş ve onu hem kendisi hem de çevresindekiler için bir işkence haline getirmişti."[62] Durumu hızla kötüleşti. Arkadaşlarıyla kavga ediyor, öfke patlamalarına yakalanıyordu. 1739'da, "dostları, onun ihtiraslarını fazla şiddetli ve başa çıkılmaz buluyordu, hafızası öyle zayıflamış ve muhakemesi öyle bozulmuştu ki, yabancı kimseleri ondan uzak tutmak için gereken bütün önlemleri titizlikle alıyorlardı."[63]

Bütün bu önlemlere rağmen, Swift yaşlı istismarının kurbanı oldu. Bir din adamı da olan Doktor Wilson, başpapazlığa yerleşmişti; iddialara göre Swift'in parasını çalıyor ve kitaplarını satıyordu. Bir gece, Swift'i dışarı çıkarıp şehre götürdü ve onu zil zurna sarhoş etti, belli ki amacı Swift'i onu başpapaz yardımcısı görevine getirmesi için ikna etmekti. Swift bir öfke nöbetine kapıldı ve bunu, Swift'in fena halde hırpalanıp morartıldığı bir sarhoş kavgası takip etti. Bu dayak haberi şehre yayılınca, Dublin güruhu tarafından yerin dibine sokulacağından korkarak saklanmayı seçti. Bir akıl hastalığı kurulu Swift'in akli ehliyetinin olmadığına karar verdi ve onu korumak için önlemler aldı.

59 David Woolley, *age*, 4. cilt, s. 103.

60 David Woolley, *age*, 4. cilt, s. 490.

61 "İrlandalı bir Alzheimer hastasını nasıl tanırsın: Garezinden başka her şeyi unutmuş olur."

62 Thomas Sheridan, *age*, s. 269.

63 John Boyle, *age*, s. 246.

Swift'in bunamasının sebebini kesin olarak bilmek mümkün mü? Bir dizi küçük çapta inmenin birikmiş etkisi olan vasküler bunama, bunama vakalarının yaklaşık yüzde 15'ine tekabül etmektedir. Bunun Swift'in kötüleşmesinin sebebi olması çok olası değil. Vasküler bunaması olan hastalar, Swift'teki yavaş, sinsi zihinsel çöküşten farklı olarak, tipik olarak ani, süreksiz, aşamalı bir çöküş gösterir. Bunama vakalarının büyük kısmı, yaklaşık yüzde 70'i, Alzheimer hastalığından kaynaklanır. Bu da Swift'in hastalığına pek uymaz. Alzheimer hastalarındaki ilk semptom genellikle hafıza kaybıdır. İsimleri unuturlar, anahtarlarını kaybederler, tanıdıkları yerlerde kaybolurlar. Swift'in bunamasının ilk semptomu ise kişilik değişimiydi. O, "hırçın, aksi, suratsız ve ani ihtiras patlamalarına yatkın biri" olup çıktı. Kadınlara vurdu ve gözdağı verdi. Şiirleri ve yazdıkları çirkin ve daha müstehcen bir hale geldi; Swift'e özgü bir üslup olduğunu düşündüğümüz o mizah ve tiksinti karışımı aslında üslubundaki bu geç değişimdi. İlk belirtileri kişilik değişimi ve inhibisyonların kaybı iken zekânın başlangıçta korunması frontotemporal demansın ya da Pick hastalığının özellikleridir. Bu, 1993'te Paul Crichton isimli psikiyatrın da belirttiği gibi[64] Swift'in klinik seyriyle örtüşmektedir.

Frontotemporal demans, bunama vakalarının yüzde 5'ine yol açmaktadır. Hastalığın isminin de ima ettiği gibi, ilk olarak ve dikkat çeken bir biçimde ön lobları kapsamaktadır. Genişlemiş, fazla irileşmiş ön loblarımız bizi daha az gelişmiş maymunlardan ayıran anatomik özelliklerden biridir. Ön lobların esas rolleri, ileriyi planmak ve hedefleri belirlemek gibi yürütme görevi ve duygularımızla derinlerdeki dürtülerimizi kontrol eden davranış kontrolüdür. Pick hastalığı olan hastalar asabidir ve öfkeli, yakışıksız duygu patlamalarına yatkındır, Swift'te olduğu gibi. Ailede bunama geçmişi de genellikle görülmektedir, Swift'inkinde olduğu gibi. Bir başka detaysa frontotemporal demansı akla getirir: Swift'in otopsisinde, beyni "suyla doluydu."[65] Öldüklerinde, frontotemporal demanstan mustarip hastaların beyinleri önemli ölçüde, hatta kimi zaman normal beyin ağırlığının yarısına kadar küçülmüş, geri kalan boşluk ise omurilik sıvısıyla dolmuş olur. Frontotemporal demansın

64 P. Crichton, "Jonathan Swift and Alzheimer's Disease," *Lancet* 1993; 342:874.

65 M. Lorch, "Language and Memory Disorder in the Case of Jonathan Swift: Considerations on Retrospective Diagnosis," *Brain* 2006; 129:3127-3137.

henüz ilk evrelerinde yaratıcılıklarında, özellikle de sanatsal anlamda büyük gelişmeler gösteren detaylı olarak belgelenmiş hasta örnekleri vardır. Muhtemelen, ön loblardaki hafif hasar, onları beynin yaratıcılıkla ilgilenen diğer bölgelerine ket vurmaktan alıkoymaktadır. Bu şartlı refleks yitimi, ayağını arabanın freninden çekmeye benzer. Bu olgu, bunama ilerledikçe azalır ve daha ileri beyin hasarının olumsuz etkileri bu refleks yitiminin yararlarının önüne geçer. Bekleneceği üzere, frontotemporal demansta temporal (şakak) loblar da işin içindedir. Sağ temporal loba verilecek seçici bir hasar, sol temporal lobun dil merkezlerini uyararak yazma çılgınlığıyla ya da hipergrafiyle sonuçlanabilir. Swift'in yazarlık kariyerinin çarpıcı özelliklerinden biri de yaratıcılığının son dönemlerinde zirveye ulaşmasıdır. Yakın zamanda Swift'in şiirlerinin editörlüğünü üstlenen Pat Rogers'a göre, Swift'in toplam şiir üretiminin yüzde 74'ü elli yaşından sonra ortaya çıkmıştır; buna müstehcen içerikli şiirleri de dahildir. Swift'in yaratıcılığı, ilk bunama belirtileri göstermesinden hemen önceki yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Belki de ön lobları ve sağ temporal lobundaki minimal hasar onun hem yaratıcılığını hem de lazımlık tarzı mizahını kışkırtmıştı. Hem *Gulliver'ın Gezileri* hem de Swift'in müstehcen içerikli şiirleri subklinik erken bunamanın yan ürünleri olabilir mi?

Aile öyküsünde bunama görülen ve genetik yatkınlığı bulunan hastalarda ilk belirtiler, genellikle Swift'te olduğundan daha erken yaşlarda baş gösterir. İki unsur onu bunamanın erken başlamasından korumuş olabilir. Swift takıntılı bir şekilde egzersiz yapardı, ki bunun bunamanın ortaya çıkmasını geciktirdiği görülmektedir. Yazılı sözcüklerdeki becerisi de bunamayı savuşturmasında yardımcı olmuş olabilir. Manastıra katıldıklarında Amerikalı rahibeler tarafından yazılan otobiyografik yazılar üzerinde yapılan bir çalışmada girift bir düz yazı üslubu düşük bunama riskiyle ilişkilendirilmiştir. Düz yazıyı daha büyük bir fikir yoğunluğuyla kaleme alan rahibelerin birkaç on yıl sonra bunama belirtisi gösterme olasılığı daha düşüktü. Yazma kabiliyetinin daha yüksek genel zekânın belirtisi mi olduğu yoksa yazma eyleminde bunama riskini azaltan özel bir şeyler mi olduğu belli değildir. Bu, yazarların bunamayacağı anlamına gelmez, hele de Swift gibi aile öyküsünde bunama yer alıyorsa. 1995'te Iris Murdoch, yetmiş beş yaşında, son romanı üzerinde çalışırken, ciddi bir tıkanma yaşamış ve dört yıl

sonra, otopside Alzheimer olduğu kanıtlanan ilerleyici bunamadan ötürü hayatını kaybetmiştir.

Swift son yıllarında sessizliğe büründü. 1742'de, stafilokok enfeksiyonu sebebiyle, sol gözünün etrafında kötü selülitli bir bölge, kollarının altında ve gövdesinde çıbanlar ortaya çıkmıştı. "Çektiği işkence anlatılıcak gibi değil. Kendi gözlerini söküp çıkarmasın diye beş kişi onu bir hafta zor zaptediyor."[66] Kavernöz sinüsü trombozu ya da beyninde enfeksiyonlu bir kan pıhtısı olduğu da öne sürülmüştür, ancak bilincini hiç kaybetmediğine ve tam bir iyileşme gösterdiğine bakılırsa, bu pek mümkün görülmez.

1745'te ölünceye dek Swift'e oldukça iyi bakıldı. Kâğıtlarının arasında içinde bir bukle saç olan bir zarf bulundu. Üzerinde, "Yalnızca bir kadının saçı" yazmaktaydı. Büyük bir kısmını Dublin'de, ismi St. Patrick's Hospital olan, akıl hastaları için bir hastane kurulması için bıraktığı küçük bir servet biriktirmişti. Şimdi bu hastanede isimlerini Stella ve Vanessa'dan alan koğuşlar bulunmaktadır.

> Sahip olduğu azıcık malı
> Akılsız ve delilere ev kurmaya adadı:
> Ve tek bir hicivli dokunuş gösterdi,
> Başka bir millet bunu bu kadar istemedi.[67]

Vefatından üç gün sonra bir geceyarısı St. Patrick Katedrali'ne gömüldü. Kendi talimatı uyarınca, mezarının yakınlarındaki bir duvara konulan bir levhaya Latince bir mezar taşı yazısı işlendi, bu yazı üç yüzyıl sonra Yeats tarafından İngilizceye sertbestçe şu şekilde çevrildi:

> Swift çekildi ebedi istirahatına
> Oradaki zalim gazap
> Zarar veremez ruhuna.
> Cesaretiniz varsa taklit edin
> Tüm dünyanın sevdiği seyyahı
> Ki o insanların hürriyeti için çalıştı.[68]

---

66 David Woolley, *age*, 4. cilt, s. 664.
67 Jonathan Swift, *The Complete Poems*, *age*, s. 498.
68 W.B. Yeats, *Yeats's Poems*, Dublin: Gill and Macmillan, 1989. s. 361.

4. TATLI ZEHİRDEN BİR MELTEM İNİVERDİ CİĞERLERİNE:
Brontëler ve Tüberküloz

Kızlardan daha güçlü olanı koşuşturuyor ve hareketli oyunlarla meşgul oluyordu, ama rengi atmış, zayıf olanlar verandada korunaklı ve sıcak bir yerde olmak için bir araya toplanıyordu ve bunların arasında, yoğun sis titreşen bedenlerine nüfuz ederken, sık sık derin bir öksürüğün sesini duyardım.

Charlotte Brontë, *Jane Eyre*

1825 baharında Ruhban Kız Okulu'nda ciddi bir terslik olduğu öyle hemen ortaya çıkmadı. Kızlar her zaman kara kuru, donuk ve neşesizdi zaten, ama yine de dikkatli bir gözlemci normalde olduklarından daha da kara kuru, daha donuk ve daha neşesiz olduklarını fark ederdi. Oldum olası iyi beslenmedikleri şaşırtıcı değildi. Kahvaltıları yanmış yulaf lapasıydı, içinde "görülebilir başka mide bulandırıcı maddelerle"[1] ve bunu "vasat patateslerle ... acılaşmış yağ kokan tuhaf, pas rengi et parçaları"ndan[2] oluşan bir akşam yemeği izliyordu. Saat beşte, kızlar yarım dilim ekmek ile bir fincan kahve ya da ekşimiş süt içiyordu ve yatma vakti geldiğinde bir parça yulaflı kekin yanında bir bardak bulanık su içiyordu. Yemekler genellikle öyle tiksindiriciydi ki, devamlı aç olmalarına rağmen kızlar yemeyi reddiyordu. Aşçıda iştah kaçıracak kadar pasaklıydı. Okuldaki kızlardan biri çok sonra hatırlayacaktı, "Bir defasında hasta yatan bir öğretmene bir fincan çay götürmeye gittiğimi dün gibi hatırlıyorum ve elinin altında bir tane bile çay kaşığı olmayınca kâhya kadın, o anda çiğ et tuttuğu parmağıyla çayı karıştırdı."[3]

1 Elizabeth Gaskell, *The Life of Charlotte Brontë*, Londra: Penguin Books, 1997, s. 55.
2 Charlotte Brontë, *Jane Eyre*, Londra: Penguin Books, 2003, s. 61-62.
3 Juliet Barker, *The Brontës*, Londra: Phoenix, 1995, s. 126.

Ruhban Kız Okulu boğucu ölçüde küçüktü. Elli üç kızın hepsi okul binasının üst katındaki tek göz odada her ufacık yatakta iki kız yatacak şekilde kalıyorlardı. Bu öğrencilerin arasında Brontë ailesinin dört ferdi de vardı: *Jane Eyre*'e okulun dokunaklı bir portresini katan Charlotte; küçük kız kardeşi Emily; ablaları Maria ve Elizabeth. Okulda uygulanan baskıcı Hıristiyanlık kuralları kızların sefaletini artırıyordu. Okul, bir vaiz ve bir çeşit çocuk kitabı yazarı olarak tanınan Rahip William Carus Wilson tarafından kurulmuştu. Moral bozucu ahlaki hikâyeleri, uzanmış yatarken ya da öfke nöbeti geçirirken ölüveren ve ebediyen büyük azaplara mahkûm olan küçük kızları anlatıyordu. Okul müfredatı büyük miktarlarda vaaz okuma ve kutsal kitap ezberleme içeriyordu. Pazar günleri kızlar hem sabah hem de öğlen ayinleri için rüzgârlı ovadan geçerek üç kilometre ötedeki küf kokulu taş kiliseye yürüyor ve ancak gece olduğunda üşümüş ve acıkmış halde cereyanlı yurt odasına dönüyorlardı. Kışın, ayaklarındaki incecik ayakkabılarla karın içinde yürümeye çalışmaktan ve sonrasında sırılsıklam olmuş ayaklarla buz gibi kilisede saatlerce oturmaktan ayakları kızarıp şişiyordu.

Carus Wilson, Ruhban Kız Okulu'nun, örnek bir kurum olmasını amaçlıyordu. Yoksul papazların kızları için sosyal imkânlar kısıtlıydı. Drahomaları yoktu, bu yüzden de iyi bir evlilik yapma şansları yok denecek kadar azdı ve kendi sınıflarından aşağı biriyle evlenmeleri söz konusu bile olamazdı. Dolayısıyla, hayatları boyunca yapayalnız bir kız kurusu olmakla karşı karşıya kalıyorlardı. Yine de, uygun biçimde eğitildiklerinde, hiç olmazsa sabırlı ve şikâyet etmeyen mürebbiyeler olmaları için şekillendirilebiliyorlardı. Okul ücretinin ancak bir kısmı aileler tarafından karşılanıyordu; kalan kısım ise varlıklı hamilerden toplanıyordu.

Okul, temizliğe gerçekten de takdire değer bir önem veriyordu. Ancak, kızların sabahları gerçek anlamda buz gibi bir suyla temizlenmeleri bekleniyordu; bir önceki geceden kalan sular leğenlerde buz tutmuş oluyordu. Katı bir disiplin vardı. Akademik anlamda geç öğrenen ya da düzensiz olan kızlara verilen cezalar arasında herkesin içinde aşağılanma ve kırbaçlanma da vardı.

O bahar düşük dereceli ateş yayılmaya başladı ve en sonunda kırk kadar kızı etkiledi. Carus Wilson, kızların giderek artan zayıflamalarına, öksürüklerine ve beyaz önlüklerinin içinde hortlak

gibi solup gitmelerine aldırış etmiyordu. Fakat, bu uyuşuk kızlar "serzenişleri anlamayacak ya da kitaptan bölümlerden ve ruhani tembihlerden etkilenmeyecek kadar sersem ve ağır bir hale"[4] geldiklerinde etekleri tutuştu. Çağırılan doktor mutfağı inceledi, bir lokma yemek tattı ve yemeği derhal yere tükürdü.

Okuldaki elli üç öğrenciden biri orada öldü, diğer on bir tanesi ise sağlığı bozuk bir şekilde okuldan ayrıldı. Bu kızlardan altısı okuldan ayrılmalarının üstünden çok geçmeden öldü, içlerinde Maria ve Elizabeth Brontë de vardı. Charlotte ve Emily de dahil, diğer çocukların büyük bir kısmı ise bunun üzerine haklı olarak paniğe kapılan aileleri tarafından okuldan temelli alındılar. Carus Wilson, Ruhban Kız Okulu'nu örnek bir okul haline getirmeyi başarmıştı, ama amaçladığı anlamda değil. Kasveti, kalabalığı ve kötü beslenme koşullarıyla Ruhban Kız Okulu, tüberküloz üreme alanı olarak örnek oldu. İngiltere'nin en ünlü edebi ailesini mahvedecek tohumların atıldığı yer burasıydı.

Brontëler hakkında diğer İngiliz yazarlar hakkında yazılandan çok daha fazla saçmalık yazıldı. Bu durum özellikle, konunun ıstırabından çok biyografi yazarının ruhunu açığa vuran türlü spekülasyonların malzemesi haline gelen ölümleri için geçerlidir: Charlotte babasına duyduğu bastırılmış cinsel arzularını gidermek için öldü; Victoria dönemi ataerkilliğinden boğulan Charlotte kendini aç bırakarak pasif bir intiharı seçti; Emily, Mutlak olanla mistik bir birliğe ulaşmak için açlıktan öldü; Emily ve Charlotte anoreksiya nervozadan mustaripti; Charlotte'un hamileyken ölümü fetüsü histerik bir şekilde reddetmesinden kaynaklanıyordu. En korkuncu ise, "meşhur suçbilimci" James Tully, *The Crimes of Charlotte Brontë* isimli beş para etmez kitabında "olağandışı gerçeğin sarsıcı bir görüntüsünü" açığa çıkardı: Charlotte'un kocası, sert ve dürüst Rahip Arthur Bell Nicholls aslında Emily'yi hamile bırakan bir hovarda, onu ve erkek kardeşi Branwell'i susmaları için zehirleyen, Charlotte'u Anne'i zehirlemeye ikna eden ve nihayet Charlotte'u kendisi temizleyen bir seri katildi. Sarsıcı hakikaten! Bütün bu saçmalığın en kötü yanı, Brontëlerin kurban olarak tasvir edilmekten nefret edecek sert yapılı kadınlar olmalarıydı. Onların kişilikleri, kendilerini şekillendiren koşullar kadar olağandışıydı.

4 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 57.

Egzotik soyadlarına rağmen, Brontëler aslında Kelt soyundandı. Babaları Patrick Brunty ya da kimi zaman söylediği şekliyle Prunty, Kuzey İrlanda'da, County Down'da doğmuştu. Babası Hugh, usta bir masalcı olarak tanınan küçük bir çiftçi ve Protestan'dı; on sekizinci yüzyıl Galli şair ve alim Pádraig Ó'Prónntaigh'le kan bağına sahip olabilir. W. B. Yeats gibi, genç Pat Brunty'de çocukluğundan itibaren İrlanda folklorüyle iç içeydi ve sonraki yıllarda tuhaf masalları çocuklarını hem korkutacak hem de eğlendirecekti.

1798 ayaklanmasında, İrlanda'yı düzenli olarak sarsan İngiltere yönetimine karşı çıkan isyanlardan birinde, Patrick'in küçük erkek kardeşi Birleşmiş İrlandalılar'a katıldı isyancılar bozguna uğratıldıktan sonra bile mücadeleyi sürdürdü. Ardından gelen anarşi Patrick'in doğuştan gelen muhafazakârlığını ve devrim korkusunu pekiştirdi, ancak yoksulluk ve sosyal reform hakkındaki düşünceleri şaşırtıcı derecede liberaldi. (Özellikle Charlotte onun Toryci ve Katolik karşıtı önyargılarını devralmıştı.) İsyan, Patrick'in İrlanda'dan çekip gitme isteğini ateşledi.

Patrick keskin zekâlı ve alışılmadık bir enerjiye sahip bir adamdı. On altı yaşında bir köy okulu kurdu. Bir şekilde Yunanca ve Latincede uzman haline gelmeyi başardı ve daha küçük, üst tabakadan çocuklara özel hocalık yaptı. Bu bağlantısını özel hocalıktan ve akademik ödüllerden kazandığı parayla geçindiği Cambridge Üniversitesi'ne kabul edilmek için kullandı. Yirmi beş yaşında, sırık gibi boyu ve tuhaf tipiyle ve belirgin Kuzey İrlanda aksanıyla, yaşça kendisinden küçük, genellikle varlıklı ve aristokrat ailelerden gelen sınıf arkadaşlarının arasında dikkat çekiyor olmalıydı. Uyum sağlamak için boş bir çaba göstererek şüphe uyandıran İrlandalı ismini, Yunancada "gök gürültüsü" anlamında kullanılan ve kulağa etkileyici gelen Brontë'yle değiştirdi. Brontë isminin ataerkil bir anlamı da vardı: İngiltere'nin en büyük milli kahramanı, Horatio Nelson, kısa süre önce Naples Kralı tarafından "Brontë Dükü" unvanıyla taçlandırılmıştı.

Mezuniyetten sonra Patrick papaz unvanını aldı ve art arda kırsal kiliselerde çalıştı. Genç bir papaz olarak, dine karşı saldırgan, fiziksel yaklaşımıyla tanınıyordu. Bir defasında, bir sarhoşu bir pazar günü okul törenini engellediği için bir hendeğe yuvarlamıştı; bir başka seferindeyse, Şabat gününün kutsallığını bozuyor diye bir kilise çanı çalma müsabakasını bölmek için değneğini kul-

landı. Ayrıca, küçük bir çocuğu Calder Nehri'nde boğulmaktan kurtarmak için hayatını riske attı. "Zeki ve iyi kalpli, ama fevri ve aslına bakarsanız biraz acayip"[5] biri olarak hatırlanıyordu. Bir başka kilise cemaati üyesi onu "çok içten biri, ama davranışları biraz tuhaf"[6] olarak betimliyordu. Patrick daha sonraları kendisi de "biraz acayip"[7] olduğunu kabul etmişti, "... [ama] dünyanın sakin, eşmerkezli adamlarından biri olsaydım şayet ... kendiminkiler gibi çocuklarım olmazdı büyük ihtimalle." Mahalle aralarında emekçilerle değirmen sahipleri arasındaki çatışmanın arasında kalan genç bir papaz olarak, günlük yürüyüşlerine çıkarken yanında dolu tabanca taşımaya başladı; bu alışkanlığı ilerleyen yaşlarında da sürdürecekti. Hakkında anlatılan mobilyaları oraya buraya fırlattığı ve halıları yaktığına dair hikâyeler muhtemelen gerçekdışı ya da abartılıydı, ama bir keresinde fazla cafcaflı bulduğu için karısının elbiselerinden birinin kollarını kesmişti. (Kızları muhtemelen babalarının etkisiyle kılıksız giysileri yeğlerlerdi.) İlk yazılan Brontë biyografilerinde Patrick'in tabanca taşıyan İrlandalı bir misantrop olarak resmedildiği karikatür, onun hassas yanını göz ardı eder: O, kısa öyküler ve şiir kitapları da yayımlamıştır.

Patrick 1812'de, Cornwall'lı bir tüccarın zeki ve içten kızı Maria Branwell'le evlendi. Maria altı yıl içinde altı çocuk doğurdu. Onun da adını Maria koydukları en büyükleri, daha yedi yaşındayken bir yığın gazete okuyup babasıyla bilmiş bilmiş siyaset tartışmaya meraklı olgun ve büyümüş de küçülmüş bir kızdı. Hizmetçilerinden biri onun "düzensiz"[8] olduğunu belirtmiştir; bu özellik daha sonra epey acıya mal oldu. İkinci büyük abla, Elizabeth, "kibar"dı ve Brontë çocuklarının en sıradanıydı. Charlotte, babası gibi, "telaşlı ve fevri" idi. Uzun zaman beklenen oğul Branwell tez canlı ve kızıl saçlıydı. Emily "yarı evcil bir yaratığın gözleri"ne[9] sahip oluşuyla hatırlanıyordu; "kimsenin fikrini umursamıyor, yalnızca kendi evcil hayvanlarıyla mutlu oluyordu." En küçükleri ve en güzelleri olan Anne, vakur ve birbirine bağlı bir grubun en utangacıydı.

5 Dudley Green, *Patrick Brontë: Father of Genius*, Stroud, Gloucestershire: Nonsuch Publishing, 2008, s. 46.

6 Juliet Barker, *age*, s. 36.

7 Dudley Green, *age*, s. 16.

8 Edward Chitham, *A Life of Emily Brontë*, Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1987, s. 26.

9 Edward Chitham, *age*, s. 26.

Patrick, 1820'de Yorkshire'ın uzak kasabası Haworth'ın bölge papazı oldu. Karısı Maria ertesi yıl birkaç ay boyunca devam eden bir hastalık sonucunda öldü. Charlotte'un biyografisini yazan Bayan Gaskell bu ölümü "iç organ kanseri"ne[10] bağlamıştır. Rahim kanseri olasılığı dile getirilse de Maria'nın gençliği ve çocuk doğurmanın genç yaşta endometriyal kansere karşı koruyucu olduğu göz önüne alınınca pek mümkün görünmüyor. O dönemde yaygın görülen mide kanseri akla yatkın geliyor. "Kanser" terimi o zamanlar şimdi olduğundan daha belirsiz bir anlamda kullanıldığından, tedavi edilmemiş abdominal enfeksiyon gibi başka tanılar da olasıdır.

Maria ölümcül hastalığı süresince defalarca, "Ah Tanrım, zavallı çocuklarım!"[11] diye ağlayıp sızladı. Evde kalmış kız kardeşi Elizabeth ve vefalı ihtiyar hizmetçisi Tabby çocukların büyütülmesine yardım edecek olsa da, Maria'nın erken ölümü ailenin tuhaflığına ve izole hayatına katkıda bulunmuştu. Brontë çocuklarının köylülerle pek işi olmazdı. Charlotte burun kıvırarak bu durumu evlerinin "eğitimin pek gelişmediği ve bunun sonucu olarak da kendi evlerindekinin dışında sosyal ilişki kurmaya teşvik edecek hiçbir şeyin olmadığı uzak bir yerde"[12] olmasına bağlamıştı. Bayan Gaskell ise daha da ileri gidip Haworth'ı tanrının bile unuttuğu vahşi bir sınır kasabası olarak tanımladı. Bu portre biraz abartılmış olsa da, Brontëlerin sosyal ufukları kılıksız soyluların yaşadığı İngilizlere özgü tuhaf açmazla kısıtlanıyordu: Seçkinlerin arasına karışmak için çok fakir, sıradan halkla kaynaşmak için çok mağrurdular.

Bu sınıf anlayışı bir yana, Brontëler sosyalleşmeye pek meyil etmediler. Patrick, bir papaz olarak görevlerini çok ciddiye alıyordu, ama öte yandan "arkadaşlığa ihtiyaç duymayan,"[13] bu yüzden de ne yürüyüşe çıktığında ne de günlük hayatında bunun arayışına girmeyen, "oldukça münzevi alışkanlıkları"[14] olan bir adamdı, genellikle tüm dikkatini okumaya veriyordu. Başka sorunları olan Branwell haricinde, yetişkin Brontë çocukları davranışlarına ket vuran

10 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 40.

11 Juliet Barker, *age*, s. 104.

12 Charlotte Brontë, "Biographical Notice of Ellis and Acton Bell" önsözüyle Emily Brontë, Anne Brontë, *Wuthering Heights and Agnes Grey*, Londra: Smith, Elder, and Co., 1870, s. v-vi.

13 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 44.

14 Juliet Barker, *age*, s. 47.

bir utangaçlıktan mustaripti. Brontëler kendi kendilerine fazlasıyla yeter hale geldiler. Charlotte'un deyişiyle, "eğlencede ve hayata dair şeylerde tamamen kendilerine ve birbirlerine, kitaplarına ve çalışmalarına bağlıydılar."[15] Patrick Brontë kadınların eğitimine yönelik yenilikçi bir tutum sergiliyor ve her sabah ve akşamı çocuklarını eğiterek geçiriyordu. Öğle vakitlerinde ise papaz evinin ardındaki vahşi kırlarda dolaşabilirlerdi, ki bu Emily için vazgeçilmez bir eylemdi.

Patrick 1824'te vahim bir karar aldı. Küçük kızlarının gelecekte evlenme ya da mürebbiye olarak iş bulma olasılıklarını artıracak daha fazla eğitime ihtiyaç duyduklarını düşünerek, kızamık ve boğmacadan henüz kurtuldukları için Maria ve Elizabeth'in sağlık durumları oldukça hassas olsa da, onları Lancashire, Cowan Bridge'deki Ruhban Kız Okulu'na gönderdi. Maria ve Elizabeth, Cowan Bridge'e 1824 yılı Temmuz ayında gitti, onları Charlotte ve Emily takip etti.

Jane Eyre'de öksüz kalmış Jane, "yardıma muhtaç çocuklar"[16] okulu olan Lowood'a gönderilir. Lowood soğuk ve açlık, yalnızlık ve şiddetin yeridir. Kızlar yetersiz giysilerin içinde ve "Kanada sıcaklığında"[17] tir tir titrer, kara kışta karların içinde yürümeye zorlanmaktan ayakları şişip derileri soyulur. Verilen azıcık yemek "mide bulandırıcı bir bulamaç"tır[18] ve kızlar "yarı açlık"tan[19] gitgide küçülürler. Hocalar kızları önemsiz suçlardan ötürü döver ve onlara zorbalık eder, büyük kızlarsa küçüklerin yemeklerini çalar. Carus Wilson'dan esinlenilen müdür, Bay Brocklehurst, "bizi aç bırakan ... ve sıkan" ve kızları "akşamları, kendi kaleme aldığı kitaplardaki bizi yatağa gitmekten bile korkutan, ani ölümler ve kıyametler hakkındaki bölümleri okutarak" korkutan "sert bir adamdır; hem kendini beğenmiş hem de çok bilmiştir."[20]

Kaygı verici derecede kronik öksürüğü olan ve yaşça Jane'den daha büyük, içten ve sabırlı olan Helen, Jane'le arkadaş olur. Helen'ın düzensizliği onu kırbaçlayan ve zorla "düzensiz nişanı"nı taktıran sadist Bayan Scatcherd'ın ellerinde en gözde dayak hede-

15 Charlotte Brontë, "Biographical Notice of Ellis and Acton Bell", s. vi.
16 Charlotte Brontë, *Jane Eyre*, s. 60.
17 *Age*, s. 88.
18 *Age*, s. 56.
19 *Age*, s. 89.
20 *Age*, s. 141-2.

fi haline getirir. Helen'ın öksürüğü vereme ya da bugün kullandığımız adıyla tüberküloza dönüşür. Helen iğne ipliğe dönerken Jane'i "beni yok eden bu hastalık ıstıraplı değil; nazik ve yavaş"[21] olduğuna inandırmaya çalışır. Kızların büyük bir kısmı verem ya da tifüsten yatağa düşünce, halk öfkeyle duruma müdale eder ve oldukça gerekli reformlar yapılır, fakat Helen Burns'ü kurtarmak için artık çok geçtir.

Charlotte, Lowood Okulu'nun Ruhban Kız Okulu'nun tam bir tasviri olduğunu her zaman savundu. Bir dolu kanıt, Ruhban Kız Okulu'nun neredeyse *Jane Eyre*'deki Lowood Okulu kadar kötü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu okul hakkında söylenebilecek en iyi şey bu türden çok daha kötü yerlerin de olduğudur.

Kasım 1824'te, Helen Burns'ün gerçek hayattaki modeli Maria Brontë kronik öksürük ve nefes problemleri yaşamaya başlamıştı. Bir doktor onu göğsüne yakı yaparak tedavi etti.[22] Hasta bir organın üstünü örten deriye yapılan yakının iltihabın çıkmasına yardım ettiği gibi yanlış bir inanç vardı. Bu yakılar, kabarcık kınkanatın dövülmesiyle yapılan bir toz olan kantaridle karıştırılmış eritilmiş balmumu ve domuz yağından üretiliyordu. (Kantarid daha çok afrodizyak etkisi olduğu varsayılan "kuduzböceği tozu" olarak bilinir. Sözümona çapkınlar bunu hiçbir şeyden şüphelenmeyen avlarının yemek ya da içkilerine karıştırırlardı. Aktif bileşen, kantaridin vücuttan idrarla atılır, bu sebeple de sözde cinsel istek uyandıran sidik torbası sancılarına ve idrar yaparken yanmaya neden olurdu. Yüksek dozlarda alıp baştan çıkarılan bahtsız kurbanlar, kanlı ülserler, bağırsak ve sidik torbası duvarında aşınma gibi ciddi rahatsızlıklar geçirebilirlerdi.) Bir sabah her daim metanetli Maria yakıların sebep olduğu keskin acılar çeker ve giyinmeye uğraşırken, Bayan Andrews (*Jane Eyre*'deki Bayan Scratcherd) onu acıyan yerinden tuttu, tembelliği ve pisliğinden ötürü diğer kızların önünde yüksek sesle payladı. Bu anı, yirmi beş yıl sonra bile Charlotte'u öfkeden deliye döndürme gücüne sahipti.

Şubat 1825'e gelindiğindeyse, Maria'nın hastalığı ağırlaşmıştı. Patrick onu üç ay sonra, on bir yaşında öleceği Haworth'a geri getirdi. Maria'nın ölümünden üç hafta sonra, okul, salgın yüzünden

21 *Age*, s. 94.

22 Kendi kendinize yakı yapma rehberi için bkz.: Samuel Cooper, David Meredith Reese, *A Dictionary of Practical Surgery*, New York: Harper and Bros., 1836.

kapatıldı. Seyahat edebilecek kadar iyi durumda olan kızlar Carus Wilson'ın Lancashire kıyısındaki evine gönderildi. Bu vakitlerde Elizabeth de son derece hastaydı ve evine gönderildi. Onun eve vardığının ertesi günü Patrick, Charlotte ve Emily'yi eve getirmek için yola çıktı. Elizabeth evine döndükten iki hafta sonra öldü. On yaşındaydı.

Hastalığın sinsi başlangıcı, belirgin öksürük, kilo kaybı ve hastalığın uzun seyri göz önüne alınırsa, Cowan Bridge'deki salgın çok büyük ihtimalle tüberküloz salgınıydı. Kimi ölümlerden tifüs sorumlu tutulsa da, bu olasılık dışı görünüyor. Tifüs vücut bitiyle yayılır. Cowan Bridge'de bir bit sorunu yaşanmış gibi görünmüyor; okulun sayılı erdemlerinden biri vücut hijyenine yaptığı aşırı vurguydu. Tifüs ani gelişen bir hastalıktır, kendini çok yüksek ateş, baş ağrısı, kas ağrıları, difüz, kimi zaman kanlı döküntü ve deliryumla gösterir; hasta iki hafta içinde ya iyileşir ya da ölür. Hijyenik olmayan mutfaklardan kaynaklanan tifo ateşi ise daha akla yatkındır. Fakat, antibiyotik öncesi dönemde tifo ateşinin olağan süresi yaklaşık dört haftaydı. Maria Brontë'nin çok daha kronik görünen birkaç aylık hastalık seyri ne tifüsle ne de tifoyla örtüşmektedir, ancak tüberkülozun tipik özelliği sayılabilir.

Çoğu insan tüberkülozu yalnızca tarihi sayfalarda yer alan antika bir hastalık olarak görür. Ancak, dünya nüfusunun üçte biri kadarı latent (gizli) tüberküloz enfeksiyonu taşır ve böylece aktif hastalığa dönüşme riski altındadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre her yıl, iki milyon insan tüberküloz sebebiyle hayatını kaybeder. Afrika'da, Asya'da ve Latin Amerika'yla Karayipler'in bazı kısımlarında tüberkülozun şiddeti azalmamış, hatta HIV salgını yüzünden yeniden dirilmiştir. Gelecekte kontrol altına alınma ihtimali antibiyotiğe yüksek oranda dayanıklı tüberküloz türlerinin yayılmasıyla gitgide düşmektedir.

Uzun yıllardır tüberküloza yol açan bakterinin, *Mycobacterium tuberculosis*'in, sığırlarda tüberküloza yol açan bakteriden, *Mycobacterium bovis*'ten ileri geldiğine ve insanların tüberküloza yaklaşık 8.000 ila 10.000 yıl önce, sığırlar evcilleştirildiğinde yakalandıklarına inanılmıştır. Fakat bu görüş büyük olasılıkla yanlıştır. Tüberkülozun ilk türleri iki milyon yıl kadar önce Doğu Afrika'daki ilk insanlarla birlikte evrilmiş olmalıdır. 70.000 yıl kadar önce, sığır tüberkülozu (*M. Bovis*) insan tüberkülozunun bakteriyel atasından ayrılmıştır.

M. bovis'in insandan inekler, foklar ve lamalar gibi çeşitli hayvanlara tam olarak nasıl sıçradığı bilinmez ve belki de bilinemez. Yaklaşık 35.000 yıl önce, *M. tuberculosis*'in bütün modern türleri, modern insanların Afrika'dan Asya ve Avrupa'ya göç ettikleri bir zamanda, Batı Afrika'da ortaya çıkmıştır. Tüberküloz DNA'sı dört bin yaşındaki Mısırlı mumyalarda saptanmış ve antik dünyanın büyük bölümündeki iskelet kalıntılarında tüberküloz izlerine rastlanmıştır. Tüberküloz eski çağlarda Yunan, Romalı, Hintli ve Çinli hekimlerce tanınmaktaydı. Hipokrat, kilo kaybına neden olan özelliğinden ötürü buna "phthisis" ya da tüketen demiştir. (Bu tüketme, bağışıklık tepkisi artırmak için beyaz hücrelerin pompaladığı yüksek miktarlardaki kimyasal sinyallerin ya da sitokinlerin yan etkisidir.

Tüberküloz, modern zamanlara kadar muhtemelen dünyanın her yerindeki birçok insan topluluğunda kendini çok belli etmese de içten içe mevcuttu. Ancak, Sanayi Devrimi sırasında şehirlerin hızla büyümesiyle patlama yaparak yayıldı, çünkü kalabalıklaşma ve şehirleşme tüberküloz ve diğer birçok bulaşıcı hastalığın yayılmasına yardımcı oldu. Nüfus artışı bu dönemde tüberkülozun daha saldırgan türlerinin ortaya çıkmasına da yaramış olabilir. İnsanların küçük topluluklar halinde yaşadıkları ve nüfusun

TÜBERKÜLOZ VE KİSTİK FİBROZ

Oldukça tuhaf bir biçimde, çocuklarda ve genç yetişkinlerde şiddetli, tekrarlayan akciğer enfeksiyonlarını akla getiren kistik fibroz, tüberküloz direncindeki genetik seleksiyon yüzünden çok daha yaygın bir hale gelen bir başka hastalık olabilir. Beyaz ırktan olanların yaklaşık yüzde yirmi beşi, kistik fibroz transmembran regülatörü (CFTR) olarak bilinen bir protein üreten kusurlu bir gen taşır. İki taşıyıcının çocuğunun, genin iki kötü kopyasını kalıtım yoluyla alma ve kistik fibroz olma olasılığı yüzde yirmi beştir. Ataları kuzey Avrupalı olan kişilerdeki CFTR geninde yüksek sıklıkla görülen kusurlar şaşırtıcıdır. Kistik fibrozda hayatta kalma oranı son yıllarda artmış olsa da, modern zamandan önce hastalığa sahip çocukların çoğunda akciğer enfeksiyonları, gıdasızlık ya da diyabet sebebiyle erken yaşta ölümlere sebep olmuştur. Bu durumun kusurlu genin görülme sıklığını oldukça düşük seviyelere indirmiş olması gerekirdi. Genin tek bir kötü kopyasına sahip olmanın, *Mycobacterium tuberculosis*'in hücre duvarını üretmekte gereksinim duyduğu arilsülfataz isimli bir başka proteinin işlevini bozarak tüberkülozdan ölmeye karşı koruma sağlıyor olabilme olasılığı, bu durumun açıklaması olabilir.

nispeten durağan olduğu daha evvelki insanlık tarihinde, evrim çok sayıdaki insanı öldürmek yerine konaklarıyla birlikte yaşayabilen daha az şiddetli tüberküloz türlerinden yana olmuş olabilir. Fakat Sanayi Devrimi'yle birlikte gelen, artan tarımsal üretkenlik ve daha güvenli besin tedariği doğum oranının artmasına neden olmuş, tüberküloza yatkın kişi miktarının aynı şekilde etkilenmesini sağlamıştır.

İngiltere, küreselleşen bir tüberküloz salgınının merkez üssüydü. Doruk noktasına ulaştığı 1800 yılında, tüberküloz her yıl İngiltere nüfusunun yaklaşık yüzde birini öldürdü ve tüberküloz nedeniyle ölüm oranları on dokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında da yüksek kalmayı sürdürdü. Birleşik Devletler'de tüberküloz salgını 1800'de New England'da (yıllık yüzde 1,6 ölüm oranıyla), 1840'ta New Orleans'ta ve 1880'lerde ülkenin batısında zirveye ulaştı. Hemen akabinde tüberkülozun Avrupa ve Amerika'da yavaş yavaş azalması daha uzun bir süre piyasaya çıkmayacak olan antibiyotiklere değil, muhtemelen daha iyi yaşam koşulları ve gelişmiş beslenmeye bağlıdır. Ölüm oranları tüberkülozun azalmasında doğal seleksiyonun da rol oynamış olabileceğini düşündürecek kadar yüksekti. Hastalığa ağır ölçüde maruz kalmış topluluklarda tüberküloza karşı direnç geliştiren genler seçilmiş olabilir. Ne yazık ki, tüberküloza karşı bağışıklık tepkisini artıran genler, eklem iltihabı, lupus, Sarkoidoz ve Crohn hastalığı gibi, vücudun kendi hiperaktif bağışıklık sistemi tarafından hasara uğratıldığı çeşitli otoimmün hastalıkların gelişme riskini artırabilir.

Tüberküloz insandan insana hava yoluyla bulaşır. Aktif tüberkülozlu bir kişi öksürdüğünde, tükürükte asılı kalan bakteri içeren aerosoller üretir. Eğer tüberküloz akciğerlerde oyuklar oluşturduysa bu daha olasıdır. Havaya saçılan bu salgıların bir kısmı kurur ve birkaç saat boyunca canlı halde havada kalabilen minik "damlacık çekirdekleri"ne dönüşürler. Damlacık çekirdekleri solunum yollarınca filtre edilmeden akciğerlerin en derindeki boşluklarına, alveollere kadar inebilecek ideal büyüklüktedir.

Tüberküloz akciğerlerde bir kez yer edindi mi, bunun birçok olası sonucu vardır. Bazı insanların hastalığa karşı ender görülen doğal bir direnci vardır: Bu insanların akciğer makrofajları, amip benzeri bağışıklık hücreleri, bakteriyi içine çeker ve onları tamamen yok eder. Düşük dirençli olanlarda, bakteri kontrol edilemez

bir biçimde çoğalır, haftalar ya da aylar içerisinde kuvvetli bir enfeksiyondan ölmelerine neden olur. Bu durum özellikle çocuklarda yaygındır –Ruhban Kız Okulu'ndaki kızların bir kısmında olduğu gibi– ama çoğu hastada enfeksiyonun sonucu, bağışıklık sisteminin bakteriyi granüloma denen duvarların içinde tutmaya çalıştığı bir çeşit bakteriyolojik soğuk savaş olur. Granüloma içinde, etkisiz haldeki bakteri, makrofajlardan bir çitle çevrili halde, kazeum olarak bilinen peynire benzer bir maddeyle sarılır. Granülomaların içindeki eylemsiz tüberküloz on yıllarca yaşayabilir; bu durum latent (gizli) tüberküloz enfeksiyonu olarak bilinir. Bu hastalar dışarıdan sağlıklı görünürler, ama enfeksiyon, saflaştırılmış protein türevi (PPD) içeren bir cilt testiyle ya da yeni geliştirilen interferon gama salınımı araştırması denen bir kan testiyle anlaşılabilir. Bazen, granülomalarda kalsiyum benekleri görülür, bu da onların göğüs röntgeninde görülebilmesini sağlar.

Günümüzde, latent tüberkülozlu hastalar, aktif tüberkülozun gelişmesini önlemek için izoniazid denen bir antibiyotikle dokuz ay boyunca tedavi edilir. Tedavi edilmeyen latent tüberkülozlu hastaların yüzde 10'unda, bağışıklık sistemi zayıflar ve tutma işlemi sekteye uğrar. Peynire benzeyen kazeum sıvılaşır, öksürükle dışarı atılır ve hasta çok yüksek sayılarda tüberküloz basiline ev sahipliği yapabilecek bir akciğer oyuğu geliştirir. Antibiyotik öncesi dönemde, hastaların bir kısmı enfeksiyonu yeniden tutmayı başarabiliyordu, ancak bu onlara pahalıya mal oluyordu. Aktif enfeksiyonun her nüksedişi sağlıklı akciğer dokusunun yerini yara dokusunun almasıyla sonuçlanıyordu.

Birçok unsur tüberkülozun yayılmasını ve virülansını artırır. Kalabalık ortamlar bir başkasının tüberküloz basilini soluma olasılığını yükseltir. Yetersiz beslenme, stres ve depresyon bağışıklık tepkisini zayıflatır. Charlotte'un *Shirley*'de belirttiği gibi, "İnsanlar bir tek aşktan ya da kederden ölmez asla; ancak bazıları bu güçlü duyguların zamanından önce yıkıcı faaliyete zorladığı bünyelerinde zaten var olan hastalıklardan ölürler."[23] Dumana ve hava kirliliğine maruz kalmak savunmanın ilk çizgisini, akciğer makrofajlarının tüberküloz basilini yok etme becerisini azaltır. (Kötü hava kalitesi ve önlenmesi imkânsız sigara kullanımı günümüzde

23 Charlotte Brontë, *Shirley*, Londra: Penguin Books, 1984, s. 205.

gelişmekte olan ülkelerde tüberkülozun yayılmasını elverişli hale getiriyor olabilir.) Belli yaş grupları –bebekler, yaşlılar, ergenlik çağındakiler ve genç yetişkinler– aktif tüberküloz enfeksiyonuna karşı özellikle savunmasızdırlar. Fazla alkol tüketimi bağımsız bir risk faktörü olsa da, bu riski alkolizme genellikle eşlik eden yoksulluk ve stresten ayırmak güçtür. Evli insanların tüberküloza yakalanmaları bekâr ya da boşanmış olanlardan daha düşük bir olasılıktır; bunun sebebi daha düşük depresyon riski olabilir.

Tüberküloz, hapishaneler, okullar ve sığınma evleri gibi sınırlandırılmış alanlarda korkunç bir randımanla yayılabilir. Akciğer oyukları olan hastalar bu gibi ortamlarda *Mycobacterium tuberculosis* yaymakta oldukça etkilidir. 1992'de Minneapolis'teki bir meyhanedeki tek bir tüberkülozlu müdavimin en az kırk bir diğer bar müdavimini enfekte ettiği ortaya çıkmıştır. 1998'de tek bir ABD Deniz Kuvvetleri gemisindeki salgında, üç ay boyunca tedavi edilmeyen tek bir akciğer tüberkülozu olan bir deniz askerinin temas ettikleri arasında yirmi bir aktif tüberküloz vakası ve 712 latent tüberküloz vakası görülmüştür.

Maria ve Elizabeth Brontë, tüberkülozdan öldülerse, ki bu gayet muhtemel, hastalıklarının en büyük etkilerinden biri, diğer bütün kardeşlerini de vücutta on yıllarca kalabilen ve sessizce fırsat kollayan bu oldukça bulaşıcı ve öldürücü enfeksiyona maruz bırakmaları oldu.

Maria ve Elizabeth Brontë'nin kaybı küçük Brontëler için kahredici oldu. Özellikle de Maria, gerçek annelerini nerdeyse hiç hatırlamayan diğerleri için anne yerine geçmişti. Aile ve papaz evinin koruyucu kozasına geri dönen, hayatta kalan çocuklar Charlotte, Branwell, Emily ve Anne kendi yarattıkları cafcaflı bir fantezi dünyasına çekildiler. Emily bu dünyadan asla çıkamayacaktı.

Patrick, Branwell'e bir kutu dolusu kurşun asker verince, çocuklar detaylı canlandırmalarla, haritalarla ve minik kitapçıklarla tarihini yazdıkları Angria denen tropik bir ülke yarattılar. Burası başta savaş ve devrim kokan erkeksi bir dünyaydı. Charlotte ergenliğe adım attıkça, katılımı gitgide daha az siyasi, daha çok romantik bir hale geldi. En sonunda, Emily ve Anne, Angria'dan sıkılıp, daha çok kendi memleketleri Yorkshire'ı andıran daha az egzotik bir diyar olan kendi Gondal krallıklarını ortaya çıkardılar. Burası *Uğultulu Tepeler*'in geçtiği ortama benziyordu belki de. Bunu asla

bilemeyeceğiz, çünkü Emily ve Anne'in ölümlerinin ardından birisi Gondal üzerine yazılmış neredeyse her şeyi yok etti. Bunu yapanın, Emily ve Anne'in romanlarının hastalık eğilimlerini tasvip etmeyen, Emily'nin şiirlerini sansürleyen ve Emily'nin tamamlanmamış ikinci romanını da yok etmiş olması muhtemel olan Charlotte olduğu genel bir kanıdır. Bu, bir anlamda ironiktir, çünkü Victoria dönemi eleştirmenleri Charlotte'un kendi romanları için benzer ahlaki şüphelere kapılmışlardı.

Angria ve Gondal hakkında yazdıkları kayıpların ardından bir avuntu ve papaz evinin tekdüze rutininden memnuniyetle karşılanan bir kaçış oldu. Bu yazılar yoğun bir duygusal tecrübe kaynağı oldu, özellikle de asla ciddi bir romantik ilişki içerisine girmeyen Emily ve Anne için. Ve ayrıca *Jane Eyre* ve *Uğultulu Tepeler* gibi iki müthiş romanın yazılmasına yol açan edebi bir çıraklık deneyimiydi.

Branwell ve Charlotte on yıldan daha uzun bir süre Angria'yla oyalandılar. Onlar büyüyüp bu gençlik döneminden çıksalar da Emily asla çıkmadı. Geride kalan bir günlük sayfasında yirmi altı yaşındaki haline göz atabiliriz. O ve Anne trenle York'a gezmeye gitmişlerdi; Haworth'tan uzakta, ender bir geziydi bu. Ama bu yolculuğun Emily için en nefes kesen yanı "muzaffer Cumhuriyetçilerce iyiden iyiye sıkıştırılan Kralcılara katılmak için Emir Krallıkları'ndan kaçan Ronald Macelgin, Henry Angora,[24] Juliet Augusteena, Rosobelle Esraldan, Ella ve Julian Egramont, Catherine Navarre ve Cordelia Fitzaphnold" rollerine bürünmekti. Etraflarındaki diğer yolcuların bu iki tuhaf kadın hakkında ne düşünmüş olabileceklerini merak ediyor insan. Charlotte on dört yaşındayken Roe Head'e, yerel bir yatılı okula gitti. Orada tanıştığı ve dostlukları hayat boyu sürecek olan Mary Taylor, Charlotte'la ilgili ilk izlenimini şöyle anlatıyordu: "Ufacık ihtiyar bir kadına benziyor, öyle miyop ki hep bir şeyler aranıyormuş gibi." "Epey eski moda giysiler giyiyor." (Brontë çocuklarının hepsi erken yaşlardan itibaren durmadan okuyup yazmaktan ötürü miyoptu.) Charlotte "çok utangaç ve gergindi, ağır bir İrlanda askanıyla konuşurdu." Daha sonraki yıllarda böyle bir yorum yapılmadığına bakılırsa, Charlotte babasının aksanından kurtulmak için epey uğraşmış olmalı. Mary, "çok çirkin"[25] olduğunu Charlotte'a söylemişti, ama çok geçme-

24 Juliet Barker, *age*, s. 451.

25 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 78-79.

den Charlotte'un zekâsı, sanat ve şiire olan kabiliyetinin gücüyle bu fikrini değiştirmişti. Charlotte, Roe Head'de geçirdiği zamanda büyük ölçüde mutlu olsa da, ertesi yıl Haworth'a geri döndü ve kardeşlerinin eğitimini üstlendi.

Charlotte on dokuz yaşındayken Roe Head'e öğretmen olarak geri döndü, yanına on yedi yaşındaki Emily'yi de almıştı. Kendi doğal ortamından zorla alınıp sergilenmek için bir hayvanat bahçesine konan vahşi bir yaratık misali, Emily, papaz evinin sınırlarının dışına çıkınca bocaladı; "çok gürültüsüz, çok münzevi" hayat tarzının bozulmasıyla yuva hasreti çekti. Charlotte'a göre, bu belirtiler Maria ve Elizabeth'in ölümünden sonrakilere endişe verici şekilde benziyordu: "Bu mücadelede sağlığı çok geçmeden bozuldu: Bembeyaz suratı, zayıflamış bedeni ve güçten düşüşü hızlı bir çöküş tehdidiydi. Eve gitmezse öleceğini hissettim ta kalbimde ve bu inançla onu geri gönderdim."[26] Emily eve döndü ve onun Roe Head'deki yerini Anne aldı. Emily'deki belirtileri tamamen psikolojik miydi yoksa erken tüberküloz ya da başka bir hastalığın pençesine de düşmüş müydü, bilinmiyor. Her halükârda, Haworth'a dönünce iyileşti, kırlarda dolaşmak ve Gondal masalları yazmakta özgürdü yine.

Ertesi yıl, 1836'da, Charlotte hayatı boyunca kurtulamayacağı depresif epizodlardan ilkine girdi. Bu ilk depresyon, öğretmenlik görevleriyle hayalgücü dünyasının kışkırtıcı cazibesi arasındaki anlaşılabilir çatışma yüzünden baş gösterdi. Görevden çekildi ve ertesi yıl kendini yeniden şiirine adayınca ruh hali iyileşti. Ne yazık ki, Charlotte iyileşirken, Anne'in sağlığı bozulmaya başladı. Anne de depresif bir ruh haline bürünmüştü, ancak onunki dini anlamda suçluluk ve şüphe duymasındandı. Böyle sararıp soldu, onu "sersefil hasta" ve tıknefes bırakan hummalı bir hastalığa yakalandı: "Ne acı ne de nefes darlığı yakasını bıraktı."[27] Bu nöbet Anne'deki tüberkülozun ilk izlerini yansıtabilir ya da kendini sınırlayan bir bakteriyel pnömoni atağı da olabilir. Kendinden önceki Emily gibi, Anne de Haworth'a dönünce yavaş yavaş iyileşti. Charlotte'un ruh hali 1838'de yeniden karardı ve "ağır kasvet" ve "zihinsel ve bedensel acı"dan[28] mustarip halde, o da Roe Head'den bir daha dönmemek üzere ayrıldı.

---

26 Juliet Barker, *age*, s. 236.
27 Juliet Barker, *age*, s. 280.
28 Juliet Barker, *age*, s. 288-289.

Emily 1839'da bir okulda öğretmen olarak işe başladı, sinirsel ve bedensel bir çöküntü daha yaşadı ve yeniden eve döndü. Bu arada, Charlotte mürebbiye olarak çalışabilecek kadar iyileşmişti. Ne yazık ki, Charlotte'un ilk biyografi yazarı Bayan Elizabeth Gaskell'in de belirttiği gibi, "o da kardeşleri de çocuklardan öyle pek hazetmiyorlardı."[29] Aynı yıl, iki evlenme teklifini geri çevirdi; bir tanesi papaz babasının yardımcısıydı ve onun teklifini kısmen İrlandalı olduğu için reddetti.

1842'de Charlotte, daha geniş kapsamlı bir eğitimin Haworth'a döndüklerinde kendi kız okullarını açmalarına yardımcı olacağı düşüncesiyle, nasıl olduysa Emily'yi kendisiyle birlikte Brüksel'e gelip büyük bir yatılı okulda Fransızca ve Almanca öğrenmeye ikna etti. Hocaları, Mösyö Heger, yeteneklerinin farkına varıp onları yazmaya teşvik ettikleri için şanslıydılar. Kendisi de seçkin bir âlim olan Heger, özellikle Emily'den çok etkilenmiş, onun "Charlotte'tan bile çok daha büyük bir deha" olduğunu söylemişti. "Bir erkek için alışılmadık, aslında bir kadında da ender görülen bir mantık kafası ve tartışma kabiliyeti vardı," ancak "isteklerine inatla, sıkı sıkıya bağlılığı ... kendi arzuları ya da kendi doğru anlayışı söz konusu olduğunda onu bütün mantıklı düşüncelere karşı köre çeviriyordu." Heger, Emily'nin dünyaya erkek olarak gelmemesinin çok yazık olduğunu düşünüyor ve "daima özverili biri olan Charlotte'la kıyaslandığında onun egoist ve fazla titiz"[30] olduğunu dile getiriyordu. Emily ve Charlotte çok geçmeden öğretmen olarak işe alındılar; Charlotte İngilizce, yetenekli bir piyanist olan Emily ise müzik dersleri verecekti. Charlotte, tek bir çarpıcı istisna dışında, içe dönük, katı Emily'den çok daha popülerdi. Emily'nin bilinen tek arkadaşı Louise de Bassompierre adında on altı yaşında bir öğrenciydi. Emily ona fırtınada harap olmuş bir çam ağacının karakalemle çizilmiş güzel bir resmini vermişti. Louise, Emily'nin Charlotte'tan daha nazik ve cana yakın olduğunu düşünüyordu; muhtemelen böyle düşünen tek insandı.

1842 yılının sonunda, Charlotte ve Emily, Haworth'a döndüler. Emily, Brüksel'deyken daha az şiddetli bir yuva hasreti çekmiş olsa da, hayatını yemek yaparak, evi temizleyerek, bir şeyler karalayarak ve kırlarda dolaşarak sürdürmekten memnundu. Charlotte,

29 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 127.
30 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 166-167.

Brüksel'e geri döndü ve çoluklu çocuklu evli bir adam olan Heger'e karşılıksız bir tutku duymaya başladı. Yalnız, korunmasız ve saf genç bir kadın olan Charlotte, Heger'in zorbalıkla gönül almak arasında gidip gelen çarpıcı öğretme tarzından büyülenmişti. Bu, bütün önyargılarına rağmen ona Katoliklik'e dönmeyi düşündürecek kadar şiddetli bir başka depresyona sebep oldu. (Charlotte'un Heger'e yazdığı aşk mektupları, Heger'in, kocasının çöp kovasında paramparça hale getirilmiş parçaları bulup yeniden bir araya getiren karısı tarafından saklandı.)

Charlotte, 1844 yılının başlarında Haworth'a döndü ve Heger'in neden olduğu entelektüel ve duygusal canlanmanın hasretini çekerek, ertesi yıl boyunca da ona yazmayı sürdürdü. Bayan Gaskell bütün bu dönemi özenle gizli tutmuş olsa da, 1913'te Charlotte'un Heger'e yazdığı mektuplardan dördünün gün ışığına çıkması edebiyat dünyasında sansasyon yarattı. Charlotte'un Heger'e olan sevdası, onun ilk, ancak ölümünden sonra yayımlanan romanı *Profesör*'de anlatılmış, son romanı *Villette*'ye de ilham vermişti.

Charlotte'un Haworth'da bir kız okulu açma planı hiçbir yere varmayarak bütün kardeşlere rahat bir nefes aldırdı. Branwell teyzeden kalan mütevazı bir miras maddi sıkıntıları rahatlatarak kız kardeşlerin yazmaya odaklanmalarına imkân sağladı. Charlotte 1845'te tesadüfen Emily'nin şiirlerine rastladı ve bu şiirlerin "kendine özgü –vahşi, melankolik ve coşkulu– müziği"yle büyülendi. Emily'yi bu şiirleri kendisinin ve Anne'in şiirleriyle birlikte yayımlatmaya ikna etmeye çalıştı. Aile içinde bile tam bir sır küpü olan Emily kendi özeline yapılan bu saldırı yüzünden öfkeye kapılsa da en sonunda yumuşadı: "Kardeşim Emily duygularını açıkça gösteren bir karaktere sahip biri değildi; aklı ve duygularındaki herhangi bir boşluğa en yakınlarının ve en sevdiklerinin bile, dokunulmazlıkla, izinsizce girebileceği biri de; yaptığım bu keşiften sonra onunla barışmak saatlerimi, onu böylesi şiirlerin yayımlanmaya layık olduğuna ikna etmekse günlerimi aldı."[31] Emily ve Anne ikna oldular, ama şiirleri isimsiz yayımlamakta ısrarlıydılar, bu yüzden kızlar Currer, Ellis ve Acton Bell gibi cinsiyeti belirsiz mahlaslar edindiler. Hatırı sayılır eleştirilere rağmen, 1846'da kendi imkânlarıyla yayımladıkları *Poems* müthiş bir fiyaskoydu:

31 Charlotte Brontë, "Biographical Notice of Ellis and Acton Bell", *age*, s. vi.

Yalnızca iki kopya satıldı. Ama eserlerini basılı halde görmek onları çok daha iddialı çalışmalara girişmeye teşvik etti. Charlotte, hayatı boyunca tam dokuz kez yayımlanması reddedilen *Profesör*'ü yazdı. Anne, kendi altı yıllık içler acısı tecrübelerinden yola çıkarak yazdığı *Agnes Grey*'i tamamladı. Bu yapıtı, bir Victoria dönemi mürebbiyesinin çektiği eziyetlerin dokunaklı bir hikâyesiydi. Emily ise karizmatik ve zalim Heathcliff karakterinin öne çıktığı çetrefilli bir aşk ve intikam öyküsü olan şaşırtıcı romanı *Uğultulu Tepeler*'i yazdı. Meşum bir belirti sayılabilecek şekilde, *Uğultulu Tepeler*'deki üç ana karakter, marazlı kardeşler Isabelle ve Edgar Linton ve Isabella'nın çelimsiz oğlu Linton, akla tüberkülozu getiren uzun tüketici bir hastalıktan ölürler; kitap tüberkülozun hane içindeki yüksek oranını tam olarak yansıtır. ("Acton Bell" tarafından yazılan) *Agnes Grey* ve ("Ellis Bell" tarafından yazılan) *Uğultulu Tepeler*, Aralık 1847'ye kadar yayımlanmadı. O zamana gelinceye dek Charlotte'un ikinci romanı *Jane Eyre* yayın dünyasında bir sansasyon haline gelmişti bile.

Jane Eyre'in yarattığı heyecan büyük ölçüde ana karakterin Victoria dönemi edebiyatındaki uysal ve itaatkâr kadın tipinden köklü bir biçimde uzaklaşmasından kaynaklanıyordu. Jane "yoksul, gösterişsiz, silik ve küçük"tür, ama güçlü ve inatçıdır da, Charlotte'un kendisi gibi. *Jane Eyre*, özellikle de Charlotte'un hızla ve coşkulu bir ilhamla kaleme aldığı ilk üçte ikilik kısmında yutarcasına okunan bir melodram ve sert bir toplumsal hiciv olmayı başarır. *Jane Eyre*, roman yazmanın doğasında olduğu gibi, bir bakıma bir arzuyu gidermenin yoludur, ama Charlotte'un üslubu ve yaratıcılığı Jane ve Rochester'ın mümkün olmayan aşkını inandırıcı bir hale getirir. (Charlotte aynı senaryoyu *Villette*'de de uygular, ancak daha gerçekçi bir sonuca varır.) *Jane Eyre*'in başarısının son ve esas unsuru ise takma adlı yazarı Currer Bell'in gerçek kimliği ve cinsiyetine dair gizemdir.

Başarı kaçınılmaz olarak tepkileri de beraberinde getirir. Eleştirmenler *Jane Eyre* ve *Uğultulu Tepeler*'i bayağılıkları ve güya ahlaksızlıkları yüzünden yerden yere vurdular. Bu eleştiriler, Anne'in ikinci romanı, bir kadının sarhoş, küfürbaz kocasıyla olan mücadelesini anlatan ve belki de edebiyatta erkeklerin köpek olduğu savını öne süren en iyi örnek olan *Şatodaki Kadın*'ın ortaya çıkmasıyla iyiden iyiye arttı. Emily ve Anne'in ölümlerinin ardından Charlotte Bell'lerin bir kasaba papazının bakire kızları olduğunu ifşa edince

bu inſial daha da büyüdü. Kadınlar böylesine edepsiz ve yakışıksız şeyleri nasıl yazabilirdi?

Charlotte'un ölümünden sonra, yakın dostu ve romancı arkadaşı Bayan Gaskell, Charlotte'u geleneksel Victoria dönemi ahlakının uysal bir örneği olarak gösterdiği *The Life of Charlotte Brontë* adlı kitabında onu savundu. Bu portre kısmen doğruydu, ama apaçık ortada olan bir gerçeği gizliyordu: Bayan Gaskell'in anlattığı bu robot azize *Jane Eyre*'i yazmış olamazdı. Charlotte, Kitab-ı Mukaddes'ten de Lord Byron'dan da eşit ölçüde etkilenmişti. Göstermelik Charlotte ile pek de o kadar hoş olmayan Charlotte arasındaki gerilim genellikle onun yazdıklarına ve hayatına da yansımıştır. Bayan Gaskell'in Charlotte'un Heger'e duyduğu karasevdanın üstünü nasıl da kapadığını zaten görmüştük. Bayan Gaskell'in kendisinin "mizacındaki ufak tefek haşinlikler"[32] olarak tanımladığı şeyleri ya da daha çağdaş bir yorumcu olan Lucasta Miller'ın daha az bir zarafetle "kaltak Charlotte"[33] dediği özelliklerini büyük ölçüde gizlediğini de belirtmek gerekir.

Ne yazık ki, Bell romanları hakkındaki giderek büyüyen tartışma, çok geçmeden aile içindeki bir trajediyle gölgelendi. Branwell Brontë kendisini, kişiliğine harfiyen uyacak şekilde, "güçlü tutkuların ve zayıf ilkelerin"[34] adamı olarak tanımlamıştı. Ailesi Branwell'in Brontëlerin en yeteneklisi olduğunu düşünürdü, ama onun kısa, istikrarsız hayatı giderek daha da sefilleşen talihsizlikler silsilesiydi. Edebi kabiliyete sahipti ve şiirleri yayımlanmış bir şairdi, ancak kız kardeşlerinin özeninden mahrumdu. Kısıtlı yetenekleri portre ressamı kariyerini bitirdi (ironik şekilde Charlotte, Emily ve Anne resim konusunda ondan daha yeteneklilerdi). Bir miktar parayı kaybettiği için demiryolu memurluğu yaptığı iyi işinden kovuldu ve hizmetçi bir kızı hamile bırakınca özel hocalıktan atıldı. Coşkun ruh halleri ve karanlık depresyonlardan mustaripti; bipolar bozukluğu olduğu söylenmektedir. Bir arkadaşı onun "tasasız ve neşeli olduğunu, ama zaman zaman kederli ve üzgün göründüğünü"[35] belirtmiştir. Bir başka arkadaşıysa onu "yalnız kalmaya katlanamayan marazlı bir adam"[36] olarak hatırlamaktaydı.

---

32 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 422.

33 Lucasta Miller, *The Brontë Myth*, New York: Alfred A. Knopf, 2003, s. 149.

34 Lyndall Gordon, *Charlotte Brontë: A Passionate Life*, New York: W.W. Norton 1995, s. 72.

35 Juliet Barker, *age*, s. 370.

36 Juliet Barker, *age*, s. 357.

Branwell, zengin bir harp malulünün oğullarına hocalık yapmaya başladı ve adamın, kendisinden on beş yaş büyük karısı tarafından baştan çıkarıldı. Duruma cuk oturacak şekilde, kadının adı Bayan Robinson idi. Kayda değer güçlü bir kişiliğe sahip olmalı ki, öyle aman aman bir güzelliği yoktu. Hastalıklı koca durumu öğrenip onu öldürmekle tehdit edene kadar, Branwell iki buçuk yıl "her günü sıkıntılı bir haz"ın[37] keyfini sürdü. Bir yıl sonra kocası ölünce yaslı dul, kalbi kırık Branwell'e, mirastan gelen gelirini sona erdireceğinden evlenmelerinin söz konusu bile olmayacağını açıkça söyledi.

Bu hayalkırıklığının ardından Branwell kendini iyice dağıttı; kız kardeşleri yılgın ve bıkkın haldeydi artık. Bayan Robinson muhtemelen onu oyalasın ve kendinden uzak tutsun diye ona para gönderdi; giderek artan afyon ve cin bağımlılığını körüklemekten başka şeye yaramadı. Branwell artık çocukluğunda kurduğu uyuşturucudan kafası bulanmış, kendi kendini harap eden şair fantezilerini gerçekleştirmişti, ama gerçek, onun hayal ettiği kadar büyüleyici değildi. Bir cümbüşün ardından zom olmuş haldeyken yatağını ateşe verdi; Emily soğukkanlı davranıp onu ve yanan çarşafları yere atıp alevleri söndürmese hem kendini hem de papaz evini yakıp kül edecekti. Cinnet ve hezeyanların pençesinde daha da kötü bir hale geldikçe, iblislerin işkencesine uğradığını hayal ediyordu. Son şiiri, doktoru hakkında yazdığı müstehcen bir yergiydi. Eylül 1848'de, "müthiş bir uykusuzluk, şiddetli öksürük ve korkunç şuur ıstıraplarıyla geçen sekiz ayın"[38] ardından, alkolizmin ve ruh halindeki sorunların hızlandırdığı tüberkülozdan öldü.

Branwell'in ölümünün üzerinden çok geçmeden, Charlotte kardeşlerinin sağlığından endişe duymaya başladı, özellikle de Emily'ninkinden. "Emily'nin öksürüğü ve soğuk algınlığı çok inatçı; korkarım göğsünde de ağrı var –ve bazen, hızlı hareket ettiğinde nefes darlığı yaşadığını görüyorum– çok, çok zayıf ve solgun görünüyor ... ona sormak faydasız –yanıt alamazsın– deva öğütlemekse daha da faydasız – hiç uygulamaz."[39] Emily, *Uğultulu Tepeler*'de belki de Branwell'in dramatik aşırılıklarını düşünerek "geçersizliği

37 E.F. Benson, *Charlotte Brontë*, Londra: Longmans, Green and Co., 1932, s.150.
38 Juliet Barker, *age*, s. 191.
39 Juliet Barker, *age*, s. 211.

teyit edilmiş bir şey için bencilce somurtmak"tan[40] küçümseyerek bahsetmişti. Kendi ölümcül hastalığındaysa, aynı ölçüde kararlı bir inkâr edişi benimsedi.

Emily Brontë tuhaf bir kadındı. Kişiliğindeki düğümler dehasının parçasıydı, ancak ölümünü de hızlandırdı. Onun bu tuhaflıklarının olası bir açıklaması Asperger sendromu olabilir. Asperger sendromu teşhisinin ilk kriteri sosyal etkileşim özrüdür. Diğer insanların sözsüz imalarına yanıt verme yetisi, öğrenilmiş bir beceriden çok fiziksel bağlantılı ve sezgisel olabilir ve bu fonksiyonlar Asperger sendromunda özellikle bozuk olabilir. Sosyal ortamlarda, "Emily'nin ağzından tek heceli bir sözcükten başka bir şey çıkmazdı."[41] Ahbapları Emily'nin "başkalarıyla kolaylıkla ilişki kuramadığını"[42] ve Asperger sendromunda yaygın olarak görülen sosyal fobinin bir özelliğini akla getirecek şekilde "yabancılara karşı aşırı derecede çekingen"[43] olduğunu belirtmiştir. Emily'nin biyografi yazarlarından birine göre, "insanların, özellikle de erkeklerin farkına bile varmıyor gibi görünüyordu."[44] Emily öğrencilerine hayvanları insanlardan daha çok sevdiğini söylemişti. Bayan Gaskell, Emily'nin "hiçbir insanoğlunu dikkate almadığını; bütün sevgisini hayvanlara adadığını"[45] yazmıştır.

Asperger sendromlu hastalar bir hata karşısında esneklik göstermeyen mantıksal bir tutum takınırlar, ki bu sosyal anlamda yaşadıkları güçlükleri artırır. Charlotte'a göre, Emily "çok esnek biri değildi ... ta özünde taviz vermez biriydi."[46] Bayan Gaskell onun için "etkiye kapalı ... kendi doğru ve uygun kabul ettikleri onun tavrı ve görüşünün kaidesiydi"[47] demiştir. Heger, Emily'nin "mantık kafası" ve "iradesinin inatçı kararlılığı"na hayret etmişti: "O bir erkek olmalıymış – müthiş bir deniz subayı ... onun güçlü, otoriter iradesi, muhalefet ya da zorluk karşısında asla yılmazdı; asla boyun eğmezdi, hayatın kendisinden başka."[48]

40 Emily Brontë, Anne Brontë, *Wuthering Heights and Agnes Grey*, Londra: Smith, Elder, and Co., 1870, s. 218.
41 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 162.
42 Edward Chitham, *age*, s. 113.
43 Edward Chitham, *age*, s. 114.
44 Edward Chitham, *age*, s. 160.
45 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 199.
46 Charlotte Brontë, "Biographical Notice of Ellis and Acton Bell", *age*, s. xiii.
47 Elizabeth Gaskell, *age*, s. 122.
48 Juliet Barker, *age*, s. 392.

Asperger sendromunun ikinci tanı kriteri, sınırlı, kendini tekrarlayan davranış, ilgi ve eylem kalıplarıdır. Emily'nin kendisini Gondal'ın fantezi dünyasına kendini kaptırışının ölümüne dek devam ettiğini görmüştük. Asperger sendromu olan insanlar değişimle başa çıkmakta güçlük çeker ve aşina oldukları rutinleri tercih ederler; papaz evinden uzaktayken Emily hem fiziksel hem de duygusal anlamda kötüleşmişti.

Son olarak, Asperger sendromlular sosyal, mesleki ve diğer faaliyetlerde klinik anlamda sıkıntı yaşarlar. Emily üzücü bir şekilde öğretmenlik yapmayı başaramadı ve evinin dar sınırlarının dışında iş görmeyi beceremedi. Lucasta Miller'a göre, Emily "yakın aile fertleri dışında tek bir kayda değer arkadaş edinemedi."[49] (Emily'nin Belçika'da bir arkadaş edindiği düşünülürse, bu tam anlamıyla doğru sayılmaz.) Belki de, Asperger sendromlu diğer birçok kişide de olduğu gibi, arkadaş edinmek istemişti, ancak bunu yapacak sosyal nezaketten yoksundu.

Asperger sendromu erkeklerde, kadınlarda olduğundan dört kat daha fazla görülür. Yüksek fetal testosteron seviyelerinin, hem erkeklerde hem kızlarda otizm ve Asperger sendromu riskini artırdığına dair kanıtlar vardır. Cambridge'li psikolog Simon Baron-Cohen, Asperger sendromunun "aşırı derecede erkek beyin"den kaynaklandığını öne sürmüştür: Mantık ve düzen anlamında güçlü, duygu ve empati yönünden zayıf. (Erkekler, Baron-Cohen'in testosteronu empatiyi zayıflatan fetal bir toksin olarak görmesinden rahatsız olabilir.) Bir çalışmaya dahil olan Asperger sendromu olan kadınlar daha erkek gibi olma veya aseksüel ya da biseksüel olma eğilimindedirler. Emily, baskıcı tavırları ve "emsalsiz yiğitliği ve metaneti" yüzünden "Binbaşı"[50] olarak tanınırdı. Heger onun karakterinin maskülen ve agresif olduğunu düşünüyordu. Yazıları ve çizimleri coşkulu bir şiddet eğilimi sergilemektedir; Bayan Gaskell, Emily'nin kendi köpeğini hiç acımadan dövdüğüne ve sonra şefkatle köpeğin yaralarını sardığına dair rahatsız edici bir olaydan söz eder. Tez canlı Emily, bir yandan mutfakta yemek pişirirken öte yandan babasıyla bahçede atış talimi yapan keskin bir nişancıydı.

İrlandalı psikiyatr Michael Fitzgerald'a göre, Asperger kişiliğinin yazma konusunda başarı sağlayabilecek kimi özellikleri

49 Lucasta Miller, *age*, s. 185.
50 Edward Chitham, *age*, s. 159.

vardır. İlgi alanları kısıtlıdır, ama bu kısıtlı ilgi alanlarını işkolik bir hevesle sürdürürler; detayları akılda tutan müthiş bir hafızaya sahip olabilirler; eşsiz bakış açıları ve başkalarının fikirlerine aldırış etmeyişleri onlara özgün konular ve ifade biçimleri sağlar; genellikle üstün sözel becerilere sahiptirler; ve sanatsal yaratımın iyileştirici olduğunu, kendilerini daha geleneksel yollarla ifade etmekteki başarısızlıklarının üstesinden gelme biçimi olduğunu fark ederler. Fakat, Asperger sendromunda yaratıcılık üzerine yapılan birkaç bilimsel çalışma hastaların haddinden fazla yalın olma eğiliminde olduklarını ve kısıtlı bir yaratıcılığa sahip olduklarını göstermiştir.

Bu bulguyu kimi yazarların Asperger izleri taşımasıyla bağdaştırmak mümkün müdür? Akademik ortamlarda incelenen Asperger hastaları Asperger sendromu olan ortalama bir insandan daha işlevsiz olabilir. Asperger izleri taşıyan yazarlar Asperger sendromunun sadece daha hafif bir türüne, başka bir deyişle *forme fruste*[51] haline sahip olabilir. (Bu normal kişilik sınırları içerisinde sağlıklı bir değişken yani, içedönüklük olarak da görülebilir.) Ya da Asperger sendromlu yazarların yaratıcılığı, duygudurum bozukluğuna yatkınlaştıran genler gibi yaratıcılıkla bağlantılı diğer faktörler tarafından değişime uğratılabilir. Ailesindeki güçlü duygudurum bozukluğu geçmişi ve kendi depresyon nöbetleri göz önüne alındığında Emily'nin durumu için bu son yorum kulağa daha çekici gelmekte.

Emily'de Asperger sendromu var idiyse, bu, *Uğultulu Tepeler*'e yansımış mıdır? Her ikisi de çalkantılı aşk romanı olan *Uğultulu Tepeler* ile *Jane Eyre* karşılaştırıldığında, Emily ve Charlotte'un tutkulu aşka dair tamamen farklı yaklaşımlara sahip oldukları görülür. *Jane Eyre*'de aşk derinlemesine hissedilen ve uzun süre ket vurulan, ama en sonunda muradına eren bir duygudur. *Uğultulu Tepeler*'de, tutku yalnızca dışarıdan görülür; Emily'nin ustalıkla iki anlatıcı, duygusuz Lockwood ve gerçekçi Nelly Dean'i kullanması sayesinde Heathcliff'e de Cathy'ye de iki misli mesafeli dururuz. Asperger sendromlu insanlar kendilerinin ve başkalarının duygularını kavrayıp işlemekte sıkıntı çekerler; *Uğultulu Tepeler*'de tutku, güçlü, gizemli, akıldışı ve en sonunda yıkıcı bir güçtür.

51 Tam olarak gelişim göstermeyen hafif hastalıklar için kullanılan, güdük kalmış anlamında tıbbi bir terim. (ç. n.)

Emily, Asperger sendromunda kimi zaman görülen iki özelliğe daha sahiptir. Saatlerce kırlarda dolaşırdı ve bu anlamda bedenen hiperaktif olabilirdi; dinlenmeyi, olağan rutini ve görevlerini bırakmayı reddedişi, muhtemelen onu öldüren tüberkülozun seyrini hızlandırdı. Otizmli kişiler acıya karşı fevkalade yüksek bir dayanıklılık gösterebilir; bir keresinde köpek tarafından ısırıldıktan sonra, Emily kuduzu önlemek için kendi kolunu kızgın bir demirle dağlamıştı. Charlotte'u Emily'nin nihai hastalığı sırasındaki metaneti hayrete uğratmıştı: "Günden güne, ıstırap çekerken nasıl bir cepheyle karşı karşıya olduğunu gördükçe, hayret ve sevgi dolu bir kederle onu izledim ... kendine merhamet etmiyordu; ruhu, tene karşı insafsızdı."[52]

Emily tüberkülozu nasıl kaptı? Hastalığı tüberkülozlu ablaları Maria ve Elizabeth'ten kapmış ve bu hastalık ancak on yıllar sonra mı ortaya çıkmıştı? Yoksa enfeksiyon ona basili aylarca papaz evinde kol gezdiren Branwell'den mi geçmişti? Her iki alternatif de olasıdır ve kesin bir yanıt da yoktur, ancak hastalığının zamanlaması birincil kaynağın Branwell olduğunu ortaya koyar. Branwell'in kendi tüberkülozu, ta Maria ve Elizabeth'in hastalıklarından beri akciğerlerinde latent olan enfeksiyonun etkinleşmesinden olabilir ya da enfeksiyonu yakın bir zaman önce, özellikle de Haworth meyhanelerinde âlem yaparken kapmış da olabilir.

Korkusuz, akılsız Emily, hastalığını inatla inkâr ettiği, eriyip gittiği aylar boyunca, onu nefessiz bırakıp kaskatı kesilmesine neden olan göğüs ağrısıyla geçen, öksürüğünün rutubetli taş zeminde yankılandığı aylardan sonra, sonuna kadar mücadele etti. 2 Kasım 1848'de, Charlotte, Emily'nin "akciğerlerinin yavaş yavaş iltihaplanması"nı ve onun inatla inkâr edişini yazdı: "Bu hastalığa karşı gerçekten metanetli, ne acısının paylaşılmasını istiyor, ne de bunu kabul ediyor ... onu izlemeli ve yapması uygun olmayan şeyleri yaptığını görmeli ve tek bir söz bile etmeye kalkışmamalısınız." Emily her türlü ilaç tedavisini "şarlatanlık" olarak görüp reddetti ve bir doktora görünmeyi de kabul etmedi. O zamanlar mevcut olan ilaçların faydasızlığı konusunda haklıydı, ama bir doktor onu hiç olmazsa dinlenmesi, gücünü muhafaza etmesi ve kilosunu yüksek tutması için ikna edebilirdi. Ayın sonlarına doğru, çaresiz Charlot-

52 Charlotte Brontë, "Biographical Notice of Ellis and Acton Bell", *age*, s. xi.

te ters psikolojiyi bile denedi: "Onun kendi hükümlerini vermesine izin vermek ve özellikle de onun seçmesini istediğiniz tarafı müdafaa etmemek genelde en iyisidir; bunu yaparsanız eğer, sizi aksi yöne ikna edeceği ve ona karşı bir de kalsa itaatsizliğe varana dek bu fikrini savunacağı kesindir." Charlotte, Emily'nin "çökmüş, eriyip bitmiş, benzi atmış çehresi," "göğsünde ve yanlarındaki ağrı," "derin kuru öksürüğü," ve en ufak gayrette "hızlı hızlı soluması" hakkında yazmıştı. "Ölçülmesine izin verdiği tek zamandaki nabzının dakikada 115 attığı ortaya çıktı" Emily'nin hızlı nabzı akla hem kronik enfeksiyonlarda yaygın görülen anemiyi hem de akciğerlerinin kan dolaşımını oksijenle dolduracak şekilde iflas ettiğini getirmektedir. Göğüs ağrısı tüberkülozda yaygın görülür. Bazen plevral efüsyona ya da akciğerle göğüs duvarı arasında sıvı birikimine işaret edebilir, ki bu durum ondaki nefes darlığını artırır.

Aralık ayında, Emily'nin "aşırı zayıflığı, öksürüğü, takatsizliği, nefes darlığı"[53] devam ediyordu ve artık bütün bunlara ishal de eşlik ediyordu; bu, tüberkülozun bağırsağa kadar yayılarak emilim bozukluğuna ve hastanın iyice iğne ipliğe dönmesine sebebiyet verdiğini gösteren kaygı verici bir şikâyetti. 18 Aralık'ta, köpekleri beslerken az kalsın yere yığılıyordu; koridorda duvara yaslanıp nefes almaya çalışarak onları itip defetti. Ertesi sabah yataktan kalktı, saçlarını fırçalamaya çalıştı, tarağı ateşe düşürdü, tarağın dişlerini yakıp topak yapan alevlerden kurtaramayacak kadar güçsüzdü. Her nasılsa giyindi ve sendeleyerek merdivenlerden aşağıya indi; sıradan bir günmüşçesine dikiş işlerine koyuldu. Öğle vakti, nefesi kulağa yeraltından böğürtüler gibi gelen kulak tırmalayan seslere dönüştü. Babası onu kucaklayıp üst kata taşırken öyle zayıftı ki, sanki bir çocuğu taşır gibiydi. Doktor geldi ve geride hiçbir umut bırakmaksızın gitti. Emily'nin derin çukurların içinde devasa görünen, hiç kırpmadığı mavi gözleri bir zarla kaplandı, kış güneşinin ışığında parıltıları usulca sönüp kayboldu. Öldüğünde, zavallı köpeği Keeper kapısının önünde günlerce uludu.

Emily'nin ölümü bilhassa Charlotte için son derece kahredici oldu. Aralarındaki ilişki sevginin, rekabetin ve saygının karmaşık bağlarıyla örülüydü. Yine de herhangi bir teselli görüldüğü yoktu.

---

53 Juliet Barker, *age*, s. 212-214.

Emily'nin nihai çöküşü başlarken, Anne de öksürük, göğüs ağrısı ve aşırı zayıflama gibi tanıdık, kendini ele veren belirtiler göstererek hastalanmıştı bile.

Brontëlerin en mühim biyografi yazarı, Emily ve Anne için "hayatları hakkındaki bilinen gerçekler tek bir sayfaya sığdırılabilirdi"[54] diye yazmıştır. Bu, özellikle de nazik, sabırlı Anne için geçerlidir. Babasının, genç yaşta ölen haşarı yardımcısı William Wieghtman'a âşık olduğu söylenmektedir. Alışılmışın dışında olsa da samimi dini inançlara sahipti. Merhametli bir Tanrı'nın insanları sırf onları lanetleyip sonsuza kadar cehenneme göndermek için yarattığı dogmasından rahatsızdı ve bunun yerine bütün ruhların eninde sonunda kurtarılacağına inanıyordu. Daha ünlü ablaları gibi o da şahsen ürkek, ama kâğıt üzerinde yırtıcıydı: *Şato'daki Kadın*'ın hırçın feminizmi, zamanından bir yüzyıl ötedeydi.

Leeds'ten gelen Bay Teale isimli bir tüberküloz uzmanı Anne'i papaz evinde ziyaret etti. Ona, işe yarayabilecek balıkyağını salık verdi. Balık yağındaki D vitamini, vücudun bağışıklık hücrelerinin tüberkülozu yok etmesine yardım eden antibiyotik etkili bir protein olan katelisidin üretimini artırır. Bay Teale demir takviyesi de salık vermişti. Bu ise, şaşırtıcı şekilde zarar vermiş olabilir. Vücudun enfeksiyona karşı birincil savunmalarından biri demir mevcudiyetini geçici olarak azaltmaktır; bu, tüberkülozlu hastaların genellikle anemik olmalarının sebebidir. Bu, hasta için kötü olabilir, ancak bakteriyi büyüme ve üreme için gereksinim duyduğu demirden mahrum bırakmanın yararı bu zarardan daha ağır basmaktadır. Afrika'daki kanıtlar, yüksek demir düzeylerinin tüberküloz riskini artırdığını öne sürmektedir. Anne ise kendine söyleneni yaptı ve Emily'den birazcık daha uzun dayandı, muhtemelen dinlenme sağduyusuna sahip olduğu için. 1849 yılı Mayıs ayında bir Scarborough ziyaretinde, Charlotte yanı başında iken huzur içinde öldü.

Charlotte, geride kalan son kardeşinin de ölümünün ardından kederle sarıp sarmalandı. İnsomnianın ağına düştü. Uyuyabilmek için vücudunu yorgunluktan tükenme noktasına getiriyordu. Papaz evinin cafcaflı kızıl renkli salonunda, kâh gaz lambasının silindir şeklindeki titrek ışığında, kâh gölgelerin içinde masanın

54 Juliet Barker, *age*, s. xviii.

etrafında saatlerce döne döne yürüyordu. O, Emily ve Anne bir zamanlar akşamlarını bu aynı masanın etrafında toplanıp yazacakları kitaplardan ve hayatlarının alacağı şekilden umutla konuşarak geçirirlerdi. Anılar zihninde fokurdayıp duruyordu: Uzak, pırıl pırıl bir sabahta, kucağında bebek Anne ile annesi; Maria ve Elizabeth ölmeden yıllar önce, altı çocuğun oynayarak, okuyarak, bir şeyler karalayarak evin salonunu hep birlikte doldurdukları günler; aşırı duygusallaşıp saçmasapan konuşan sarhoş Branwell'i Black Bull meyhanesinden çekiştire çekiştire eve getiren Elizabeth. Çelimsiz, sıska Charlotte ve babası hepsinden daha uzun yaşamıştı.

Çoğu zaman olduğu gibi Charlotte acıyla yine kendini yazılarına vererek başa çıktı. Napolyon Savaşları sırasında Yorkshire'da geçen gerici bir isyan ve aşk romanı olan *Shirley*'yi bitirdi; daha önceleri başladığı bu kitabı Branwell öldüğünde bir kenara bırakmıştı. Cesur, özgüvenli ve entelektüel genç bir kadın olan *Shirley Keeldar* karakteri için Emily'den yola çıkmıştı. Diğer kadın kahraman, Caroline Helstone, Charlotte'un fazlasıyla aşina olduğu bir hastalığa kapılınca roman duygusal anlamda doruğa ulaşır: "Akla balsırayı ve zehri getiren tatlı zehirden bir meltem iniverdi ciğerlerine ve damarlarına ... kardan bir çelengin eriyivermesi gibi eridi gitti; kuraklıkla solan çiçekler gibi sararıp soldu."[55]

Charlotte birkaç defa Londra'ya gitti. Anonimliğini bir kenara bırakıp küçük bir edebi çevrede kendini tanınır kıldı, özellikle de romancı Bayan Gaskell çok yakın arkadaşı oldu. Thackeray onu annesine yüksek sesle "Jane Eyre" olarak tanıtınca utançtan yerin dibine geçti. Olağanüstü utangaçlığı ve acemiliğiyle toplum içerisinde hâlâ sıkıntı çekiyordu ve evinin rahatlığını yeğliyordu. Sağlığı kötüydü. Belirli aralıklarla öksürük, ateş, baş ağrısı ve iştahsızlık çekiyordu. Bir keresinde kendisine etken maddesi cıva olan, "mavi haplar" salık verildi. "Ağzımda yaralar çıktı, dişlerim döküldü, sular durmadan ağzıma akarken dilim şişti, soyuldu ve ülserleşti"[56] diyerek kendisine doğru bir cıva zehirlenmesi tanısı koydu. (Doktor bunun suçunu dozu belirlemekteki hatasından çok, Charlotte'un "bünyesindeki fevkalade hassasiyet"e attı.) Bu olay, muhtemelen

55 Charlotte Brontë, *Shirley*, *age*, s. 399-401.
56 Juliet Barker, *age*, s. 341.

Charlotte'un haksız bir kanıyla "adeta tiksindirici"[57] bulduğu dış görünüşüyle ilgili hastalıklı farkındalığını artırmıştı.

1853'te, Brüksel'deki yıllarına ve Mösyö Heger'e duyduğu aşka dayanan başarılı, ironik son romanı *Vilette* yayımlandı. Charlotte kitabı bitirmeye çalışırken depresyonla mücadele ediyordu, bu durum kitabın sonunun başı kadar heyecan uyandırıcı olmamasını açıklar. Kitabın anlatıcısı Lucy Snowe'u reddeden Dr. Bretton karakteri, mektuplardan oluşan anlamsız bir flörtleşme yaşadığı çekici yayıncı George Smith'ten esinlenilmiştir.

1854'te, otuz sekiz yaşındayken, babasının haleflerinden biri olan İrlandalı papaz yardımcısı Arthur Bell Nicholls'le evlendi. Arthur, entelektüel anlamda Charlotte'un standartlarına göre yavan biri olsa da, uzun boylu, yakışıklı ve ağırbaşlı bir adamdı. İki yıl önce, kadınlardan pek anlamayan Patrick, Charlotte'un Arthur'u bir talip olarak ciddiye almasını sağlayacak tek şeyi yapmış; Nicholls'e kızına evlenme teklif etme izni vermemişti. Patrick, Nicholls'ün kızına layık olmadığını düşünüyordu. Bu küçümseyişi yardımcısının hüzünlü ve karasevdalıymış gibi gülünç davranışlarıyla artmıştı; Patrick onu bayağı ve erkeklikten uzak buluyordu. Charlotte'tan gizlediği bir endişesi daha vardı: Kızının sağlığının hamileliğin zorluğuna katlanacak kadar sağlam olmadığından endişe ediyordu. Nicholls ve Charlotte inat ettiler ve Patrick en sonunda bunca baskıyla dayanamayarak razı oldu. Evlilik törenine katılmadı. Bu mutlu bir evlilik oldu, ancak trajik ölçüde kısa sürecekti.

Charlotte ve Arthur balaylarını İrlanda'da, Arthur'un akrabalarının yanında geçirdiler, Charlotte burada "yorgunluk ve coşku"dan bitap düştü: "Öksürüğüm kötüledi – ama Bayan Bell bana hem nezaket hem maharetle gözü gibi baktı."[58] O zamandan, altı ay sonra hamile kalıncaya dek durumu oldukça iyiydi. 1855 yılı Ocak ayının başlarında, hafif bir bulantı baş gösterdi ya da kendi deyimiyle "ardı arkası kesilmeyen dermansız hastalık."[59] Takip eden haftalarda durumu daha da kötüleşti. 2 Şubat 1855'te Patrick şöyle yazıyordu: "Yatağa düştü; bulantı, kusma, öfke ve hafif ateşli bir hisle bitkin düşmüş halde ve neticede büyük bir iştah ve hazımsızlık çekerek öylece yatıyor."[60]

57 Juliet Barker, *age*, s. 727.
58 Juliet Barker, *age*, s. 390-391.
59 Juliet Barker, *age*, s. 396.
60 Juliet Barker, *age*, s. 397.

Hamileliğin ilk üç aylık dönemi genellikle az miktarda da olsa mide bulantısıyla geçer. Bu halk arasında "sabah bulantısı" olarak bilinir, günün geri kalanında devam etse de. Bu bulantı, beyin sapındaki bulantı merkezlerini uyaran koryonik gonadotropin ve mideyi boşaltmaya zorlayan progesteron gibi hamilelikle bağlantılı hormonların yan etkisi olabilir. Hamileliğin başlarındaki bulantının, fetusun doğuştan gelen özürlere karşı en korunmasız olduğu bir dönemde anneyi en yavan, en az zararlı yiyecekleri yemeye zorlayarak fetusu toksinlerden korumak için evrimleştiği de öne sürülmüştür.

Hamilelikte bulantı ve kusmanın şiddetli olması hiperemezis gravidarum olarak bilinir. Charlotte, hamile kadınlar arasında hiperemezis geçiren yüzde 1'lik kısımda olacak kadar talihsizdi, fakat basit bir bulantıdan çok daha fazlasından mustaripti. Arthur 14 Şubat'ta onun "halsizlik, bulantı ve sıkça ateşi"[61] olduğunu belirtti. Ateş, hiperemezis gravidarumun bir özelliği değildir. Hamilelik genellikle tüberkülozun seyrinin iyi ya da kötü yönde etkilemez. Fakat, Charlotte'un durumunda, aralıksız kusmadan kaynaklanan artan gıdasızlık tüberkülozu bağışıklık sisteminden atmak için verdiği uzun mücadelenin dengesini bozup tüberküloz basilinin lehine çevirmiş olabilir. (Charlotte'un şiddetli bulantı ve kusmasının daha az olası olsa da mümkün olabilecek bir başka açıklaması da, aslında hamilelik değil, Addison hastalığından, yani böbreküstü bezi yetmezliğinden mustarip olmasıdır. Böbreküstü bezleri, ilerlemiş tüberkülozda sıklıkla işin içine girer. Addison hastalığı olan hastalar şiddetli bulantı ve kusma, kilo kaybı, takatsizlik, düşük tansiyon ve elektrolit dengesizliği yaşar. Hastalık, prednizon gibi bir kortikosteroid tedavisi yokken, ölümcüldü.)

Charlotte 17 Şubat'ta vasiyetini yazma gereği duydu. Bunun üzerinden çok geçmeden kan kusmaya başladı. Öyle takatsizdi ki, tek seferde bir iki sözcükten fazlasını söyleyemiyordu. Yazmayı başarabildiği tek kısa mektupta, "iskelete döndüğünü" belirtmişti. Mart ayı geldiğinde, kalem bile tutamaz haldeydi ve "düşük seyirli bir hezeyana"[62] girmişti. Patrick, hizmetçileri Martha'ya, "Sana söylemiştim, Martha, Charlotte'un evlenmesinin hiçbir anlamı yok, evlilik için yeterince güçlü değil"[63] diyordu. 31 Mart geldiğindeyse,

61 Juliet Barker, *age*, s. 398.
62 Juliet Barker, *age*, s. 771.
63 Dudley Green, *age*, s. 263.

öldü. Ölüm anında hazır bulunan doktor, ölüm sebebini "verem" – tüberküloz olarak belirledi.

Charlotte ve kardeşlerinin klinik hastalıklarının hepsi Victoria döneminde had safhada yaygın bir hastalık olan tüberkülozla uyumluydu. Öne sürülen zehirlenme, pasif intihar, anoreksiya nervoza ya da histeri gibi çok daha abartılı tanıları destekleyecek herhangi bir kanıt yoktur. Bunun yanı sıra, aralarında hem (Emily için kesinlikle ve Patrick için olasılıkla söylenebilecek) Asperger sendromunun hem de duygudurum bozukluğunun (Branwell'de büyük olasılıkla bipolar bozukluk vardı; Charlotte ve Emily de ise kesinlikle depresyon) bulunduğu psikiyatrik rahatsızlıklar aile üzerinde hatırı sayılır bir yük oluşturuyordu.

Brontë ailesinin dikkat çekici yaratıcılığı, edebi dehaya vesile olan birtakım kalıtsal ve biyografik özellikler olduğunu düşündürmektedir. Bu özelliklerin arasında kişiyi hem duygudurum bozukluğuna hem de Asperger sendromuna yatkın hale getiren, böylece zengin bir duygusal deneyim kaynağını üstün sözel beceriler, oldukça detaylı anılar ve takıntılı bir çalışma ahlakına ve zekâya dönüştüren genetik yapı da vardır. Anne baba kaybı gibi erken yaşta görülen travmalar da duygudurum bozukluğunun açığa vurulma olasılığını artırarak edebi anlamda başarı sağlar. Bu potansiyeli artırmak için, bireylerin edebiyata değer veren ve tercihen yaratıcı yazarlığı daha genç yaşlarda teşvik eden kültürlü bir çevreye maruz kalmalıdır. (Edebi yaratıcılığı özendiren maddi teşviklerin yararı olabilir.) Değişken ve potensiyel olarak çelişkili ve uyumsuz unsurlardan oluşan bu sıradışı barut fıçısı edebi dehanın hem ender hem de şaşırtıcı şekillerde teklemeye yatkın oluşunu açıklar.

5. KUŞKUNUN KASVETLİ LABİRENTİ: Nathaniel Hawthorne'un Tuhaf Ölümü

Lakin şurası kesin; cansız beden üzerinde hekimler müthiş bir müzakere ve münakaşa ederlerdi.

Nathaniel Hawthorne,
Yedi Çatılı Ev

Oliver Wendell Holmes on dokuzuncu yüzyıl ortaları Amerikası'nın en şöhretli doktoruydu. Kaderine terk edilmiş Macar hekim Ignaz Semmelweis'le birlikte enfeksiyon kontrolünün atası olarak kabul edilmektedir. Lohusalık humması üzerine yaptığı çığır açan çalışmasında Holmes, hekimlerin doğum yaptırmadan hemen önce otopsi yapmaktan kaçınmaları gerektiğini ya da kaçınamıyorlarsa, hiç olmazsa aradaki sürede giysilerini değiştirip ellerini yıkamayı deneyebileceklerini öne sürmüştü. (Doğruluğu aşikâr olan bu ılımlı tavsiye ateşli bir muhalefet oluşturmuştu.) Harvard Tıp Fakültesi'nin dekanlığını yapmış ve *anestezi* sözcüğünü türetmişti. Amerikan tıbbına, şu yeni çıkmış Fransız aleti, stetoskopu getirmeye yardımcı olmuştu. Bir şair ve romancı, bir deneyci ve kuşkucu, bir bilimadamı ve mucit idi. Ayrıca, zamanının en yüksek ahlaki ve mesleki standartları gereğince son derece büyüleyici ve hünerli bir yalancıydı.

Holmes, Nathaniel Hawthorne'un eski bir dostuydu. Mayıs 1864'te, kocasının gittikçe bozulan sağlığından endişe duyan, Hawthorne'un karısı Sophia yayıncı James Fields aracılığıyla Holmes ile irtibat kurdu. Fields, kitapları en çok satan yazarlarından birinin azalan üretkenliği konusunda kaygılanıyordu. Gayri resmi bir muayene amacıyla Hawthorne'la bir görüşme ayarlanması mümkün olur muydu?

Holmes daha sonra bu görüşmeyi *The Atlantic* dergisine anlatacaktı. Hawthorne'un oteline uğradığında, ona yazarın henüz çıktığı

söylendi; o da Hawthorne'u hemen otelin önündeki caddede buldu. Holmes, yazarın görünüşünden şaşkına uğramıştı: "Hem eninden hem boyundan çekmiş, küçülmüş gibi görünüyordu ve yaptığı her hareket müthiş bir gayret gerektiriyormuşçasına kararsız, güçsüz adımlarla yürüyordu." Hawthorne'un "aşikâr depresyon"ununa rağmen, zihni açıktı ve en dikkate değer kişisel özelliğini, göze çarpan gerginliğini koruyordu. "En iyi zamanlarında bile üstesinden gelmekte güçlük çektiği o aynı utangaçlık ve tereddüt vardı hâlâ, bu yüzden onunla konuşmak adeta sevişmek gibiydi ve onun o utangaç, güzel ruhuna kur yaparak, onu eğitimsiz bir bakireye özgü ürkek utangaçlıktan sıyırmak gerekiyordu." Hawthorne'un şikâyeti "sürekli bölgesel semptomlardı, özellikle de mideyle ilgili – 'usandırıcı ağrı', şişkinlik, iliğini kemiğini tüketecek raddede sindirim güçlüğü" idi. Genel olarak, "tıbbi anlamda, durumu pek de iç açıcı değildi."

Hawthorne durumuna dair hayallere kapılmıyordu. "Sağlığının iyileşmesine dair umudu yoktu. İşi bitmiş ve artık yazmamalıymış gibi konuşuyordu." Bu durumda bile, Holmes onu tatlı sözlerle rahatlatmaya mecbur hissetti kendini. "Meyus bir farkındalık"tansa "mutlulukla orantılı bir bilmezlik"le, "olabildiğince ümitli bir halde terk-i diyar etmesi çok daha önemliydi." Ona "bilindik yatıştırıcılar" yazdı; muhtemelen afyon tentürü ya da bir başka afyonlu ilaç, Hawthorne'a "sanki birbirimize dondurma ikram ediyormuşuz gibi ona en basit ilaçları"[1] salık verdi ve bir daha canlı olarak göremeyeceği Hawthorne'un yanından ayrıldı. Holmes o akşam Fields ve karısı Annie'yle buluştu ve onlara gerçek fikrini söyledi: "Köpekbalığı dişlerini geçirmiş çoktan."[2] (Eğitim almaya devam eden hekimlere not: Ünlü hastalarınızın dedikodusunu yapmak ve *The Atlantic*'e onlar hakkında makaleler yazmak münasip görülmüyor artık.)

• • •

Nathaniel Hawthorne elli dokuz yıl önce, 4 Temmuz 1804'te doğmuştu. Soyadı aslında "Hathorne" şeklinde yazılıyordu. Hırslı genç

1 Howe DeWolfe, *Memories of a Hostess: A Chronicle of Eminent Friendships Drawn Chiefly from the Diaries of Mrs. James T. Fields*, Boston: Atlantic Monthly Press, 1922, s. 27.

2 *Age*, s. 27.

bir adam olan Hawthorne, gelecekte ünlü olacak bir yazara daha çok yakışacağını düşünerek "w" harfini ekledi. Bir utanç, gurur ve sanatsal esin kaynağı olan çok daha gaddar atalarıyla arasına mesafe koymayı umut etmiş olabilir. Amerika'daki ilk atası, William Hathorne, 1630'da Vali John Winthrop'la birlikte *Arbella* gemisiyle Massachusetts'e gelmişti. William ateşli bir yerli katili, kraliyet otoritesinin bastırılamayan muhalifi, yorulmak bilmez bir toprak ve servet toplayıcısı; zina edenleri, Quaker'ları ve diğer suçluları Püritenlere has bir çalışkanlık, gaddarlık ve hünerle cezalandıran korkusuz bir hâkimdi. Hathorne'un adli görevleri onu oyalıyordu. Fazlasıyla dindar insanlar olmalarına rağmen, Püritenler Yeni Dünya'ya beraberlerinde şaşırtıcı miktarda kötülük de getirmişti.

William'ın oğlu John, Salem'daki cadı mahkemelerindeki engizitör sıfatıyla kötü bir şöhret kazanmıştı. Mahkeme metinlerinde John sert, bağnaz ve azımsanmayacak ölçüde kafadan çatlak görünmektedir. Hathorneların sonraki zamanlarda suçluların mülklerinin bir kısmını elde etmelerine bakarak, John'un bu işle ilgili maddi gerekçeleri olduğu da öne sürülmektedir. Hathorneların sonraki nesilleri Salem'da işlerini yoluna koymayı başaramadılar. Yerel efsane bu durumu idam sehpasındaki suçlanan cadının aileyi lanetlemesine bağlamıştı. Nathaniel'ın kaptan babası Surinam'da sarı hummadan ölecek ve geriye borçlarından başka pek bir şey bırakmayacaktı. Babasının ölüm haberi Salem'a ulaştığında, Nathaniel daha dört yaşında bile değildi.

Küçük Nathaniel, iki kız kardeşi ve dul kalan annesiyle birlikte annesinin ailesinin yanına taşındı. Manningler, atalarından bu yana gezgin olan Hathornelardan daha farklı bir sosyal gidişata sahiptiler. Nathaniel'ın anne tarafından büyükbabası Richard Manning hayatını demircilikle kazanmaya başlamış, bir posta arabası hattı işleterek gelirini artırmış ve nihayet arazi spekülasyonuyla zengin biri haline gelmişti. Nathaniel'ın Robert dayısı, ona babalık ediyordu, ancak bu inatçı bekâr adam ve hayalci, pohpohlanmış yeğeni sıkça çatışıyorlardı da. On dört kişiyle tıklım tıklım dolu olan Manninglerin evinde ciddi bir yer sıkıntısı yaşandığından, Robert ve küçük Nathaniel aynı yatağı paylaşıyordu, ki bu da işlere hiç yardımcı olmuyordu. Bu düzen bize tuhaf ve kesinlikle uygunsuz görünse de, o zaman için pek de alışılmadık bir durum değildi.

Hawthorne'un doktorlara karşı olan bitmek bilmez kininin kökleri ta çocukluğuna dayanmaktaydı. Hawthorne dokuz yaşındayken top oynarken ayağını incitmiş ve bir yıldan fazla süre yürümek için koltuk değneklerine ihtiyaç duymuştu. Hekimlerin ilkel tedavilerinin arasında, enflamasyonu azaltmak için fazlasıyla kaba bir şekilde, bacağın üstüne ikinci kattan soğuk su dökmek de vardı. Hawthorne'un biyografisini kaleme alan yazarlar hastalığının psikosomatik olduğunu öne sürmüşlerdir.[3] Büyük ihtimalle, ayağında sadece kemikleri düzgün bir şekilde sabitlenmediği için kaynaması zaman alan bir çatlak vardı. Ayağı en sonunda özel olarak yapılan bir çizmenin içine konulduktan sonra iyileşti.

Hawthorne her fırsatta okuldan kaçındı. Çoğu yazar gibi, kendi başına harıl harıl okusa da, örgün eğitim anlamında tekliyordu. Açık havalarda okumak ve limandaki gemileri seyretmek için gizlice çatıya çıkıyor ya da eline bir kitap alıp tek başına uzun yürüyüşlere çıkıyordu. Ergenlik çağındaki Hawthorne denize açılmakla tehdit etse de, Robert dayısı onun düzgün bir üniversite eğitimi alması konusunda kararlıydı. Nathaniel on yedi yaşındayken Maine, Brunswick'teki Bowdoin Üniversitesi'ne gönderildi. (O zamanlar apaçık Püriten ve Kongregasyonalist olan Bowdoin, liberalizmi ve tanrısızlığıyla ün yapmaya çoktan başlayan Harvard'dansa Robert dayının daha çok hoşuna gidiyordu.)

1821'de Hawthorne oraya gittiğinde Bowdoin'in sadece 114 öğrencisi vardı. Hawthorne'un orada edindiği arkadaşlar arasında, ABD başkanlarının en kötü ve talihsizlerinden biri olan Franklin Pierce, geleceğin tuğamirali Horatio Bridge ve şair Longfellow da vardı. Okulun katı kurallarıyla asla zıt düşmeyen Sütten Çıkma Ak Kaşık Longfellow'un aksine, Hawthorne içki içmek, kumar oynamak, dini törenleri kaçırmak, cam kırmak ve "Şabat gününde lüzumsuz yere yürümek"[4] suçundan cezalandırılmıştı. Hawthorne İngilizce kompozisyon yazımında sivrildi, canı ne isterse onu okudu, sıkıldığı şeyleri yok saydı ve okulu ortalama bir öğrenci olarak bitirdi.

Bowdoin'deyken, Hawthorne'un karakterindeki tuhaflıklar ilk kez sosyal bir ortamda dikkat çekti. Hawthorne yakışıklıydı.

3 Brenda Wineapple, *Hawthorne: A Life*, New York: Alfred A. Knopf, 2003, s. 26-28.

4 Randall Stewart, *Nathaniel Hawthorne: A Biography*, New Haven: Yale University Press, 1948, s. 22.

Onun zamanında yaşayanlara kıyasla uzundu (1,78 m), hayat dolu gri gözleriyle dal gibi bir adamdı; onu gotik bir aşk hikâyesinden çıkmış bir karakter gibi gösteren koyu renkli kostümler giyiyordu. Fakat, onu izleyenler Hawthorne'un erkeksi, atletik görünümüyle mahcup ve suskun tavırları arasındaki çelişkiyle dehşete düşüyorlardı.

Yalnızca birkaç yakın arkadaşı vardı, ama bu arkadaşları onu pek anlayamasalar da ona oldukça düşkünlerdi. Bowdoin'den bir arkadaşı, Jonathan Cilley, "Hawthorne'u severim, ona hayranım, ama onu tanımıyorum. O, girmeme asla müsaade etmediği gizemli bir düşünce ve hayal dünyasında yaşar"[5] diye yazmıştı. Bir başkasıysa ondan şöyle bahseder, "Tuhaf ve oldukça dikkat çekici genç bir adam – utangaç, içine kapanık, okumaya düşkün, kendi düşünceleriyle meşgul ve genelde yalnız ya da Pierce ... ve Horatio Bridge gibi bir iki yakın arkadaşıyla birlikte ... bütün bir akşamı başı hafifçe yana eğik, her bir sözcüğü duyarak, her bir hareketi görerek ve yine de ağzından tek bir sözcük bile çıkmaksızın geçirebilir."[6]

Hawthorne, "saçmalık derecesinde utangaç bir kişi"[7] olduğunu kabul ediyordu. Yolda yabancılarla karşılaşmaktan kaçmak için tarlalara girmek Hawthorne için alışılmadık bir şey değildi. Göz teması ise onun için özellikle zordu: Yabancılarla yemek yerken tabağına bakardı; insanların arasında yürürken, önündeki yola bakardı. Fiziksel temastan hazzetmezdi: Hatta karısı, "Dokunulmaktan tanıdığım herkesten çok daha fazla nefret eder"[8] demişti. Editör Evert Duyckinck ona "demirden kutunun içindeki iyi hayalet"[9] demişti. Yayıncısı Fields "yanaklarının bir kız gibi kızardığını"[10] gözlemlemişti. Bowdoin'deki hocalarından biri onun "kız gibi mahcup"[11] olduğunu fark etmişti. Herman Melville onunla "en mahcup üzüm"[12] diyerek dalga geçerdi. Hawthorne'un portresini çizen George Healy, "Karşımda onun yarısı kadar ürkek oturan tek

5 Edwin Haviland Miller, *Salem is My Dwelling Place: A Life of Nathaniel Hawthorne*, Iowa City: University of Iowa Press, 1991, s. 74.

6 *Age*, s. 74.

7 *Age*, s. 404.

8 Brenda Wineapple, *age*, s. 345.

9 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 4-8.

10 *A. y*

11 *A. y.*

12 *A. y.*

bir genç hanım bile olmadı"[13] demişti. Hawthorne, özellikle de etrafında kadınlar varken bocalıyordu. "Bir hanımın tabağına elleri biraz olsun titremeden bir parça tereyağı bile koyamıyordu."[14] Dokuz yıllık evliliğin ardından, karısı Sophia onun duygusal anlamda temkinli oluşu hakkında şöyle yazmıştı: "İnzavaya çekildiği kulübenin eşiğinden adımını henüz atmış sanki."[15] Hawthorne son yıllarında bile hâlâ utangaçlığı yüzünden dile düşüyordu. Henry James'e göre, "evinin hemen yanına bir kule dikmişti, bu yapıya tırmanıp geri çekilmesini gerektirecek bir durum var mı diye yolu kolaçan etmesi komşularının gırgır geçtiği bir gelenek haline gelmişti."[16] (James, Hawthorne'un büyük bir hayranı ve taklitçisiydi. Dolambaçlı düzyazı üslubu, steroid almış Hawthorne gibiydi.)

Hawthorne'un patolojik utangaçlığı, sosyal anksiyete bozukluğu ya da sosyal fobiyle uyumludur. Sosyal fobi çok da ender görülmez; nüfusun yüzde 7 ila 13'ü bir dereceye kadar bundan etkilenmektedir. Çoğu vakada, belirtiler ilk ergenlik yıllarında ortaya çıkar. Belki de sosyal fobi, Hawthorne'un okula gitmekteki isteksizliğiyle de ilişkilidir.

Topluluk önünde konuşma korkusu, sosyal fobinin en hafif ve en yaygın görülen şeklidir. Hawthorne, disiplin sorunlarından ötürü, Bowdoin mezuniyet töreninde ödüllü komposizyonunu okumaktan men edilmişti. Bu durumdan içten içe hoşnuttu: "Bu düzenlemeden son derece memnunum, çünkü bu bir yandan beni diploma töreninde insanların karşısına çıkma çilesinden kurtarırken, öte yandan irfanımı da yeterince takdir etmiş oluyor."[17] Daha sonraki yıllarda, Liverpool'da Amerikan konsolosluğu yaparken, Hawthorne topluluk önüne çıkacağı zamanları çok miktarda alkol alarak atlattı: "Ayaklarımın üstünde dikilmeden önce, kendimi şampanya ve porto şarabına boğuyorum; yapacağım şey ister konuşma olsun ister asılmak, bunu bir erkek gibi yapıyorum – hem de bunu olması gerektiği gibi seve seve yapıyorum."[18]

Hawthorne bir defasında Longfellow'a yazdığı bir mektupta bu mesafeli halinden yakınmıştı: "Karanlık basmadan önce dışarı çık-

13 *A. y.*
14 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 6.
15 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 344.
16 Henry James, *Hawthorne*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997, s. 111.
17 Brenda Wineapple, *age*, s. 54.
18 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 403.

maya nadiren cüret ediyorum. Bir çeşit büyü ya da başka bir şey yüzünden ... hayatın ana akımından başka bir yere sürüklenmişim ve artık geri dönmek imkânsız geliyor."[19] Hawthorne'un yalnızlığı büyüden ziyade genlerle ilgiliydi muhtemelen. Sosyal fobinin dirençli bir genetik bileşeni vardır. Hawthorne'un kendisi de bu "doğal inziva eğilimi"nin ketum ve melankolik bir adam olan babasından geldiğini iddia ediyordu. Hawthorne'nun annesi ve kız kardeşi Elizabeth kapalı kutu oluşlarıyla tanınırlardı; bekâr Hawthorne gibi, onlar da genellikle odalarında kalır ve yemeklerini tek başlarına yerlerdi. Hawthorne'a göre, aynı evde yaşadıkları halde bir defasında Elizabeth'i üç ay hiç görmemişti.

Sosyal fobisi olan hastalar çoğunlukla duygudurum bozuklukları ve madde kullanımı gibi başka psikiyatrik sorunlar da yaşar. Hawthorne kayda değer birkaç depresyon geçirmişti ve alkol düşkünlüğü de sonraki yıllarda giderek artmıştı.

Hawthorne'un yazıları kendisini ifade etmesine ve sosyal tutukluluğunun üstesinden gelmesine olanak sağladı. Yazma eylemi sayesinde en yakın arkadaşlarına bile açamadığı sırlarını yabancılarla paylaşabildiğini kendisi de itiraf etmişti. Louisa May Alcott'un da fark ettiği gibi, o "dostlarına parmaklıkların arasından ulaşmaya çalışan, hapisteki güzel bir ruh"[20] idi. Günümüzde, sosyal fobi antidepresan ilaçlara cevap vermektedir. Antidepresanlar on dokuzuncu yüzyılda da mevcut olsaydı, *Kızıl Damga*'yı nasıl okuyacaktık?

Hawthorne, mesleki anlamda tıpla oyuncak gibi oynuyordu, ancak, "Etrafımdaki varlıkların hastalıkları ve illetleriyle bir arada yaşamak zorunda olmamalıyım"[21] diyerek muhalefet de ediyordu. Hawthorne, Bowdoin'den mezun olduktan sonraki on iki yıl boyunca, zamanını tavan arasında yazı yazarak tuhaf bir yalnızlık içinde geçirdi. İnzivaya çekilmesi ve yıllarını Maine'den uzakta geçirmesi yüzünden, Hawthorne kendi memleketi Salem'de tam anlamıyla bir yabancıydı: "Kasabadaki insanların yirmisinin bile benim varlığımın farkında olduğundan şüpheliyim."[22]

19 Arlin Turner, *Nathaniel Hawthorne: A Biography*, New York: Oxford University Press, 1980, s. 10.

20 Brenda Wineapple, *age*, s. 380.

21 Arlin Turner, *age*, s. 45.

22 James R. Mellow, *Nathaniel Hawthorne in His Times*, Boston: Houghton Mifflin, 1980, s. 36.

Hawthorne, annesi ve kız kardeşleri Manninglerin parasından kendilerine kalanla zar zor geçiniyorlardı. Kız kardeşi Ebe'ye göre, bu yıllardaki alışkanlıkları "mümkün olduğunca düzenliydi."[23] Her sabah yazıyor, kimi zamanlar öğle vakitlerinde de yürüyüşe çıkıyor, ama hava nasıl olursa olsun akşamüstleri daima bir saat yürüyüşe çıkıyordu. Günün geri kalanında, kitaplara gömülüyordu. Sömürge dönemi Massachusetts'ine olan takıntısı ona oldukça zengin bir hammadde damarı sağlamış, bu hammaddeyi "Young Goodman Brown" ve "My Kinsman", "Major Molineux" gibi öykülerdeki kâbus gibi ahlaki belirsizlik sahnelerine dönüştürmüştür.

1828'de, üslubundaki özgüven ve canlılığıyla göze çarpan, para için yazılmış gotik bir kitap olan ilk romanı, *Fanshawe* çıktı. Hikâye, Bowdoin'e oldukça benzer kırsal bir üniversitede geçer. Ana karakter, Fanshawe, Hawthorne'un kendisinin Byron-vari versiyonudur. Fanshawe'a mukabil karakter ise Franklin Pierce'le tesadüfi benzerlikler gösteren cana yakın ama renksiz Edward Walcott'tur. Fanshawe, bakire Ellen Langton'ı ırzına geçip mirasını yağmalayacak kabadayıların elinden kurtararak kızın kalbini fetheder. Fakat trajik bir biçimde Fanshawe kendi çalışmalarına aşırı derecede yoğunlaştığı için ölür; böylece Ellen, Walcott'a razı olmak durumunda kalır. Hawthorne daha sonraki yıllarda eline geçen bütün *Fanshawe* kopyalarını yaktı.

Hawthorne, 1837'de çıkan *Twice-told Tales* isimli ilk öykü derlemesiyle mütevazı bir başarı yakaladı. Bu vakte kadar kayda değer hiçbir gönül ilişkisi olmamıştı. Şimdiyse, "Salem'ın Yıldızı", Mary Crowninshield Silsbee'yle ilişkisi vardı. Silsbee güzel ve zengindi; bir Yankee drama kraliçesi olarak adı çıkmıştı. Hawthorne'u, "açık kader"[24] sözünü türeten gazete yazarı John O'Sullivan'la düello yapmaya zorladı. Silsbee, O'Sullivan'ın onurunu iki paralık ettiğini iddia ediyordu, ancak Hawthorne, O'Sullivan'ın açıklamalarıyla tatmin olmuştu ve iki adam barıştı. Silsbee, Hawthorne'u terk etti ve tarihçi Jared Sparks'la evlendi. Hawthorne'un gelecekteki kayınları, Peabodyler, Sparks'ı görgüsüz bulsalar da, bu durum onun en sonunda Harvard Üniversitesi rektörü olmasına engel olamadı.

---

23 James R. Mellow, *age*, s. 37-38.

24 İng., "Manifest destiny": IX. yüzyılda ABD'de Amerikalı yerleşimcilere kıtanın doğu kıyısından batı kıyısına kadar genişleme hakkı tanıyan ideoloji. (ç. n.)

Mary Silsbee'yle yaşadığı bozgundan sonra, Hawthorne, Salemlı Peabody kız kardeşlerle tanıştı. Abla Elizabeth'in Hawthorne ile ilgili planları vardı. İyi kalpli ve uçuk bir tipti; ilerici ve umarsız amaçların destekleyicisi ve entelektüel erkeklerin arkasından ağlayan terk edilmiş bir kadındı. Boşboğaz birine dönüştüğü ileriki yaşlarda, Henry James'in *The Bostonians*'ında feminist Bayan Birdseye karakteriyle acımasızca karikatürize edilecekti. Yavaş yavaş ve acı bir şekilde, Hawthorne'un aslında en küçük kız kardeş, Sophia'yla ilgilendiğini sezdi.

Sophia, Elizabeth kadar kültürlü ya da diğer kardeşi Mary kadar güzel değildi, ama çok daha tutkuluydu. Günlükleri soluk soluğa karalamalarla doldurur, tuvalleri başka tabloların kötü kopyalarıyla kaplardı. Fakat, en göze çarpan özelliği hastalık hastası olmasıydı. Migrenine karşı eter, cıva, acı çiğdem, afyon, atropin ve arsenik gibi o günün en ileri tedavi yöntemleri bile tesirsiz kalıyordu. Sülükler ya da yakı bile işe yaramıyordu. Paniğe kapılan anne ve babası onu apar topar tropikal güneşin, dans etmenin ve ata binmenin kafasındaki kuruntulara iyi geleceği Küba'ya gönderdi. Fakat, Peabodylerin kasvetli, iç karartıcı Salem'da eski bir mezarlığın yanı başındaki evlerine dönünce Sophia'nın semptomları nüksetti.

Sophia bir zamanlar hastalığından ötürü asla evlenemeyeceğini iddia etmişti. Gizemli bir biçimde olsa da neyse ki, Hawthorne'la tanıştıktan sonra sağlığı düzeldi. Hisleri karşılıklıydı ve nişanlandılar ama bu durum Hawthorne'un pek de hoş olmayan bir gerçeğin farkına varmasını sağladı. Şayet evlenecekse, bir gelir kaynağına ihtiyacı olacaktı. Hawthorne, Ocak 1839'da Demokratik Parti'yle olan bağlarını kullanarak kendine Boston Gümrük Dairesi'nde bir iş ayarladı. Otuz dört yaşında, ilk defa gerçek bir işi oldu.

Hawthorne iki yıl boyunca parasına para kattı, ama Demokratlar 1840 seçimlerini kaybedince, kovulacağına işinden istifa etti. Hawthorne boşta kalınca, Nisan 1841'de ütopik Brook Farın topluluğuna katıldı. Kısmen komün, kısmen Platon felsefesine dayanan bir akademi olan Brook Farın, Üniteryen papaz George Ripley'in parlak fikriydi. Birikimlerinin büyük kısmını Brook Farm'a yatıran Hawthorne'un kem talihine, bu Yeni Kudüs, Massachusetts, West Roxbury'de kayalar ve bataklıktan oluşan elverişsiz bir araziye kurulmuştu.

İnsan doğasının muazzam bakirliğine takıntılı kinik bir münzevi olan Hawthorne, Brook Farm tutkunlarının arasında tuhaf bir şekilde göze batıyordu. Hawthorne'un biyografisini ilk kaleme alan, damadı George Lathrop "insanların en az sokulgan olanının böylesine sosyalist bir topluluğa girmiş olması"na[25] hayret ettiğini belirtmiştir. Hawthorne'un pastoral fantezisi çok geçmeden inekleri sağmak, samanları havalandırmak ve gübreleri kürekle temizlemek gibi sıkıcı bir rutine dönüştü. Brook Farm'ın maddi geleceğinden şüphe duyduğu için, Kasım 1841'de topluluktan ayrıldı. Bütün yatırımını kaybetmişti. Düşmanlıklar ve hukuk davalarıyla boğuşan ve yaklaşan iflasla daha endüstriyel bir karaktere bürünmeye zorlanan Brook Farm çiçek hastalığı salgınına ve büyük bir yangın felaketine karşı koyamadı. Kolonisi çökünce, Ripley derhal New York'a kaçıp gazeteciliğe geri döndü ve Alman bir mirasçıyla evlendi.

Temmuz 1842'de Hawthorne Sophia ile evlendi ve Massachusetts, Concord'a taşındı. Concord, Amerikan transandantalizminin (deneyüstücülük) Mekkesi, Ralph Waldo Emerson ise peygamberiydi. Sophia ve Hawthorne mutlu balayı yıllarını Emerson'ın eski evi Old Manse'de geçirdiler. Hawthorne, Emerson'un makalelerinin muğlak, etkileyici saçmalıklar olduğunu düşünüyordu. Emerson'un müridi, olağanüstü derecede inatçı ama cana yakın ve ayakları yere basan biri olduğunu düşündüğü Henry David Thoreau'ya daha çok saygı duyuyor ve Thoreau'nun doğa aşkını da paylaşıyordu.

Hawthorne'un ikinci kısa öykü derlemesi, *Mosses from an Old Manse*, 1846'da çıktı. Bu öykülerin çoğu, Hawthorne'un empatiden yoksun ve ağzına kadar kibirle dolu olduğunu düşündüğü bilim ve tıp eleştirisiydi. "Rappaccini'nin Kızı" öyküsünde, kıskanç ve aynı ölçüde merhametsiz rakibine göre, Doktor Rappaccini zıvanadan çıkan bilimsel tetkiklerin örneğiydi: "Ama Rappaccini'ye gelince, hakkında şöyle deniyor –ki, bu adamı yakından tanıyan ben, doğru bir şekilde cevaplayabilirim bunu– o, bilime insana verdiğinden çok daha fazla önem verirmiş. Hastaları onun için yeni bir deneyin parçası oldukları için ilgi çekiciymiş."[26] Şükürler olsun ki, modern tıpta, Rappaccini gibi yalnızca kendi yayınlarına, kendi hibe fon-

25 George Parsons Lathrop, *A Study of Hawthorne*, Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2004, s. 84.

26 Nathaniel Hawthorne, "Rappaccini's Daughter," *Tales and Sketches*, New York: Library of America, 1982, s. 982.

larına ve akademik ilerleme olanaklarına hastalarının refahından çok daha fazla değer veren doktorlarımız yok artık.

Hawthornelar maddi anlamda hâlâ sıkışıktı. Demokratlar 1844'te Beyaz Saray'ı geri alınca, Hawthorne'un eski arkadaşları Bridge, Pierce ve özellikle de O'Sullivan, yazara işi az ve parası çok bir görev ayarlamak için lobi yaptılar. (Belli ki O'Sullivan kendisini vurmadığı için Hawthorne'a hâlâ minnettardı.) Hawthorne, 1846'da Salem Gümrük Dairesi'nde müfettiş görevine getirildi. Sonraki üç yıl boyunca tatmin edici bir maaş aldı ve çok az yazdı.

Whigler 1849'da iktidara geri döndü. Hawthorne, Haziran ayında Gümrük Dairesi'nden atıldı ve annesi hastalanıp Temmuz ayında öldü. Hawthorne bu çifte darbenin karşısında yıkılmadı. Aslına bakılırsa, bu darbeler dikkate değer bir yaratıcılığı dışa vurdu. Aynı yılın sonunda, yayıncı James T. Fields malzeme bulma umuduyla Hawthorne'u Salem'daki evinde ziyaret etti. Hawthorne onu reddetti, ama Fields yenilgiyle ağır ağır yürürken Hawthorne peşinden koştu ve utanıp sıkılarak eline bir tomar kâğıt tutuşturdu. Boston'a dönerken bindiği trende bu kâğıtları giderek artan bir heyecanla okudu. Bunlar, *Kızıl Damga*'nın el yazması metniydi.

Kızıl Damga Püritenlerin Massachusetts'inde geçer ve Amerikan edebiyatının en büyük kadın kahramanlarından birini, Hester Prynne'yi anlatır. Kocasının ortadan kaybolmasının üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra, Hester gayrimeşru kızı, Pearl'ü doğurur; Pearl, Hawthorne'un kendi kızı Una'yı model aldığı hastalıklı, yaramaz bir çocuktur. Hester çocuğun babasını ifşa etmeyi reddeder ve üstünde *adultery* (zina) sözcüğünün baş harfi A'yı taşımaya zorlanır. Hester'ın bu günahtaki gizli suç ortağı, sözde aziz Rahip Arthur Dimmesdale suçluluk duygusundan gerçek anlamda günden güne iğne ipliğe döner; ki bu Hawthorne'un kendi ölümcül hastalığının tüyler ürpertici bir kehanetidir. Hester'in kocası Chillingworth, Hawthorne'un bir başka şeytani hekimi, başka bir kılığa bürünüp yeniden ortaya çıkar ve vücudundaki hastalıkları iyi ediyormuş gibi yaparken aslında kendisini Dimmesdale'ın suçlu vicdanına zulmetmeye adamıştır.

Haberleri dolduran ihtiraslı siyasetçiler, günahkâr Protestanlar ve pedofil papazlar *Kızıl Damga*'nın hâlâ süren geçerliliğini ve Amerika'daki kamusal doğruculukla özel hayattaki riyakârlığın arasındaki süregiden uçurumu gösterir. *Kızıl Damga* birçok yazarı,

özellikle de bu kitabın Amerikan romanlarının en iyisi olduğunu düşünen Henry James'i büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun dışında berbat bir Demi Moore filmine de ilham vermiştir, ama bundan Hawthorne'u sorumlu tutmak haksızlık olurdu.

Hawthornelar Mayıs 1850'de, Hawthorne'un Herman Melville'le tanışacağı Massachusetts, Lenox'a taşındı. Dostlukları edebiyat alanındaki akademisyenleri cezbeder, özellikle de örtük eşcinsel eğilimlerinden ötürü. Hawthorne ve Melville arasındaki samimiyet genellikle abartılmaktadır. Bu zaman zarfında her ikisi de yazıları ve aileleriyle meşguldü. Eylül 1850'den Kasım 1851'e kadar birbirlerinden yalnızca birkaç kilometre uzakta yaşamalarına rağmen, bir araya geldikleri ortamlar bir elin parmaklarını geçmez. Hawthorne'un biyografisini yazan yazarlardan birinin ortaya attığı gibi, Melville, Hawthorne'a fiziksel anlamda yaklaşmış olabilir de, olmayabilir de.[27] Aralarının besbelli bir şekilde açılmasını karşılıksız bir cinsel girişim olduğunu öne sürerek açıklamak yersizdir. Melville'in ilgiye muhtaç, manik mektupları Hawthorne gibi duygusal anlamda buz gibi bir adamı ürkütmüş olabilir.

İlişkilerinin bitişi tuhaf bir şekilde oldu. 1883'te, Hawthorne'un pervasız genç oğlu Julian, babasının biyografisine malzeme toplamak için New York'ta Melville'in yanına uğradı. Melville yaşı ve gergin sinirleri yüzünden iyiden iyiye küçülmüş, "gençlik halinin melankolik ve benzi atmış hayaleti"ne[28] dönüşmüştü. Endişeye kapılıp Julian'a Hawthrone'un mektuplarını yıllar önce yok ettiğini söyledi. Julian, Hawthorne'a dair anıları anlatsın diye onu zorladı, ama bütün bunlar kafasını sallayıp duran ihtiyar adam için çok fazlaydı. Ancak, Julian'ı tuhaf bir beyanla hayrete düşürdü:

> Hawthorne'un bütün hayatı boyunca, duyulduğu takdirde, kariyeriyle ilgili bütün gizemi açığa çıkaracak müthiş bir sır sakladığına inanıyordu ... babamın hayatında, asla su yüzüne çıkmayan ve kitaplarındaki kasvetli kısımlara açıklık getiren bir sır. Böyle bir şeyi hayal etmek onun tipik özelliğiydi; kendi kariyerine dair dile getirilmemiş bir dolu sır vardı.

27 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 357-363.

28 Herschel Parker, *Herman Melville: A Biography*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002, 2. cilt, s. 855-6.

Bu, Hawthorne'un dolabında iskeletler olduğu gibi hiçbir kanıtı olmayan hayal ürünü varsayımların ortaya atılmasına neden oldu.

İyi huylu, boş bir adam olan Franklin Pierce ve patolojik derecede münzevi bir adam olan Hawthorne'un arasında umulmayacak bir bağ vardı. Gerald Ford ve J. D. Salinger'ın birbirlerinin ruh eşleri ya da George W. Bush ve Thomas Pynchon'ın hayat boyu en iyi arkadaş olduklarını hayal edin. Dostlukları, birbirlerinin hayatlarında can alıcı bir rol oynamıştır. Pierce tam bir siyasetçi olarak doğmuştu, yakışıklı ve çekiciydi, isimleri ve yüzleri hatırlamakta fevkalade bir hafızaya sahipti. Otuz iki yaşındayken, Birleşik Devletler senatörü oldu, ama Washington'ın parlatılmış sosyal ortamında, içkiye olan ölümcül zaafı iyiden iyiye ortaya çıktı. Dindar, veremli karısı Jane'in de teşvikiyle, senatodan istifa etti ve ayık kalmak için büyük bir mücadele verdi. 1852'de, Demokratların başkan adayı olarak ve kırk dokuz oyla kongreyi kazanıp uzlaşım adayı seçilerek hem kendisini hem de diğer herkesi şaşırttı. Hawthorne, Pierce'ın resmi kampanya biyografisini kaleme aldı; bu biyografi, yanıltıcı olduğu açıkça dile getirilemese de, övgü dolu olarak tanımlanabilecek incecik bir kitaptı. Pierce'ın Meksika savaşında verdiği hizmeti yerlere göklere koyamamış, Chapultepec muharebesinde "ziyadesiyle hasta ve sonraki otuz altı saat boyunca yataktan çıkamayacak halde"[29] olduğunun altını çizmişti. Hawthorne, Pierce'ın Montezuma'nın intikamının galvanik gastrointestinal etkilerinden mustarip olduğundan bahsetmeyi ihmal etmişti. Çok daha ayıplanası olan ise, Hawthorne'un Pierce'ın kölelik karşıtlığına muhalefet etmesini övmesiydi. Hawthorne'un kölelik ve ırk hakkındaki düşünceleri yalnızca saldırgan değil, ayrıca acı verecek ölçüde toydu.

Pierce 1852 seçimlerini kolaylıkla kazandı. Bunun üstünden çok zaman geçmeden, Piercelerin bindiği tren raydan çıktı. Bu kazada tek ölen çiftin hayatta olan tek çocukları, gözlerinin önünde ezilen Benjamin oldu. Pierce'ın kolu kanadı kırıldı; içki, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğuyla iş göremez hale geldi. Güney yanlısı yöneticilerinin ülkeyi içsavaşın eşiğine getirmesinin ardından gözden düşüp görevinden ayrıldı ve içki içerek kendini yavaş yavaş öldürdü.

29 Nathaniel Hawthorne, *The Life of Franklin Pierce*, Boston: Ticknor and Fields, 1852, s. 104.

Pierce, Hawthorne'u kıyak bir makama, Liverpool'daki Amerikan konsolosluğu görevine getirerek ödüllendirmişti. Başına talih kuşu konmuş gibi görünse de, Hawthorne'un Avrupa'da geçireceği zaman hem sağlığını hem de huzurunu bozacaktı. Pierce, ülkeden ayrılmadan önce Hawthorne'un resmi bir portresini yaptırmıştı. Yazar kırk sekiz yaşındayken hâlâ dal gibi, yakışıklı ve genç görünüyordu. Yedi yıl sonra ülkeye geri döndüğündeyse kelleşmiş, kilo almış, içki ve depresyon yüzünden harap olmuş haldeydi.

Hawthorne en başta paranın tadını çıkardı. Bu işin bir maaşı yoktu, ama konsolos verdiği bütün hizmetlerin parasını cebe atıyordu. Liverpool dünyanın en yoğun limanıydı. Hawthorne, Birleşik Devletler'e gidecek kargo navlunlarından imza başına 2 dolar kazanıyordu. İşteki ilk yılında 10.000 dolar biriktirmişti; bu, o zaman için bir servet demekti. Diğer konsolosluk görevleriniyse sıkıcı ve bezdirici buluyordu. Bu görevler şansı yaver gitmeyen Amerikalı hemşehrilerine yardım etmek, içkili akşam yemeği sonrası konuşmaları yapmak ve Shakespeare'in oyunlarını Shakespeare'den başka birinin yazdığı fikrini ilk ortaya atan kadın, Delia Bacon'la ile uğraşmak gibi şeylerdi. Bacon, arkadaşlarını eğlendirmek için kadının aşk mektuplarını terbiyesizce elden ele dolaştıran bir Yale ilahiyat bölümü öğrencisi tarafından terk edildikten sonra bir sinir krizi geçirmişti. New Haven'da bu şekilde aşağılanmasına tepki olarak, Shakespeare'in oyunlarının aslında Francis Bacon, Sir Walter Raleigh ve Edmund Spenser tarafından yıkıcı siyasi teorilerinin propagandasını yapmak için yazıldığını iddia eden tutarsız bir metin yazmıştı. Amerikalı bir yayıncı bulamayınca, Bacon İngiltere'ye taşındı ve Hawthorne'un karısıyla dostluk kurdu. Karısının baskısıyla Hawthorne Bacon'a borç para verdi, okunması imkânsız kitabının yayımlanmasına yardım etti ve hatta, ortaya attığı teorinin doğru olduğuna inanıp inanmadığını dile getirmekten özenle kaçınsa da, Bacon'ın samimiyetini ve azmini öven bir önsöz bile yazdı. (Samimi olduğunda, daha az nazikti, ona "sanrılarla" dolu bir "deli" derdi.) Eleştirmenler kitabına vahşice saldırdı ve bundan iki yıl sonra bir akıl hastanesinde öldü. Bunun yanında onun kabataslak Shakespeare teorilerinin entellektüel mirası şimdiye bana kadar ulaştı.

Hawthorne, İngiltere'de geçirdiği zamanın sonuna doğru harap olmuş haldeydi. Onun bu halini görenlerden biri 1856'da "depres-

yondan perişan haldeydi ... ondan daha sefil birini görmemiştim."[30] Hayatının geri kalanında karanlık ruh halleriyle boğuşacaktı. (Hawthorne daha önce de ta 1836'da, yazarlık kariyeri düşüşe geçtiğinde; 1842'de Sophia'yla evlenmelerinden hemen önce hastalandığında ve 1850-1851 arasında, para sıkıntıları çektiği sırada depresif epizodlar geçirmişti.)

1858'de konsolosluk unvanı kaldırılınca, Hawthorne ailesini İtalya'ya götürdü. Roma'da en sevdiği kızı Una hastalanıp aylarca yattı; önce yüksek sıtma ateşleri çekti, sonra tüberküloz oldu. Ziyaretçiler bundan sonra yılın geri kalanında sıtma yüzünden Roma'ya gitmekten kaçındı. *The Marble Faun*'da, Hawthorne, Roma'da "Ateş sizinle kol kola yürür, Ölüm loş bir dehlizin ucunda sizi bekler"[31] diye yazmıştır. Una'nın hayatından ümit kesilmişti. Durumu yavaş yavaş düzelse de, zihnen ve fiziken bir daha asla tam anlamıyla iyi olamadı. Manik depresif bozukluk yaşıyordu, "tehlikeli derecede aklını kaçırıp büyük miktarlarda para harcadıktan, (ve) neredeyse üç insanın canına kastettikten"[32] sonra kendini akıl hastanesinde buldu. Otuz üç yaşında ansızın ölüverince, doktoru bu ölümden yorgunluk ve pirozisini, başka bir deyişle mide yangısını sorumlu tuttu.

Sophia evlendiklerinde zincirin zayıf halkası gibi görünüyor olsa da, uzun süren evliliklerinde Hawthorne'dan katbekat daha güçlü olduğunu kanıtladı. Hawthorne, Una'nın hastalığında kendini bırakmıştı ve onun delilikleri sonraki yıllardaki kederinin kaynaklarından biri olacaktı. Dibine kadar depresyona battığında, Hawthorne o sıralar tesadüfen kendi hasta karısıyla Avrupa turunda olan Franklin Pierce'ın ilgisinden fayda gördü. Meraklı gezginler bu ikiliyi, bu iki yaralı adamı, Roma'nın antik sokaklarında yürürken görürdü.

Una seyahat edebilecek kadar iyileşince, aile Hawthorne'un son romanını tamamlayacağı Londra'ya doğru yola çıktı. *The Marble Faun*, Roma'da geçen etkileyici bir sanat, entrika ve cinayet masalıydı. Olay örgüsü Hawthorne'un zayıf yanıydı ve *The Marble Faun* kimi eleştirel açılardan pek bir anlam ifade etmez. Hawthorne bunun "salt üslup ve anlatım sanatı yoluyla halka bir saçmalıklar sil-

30 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 415.

31 Nathaniel Hawthorne, *Collected Novels*, New York: Library of America, 1983, s. 912.

32 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 525.

silesini benimsetme amaçlı cüretkâr bir teşebbüs"[33] olduğunu söylerek dalga geçiyordu.

Hawthorne ve ailesi 1860'ta Concord'a geri döndü. Son yılları mutsuz ve verimsiz geçti. Kaygı ve depresyon onu yiyip bitiriyor, bir roman daha yazma girişimlerini engelliyordu. Saplantılı bir biçimde tek bir hikâyenin üzerinde tekrar tekrar çalışıp duruyordu: Genç bir adamın sonsuz hayat iksiri arayışı. Hawthorne, bu metni bir kenara bıraktı, ama ölümünün ardından *Septimius Felton* adıyla epey yol alınmış bir metin olarak yayımlandı. Belki de kendi kendini tekrar ettiğinden endişe duyuyordu, ölümsüz bir hayatın kaçınılmaz bir şekilde yapacağı gibi: "Oyun ve roman yazarlarının kendi konularını tekrarlayıp durdukları gibi, insanın hayatı da kendini tekrar eder durur ve sonunda bayatlar."[34]

Hawthorne bu ölümsüzlük hikâyesine 1863 sonbaharında geri döndü. Artık yalnızca duygudurum sorunları yaşamıyordu, bedenen de hastaydı. Bozulan sağlığı hikâyenin *The Dolliver Romance* isimli yeni haline yansımıştır. Ana karakter artık entrikalar çeviren genç bir adamı değil, öksüz kalmış torun çocuğu Pansie'nin hatrına hayata tutunmaya çalışan Dolliver isimli yaşlı ve dermansız bir eczacıdır. Pansie, Hawthorne'un hikâyelerindeki Una'dan yola çıkarak yazdığı perimsi kızların sonuncusudur ve Dolliver da ihtiyarlığını ve sinsice yaklaşan sonunu inkâr edişiyle ironikleşen Hawthorne'un bizzat kendisinden başkası değildir.

> Buna asla alışamadı, ama ... yine de bu tutulmuş omuzların, bu titreyen dizlerin, gözlerdeki ve beyindeki bu bulutlanmanın, insanları ve olayları birbirine karıştırıp unutmaların aslında ona ait olmayan başbelası kazalar olduğuna dair bir iç bilinç geliştirmişti. Bunların geçip gideceği gibi ancak yarı yarıya gerçekleşmiş bir fikri besleyip büyüttü belki de. Gençlik, her ne kadar gölgede kalmış bir mevsim olsa da, şüphesiz ki insan için en uygun, kalıcı ve gerçek koşuldur; ve bu hazin yaşlanma hezeyanına yakından bakacak olursak şayet, en içimizdeki inançlarımızı ele geçirmeyi asla tam olarak başaramadığını görürüz.

33 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 446.

34 Nathaniel Hawthorne, *The Dolliver Romance and Kindred Tales*, Honolulu: University Press of the Pacific, 2003, s. 303.

Hawthorne başta *The Dolliver Romance*'i *The Atlantic*'te tefrika olarak yayımlatmayı planlamıştı, ama bozulan sağlığı ve karın ağrılarından ötürü bu projeden vazgeçmek zorunda kaldı. Hawthorne *The Dolliver Romance*'in üzerinde çalışmaya başladığında zaten hastaydı ve Pierce'a göre, ölmeden önce "bir yıldan daha fazla süredir az çok yatalaktı."[35] Hawthorne'un hastalığının ilk ve önemli işareti kilo kaybıydı. Oğlu Julian, "1863 baharı ve yazı süresince Hawthorne'un durumunda hiçbir düzelme olmadı. Belirgin bir hastalığı varmış gibi görünmüyordu, ama gün geçtikçe zayıflıyor, benzi atıyor ve halsizleşiyordu"[36] yazmıştır.

Şair Ellery Channing, Hawthorne'un "ölümünden önceki kış ve ilkbahardaki oldukça hassas sağlığı"nı[37] anımsıyordu. 19 Aralık 1863'te, Sophia, Hawthorne'un "zayıf, solgun ve halsiz" olduğu gibi "gergin ve hassas" olduğundan ve doktora görünmekten kaçınmak için bahaneler uydurduğundan endişe ediyordu. İştahsızlığı ve mide şikâyetleriyle paniğe kapılmıştı: "Kale gibi sindirim sisteminin nasıl olup da yıkıldığına şaşırıyorum."[38] Ayın ilk günlerinde, Hawthorne durumuna rağmen Jane Pierce'ın cenazesi için New Hampshire'a gitmek için ısrar etti. Yas tutan eski başkan, Hawthorne'un mezar başında ne kadar çelimsiz göründüğünü fark edip usulca paltosunun yakasını kaldırdı.

Hawthorne'un kilo kaybı 1864'te iyiden iyiye kötüleşmiş olsa da, zihni açıktı: "Yüzü solmuş ve çökmüştü, siyah kirpiklerle çevrili müthiş gözleri de içlerinde mavi bir pırıltıyla karanlık mağaraları andırıyorlardı; vücudu ufalmıştı, bir zamanlar sert ve güçlü olan adımları artık yavaş ve tereddütlüydü. Ama zihni uyanıktı, kendinde ve açıktı."[39] Mart 1864'te, James Fields'ın karısı Annie de sağlığındaki genel kötüleşmeye karşın gözlerindeki berraklıktan etkilenmişti: "Ufacık kalmış ama o müthiş gözlerinde hâlâ o parlak alev yanıyor."[40] Mayıs ayı geldiğinde Sophia, "Dr. Holmes'un nabzını hissetmesini umuyorum, bundan ne çıkarmalıyım bilmiyorum, ama bana düzensiz gibi geliyor."

---

35 Horatio Bridge, *Personal Recollections of Nathaniel Hawthorne*, New York: Haswell House, 1968, s. 176.

36 Julian Hawthorne, *Nathaniel Hawthorne and His Wife: A Biography*, Boston: Houghton Mifflin, 1884, 2. cilt, s. 329.

37 Franklin B. Sanborn, 28 Ağustos, 1901, Concord Free Public Library.

38 *Age*, s. 21.

39 Julian Hawthorne, *age*, s. 334.

40 James R. Mellow, *age*, s. 573.

Mart 1864'e gelindiğinde, Hawthorne bir yıldan fazladır bu gizemli hastalıktan eriyip bitiyordu. Ailesi ve dostları çaresizlik içinde hava değişikliğinin onu canlandırabileceğini umut ediyordu. Fields'ın Ticknor and Fields firmasındaki partneri, Hawthorne'a çok iyiliği dokunan yayıncı William Ticknor, hastayla seyahat etmeye gönüllü oldu. Ticknor dinç ve sıhhatliydi, kurnaz bir Yankee işadamıydı, Hawthorne dünyevilikten ne kadar uzaksa Ticknor da o kadar faydacıydı. Ticknor'un müthiş niyetleri olsa da, bunları uygulamaya koymakta berbattı.

28 Mart günü, Ticknor ve Hawthorne, New York'ta trenden indiler ve sağanak yağmurla karşılandılar. Güneşli Havana'ya doğru denize açılmayı ummuşlardı, ama hava son derece bozuk ve fırtınalıydı. Kötü havanın sürdüğü Philadelphia'ya doğru devam ettiler. Ticknor soğukalgınlığına yakalandı ve yatağa düştü. Soğukalgınlığı zatürreeye çevirince, doktor çağırıldı. Hawthorne iğneleyici bir biçimde gelen hekimi anlattı, "Şu antik yabanilerin kavmine uygun biçimde kupa çekmeye, lapa vurmaya ve yakı yapmaya koyuldu. Sonuç şu ki, zavallı Ticknor zayıfladıkça zayıfladı, hastalık da coştukça coştu, sanki doktorun gayesi buymuş gibi."[41]

Hawthorne, Ticknor'un yatağının başucundan bir an olsun ayrılmadı. 9 Nisan'da, Ticknor bir gün daha yaşayamayacağım diyerek inliyordu ve gün ağarmadan öldü. Serseme dönen ve ıstırap çeken Hawthorne, Ticknor'un ailesine telgraf çekti. Ticknor'un oğlu ertesi gün gelip naaşa Boston'a kadar eşlik etti. Massachusetts, Concord'a döndüğünde, Hawthorne beklenmeyecek şekilde tren istasyonundan evine kadar olan iki kilometrelik mesafeyi sendeleyerek yürüdü. Hawthorne'un oğlu Julian daha sonra şöyle yazacaktı: "Nihayet eve ulaştığında, karısı onun görünüşüyle dehşete kapıldı. Korkunç bir çalkantı halindeydi; bedeninin özü uçup gitmiş gibiydi. Bu işte korkunç bir hata olduğunu hissediyor gibiydi – ölenin Ticknor değil, kendisi olması gerektiğini."[42] Azrail hata yapmış, yanlış adamın canını almıştı. Hawthorne'un kendi hikâyelerine yaraşır kozmik bir şakaydı bu.

Hawthorne yetişkinliğinde nadiren hasta olurdu, hastalık hastası değildi ve doktorlardan olabildiğince uzak dururdu. Fakat, Philadelphia'daki Ticknor felaketinin ardından yaklaşımı zamanının standartlarınca tamamen kabul edilebilir olsa da günümüzde

41 Arlin Turner, *age*, s. 387.

42 Julian Hawthorne, *age*, s. 344.

müthiş ölçüde profesyonellik dışı kabul edilebilecek Dr. Holmes'a görünmeye nihayet ikna oldu. Holmes, Hawthorne'a doğru dürüst bir fiziksel muayene yapmadan ilaç verdi, Hawthorne'u hastalığının kötü gidişatı konusunda kasten yanılttı, Fields'le dedikodu yaparak hasta gizliliğini ihlal etti ve hatta Hawthorne'un hastalığı üzerine dergiye bir yazı yazdı.

Holmes, Hawthorne'un kanser olduğundan şüpheleniyordu. Yıllar sonra, Hawthorne'un damadı, George Lathrop'a şöyle yazacaktı: "İç organlarında[43] –muhtemelen habis– bir hastalık olmasından korkuyordum; çünkü çökmüş ve ölümcül bir hastalığa yakalanmış gibi görünüyordu."

Kanser veya bir başka ölümcül hastalığı olduğunu hastaya söylememek on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl doktorlarının arasında oldukça yaygındı. Modern hekimlerin en tanınmışlarından William Osler şu düşünceyi ortaya atmıştı: "Dikkatli doktorun hiçbir şey olmasa da gözettiği tek bir şey vardır – hastasının moralini ne olursa olsun hiçbir şekilde bozmamak."[44] 1897'de şunları yazıyordu: "Bir hastaya amansız bir hastalığa kapılmış olabileceğini söylemek söz konusu olduğunda göreviniz nedir? ... Kesin olan tek bir şey var: Kara haberi vermek ve yargı işlevini göz önüne alırsak hastanın ümitlerini çekip almak sizin işiniz değil."[45]

Mide kanseri konusunda bir uzman 1941'de hastalığın olanca açıklığıyla ifşa edilmesine karşı çıkmıştır: "Karsinomalı hasta ... uygun tedaviyi alabilecek kadar bilgilendirilmeli. Genellikle yalnızca tıkanıklık ya da tümör için ameliyat gerektiğinin söylenmesi yeterlidir. Ailenin sorumlu bir ferdi ise yalnızca hastalığın varlığı ve tabiatı konusunda değil, seyri ve tedavi olasılıkları hakkında da açıkça ve tam anlamıyla bilgilendirilmelidir. 'Kanser' kelimesi hastayla konuşurken kullanılmamalıdır ... kanser korkusu öyle müthiş bir şeydir ki çoğu hasta, kanser oldukları söylendikleri takdirde, derhal bütün umutlarını yitirir ve müthiş bir panik içerisinde, bu hastalığın akıllıca üstesinden gelmek için çaba göstermeyi reddeder."[46]

---

43 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 521.

44 Michael Bliss, *William Osler: A Life in Medicine*, Toronto: University of Toronto Press, 1999, s. 265.

45 William Osler, *Lectures on Angina Pectoris and Allied States*, New York: D. Appleton and Co., 1897, s. 142.

46 Walter L. Palmer, "Gastric Neoplasms", Russell L. Cecil editör, *Textbook of Medicine*, Philadelphia: W.B. Saunders, 1941, s. 763.

Elbette artık günümüzde aklı başında bir hastaya kanser olduğunu söylememek etik dışı kabul edilmektedir. Hastaların durumları hakkında bilgi almayı reddetme hakları olsa da ve kimi zaman bu haklarını kullansalar da, modern zamanda hastalar büyük çoğunlukla kanser teşhisleri hakkında olabildiğince çok şey bilmek ister. Fakat, onkologlar hâlâ hastalara ne kadarını söyleyeceklerini, onları saldırgan bir biçimde tedavi edeceklerini ve hastalıklarının ölümcül safhada olduğunu ve daha fazla tedavi öneremeyeceklerini ne zaman söyleyecekleri konusunda sıkıntı çekmektedirler.

Holmes, Hawthorne'dan gizlediği kötümserliği konusunda haklıydı. Hawthorne'un bir haftalık ömrü kalmıştı. Sonu geldiğinde, her şey çabucak olup bitti. Duruma uygun bir biçimde, Pierce'le birlikteydi. Yavaş yavaş New Hampshire'a doğru ilerliyorlardı; önce trenle sonra at arabasıyla. Pierce, Hawthorne'un yürürken daha da zorlandığını ve "ellerini kullanma yetisinin bozulduğunu"[47] fark etmişti. 18 Mayıs'ta Plymouth'a vardıklarında, otele kadar gitmesi için Hawthorne'a yardım edilmesi gerekiyordu. Pierce, gece Hawthorne'u kontrol etti ve öldüğünü anladı. "Belli ki doğal uykusundan, artık uyanma ihtimali olmayan o uykuya geçivermişti, hiç acı çekmeden, kılını bile kıpırdatmadan."

Hawthorne'un insanın kafasını kurcalayan hastalığını düşününce, biyografi yazarları sıklıkla Hester Prynne gibi, "kuşkunun kasvetli labirenti"nde[48] dolaşmışlardır. Olası bir tanıya ulaşmadan önce, öncelikle Hawthorne'un hastalığı konusundaki yanlış kanıları çürütelim.

Yazarlar hastalandıklarında, genellikle onların fiziksel bir hastalıktansa psikolojik bir rahatsızlıktan mustarip olduklarına inanma eğilimindeyizdir. Bu muhtemelen onların hassas, hayalperest, çoğunlukla da sorunlu bireyler olmalarından kaynaklanır. Bu kanı arkadaşları ve aileleri arasında bile hüküm sürebilir. Franklin Pierce'a göre, "hastalığının kökeninde ruhsal nedenler yatmaktaydı."[49] Hawthorne'un baldızı Mary Mann onun "dispepsi (hazımsızlık) kurbanı"[50] olduğunu iddia ediyordu. "Bu illetin ruhsal sıkıntılardan kaynaklandığını düşünmeden edemiyorum."

47 Horatio Bridge, *age*, s. 178.
48 Nathaniel Hawthorne, *Collected Novels*, New York: Library of America, 1983, s. 202.
49 Brenda Wineapple, *age*, s. 370.
50 Edwin Haviland Miller, *age*, s. 512.

Sophia bile Hawthorne'un hastalığının "kısmen ruhsal"[51] olduğunu düşünüyordu.

Hawthorne gibi anksiyete ve depresyon çeken hastalar psikosomatik hastalıklara ya da somatizasyona[52] yatkındırlar. Fakat, somatizasyonu olan hastaların yeri saptanamayan ve görünürde ilişkili olmayan çoklu şikâyetleri olur. Yaygın ağrılardan, baş dönmesinden, yorgunluktan, nefes darlığından, uyuşukluktan, ishalden ve kabızlıktan şikâyet ederler. Birçok semptoma rağmen iyi görünürler. Doktor doktor dolaşırlar kapsamlı ve pahalı tanı testlerine rağmen bir türlü tanı konulamaz. Öte yandan, Hawthorne doktordan kaçınıyor, hasta görünüyordu ve midesiyle ilgili belirgin şikâyetleri vardı.

Bir biyografi yazarı frengi olasılığını ortaya atmıştır.[53] Bu pek mümkün görünmüyor. Frengi alametleri çok çeşitli olmalarıyla bilinse de, aralıksız karın ağrısı ve aşırı zayıflama nadir görülür. Ayrıca, ürkek Hawthorne'un frengi riski taşıyacak bir yaşam tarzı olduğuna dair hiçbir gösterge yoktur.

Ülseratif kolit de akla gelse de, pek muhtemel görünmez. Ülseratif koliti olan hastalar da kesinlikle gıdasız kalabilir ve şiddetli karın ağrıları çekebilirler, ama onların en büyük semptomu kan ve mukus karışımı yoğun ishaldir. Hawthorne ise mühim sayılabilecek bir ishal çekmiş gibi görünmüyor.

Aşırı faaliyet gösteren tiroid bezi Hawthorne'un kilo kaybını, sinirliliğini ve karısı tarafından belirtilen nabız düzensizliğini açıklayabilir. Fakat, bitmek bilmeyen karın ağrısını açıklamayacaktır. Böbreküstü bezlerinin yetmezliği ya da Addison hastalığı Hawthorne'un semptomlarının büyük çoğunluğuyla uyuşmaktadır. Addison bu hastalığı 1855'te ilk defa tanımladığında, çoğu vaka tüberkülozdan kaynaklanıyordu, oysa şimdi birçoğu otoimmün hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Hawthorne, Addison tarafından belirtilen dört ana semptomu da gösteriyordu: "Anemi, genel bitkinlik ve zafiyet, kalp faaliyetlerinde dikkat çeken zayıflık, (ve) mide irritabilitesi."[54] Fakat, Hawthorne'da en karakteris-

51 Horatio Bridge, *age*, s. 179.

52 Zihin hastalıklarının bedensel yakınmalar olarak tezahür etmesi (ç. n.)

53 Öne sürülen teşhisler olarak frengi ve ülseratif kolit için bkz. Wineapple, s. 370.

54 Thomas Addison, *On the Constitutional and Local Effects of Disease of the Supra-Renal Capsules*, Londra: Samuel Highley, 1855, s. 4.

tik semptom eksikti, "ten renginde acayip bir değişme." Yetmezlik gösteren böbreküstü bezlerini çalıştırmak için hipofiz bezi, derinin daha fazla melanin pigmenti üretmesine sebep olan kortikotropin hormonundan büyük miktarlarda salgılar. Bu bronz, güneş yanığı gibi görünen ten rengi Addison hastalığı çeken en ünlü isim, Başkan John F. Kennedy'de de göze çarpmaktaydı.

Hawthorne'un biyografi yazarları arasında en doğru kanı, "Hastalık hiçbir zaman teşhis edilemedi, ancak semptomlar bir çeşit mide-bağırsak kanserini işaret etmekte"[55] diyen Nina Baym'a aittir. Hawthorne'un hastalığına genel anlamda en iyi uyan tanı, o günlerde olağanüstü derecede yaygın olan bir kanser türüdür: Mide karsinoması.

Mide kanseri, on dokuzuncu yüzyıl Birleşik Devletleri'nde erkeklerde görülen en yaygın kanser türüydü.[56] 1930'lu yıllarda bile, mide kanseri Amerika'daki kanserden ölümlerin en büyük sebebiydi, ama o zamandan bu yana sanayileşmiş uluslarda önemini giderek kaybetmektedir. Gastrik kanser (mide kanseri) gelişmekte olan ülkelerde hâlâ oldukça yaygındır ve dünya çapında, akciğer kanserinin ardından kanser ölümlerinin ikinci büyük sebebidir.

Hawthorne'un durumu tipik mide kanseriydi. Hastalar giderek artan iştah ve kilo kaybıyla, karnın üst kısmında belli belirsiz bir sızıyla kendini gösteren sinsi bir başlangıç yaşar. Hawthorne'un düzensiz nabzına şiddetli anemi sebep olmuş olabilir. Kan naklinden önceki dönemde, mide kanseri olan hastalar genellikle yavaş kan kaybından ötürü büyük ölçüde anemik olurdu. Osler, aneminin çoğunlukla çarpıntıya ve terminal safhadaki mide kanseri hastalarında "hızlı ve kuvvetsiz"[57] nabza neden olduğunu belirtmiştir. Hawthorne'un hastalığına dair bütün beyanlar benzinin solukluğuna işaret eder, ki bu da şiddetli anemiyle örtüşen bir bulgudur.

Hawthorne, midesindeki ağrının onu geceleri yatmaktan alıkoymasından şikâyet ediyordu. Bu da, midenin arkasındaki boşluğu ya da retroperitonu kaplayan mide kanseriyle uyumludur. Saygıyı hak eden klasik, *Cope's Early Diagnosis of the Acute Abdomen*'a

55 Nina Baym, *The Shape of Hawthorne's Career*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1976, s. 251.

56 William Osler, *The Principles and Practice of Medicine*, New York: D. Appleton, 1892, s. 376.

57 William Osler, *age*, s. 381.

göre, "pankreas ya da retroperitoneal kökenli ağrı çeken hastalar genellikle yan yatan pozisyonda oturmayı tercih eder."[58] Bu semptomları pankreas kanseri de açıklayabilir, ama Hawthorne'un zamanında pankreas kanseri, mide kanserinden daha az görülürdü. Hastalığının bir yıl süren seyri de pankreas kanseri olmadığını işaret eder: Günümüzde bile, pankreas kanseri olan hastalar genellikle ancak altı ay yaşar. Osler'a göre, mide kanseri olan hastaların yaşam süresi on dokuzuncu yüzyılda genellikle altı ila on sekiz ay arasındaydı, ki bu da Hawthorne'un hastalığıyla örtüşmektedir.

Mide kanseri Hawthorne'un zamanında neden bu denli yaygındı ve günümüz Amerikası'nda neden bu kadar nadir görülmekte? 1919'da Danimarkalı bilimadamı Johannes Fibiger, fareleri *Spiroptera* adlı çok küçük bir asalak kurtla enfekte edilmiş hamamböcekleriyle besledi. Bu kurtlar talihsiz farelere bulaştı ve sonra fareler mide kanseri oldular. 1926 yılında, Fibiger mide kanserine kurtların neden olduğunu kanıtlayarak Nobel tıp ödülünü kazandı. Fibiger'in araştırması çığır açan, devrim niteliğinde bir çalışmaydı ve baştan sona hatalıydı. Hiç kimse onun verilerini tekrarlayamıyordu. Ve sonra Fibiger'in farelerinin kötü beslenmeden ötürü A vitamini eksikliği yaşadıkları ve Fibiger'in mide zarındaki vitamin eksikliği etkilerini mide kanseriyle karıştırdığı ortaya çıktı.

Fibiger yanılmış olsa da, sonuçta enfeksiyon ve mide kanseri arasındaki bağlantı fikri önemliydi. 1889 yılında bile peptik ülserli hastaların midelerinde spiral bakterilere rastlanmaktaydı. Fakat, görülmeleri zor olduğundan ve hiç kimse laboratuvarda kültürlerini yapamadığından, bilimsel ana akım onları göz ardı etti. Hekimler, yanlış bir kanıyla, peptik ülserlerin esas sebeplerinin stres, sigara kullanımı ve baharatlı yiyecekler olduğunu düşündü. 1980'lerin başlarında, iki batı Avusturalyalı hekim, Barry Marshall ve Robin Warren bu bakterilere saplantılı bir ilgi duymaya başladılar. Bu bakterileri peptik ülserli çok sayıda hastadan izole etmeyi başardılar ve onları laboratuvar ortamında büyütme tekniği geliştirdiler. Araştırmalarının son rötuşu, Marshall'ın büyük bir cüretle konsantre edilmiş *Helicobacter pylori* olarak bilinen bakteri süspansiyonunu içmesi oldu. Birkaç gün sonra mide bulantısı, kusma, korkunç bir ağız kokusu, terleme ve iştahsızlık baş gösterdi.

58 William Silen, *Cope's Early Diagnosis of the Acute Abdomen*, 18. baskı, New York: Oxford University Press, 1991, s. 31.

Marshall'ın meslektaşları endoskopi yaptılar ve midesinin aşındığını, kanadığını ve bakteriyle dolup taştığını gördüler. Marshall kendisini antibiyotiklerle tedavi etti ve 2005'te Warren'la paylaştığı Nobel Ödülü'yle teselli buldu.

Helicobacter pylori yoksul, kalabalık ve kötü hijyenli ortamlarda gelişir. Muhtemelen gıda ve suyun dışkıyla kirlenmesi yoluyla insanlara geçer. Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş ülkelerde *H. pylori* enfeksiyonu oranı yüzde 30 iken, yoksul ülkelerde enfeksiyon oranı yüzde 80 ila 100 arasında değişmektedir. Birleşik Devletler, Hawthorne'un zamanında daha az sıhhi olduğundan, *H. pylori* yaygınlığı muhtemelen günümüzde yoksul ülkelerde olduğu gibiydi. Una'nın mide "pirozu" çekmiş olması Hawthorneların bir noktada *H. pylori*'ye maruz kaldığını akla getirmektedir. *H. pylori*'nin sebep olduğu kronik mide yangısı, mide kanseri riskini ikiye katlar. Bu oldukça önemlidir, ancak Hawthorne'un zamanındaki neredeyse salgına yaklaşan mide kanseri oranlarını tek başına açıklamaya yetmez.

On dokuzuncu yüzyıl Amerikası'nda tuzlanmış, tütsülenmiş ve salamura yapılmış et tüketimi yüksekti. Bu gibi etler nitrozaminler denilen kanser üreten bileşenler bakımından zengindirler. Bu kimyasalların kansere neden olma potansiyelinin tuz alımı kadar *H. pylori* enfeksiyonunun inflamatuvar değişiklikleriyle arttığına dair kanıtlar vardır. Hawthorne'un çocukluğunda bolca tüketilen Yankee usulü tuzlu morina balığı mide kanserine sebebiyet vermekte idealdi, tıpkı günümüzde Asya ülkelerinde yüksek oranda tuzlu balık alımının bu ülkelerdeki süregelen gastrik kanser sorunuyla ilişkili olması gibi.

Iki teknolojik yenilik, Birleşik Devletler'de mide kanserinin gerilemesinde önemli rol oynamıştır: Buz kalıbı ve buzdolabı. Buz kalıpları on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında varlıklı Amerikan ailelerinin evlerinde yaygınlaşmaya başladı. 1900 yılına gelindiğinde sanayi tipi buzdolapları mezbaha endüstrisinde kullanılmaya başlandı ve böylece taze etleri uzun mesafelere taşınabilir hale getirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ev tipi buzdolapları Amerikalı tüketiciler için fiyatı büyük ölçüde makul bir hale geldi. Daha çok Amerikalı, taze eti güvenle saklayabilir hale gelince, salamura yapılmış, tuzlanmış ve tütsülenmiş et tüketimi azaldı. Benzer şekilde, ev tipi buzdolaplarının yaygın kullanımının Çin'in modern şehirlerinde mide kanserinde çarpıcı bir düşüş sağladığına dair kanıtlar da bulunmaktadır.

Hawthorne'un yaşam tarzında mide kanserine sebep olabilecek iki risk faktörü daha vardı: Puro ve kırmızı et düşkünlüğü. Gastrik kanser oranı sigara içenlerde neredeyse ikiye katlar; kırmızı et tüketimi de mide kanseri riskini artırır, özellikle de *H. pylori* enfeksiyonu da olan hastalarda.

Günümüzde, Hawthorne'un hastalığı üst endoskopiyle kolaylıkla teşhis edilebilirdi. Hafif bir sakinleştirici verilir ve esnek, ışıklı, fiberoptik bir tüp yutturulurdu. Gastroenterolog mideyi inceler ve bir patoloğun kanser tanısını kesinleştirmek için mikroskop altında inceleyeceği küçük ülserli, anormal doku parçaları alırdı. Tomografi de kanserin lenf bezlerine ya da karaciğer gibi komşu organlara sıçrayıp sıçramadığını anlamaya yarardı. Mide kanseri Hawthorne'un zamanında tedavi edilemezdi. Tedavi günümüzde daha iyi olmakla birlikte, optimal değildir. Erken teşhis edilen tümörler midenin bir kısmı ya da tamamının ameliyatla alınmasıyla tedavi edilebilir; kemoterapi kimi vakalarda nüksetme riskini azaltabilir. Ama bugün bile gastrik kanseri olan hastaların yarısında hastalık tanı sırasında ilerlemiş, tedavi edilemez hale gelmiştir ve bu hastalar genellikle bir yıldan fazla yaşamaz.

Hawthorne'un altta yatan hastalığı mide kanseri idiyse, ani ölümünün sebebi neydi? Dr. Holmes, Hawthorne'un iyileşmesini beklemezken, Hawthorne'un komşuları gibi, ani ölümüyle şaşkına dönmüştü.

Bir biyografi yazarı Hawthorne'un tümörün beyne yayılmasından ötürü öldüğü fikrini ortaya atmıştır.[59] Bu fikir, bütün o insanların içinde, "Hawthorne'un mustarip olduğu hastalığın yuvası beyinde ya da omurgadaydı"[60] yazan Franklin Pierce'le birlikte doğmuştur. Bu mümkün olsa da, ölümcül kötüleşmesinin en olası sebebi olamaz. Hawthorne'da beyin metastazları olan bir hastadaki baş ağrıları, düşünme güçlüğü ya da krizler gibi en yaygın bulgular yoktu. Hawthorne ölmeden bir önceki gün yürümekte ve ellerini kullanmakta güçlük çekmişti; bu, nörolojik bir soruna işaret ediyor olabilir. Fakat, beyin tümörleri tipik olarak vücudun yalnızca bir tarafında güçsüzlüğe neden olurlar. Hawthorne'da bu yoktu; varsa da, Pierce fark edememişti.

59 Arlin Turner, *age*, s. 391.
60 Horatio Bridge, *age*, s. 177.

Tıp Enstitüsü'ne göre, Birleşik Devletler'de her yıl neredeyse 100.000 hasta, tıbbi hatalardan ötürü hayatını kaybetmektedir. Dr. Holmes ağrıları için laudanum ya da afyon vermişse, Hawthorne çok fazla ilaç almış veyahut talimatları yanlış okuyup uykusunda solunum yetmezliğinden ölmüş olabilir miydi? Bu mümkün olsa da Holmes'un haddinden fazla ilacın tehlikelerinin farkında olduğuna bakacak olursak çok da olası sayılmaz.

İlerlemiş mide kanseri olan hastalar çok sayıda ölümcül komplikasyon geliştirebilir. Kanser, batın bölgesine yayılabilir, böylece bağırsak tıkanmalarına, dehidrasyona ve böbrek yetmezliğinden ölüme sebebiyet verebilir; mide delinebilir ve peritonit (karın zarı iltihabı) görülebilir; tümör kan damarlarına hücum edip ölümcül iç kanamalara yol açabilir; kanser kemiklere yayılıp kalsiyum seviyesinin yükselmesine ve uzuvlarda güçsüzlüğe, sersemlik haline, komaya ve ölüme sebep olabilir. Bunlardan herhangi birinin Hawthorne'un ölümünde payı olabilir, ama benim çok daha muhtemel olduğunu düşündüğüm son bir olasılık daha var.

Birçok kanser türü hastalarda yüksek bir kan pıhtısı ya da derin ven trombozu (DVT) oluşturma riski yaratır. Mide karsinoması da bunlardan biridir. Bir araştırmada, gastrik kanserden ölenlerin yüzde 32'sinde otopsi sırasında pulmoner emboli yani akciğerde kan pıhtısı olduğu bulunmuştur. Uzun mesafe seyahatler de kan pıhtıları için herkesçe bilinen bir risk faktörüdür: Bir çalışmada, DVT riskinin yakın zamanda seyahat etmiş hastalarda dört kat daha arttığı ortaya çıkmıştır. Tren, uçak gibi araçlarda –ya da Hawthorne'un zamanında at arabalarında– oturarak geçirilen uzun zaman dilimleri bacaklarda kan pıhtısı oluşmasına zemin hazırlar ve bu pıhtı oradan çıkıp akciğerlere yerleşebilir. Hawthorne'un halihazırda oldukça yüksek olan muazzam, ölümcül pulmoner emboli riski daha önce Philadelphia'ya yaptığı seyahat ve son olarak New Hampshire'a gidişiyle katlanmış olabilir. Yani, ailesinin ve arkadaşlarının çaresizlik içinde onu canlandıracağını düşündükleri seyahat, aslında onun ölümüne sebep olmuş olabilir.

6. AKLI BAŞINDALIĞIN TEKİNSİZ KARAKOLU: Herman Melville'in Sayısız İlleti

Ona göre denizler daha derin ve gökler daha engindi, diğerlerine göründüğünden ve aynı şekilde güzellik daha gerçek, acı ve aşağılama ise kahredici yidi.[1]

George Orwell

Herman Melville iyi değil. Ona huysuz demeyin, o hasta.[2]

Sarah Morewood, Melville'in komşusu, 1859

Aralık 1831'de, Allan Melvill'in içinde bir şeyler çıt diye kırıldı. Çok değil kısa zaman önce, Manhattan'da lüks Fransız malları ithalatçısı olarak zenginleşmişti. Portre resimlerinde, delişmen perçemleri ve inanılmayacak ölçüde uzun favorileri ona pişkin, uçarı bir hava katıyor, bu havaysa iri gözlerindeki saf bakışlarla bir şekilde kırılıyordu. Fakat durmadan değişen iş ve ikamet yerleri bu zengin dış görünüşle ters düşüyordu. Aslında, giderek büyük borçların altına giriyor ve hem kendi hem de karısı Maria'nın mirasını heba ediyordu. Bu paranın büyük kısmı, karanlık ve muhtemelen dolandırıcı iş ortaklarıyla yapılan anlaşmalardan ötürü buharlaşmış gibi görünüyor. Ekim 1830'a gelindiğinde, Allan iflas etmişti. O, Maria ve aralarında küçük oğulları Herman'ın da bulunduğu sekiz çocukları şehirden kaçtılar ve Allan'ın düşük rütbeli bir memur olarak çalışacağı Albany'nin uzak bir köşesinde yaşayan Maria'nın ailesinin yanına sığındılar.

1 Sonia Orwell ve Ian Angus (yay. haz.), "An Age Like This", *The Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell*, Harmondsworth: Penguin Books, 1970, 1. cilt, s. 42-43.

2 Jay Leyda, *The Melville Log: A Documentary Life of Herman Melville, 1819-1891*, New York: Gordian Press, 1969, 2. cilt , s. 316.

Alacaklılarının kuşatması altında kalan ve hapse düşmekten korkan Allan işlerini yoluna koymaya çalışmak için son bir defa New York'a gitti. Çıkarılan faturalar ve ortaya atılan iddialardan bunalınca 7 Aralık 1831'de Hudson Nehri'nde sefer yapan buharlı vapur *Constellation*'a binip tekrar şehirden sıvıştı. Kuzey kutbundan erken gelen sert, soğuk hava eve dönüş yolunu beklenmedik biçimde güçleştirdi. Bir buz kütlesi buharlı gemiyi durmaya zorlamadan önce, ancak Poughkeepsie'ye kadar gidebilmişti. Allan sonraki üç gün boyunca açık yük vagonlarının içinde, şık şehir giysileriyle -19°C'ye uygun giyinmediğinden soğuktan dondu. Üçüncü günün akşam vakitlerinde, Albany'nin nehrin öte yanında kaldığı Greenbush'a ulaştı. Soğuktan uyuşmuş halde, uğuldayan rüzgârın ve müthiş bir karanlığın içinde bavulunu donmuş nehrin üzerinde sürükleyerek sendeleye sendeleye eve yürüdü.

Allan'ın çilesi onu hem yorgun düşürdü hem de çılgına çevirdi. Zihninde yitirdiği servetini geri kazanma planlarını evirip çeviriyordu ve çok geçmeden dört başı mamur bir mani krizi geçirdi. Kayınbiraderi Peter Gansevoort'a göre,[3] Allan "bütün dikkatini işlerine vermekte ısrarcıydı – kendisini dikkatle ve büyük bir gayretle işine adıyor ve bu da aşırı heyecanlanmasına yol açarak uykusundan epeyce çalıyordu." Allan'ın akli durumu daha da dengesiz bir hale gelirken, "arkadaşlarının isteğine boyun eğdi ve evde kaldı. Fakat coşkusu dindirilemiyordu ve dün ara sıra zihnindeki dengesizliği açığa vurdu. Dün gece ise çok daha kötüleşti – ve bugün meczup bir adamın melankolik davranışlarını sergiliyor." Haberi duyan Allan'ın erkek kardeşi Thomas alelacele Albany'ye koştu ve onu "çok hasta bir halde buldu –çeşitli sebeplerle tetiklenmiş– müthiş bir coşku içindeydi; zaman zaman şiddet dolu, hatta *çılgıncaydı*." Dört gün sonra, 15 Ocak 1831'de Thomas, Allan'ın en yakın dostu, Massachusetts Yüksek Mahkemesi başyargıcı Lemuel Shaw'a soluk soluğa bir mektup yazdı ve "gelen hekimlerin düşüncesine göre iyileşmesi için hiç umut yoktu ve doğrusu –Ah, bir kardeşin bunu dile getirmesi çok zor olsa da!– umut etmemeyi *tercih ediyorum*. Çünkü, bütün insani olasılıklar dahilinde ancak bir *manyak* olarak yaşayacak!" 27 Ocak'ta, Thomas, Shaw'a Allan'ın "gücünü hızla yitirdiği"

3 Allan Melvill'in ölümcül hastalığı üzerine, Peter Gansevoort ve Thomas Melvill: Jay Leyda, *The Melville Log: A Documentary Life of Herman Melville*, New York, Gordian Press, 1969, 1. cilt, s. 51-52.

haberini verdi. Ertesi gün, kırk dokuz yaşında öldü. Ardında öyle bir utanç bırakmıştı ki, belki de alacaklıları şaşırtmak için boş bir ümitle, dul kalan karısı bir E harfi ekleyerek soyadlarını değiştirdi.

Allan'ın hastalığı muhtemelen deliriyöz maniydi; bipolar bozukluğun ciddi bir komplikasyonuydu. Bu durum, Massachusetts, Somerville'deki McLean Akıl Hastanesi'nin şefi, hastalığı ilk defa 1849'da tanımlayan Luther Bell'in adıyla Bell Manisi olarak da bilinir. (Bu hastane, tanınmış hastalarının arasında Sylvia Plath ve Robert Lowell gibi şairlerin de bulunduğu günümüzdeki McLean Hastanesi'nin öncüsüdür.) 1934'te, psikiyatr S.H. Kraines bunu "toksik faktörlerin yokluğunda aşırı çalışma, müthiş coşku, uykusuzluk, bariz deliriyum ve çarpık fikirlerle aniden kendini gösteren kesin bir sendrom" olarak tanımladı. Sakinleştirici ve psikotrop ilaç tedavisi ve intravenöz sıvılar gibi destekleyici önlemlerden önceki dönemde, deliriyöz mani ölümcül bir durumdu. Bell'in hastalarının dörtte üçü, üç ila altı hafta içerisinde, muhtemelen dehidrasyon, anoreksiya ya da aşırı heyecanlanmadan kaynaklanan kalp ritim bozukluğundan ölüyordu. Thomas Melvill'in, yaşadığı takdirde kardeşinin bir daha asla akıl sağlığına kavuşamayacağı korkusunun aksine, hayatta kalanların durumu iyi bir seyir izler; çoğu normal akli durum ve işlevlerine kavuşurlar.

Zaman içerisinde, Herman Melville'in belirgin bir sözlü beceriyle beraber, babasının duygudurum bozukluğunu da miras olarak aldığı ortaya çıktı. Herman'ın bipolar bozukluğu bir yazar olarak şimşek gibi hızla yükselişini ateşledi, ama aynı zamanda felaket gibi bir kariyer ortası krizine de yol açtı. Melvill'lerin akıl hastalığı yükünün özellikle Herman'ın kendi oğulları için trajik sonuçları olacaktı.

Ailesi zorlu zamanlar geçirmiş olsa da, Herman doğuştan Amerika'nın yeni yönetici sınıfına aitti. Dedelerinin her ikisi de Bağımsızlık Savaşı'nın kahramanlarıydı. Çok değerli aile yadigârlarından biri, Thomas dedenin Boston Çay Partisi'nden sonra giysilerinden silkelediği çay yapraklarıyla dolu minik bir şişeydi. Thomas Melvill, Paul Revere ve Samuel Adams'ın arkadaşıydı ve İngilizleri Boston limanından kovan topçu bataryasına kumandanlık etmişti. Savaştan sonra, Boston limanı gümrüğünde tahsildar olarak bir servet edindi. Herman'ın anne tarafından dedesi Peter Gansevoort, 1777'de üstün İngiliz kuvvetlerine karşı kanlı ve inat-

çı Fort Stanwix savunmasını yürüttü (kuşatma o zamanlar hâlâ iyi adamlardan biri olan General Benedict Arnold sayesinde atlatıldı). Gansevoortlar, New York'un kurucu Hollandalı aristokratlarından geride kalanlardı; Herman'ın zamanında bile, sahip oldukları araziler çarpıcı miktarlardaydı.

Herman'ın dehasını gösteren erken işaretler yoktu. Büyük Amerikan Romanı'nın müstakbel yazarı, yedi yaşındayken, kendi babası tarafından "konuşmada biraz geri ve anlaması da bir bakıma yavaş, ama insanları ve şeyleri anlamak söz konusu olduğunda onu hem sağlam ve derin, hem de uysal ve cana yakın yaradılışlı bulacaksın"[4] diye tanımlanıyordu. İki yıl sonra, Herman okulunda hitabet yarışında birincilik ödülünü alarak ailesini şaşırttı ve babası onun "hızlı bir gelişim"[5] gösterdiğini söyledi.

Babasının ölümünden sonra, o uysal ve cana yakın çocuk ailesine bakmak için bir bankada memur oldu. On iki yaşındaydı. Amcası on altı yaşındaki hırslı ağabeyi Gansevoort'a bir kürk şapka yapımı işi ayarladı; Herman da birkaç yıl içerisinde ona katılacaktı. Örgün eğitimden mahrum kalan ağabey-kardeş boş zamanlarında doymak bilmeyen okuyucular oldu. Herman gençlik yıllarında bir münazara topluluğuna katıldı ve yerel gazetelere muzip mektuplar ve öyküler gönderdi.

Melville aile servetinin çöküşünün Herman'ın yazma kariyerine ne gibi bir etkisi oldu? Yetenekli bireylerde, stres ve mutsuzlukla dolu gençlik dönemleri iki şekilde edebi başarıyı teşvik edebilir. Yaratıcılıkla ilişkili olan duygudurum bozukluğu riskini artırır, fantezi ve hayal gücü yetisini de geliştirebilir. Shakespeare'in oyunlarını kendisinin yazmadığını iddia edenler bunları ancak varlıklı, imtiyazlı ve iyi eğitim almış birinin yazabileceğini savunurlar. Bu varsayım temelde hatalıdır. Edebi deha, refah ve hoşnutluktan ziyade, daha çok hayalkırıklığı ve hüsrandan doğar; zengin ve halinden memnun olanların hayal gücüne ihtiyaçları yoktur. Çoğu müthiş yazar geçici de olsa maddi ya da manevi zorluklar yaşamıştırlar. Edebi figürlerdeki ortak özellik ebeveynlerden birinin erken zamanda ölümü ya da sosyal konumda ciddi bir düşüşe yol açan maddi bir felakettir. Swift, Defoe, Byron, Keats, Coleridge, Hawthorne, Melville, Thackeray, Brontëler, Virginia Woolf ve Sylvia Plath

4 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 25.

5 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 32.

çocukluğunda ebeveynlerinden birini kaybetmiş sanatçılardandır. Poe, Tolstoy ve Conrad yetimdi. Byron, Melville, Dickens, Joyce, Yeats ve Shakespeare'in borç batağına saplanmış babaları ve yoksulluktan paylarını almışlıkları vardır. Nabokov imtiyazlı koşullarda doğmuş olsa da, ailesi Rus Devrimi'nde her şeyini kaybetti. Shelley ve Orwell'in yatılı okullarda perişan yıllar geçirmeleri gibi diğer çocukluk travmaları da edebi yaratıcılığı besleyebilir.

Çiftçilik ve köy okulunda öğretmenlik işlerini de yaptıktan sonra, Melville on dokuz yaşında ilk deniz seyahatine, Liverpool'a doğru yolculuğa çıktı. Geri döndüğünde, o ve bir arkadaşı birkaç ayı Mississippi ve Ohio River vadilerinde iş arayarak geçirdi (Melville, Albany'de akşam okulunda birkaç mühendislik dersi almıştı). Ocak 1841'de, Melville, New Bedford balina avı gemisi *Acushnet*'le denizlere geri döndü.

On dokuzuncu yüzyıl Yankee balina gemisi büyük balinaların, özellikle de ispermeçet balinalarının katledilmesi ve yağlarının çıkarılıp eritilmesine ayrılmış yüzen bir fabrikaydı. İspermeçet balinasının devasa kafası esasen birkaç ton balina yağı içeren ispermeçet organından oluşmaktadır. Bu yağ, havayla temas ettiğinde sperme benzer bir yoğunluk kazanır, bu nedenle yanlış bir şekilde de olsa ispermeçet (*spermaceti* – balina spermi) ismini almıştır. Ortalama büyüklükte bir ispermeçet balinası binlerce galon ispermeçet yağı sağlar, bu da temiz yanan, parlak, kokusuz kandil yağı anlamına gelir. (İspermeçet yağının yerini yavaş yavaş, John D. Rockefeller'ın Standard Oil şirketinin neredeyse tekelinde olan petrol damıtımı bir ürün, kerozen [gazyağı] aldı.)

Balina gemilerinde firar oranı yüksekti. Balina avcılığı, araya dehşet dolu anların girdiği uzun sıkıcı dönemlerden ibaretti, itfaiyeciliğe ya da Lars von Trier'i izlemeye benzerdi. Balina ve zıpkıncının kaçınılması mümkün olmayan yakınlığı, ispermeçet avcılığını tehlikeli ve sıklıkla öldürücü bir iş haline getirirdi. Bir erkek balina yirmi sekiz metre uzunluğundaydı ve uzunluğunun her otuz santimi bir ton kadar çekmekteydi dolayısıyla sandalları kolaylıkla devirebilirdi. Bilinen en az iki örnekte, ispermeçet balinaları bir delik açıp kendilerinden çok daha büyük balina avı gemilerini bile batırmışlardı. (İspermeçet organı erkek erkeğe saldırılarda bir koçbaşı ve darbe emici olarak evrilmiş gibi görünüyor.) Balina avı yolculukları Amerikan ticaret filosunda son derece uzun sürme-

si ve sonuç olarak yarattığı cinsel gerilim sebebiyle de emsalsizdi. *Moby Dick*'ten alınan pıhtılaşmış balina yağını sıvılaştırmanın yolları hakkındaki şu parça, balina avcılarının cinsel umarlarını da çağrıştırıyor olabilir:

> Sık! Sık! Sık! Bütün bir sabah boyunca sıktım ispermeçeti; öyle sıktım ki sonunda kendim de eriyip ona karıştım. Öyle sıktım ki tuhaf bir cinnet hali çöktü üstüme ve bir de baktım farkında olmadan o yumuşak ispermeçet parçaları diye arkadaşlarımın ellerini de sıkıyorum ... Haydi, el ele verip sıkalım. Canlarımızı birbirine katalım; külliyen iyiliğin mutlak sütüne ve ispermeçetine eriyip karışalım.[6]

Böylece Acushnet Pasifik Okyanusu'nun güneyindeki Markiz Adalarına demirler demirlemez Melville kaçmakta hiç tereddüt etmedi, hele ki geminin giysilerini suyun üzerinde tutarak çırılçıplak yüzen bir adalı kadınlar ordusunca karşılandığını görünce. Melville'in *Typee*'de yazdığı gibi, "Bu dişiler dans etmeye delicesine tutkunlar, stillerindeki vahşi zarafet ve ruhla şimdiye kadar gördüğüm her şeyi gölgede bırakıyorlar. Markizli kızların türlü dansları ziyadesiyle güzel, ama onların karakterinde tarif etme cüretini bile gösteremeyeceğim hayâsız bir şehvet düşkünlüğü var. Gemimiz artık tamamıyla cümbüşün ve sefahatin her türlüsüne bırakmıştı kendini. Mürettebatın kutsal olmaktan uzak arzularıyla sınır tanımayan hazlar arasında en ufak bir engel bile kalmadı artık."[7]

Polinezya, gür bitki örtüsünde pusuya yatan yılanlarına rağmen denizcilerin cenneti olarak bilinirdi. Her denizci kendisini "Markiz'de özgür seksin kollarına bırakabileceğini, tropikal meyvelerden doyasıya yiyebileceğini ve sonra yamyamlar tarafından esir alınıp yenebileceğini"[8] bilirdi. Hastalık da bir başka tehlikeydi, her ne kadar denizcilere kıyasla yerliler için daha büyük bir risk oluştursa da. Keşiflerin altın çağında diğer birçok toplumda olduğu gibi, Polinezya, Batı'yla ilk kez temas kurduğu andan itibaren korkunç ıstıraplar çekti. 1791'den 1864 yılına kadar, Markiz nüfusu bilindik bulaşıcı hastalıklardan, özellikle de tüberküloz, karahum-

6 Herman Melville, *Moby Dick*, New York: Penguin Putnam, 2003, s. 456.

7 Herman Melville, *Typee: A Peep at Polynesian Life*, New York: Penguin Books, 1996, s. 15.

8 Hershel Parker, *Herman Melville: A Biography, 1819-1851*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, 1. cilt, s. 210.

ma, grip ve çiçekten ötürü, yüzde 80 azaldı. Hayatta kalanlarsa diğer Batılı illetlerle başbaşaydı. 1884 yılına gelindiğinde, Markizlilerin yüzde 4'ü cüzamlıydı. Melville, cümbüş, sefahat ve kutsallıktan uzak tutkuların yaygın sekelleri yüzünden dehşete düşmüştü: Bir frengi salgınının yarattığı şekil bozan tahribat. "İnsan emeğinin yıkımını başlattığı ve Polinezyalılarda hep olduğu gibi, en fena belirtileri açığa vurduğu lanetlerin en korkunçlarından biri."[9] *Omoo*'da, Tahitililerin üçte ikisinin frengili olduğunu öne sürdü.

Melville ve arkadaşı Richard Tobias Greene, *Typee*'nin "Toby"si, gizlice kaçarak *Acushnet* mürettabatı onları aramaktan yorulup denizlere geri dönünceye dek, birkaç gün süresince adanın dağlık orta kesminde saklandılar. Şiddetli yağmurun altında birkaç gün boyunca dağlarda ve sel çukurlarında saklandıktan sonra yollarını şaşırdılar ve yanlışlıkla, azılı yamyamlar olarak nam salan Typeelilerin vadisine girdiler. Şaşırtıcı şekilde, asalet ve misafirperverlikle karşılandılar. Melville onların eşitlikçi toplumlarına ve fiziksel güzelliklerine hayran kalmıştı; *Typee*'de, kadınların olduğu kadar erkeklerin de güzel görünümlerinden etkilendiği anlaşılır. Bir bacak enfeksiyonu yüzünden hareket kabiliyeti bir şekilde kısıtlanınca, köhne, berbat Avustralya balina avı gemisi *Lucy Ann*'e verilinceye dek birkaç hafta orada hoşça alıkonuldu. *Lucy Ann*'in beceriksiz bir kaptanı, alkolik bir güverte zabiti ve zührevi hastalıklardan büyük ölçüde yatağa düşmüş bir mürettebatı vardı. Gemi bir ay sonra Tahiti'ye ulaştığında bir isyan baş gösterdi; Melville de bu isyancıların arasındaydı. Başka bir yerde olsa, bu durum ölümcül sonuçlar doğururdu, ama Tahiti'de yalnızca Melville'in kaçmasına sessiz sedasız göz yumulan evlere şenlik bir sözde tutuklamaya yol açtı. İki ay kadar Tahiti'de başıboş dolaştıktan sonra, Melville, Nantucket balina avı gemisi *Charles and Henry* mürettebatına katıldı ve daha sonra deniz kuvvetlerine ait *United States* isimli fırkateynde görev alıp Ekim 1844'te Boston'a geri döndü.

Melville ailesini ve dostlarını macera öyküleriyle eğlendirdi. Geçen iki yılda, usta bir öykücü haline gelmişti; insan gemi öykülerinin kız kardeşlerine anlattıklarından çok daha müstehcen olduğunu düşünmeden edemiyor. Kız kardeşi Augusta'nın öylesine

9 Herman Melville, *Typee*, *age*, s. 181. Tahiti'deki zührevi hastalıklardan bahseden Melville: Herman Melville, *Omoo*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 1999, s. 191.

yaptığı öneriye uyan Melville, Markiz'de geçirdiği zamanın büyük ölçüde allanıp pullanmış büyüleyici, bir masalı olan *Typee*'yi yazdı. İç gıcıklayıcı imaları ve çıplak göğüslü Polinezyalı genç kızlarıyla, bu roman şaşırtıcı şekilde en çok satan kitaplardan biri oldu. *Typee*'nin aynı zamanda hicivli bir yanı da vardı. Melville, onları uygarlaştırma görevini üstlenen Batılılara kıyasla, pagan Polinezyalıların, insan yemek gibi ufak bir medeniyet kusuru dışında, aslında çok daha adil ve şefkatli bir toplum olduğunu öne sürmektedir. "Yamyamların arasında yaşayan adam" ünü hayatının geri kalanı boyunca peşini bırakmadı. Yıllar sonra, hayata küsmüş bir hale gelen Melville, *Typee* ve onun neşeli devam kitabı *Omoo*'dan çok daha üstün kitaplar yazacak olsa da bu iki kitabın ticari başarısına asla yaklaşamayacağını fark edecekti.

Herman'ın çevresi geniş ağabeyi Gansevoort, *Typee*'nin yayımlanmasına yardımcı olmuştu. Gansevoort, Demokratik Parti'nin yükselen yıldızıydı ve Londra'daki Amerikan Sefareti'nde kâtip olarak görev yapıyordu. Mayıs 1846'da, iki ay süren gizemli bir hastalığın ardından otuz yaşında hayatını kaybetti. Gansevoort'un ölümcül hastalığı muğlaktır. (Şefinin ve en az bir hekimin hasta numarası yaptığını düşünmesine yol açan) duygudurum bozukluğundan, görme kaybından, baş ağrılarından, yorgunluktan ve dişeti kanamasından (kısa zaman önce birkaç dişini birden çektirmişti) mustaripti. Saygıdeğer Sir Benjamin Brodie tarafından gerçekleştirilen otopsi, kalp, karaciğer ve böbrek rahatsızlıklarını işaret etse de tam otopsi raporu günümüze dek ulaşmamıştır. Aralarında infektif endokardit (kalp kapakçığına yerleşen bir kan enfeksiyonu), dissemine tüberküloz, frengi ya da lupus benzeri bir hastalık gibi rahatsızlıkların bulunduğu pek çok olasılık vardır. Gansevoort'un erken ölümü aile için maddi ve manevi anlamda yeni bir felaket olmuş ve Melville erkeklerinin en büyüğü olarak Herman'ın omuzlarına istenmeyen yükler yüklemiştir.

Melville, 1847'de Massachusetts Yüce Mahkemesi başyargıcı Lemuel Shaw'un zeki, gösterişsiz kızı Lizzie Shaw'la evlendi. Yargıç Shaw, Allan Melvill'in çocukluk arkadaşı ve yakın dostuydu. İhtiyar yargıç, ilgisiz bir koca ve baba, ailesine bakamayan asosyalin teki olduğu ortaya çıktıktan çok sonra bile Herman'a karşı gitgide daha da anlaşılmaz hale gelen sonsuz bir sevgi duyuyordu.

Melville'in üretkenliğinin doruk noktasına çıktığı dönemlerde, çalışma alışkanlıkları hipomaniyi ya da coşku ve ruh halinde sıradışı bir yükselmeyi akla getiriyordu. Bu durumun yazma sürecinde inişli çıkışlı etkileri olmuştur. Hipomanisi *Moby Dick*'in zanaat ve özgün buluşların mükemmel bir karışımıyla göz kamaştırıcı bir yaratıcılıkla ışıldamasını sağlamıştır. Ancak bir sonraki romanı *Mardi*'de, yetenekleri ve disiplini, enerjisi ve hırslarının gerisinde kalmış olamamış ve kitap çığrından çıkmıştır. *Mardi*, doğrudan Polinezya hikâyelerinin devamı olarak başlasa da, acayip psikoseksüel bir altmetni olan ölçüsüz, abartılı bir fiyaskoya dönüşmüştür. Yemek yemek ya da bir şey içmek için bile durmaksızın masasında geçirdiği uzun saatler Lizzie'nin Herman'ın vücut ve akıl sağlığı konusunda endişelenmesine yol açıyordu. Editör kitabın ilk kısmını överken, sonraki kısımların "fazlasıyla hezeyanlı" olduğu ve "delinin teki tarafından yazılmış gibi"[10] göründüğü konusunda yayıncıyı uyarıyordu. *Mardi*, *Moby Dick*'te ortaya çıkan parlak zekânın izlerini taşısa da, aynı zamanda Melville'in akıl sağlığının kırılganlığını da ortaya koyuyordu.

Bunu, her ikisi de müthiş bir hızla yazılan iki roman takip etti. *Redburn*, genel hatlarıyla Melville'in inanılmaz derecede toy bir yeniyetme iken Liverpool'a yaptığı ilk deniz yolculuğundan yola çıkan yüzeysel bir gençlik rüyalarından uyanma hikâyesiydi. Hak ettiği değeri görmeyen *White Jacket* ise, Melville'in deniz kuvvetlerinde geçirdiği zamanı ele alan, denizcilik disiplininin barbarlığına dokunaklı bir saldırıydı. Bu kitapta George Orwell'in oldukça hayranlık duyduğu tüyler ürpertici, acımasızca komik bir ampütasyon (bir uzvun kesilmesi) sahnesi yer alır.

Ağustos 1850'de, Melville ve Lizzie, Massachusetts, Pittsfield'e seyahat ettiler.

Güzel bir günde, Herman, aralarında bu defa nahoş sebeplerle de olsa yine halkın gözünün önünde olan hekim-yazar Oliver Wendell Holmes'un da bulunduğu edebiyatçı arkadaşlarıyla birlikte Monument Mountain yakınlarına tırmandı. Holmes'un Harvard Tıp Fakültesi dekanlığına getirilme hayali, okulun önemli bağışçılarından biri olan Dr. Francis Parkman'ın Holmes'un mülayim ama müsrif kimya profesörü John White Webster tarafından öldürülme-

10 Hershel Parker, *age*, 1. cilt, s. 619.

siyle hayat bulmuştu. Ansızın ortadan kaybolmasından önce Parkman, korkunç borçları yüzünden Webster'ın peşini bırakmıyordu. Holmes bu sansasyonel "yüzyılın davası"nı her zamanki soğukkanlılığı ve tarafsızlığıyla idare etti. Davalı için, Webster'ın yüksek ahlaklı karakterine şahitlik etti. Davacı için, Webster'ın laboratuvarında bulunan kısmen yanmış takma dişlerin ürkütücü derecede tanıdık göründüğünü kabul etti. Profesörün şahsi tuvaletindeki lağım tankında bulunan kesilmiş vücut parçalarının profesyonel nitelikte olduğunu belirtti, bu parçaların "parçalara ayıran kişinin anatomi konusunda epey bilgiye sahip olduğunu açıkça gösterdiğini ... yapılan işin hiçbir acemi yanı olmadığını söyledi."[11] Webster suçlu bulundu ve 30 Ağustos 1850'deki idamından önce suçu işlediğini itiraf etti. Duruşma hâkimi ise Melville'in kayınpederi Lemuel Shaw'dan başkası değildi.

Orada bulunan diğer isimler arasında yayıncı James Fields ve onun o civara yeni taşınmış ödüllü yazarı Nathaniel Hawthorne da vardı. Hawthorne bir iki ay kadar önce *Typee* üzerine övgü dolu bir eleştiri kaleme almıştı. İki yazar kısa sürede kaynaştı, öyle ki az konuşan ve kendi halinde olmayı tercih eden Hawthorne, Melville'i birkaç gün, o ve ailesiyle kalmaya davet edecek kadar ileri gitti. İki ay sonra, Herman Pittsfield'den Arrowhead ismini verdiği bir ev satın aldı; o ve Lizzie, New York'tan ayrılıp henüz küçük bir bebek olan oğulları Malcolm birlikte Berkshires'a taşındılar. Arrowhead, Hawthorne'un Lenox'taki evinden yalnızca on kilometre uzaktaydı.

Melville ve Hawthorne güçlü entelektüel ve yaradılışsal benzerliklere sahipti. Her ikisi de milli bir edebiyat yaratmaya çalışan tereddütleri olan vatanseverlerdi; her ikisi de din konusunda şüpheciydi; her ikisi de depresyon eğilimi gösteriyordu. Farklılıkları da vardı. Melville çok daha değişkendi, şen şakrak ve dışadönük olduğu gibi huysuz ve fevri de olabiliyordu. Formunda olduğu zamanlarda, Melville, Hawthorne'da eksik olan ruh zenginliği sayesinde çok daha iyi bir söz ustasıydı. Ve mutlu bir evliliği olan Hawthorne dişil şehvetten bastırılmış olsa da güçlü bir hoşnutluk duyuyordu, Melville'in yazdıklarında ise bol bol denizci olmasına rağmen kadın kıtlığı vardır.

---

11 Edwin P. Hoyt, *The Improper Bostonian*, New York: William Morrow, 1979, s.135.

Melville-Hawthorne ilişkisinde gizli bir eşcinsellik eğilimi vardır, en azından Melville'in tarafında. Melville isimsiz olarak yayımlattığı bir makalede, "ateşli Virginialı" maskesi ardına saklanarak, Hawthorne'un kendisi üzerinde yarattığı etkiyi anlatmak için tuhaf bir döllenme metaforu kullanmıştı: "Hawthorne ruhuma tohumlarını saçtı. Ben ona kafa yordukça o içimde gitgide yayılıyor ve daha da derinleşiyor; ve o güçlü New England kökleri benim Güneyli ruhumun sıcak toprağında daha da filizleniyor."[12]

Moby Dick'i tamamladıktan sonra Melville, Hawthorne'a olağanüstü metafiziksel bir aşk mektubu yazdı: "Panteist olduğumu hissediyordum o zamanlar – senin kalbin benim kaburgalarımın içinde, benimkiyse seninkilerin içinde atıyor ve her ikimizinki Tanrı'nınkinde. Tarif edilemez bir selamet doldu içime şu anda, senin kitabı anlamandan ötürü. Ben günahkâr bir kitap yazdım ve bir kuzu kadar lekesiz hissediyorum kendimi ... Nereden çıktın sen, Hawthorne? Hangi hakla içiyorsun benim hayat testimden? Ve onu ben dudaklarıma götürdüğümde – ah, onlar senin, benim değil. Tanrı'nın akşam yemeğinde tıpkı ekmek gibi bölündüğünü ve bizim o parçalar olduğumuzu hissediyorum. Bu mutlak duygu birliği de bundan ... Sevgili Hawthorne'um, nefesimi kesen şüpheler düşüyor içime gizlice ve sana bunları yazdığım için akıl sağlığımdan şüphe duymama neden oluyorlar. Ama inan bana, ben deli değilim, soylu Festus![13] Fakat hakikat daima tutarsızdır ve büyük yürekler birlikte çarparken, sarsıntısı da insanı şaşkına çevirir."[14] Bunun gibi paragraflar eşcinsel Melville çalışmaları alanında akademik bir mini-endüstri meydana getirmiştir, ancak Melville'in eşcinsel bir ilişki yaşayıp yaşamadığına dair kesin bir kanıt yoktur.

Moby Dick, coşkun bir yaratıcılıkla dolu bir yılın sonunda, Arrowhead'de tamamlandı. Yazılış sürecinde Melville'in yine maniye yakın bir ruh halinde olduğu anlaşılıyor. Kitap yazılırken, bir arkadaşından şaka yollu "hızlı yazan elli genç"[15] yollamasını istemişti, "çünkü buraya geldiğimden bu yana gelecekte yazılabilecek yaklaşık olarak bu sayıda eser tasarladım ve onlarla ayrı ayrı ilgile-

12 Hershel Parker, *age*, 1. cilt, s. 755.

13 Pavlus, "Sayın Festus," dedi. "Ben çıldırmış değilim. Gerçek ve akla uygun sözler söylüyorum." Yeni Ahit, Elçilerin İşleri, 26:25. (y. n.)

14 Merrell R. Davis ve William Gilman editörler, *The Letters of Herman Melville*, New Haven: Yale University Press, 1960, s. 142-143.

15 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 401.

necek kadar zamanım yok." Yıllar sonra, Lizzie, Melville'in "*Beyaz Balina* ya da *Moby Dick*'i elverişsiz koşullarda yazdığını – bütün gün boyunca masasında oturup saat dörde, beşe kadar ağzına tek lokma koymadığını"[16] anımsıyordu. *Moby Dick* din, alınyazısı, hür irade, siyaset, cinsellik, ırk, kapitalizm, doğa ve bir adamın başı-bozuk, akıldışı bir evrene mantık ve düzen getirmek için harcadığı talihsiz, saplantılı ve tam anlamıyla Amerikanvari çaba üzerine gösterişli sözcük-sarhoşu bir macera öyküsüdür. İngiliz eleştirmenler *Moby Dick*'i parmak ısırtan bir başarı olarak göklere çıkardı, Amerikalılarsa müstehcen ve yıkıcı buldu: Belki de her iki taraf da haklıydı. Melville bir defasında "çuvalladığı söylenen türden kitaplar yazmak"[17] arzusunu dile getirmişti. Fakat, *Moby Dick*'in aldığı kötü eleştiriler ve hayal kırıklığı yaratan satış rakamlarıyla bozguna uğradı, bu da onun ruh halindeki kötüye gidişi tetikledi.

Melville'in ilk biyografi yazarlarından Lewis Mumford bunu takip eden yıllar için şöyle yazmıştı, "Melville'in akıl hastalığını tanımlamak için delilik kelimesi fazla kaçacaktır, göz önüne aldığımız kısıtlı zaman diliminde bile ... (fakat) 1852 ve 1858 yılları arasında beden ve akıl sağlığının akıbetinin belirsiz olduğu anlar da oluyordu."[18] Bipolar spektrum bozuklukları arasında, tanı için ağır depresif epizod olsun ya da olmasın açık bir manik epizod gerektiren bipolar I bozukluk; tanı için ağır depresyonun yanı sıra hipomanik epizod gerektiren bipolar II bozukluk; ve eşikaltı, ya da hafif bipolar bozukluk vardır. Melville'in hipomanik nöbetleri ve onu yaşlandıkça ele geçiren karanlık depresyonları, bipolar II bozukluk için tanılayıcıdır.

Melville bipolar affektif bozukluk için iki güçlü risk faktörüne sahipti: Çocuklukta ebeveynlerden birinin ölümü ve aile öyküsü. Muhtemel bipolar babasının yanı sıra, hem annesi hem de anneannesi ağır depresyondan mustaripti; bir teyzesi bir akıl hastanesinde ölmüştü; dayılarından biri depresyon çekiyor, diğeri duygudurum bozukluğuna yatkın kılan genlerin yol açabildiği bir rahatsızlık olan alkolizmle mücadele ediyordu. Birinci dereceden üç kuzeni alkolikti; Melville'in ağabeyi Gansevoort duygudurum bozuklu-

16 M.M. Sealts Jr., *The Early Lives of Melville: Nineteenth- Century Biographical Sketches and Their Authors*, Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1974, s. 169.

17 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 316.

18 Lewis Mumford, *Herman Melville*, New York: Harcourt, Brace&Co., 1929, s. 231.

ğundan mustarip olmuş olabilir; Melville'in erkek kardeşi Allan'ın depresif eğilimleri ve alkol sorunları vardı; kız kardeşi Kate'in de muhtemelen duygudurum bozukluğuyla genetik bir örtüşüme sahip olan obsesif-kompulsif bozukluğu vardı.

Kathleen Merikangas ve meslektaşları tarafından gerçekleştirilen, on iki ülkeden 61.392 yetişkinin duygudurum bozukluğu semptomları hakkında sorgulandığı yeni bir araştırmaya göre, Birleşik Devletler dünyanın önde gelen bipolar ulusudur, bu muhtemelen ulusal irrasyonel coşku patlamalarının nedenini açıklamaktadır. Birleşik Devletler'de bipolar spektrum bozukluklarının oranı yüzde 4,4'tür; küresel ise ortalama sadece 2,4'tür.

Amerikan manisi gerçek bir olguysa şayet, bu genetik kendi kendini seçmeden kaynaklanmış olabilir. Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra telaşlı iyimserler ve heveslilerden oluşan asiler burada kalırlarken, vurdumduymaz, donuk Tory'ler Kanada'ya kaçmıştı. Tarihi göç örüntüleri de işin içindedir. On dokuzuncu yüzyılda, biraz manik bir kişilik, insanın bir gemiye atlayıp eşini dostunu sonsuza dek bırakarak şansını Amerika'da arama ihtimalini artırıyordu. Çevresel faktörler de bipolar bozukluğun nedenselliğinde rol oynar. Belki de Amerika'daki köksüz, stresli hayat kalitesi duygudurum bozukluklarındaki bariz aşırılığa katkıda bulunmaktadır.

Melville'in yazdıkları, *Moby Dick*'in o çok meşhur açılış paragrafındaki şaka yollu depresyon ve intihar iması gibi delilik göndermeleriyle doludur. Bu romanda, açıklayıcı bir ara sözde, duygudurum bozukluğunun dorukları ve vadileri, yükselen ve dalışa geçen bir kartala benzetilmektedir: "Kederde bir bilgelik vardır; ama öyle kederler vardır ki deliliktir adeta. Ve kimi ruhlarda en karanlık uçurumlara dalabilirken yeniden bu uçurumlardan göklere havalanıp güneşli semada yok olabilen Catskill dağlarının kartalı vardır."[19] Bir dostunun akıl hastanesine kapatıldığını öğrenmesinin üzerine Melville haykırdı, "Bir an olsun deliliği tatmamış kişi akıldan da yoksundur."[20] *Billy Budd*'da, Melville yine aklıselim ile delilik arasındaki ince çizgi üzerine yorumda bulunur: "Kim gökkuşağının üzerinde mor rengin nerde bitip turuncunun nerede başladığını gösterebilir ki? Renklerin ayrımını belirgin biçimde görürüz, ama renklerden biri diğerine

19 Herman Melville, *Moby Dick*, *age*, s. 465.
20 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 296.

ilk tam olarak nerede karıştı? İşte akıl sağlığıyla delilik de aynen böyledir."[21]

Moby Dick'ten sonra, Melville'in hayatı genellikle uzun, sancılı bir sefalet ve bilinmezlik dönemi olarak betimlenir. Fakat, Melville kararan ruh hallerine ve en sonunda profesyonel yazarlık kariyerini sona erdiren sırt ağrısı nöbetleri ve göz rahatsızlığına rağmen uzun yıllar boyunca üretkenliğini sürdürdü. Kırılgan bir haldeyken, altı yılda altı büyük kitap yazdıktan sonra, Melville hevesle *Pierre ya da Belirsizlikler* derlemesini yazmaya girişti. Asıl amacı çok para getirecek gotik bir kitapla para kazanmaktı, ancak yazdıkları yine çığırından çıktı ve romanın üslubu önce edebi bir parodiye, sonra da acı acı kendi dizini döven toplumsal bir hicve dönüştü. Ailesi ve arkadaşları *Pierre*'in yazılması sırasında Melville için endişelenmişlerdi. Endişeli bir komşusu Melville'in "akşam hava iyice kararıncaya kadar –bütün gün boyunca ağzına ilk defa bir lokma koyduğu vakte kadar– odasından çıkmadığına bakılırsa, sağlığına zarar veren marazi bir coşku hali içinde yazıyor olmalı"[22] yazmıştır. *Pierre*'deki otobiyografik öğeler ailesini rahatsız etmiş olmalı. Pierre'in ebeveynleri Melville'in kendi ebeveynlerinin onur kırıcı karikatürleriydi ve bir olay silsilesi Pierre'in yarı-kız kardeşi olabilecek bir kadınla yaşadığı olası bir ensest ilişkiyi ele alır. (Geride kalan mektuplarda Allan Melvill'in evlilik dışı bir çocuğa babalık ettiğini işaret eden çarpıcı ipuçları vardır.) Üsluptaki kaymalara ve gelişigüzel kurgusuna rağmen, *Pierre* etkileyici, yer yer çekici bir karmaşa olmayı sürdürür.

Moby Dick ve *Pierre*'den sonra, Melville'in coşku dolu ruh halleri seyrekleşti; gitgide asık suratlı ve bedenen hasta bir hale geldi. Bipolar bozukluk en çok mani nöbetleriyle tanınır. Maninin pençesindeyken, hastalar öforik, uykusuz, darmadağınık ve hatta psikozlu olabilirler; para, seks, madde kullanımı gibi konularda son derece dürtüsel davranabilirler. Fakat, uzun vadede, bipolar bozukluk bilhassa depresif bir hastalıktır, hastalığın başlangıç evresinde mani ve hipomanisi olan hastalarda bile. Bipolar I tipinde, depresyonun maniye oranı 3:1; Melville'in muhtemel tanısı olan bipolar II tipinde ise depresyonun hipomani nöbetlerine oranı ortalama 37:1'dir.

21 Herman Melville, *Billy Budd and Other Stories*, Londra: Penguin Books, 1986, s. 353.
22 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 441.

Bipolar bozukluk neden bu kadar yaygındır? Evrimin, en büyük uzun vadeli sonucu depresyon olan bir hastalıktan mustarip çok sayıda insan ortaya koyacağı düşüncesi mantığa aykırıdır. Bunun bir yanıtı, uzun vadede ödenecek depresif bir bedeli olsa bile, maninin ya da hipomaninin, kısa vadeli üretken başarıyı gözettiğidir. Manik ve hipomanik insanlar çekici, esprili, enerjik ve karizmatik olabilirler; hiperseksüellikten bahsetmiyorum bile. Bir başka olasılık da bipolar bozukluğun küçük kardeşi, eşikaltı bipolar bozukluğun evrimsel avantajı olabileceğidir. Bu rahatsızlık, tam anlamıyla gelişmiş bipolar rahatsızlıktan daha yaygındır, ilişkili olduğu genetik bir temeli vardır ve en azından anlatılanlara bakılacak olursa üstün başarılı Wall Street ve Ivy Ligi tiplerinde daha çok rastlanır.

İlişkili görünen duygudurum bozuklukları ve artan yaratıcılık arasında evrimsel bir denge de olabilir. Çoğu yazar ve sanatçı bipolar değildir. Fakat Kay Redfield Jamison ve Nancy Andreasen tarafından gerçekleştirilen ayrı çalışmalar, yazarlar ve şairler arasındaki duygudurum bozukluğu ve intihar oranlarının genel nüfustakinden katbekat daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Hipomaninin düşünce uçuşması ve duygusal yoğunluğunun yaratıcılığa vesile olduğuna dair kanıtlar vardır. Jamison'un yazdığı gibi, "Şiirsel ve sanatsal deha, bu nöbet benzeri ve değişken ruh halleriyle birleştiğinde hayalgücü ve deneyimin eriyip birbirine karıştığı güçlü bir pota oluşturabilir."[23]

Pierre fiyaskosundan sonra, Melville kalemini kârlı kısa öykü pazarına çevirdi, tıbbi bir bakış açısından bakıldığında bir katatonik depresyon öyküsü olarak okunabilecek, kafa karıştırıcı, ustalıklı *Katip Bartleby* gibi en iyi eserlerinden bazılarını üretti. Galapagos Adaları'nı bir çeşit Darwinci cehennem olarak tasvir eden *The Encantadas* Melville için bile parmak ısırtan bir ustalıkla yazılmış bölümler içeriyordu. Melville diğer zamanlarda okuyucularıyla oynar. "The Tartarus of Maids", şüpheli bir biçimde dişi üreme yolunun biyolojik gerekliliklerinin muazzam bir metaforu gibi görünen Kan Nehri'ndeki bir kâğıt fabrikasında paçavralar ve süte benzer sıvılarla uğraşmaya zorlanan New Englandlı kadınların yürek parçalayıcı hayatlarını anlatır. Dikkat çekici bir horoz hakkında gibi görünen "Cock-a-doodle-doo!"da, Melville, Victoria döneminin soylu okur-

23 Kay Redfield Jamison, *Touched With Fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*, New York: Free Press, 1993, s. 2-3.

larının Anglosakson argosuna, denizci olan kendisi gibi aşina olmadıklarını farz ediyor olabilir:

> "Dostum," dedim, "buralarda horozu[24] fevkalade öten bir beyefendi tanıyor musun?"
>
> Oduncunun gözünde apaçık bir pırıltı belirdi.
>
> "Horozunun fevkalade öttüğü söylenebilecek," diye cevap verdi, "bir beyefendi tanımıyorum ben."
>
> Hah, diye düşündüm, bu Merrymusk beni aydınlatacak kişi değildi. Korkarım bu fevkalade horozu asla keşfedemeyeceğim...
>
> "Aman tanrım! O horoz sana mı ait? O horoz seninki mi?"
>
> "Benimki!" dedi Merrymusk, uzun, vakur yüzünün kenarından sinsi bir neşeyle bakarak...
>
> Bir süre horoza hayranlık duyarak ve adama hayret ederek öyle kalakaldım. En sonunda birine karşı iki misline çıkan bir hayranlık ve diğerine karşı iki misline çıkan bir hürmet duydum.[25]

Bu dönemden bir başka eser, sözümona vatansever kısa hikâye *Israel Potter*, vatanına ilişkin şu unutulmaz yargıyı içerir: "Gözü kara, ilkesiz, pervasız, yağmacı, sınırsız hırsları olan, dışı medeni olsa da özünde yabani olan Amerika, bütün milletlerin Paul Jones'udur ya da en azından olabilir."[26]

1850'lerde Melville, duygudurum sorunlarının yanı sıra kendisini yatağa düşüren bir sırt ağrısından ve dört duvar arasında kapalı kalmaya mecbur bırakan göz ağrısı ve ışığa duyarlılıktan ötürü haftalarca iş yapamaz hale gelmişti. Lizzie bunu yaratıcı sürecin gerginliğine bağlamıştı: "Beynin böyle durmaksızın çalışması ve hayalgücünün uyarılması Herman'ı yıpratıyor."[27] Melville "gece gündüz edebiyat işleri için didiniyor ve sağlığını tehlikeye atıyordu." Kayınbiraderi onun "keyifsiz ve hasta"[28] olduğunu belirtmişti. Melville'e az çalışıp çok kazanabileceği bir yabancı konsolosluk işi ayarlama çabaları başarısızlığa uğradı. 1856'da, "Herman'ın ne ka-

---

24 Melville, "horoz" sözcüğü için İngilizce argoda penis anlamına gelen *cock* kelimesini kullanmıştır. (ç. n.)

25 Herman Melville, *The Happy Failure: Stories*, New York: HarperCollins, 2009, s. 71-74.

26 Herman Melville, *Israel Potter: His Fifty Years of Exile*, Evanston, IL: Northwestern University Press, 2000, s. 120.

27 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 152-153.

28 Andrew Delbanco, *Melville: His World and Work*, New York: Alfred A. Knopf, 2005, s. 250-251.

dar hasta olduğundan"[29] ve fazla çalışmanın "şiddetli sinir hastalıklarına" sebep olmasından endişe duyan ve belki de aynı zamanda Lizzie'nin de biraz mola vermesini sağlamaya çalışan Yargıç Shaw, Melville'in Avrupa ve Ortadoğu'ya yapacağı uzun bir seyahatin masraflarını karşıladı. Melville, Liverpool'da Hawthorne'u ziyaret etti. Hawthorne'un oğlu Julian, konsolosluğa geldiğinde Melville'in "depresif ve gayesiz"[30] göründüğünü anımsıyordu. Hawthorne'a göre, Melville "fazlasıyla gölgede kalmış,"[31] ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrı'nın varlığı konusunda saplantılı biçimde uzun uzun düşünüp duruyordu:

> Melville son zamanlarda pek iyi değil; kafasında ve uzuvlarında nevraljik şikâyetler yaşıyor ve hiç kuşkusuz son dönemde hiç durmaksızın, öyle pek de başarı getirmeyen, edebiyat işlerinden mustarip; yazdıkları, geçmişten bu yana uzun süredir ruhsal anlamda pek de sağlıklı olmayan bir zihni işaret ediyor. Melville, her zaman yaptığı gibi, Tanrı'nın inayeti ve istikbali, insan kavrayışın ötesinde yatan her şeyi bir mantığa dayandırmaya başlamıştı ve bana "yok edilmek konusunda hemen hemen kararını verdiğini" bildirdi; ancak bu beklenti de ona huzur vermiş gibi görünmüyor; ve kanımca, kati bir inanç yakalayıncaya dek de huzura eremeyecek ... ne inanabiliyor ne de inançsızlığıyla rahat edebiliyor; ve birini ya da diğerini yapmamaya çalışmak için fazla dürüst ve cesur.[32]

Melville'in fiziksel hastalığı Mart 1851'de, otuz bir yaşındayken, şiddetli bir göz ağrısı ve fotofobi (ışığa maruz kalınca acı duyma) ile başladı. Bu durumunu onu "bir baykuş gibi" tünemeye zorlayan bir "göz alacakaranlığı"[33] olarak tarif ediyordu. Bu semptomlar Melville'in gündüzleri dışarıda gölgede okuyabilmesini sağlamak için evin kuzey tarafına bir veranda yaptırmasına yetecek kadar kalıcı ve şiddetliydi. Daha hafif semptomların bundan daha önce başlamış olabilir. Melville, 1849'da, gözlerini "yavru serçe kadar hassas"[34] olarak betimliyordu.

---

29 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 521.
30 Andrew Delbanco, *age*, s. 250-251.
31 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 531.
32 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 528-529.
33 Laurie Robertson-Lorant, *Melville: A Biography*, Boston: University of Massachusetts Press, 1996, s. 269.
34 Jay Leyda, *age*, 1. cilt, s. 289.

Melville'in göz ağrısı defalarca nüksetti. Şubat 1854'te, göz ağrısı çektiği "berbat bir hafta"[35] geçirdi. Melville'in ailesi bu "göz yorgunluğu"ndan fazla çalışmasını sorumlu tutma eğiliminde olsa da, tatildeyken de atak geçirmişti. Ocak 1857'de, Kudüs'te bir kez daha nüksetti,[36] Melville bunu çöl güneşinde gezinmeye bağladı. İki hafta sonra, Roma'dayken "genel acziyet" ve "göğüs ve sırtta hususi ağrı"yla birlikte yeni bir göz ağrısı nöbeti çekecekti.[37] Ekim 1858'de, Melville'in gözleri ona yine sıkıntı çektiriyordu ve Melville okuyamaz hale gelmişti.[38] Nisan 1864'te "gözlerinde akut bir nevraljik atak"[39] geçirdi.

Kayda geçen son göz sıkıntısı nöbeti Kasım 1872'de gerçekleşti. Kızı Bessie bundan viral enfeksiyonu sorumlu tutuyordu: "Babacığım öyle korkunç bir gripten ötürü yatağa düştü, *hâlâ* da öyle hasta ki, gözlerini hiç kullanamıyor."[40] Gözleri ilerleyen yaşlarda da ışığa karşı hassas olmayı sürdürdü. Torunu Frances onun yürürken "parlak güneş ışığı gözlerine bazen çok fazla geldiğinden" "koyu renkli gözlükler"[41] taktığını anımsıyordu. Melville bu nöbetlerden ötürü kalıcı görme bozukluğu yaşamamış olacak ki, yetmiş iki yaşında ölünceye dek okuyabildi, yazabildi ve kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan New York'ta yolunu bulabildi.

Şubat 1855'te, yıllar sonra Melville'in karısı Lizzie tarafından kaleme alınan bir anıya bakılırsa, Melville "ilk ağır romatizma atağını geçirdi; sırtı ağrıyordu – öyle ki, biçare bir haldeydi." Melville aylarca yazı masasına oturmakta ve çiftliğinde herhangi bir işi yapmakta büyük zorluk çekti. Melville o yaz kendisine "siyatik" teşhisi koyan ve buna uygun bir "reçete yazan"[42] eski dostu Oliver Wendell Holmes tarafından ziyaret edildi. Holmes'un bu döneme ait vaka dosyaları günümüze dek ulaşmadığından, Melville'in semptomlarına ve tedavisine dair detaylar yetersizdir. Holmes, günümüzde kanıta dayalı tedavi denen yöntemin ilk savunucularındandı. Doğru bir kanıyla, o zamanlar mevcut olan ilaçların çoğunun işe yaramadığına inanı-

35 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 209.
36 *Age*, 2. cilt, s. 314.
37 *Age*, 2. cilt, s. 326-327.
38 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 409.
39 *Age*, s. 472.
40 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 728.
41 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 181.
42 *Age*, s. 169.

yordu. 1860'ta, "Genel anlamda, ilaç tedavisinin yarardan çok zararı vardır"[43] demişti. "Yaradanın kendisi salık vermiş gibi görünen afyon" ve sayısı bir parmağı geçmeyecek diğer ilaçlar haricinde, "şimdi kullanılan bütün ilaçlar denizin dibine batsa, insanlık için çok daha iyi – balıklar içinse daha kötü olacağına gönülden inanıyorum" diye belirtti. Holmes, Melville için, bizzat Yaradan'a özenerek, afyonun alkolde çözünmüş yaygın bir türü olan lodanumu temin etti.

Melville, sonraki yıllarda bel ve kalça ağrısından birkaç kez haftalarca yatalak oldu. 1855'in ortalarındaki ilk nöbetin ardından 1856'nın başlarına kadar "çirkin ataklar"[44] çekmeye devam etti. Daha önce de belirtildiği gibi, onu işlevsiz hale getiren göz, göğüs ve sırt ağrısı Melville'i Mart 1857'de Roma'da tamamen işlevsiz bıraktı.

Mart 1858'de, bir ders verme turunu tamamlamasının ardından "sırtında şiddetli bir kasılma"[45] çekti, ama sonbahar geldiğinde iyileşmişti. Melville'in sırt sorunları Arrowhead'i satıp 1861'de New York'a geri dönme kararı almasının sebeplerinden biriydi.

1850'lerde Melville'in fiziksel şikâyetlerinin üç izahı vardı. Biyografi yazarları, Melville'in onu nevraljik ya da nörastenik olarak tasvir eden çağdaşlarının izinden giderek, genellikle bu semptomların psikojen ya da psikosomatik kökenli olduğunu varsaymışlardır. Ancak, en azından Melville'in arkadaşlarından biri, Sarah Morewood, 1859'da rahatsızlıklarının tabiat gereği organik olduğunda ısrar ediyordu: "Herman Melville iyi değil" diye ihtar etmişti bir muhabiri. "Ona huysuz demeyin, o hasta."

Bundan farklı olarak, Melville birden çok, birbiriyle ilişkisiz sağlık sorunları yaşamış olabilir. Nükseden ağrılı göz yorgunluğu, bel ağrısı ya da siyatik ve romatizma birbirinden bağımsız sorunlar olabilir. Melville'in yazı masasında mum ışığında geçirdiği uzun saatler onu bel ağrısı ve göz sorunlarına yatkın hale getirmiş olabilir. Eklem iltihabı belki de şaraba olan aşırı düşkünlüğünden ötürü, gut kaynaklıydı.

Daha önce düşünülmemiş bir başka olasılık daha olabilir. Melville'de günümüzde tek hastalık sendromunun bileşenleri olarak

43 Oliver Wendell Holmes Sr, "Currents and Counter-Currents in Medical Science", *Medical Essays 1842-1882*, Boston: Houghton Mifflin, 1895, s. 202.

44 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 261, 286.

45 *Age*, s. 374.

görülebilecek bir belirtiler topluluğu görülmüş olabilir. Melville'in hastalığı için cazip birleştirici tanı ankilozan spondilittir (AS). Tuhaftır, AS'nin ilk tanımı muhtemelen Gansevoort Melville'in otopsisini gerçekleştiren Londralı doktor Benjamin Brodie tarafından yayımlanmıştı. Brodie, şiddetli göz iltihabı nöbetleri çeken ankilozan (kaynaşmış) omurgalı otuz yaşında bir erkek hastayı görmüştü. Daha o yıllarda yazdığı rapora rağmen, AS yirminci yüzyıla kadar geniş çapta kabul görmemiştir.

AS, bakteriler ya da virüsler gibi dış istilacılar yerine bağışıklık sisteminin vücuda saldırdığı bir otoimmün hastalıktır. AS çoğu zaman omurgada, omurga ve pelvisi bağlayan sakroiliak eklemlerde ve gözlerde iltihaba yol açar. Omurga ve sakroiliak eklemlerdeki ilerleyen sertleşme ve kaynaşma, ağır sakatlıklara neden olabilir. Nüfusun 0,1-0,2'sini etkileyen bu rahatsızlık, Birleşik Devletler'de nispeten yaygındır. AS, en önemlisi HLA-B27 olan birkaç genle ilişkilendirilir. Beyaz ırktan AS'li hastaların çoğu HLA-B27 genini taşır. HLA-B27 molekülü, bakteri ve virüslerden protein parçacıkları tutar. Sonra bu parçacıkları bağışıklık sistemine sunar ve akyuvarları karşılaştığında onları tanımaları ve onlara saldırmaları için eğitir. Maalesef, HLA-B27 bunun yerine bağışıklık sistemine normal vücut proteinlerini sunmaya eğilimlidir, bu da tepki olarak yangıya ve vücudun kendi kendini tahrip etmesine yol açar. HLA-B27 beyazların yaklaşık yüzde 8'inde görülür, bunların büyük çoğunluğu AS geliştirmez; AS geliştirmek için HLA-B27'ye ek olarak başka birkaç gen daha gereklidir.

Belirsiz nedenlerden ötürü, erkeklerin AS geliştirme olasılıkları kadınlardan daha yüksektir. Vakaların çoğu on sekiz ve kırk yaşları arasında gelişir; Melville ilk göz ağrısı atağı yaşadığında otuz bir yaşındaydı. Melville'in gözlerini "yavru serçe kadar hassas" olarak betimlemesi ve şiddetli fotofobisi göz yorgunluğu ya da psikosomatik hastalıktan çok, iltihaplı sürece işaret eder. AS'de nonspesifik kumluluk, kuruluk ya da konjonktivit gibi göz şikâyetleri yaygındır. AS'li hastaların yüzde 25-30'unda tam gelişmiş anterior uveit görülür. (Anterior uveit, gözlere mavi, yeşil ya da kahverengi rengini veren pigmentli yuvarlak kas olan irisin iltihaplanmasıdır. Gözbebeğinin ortam ışığına karşılık büyüyüp küçülmesini kontrol eder. Uveit ayrıca irisi destekleyen bir yapı olan silier cismi de kapsayabilir.) Anterior uveit, görme kaybı olasılığından ötürü, romatiz-

mal hastalığın korkunç bir komplikasyonudur. Fakat, AS'li ve anterior uveitli hastaların çoğu, modern tedavi çağından önce, uzun süren görme kusuru yaşamamıştır. Melville'in ilerleyen yaşlardaki fotofobisi, anterior uveitinin komplikasyonu olarak posterior sinesi geliştirmiş olabileceğini düşündürür. Göz merceği ve irisin arasındaki bu yapışıklıklar ya da yara dokuları gözbebeğinin gözleri ışıktan korumak için gerektiği gibi kasılma yetisine engel olur.

AS'de bel ağrısı başlangıç evresinde tipik olarak hafif ve sinsidir, ancak Melville vakasında olduğu gibi şiddetli ve aralıklı da olabilir. (Özellikle Melville'in hayatının günü gününe belgelenmesindeki eksikliklere bakılacak olursa, Melville'in belki de daha hafif başlangıç semptomları kayıtlara düşülmemiş de olabilir.) Ankilozan spondilit yerine yanlışlıkla siyatik teşhisi konabilir, çünkü sakroileit (sakroiliak eklem iltihabı) siyatik sinir irkilmesinden kaynaklanan ağrıyı taklit ederek, kalçanın üst kısmına kadar yayılan kalça ağrısına sebep olabilir.

AS adını hastalıkta yaygın olarak görülen hareketsizlik ve artan omurga füzyonundan alır. Melville'in gençliğinde değil ama, hayatının sonraki dönemlerindeki tasviri onun dimdik, neredeyse hazırolda duruşunu vurgular. 1859'da bir üniversite öğrencisi Melville için "dimdik durur, sert ve erkeksi bir zarafetle hareket eder"[46] yazmıştı. 1877'de gelecekteki kayınpederiyle ilk defa tanışmasının ardından Melville'in damadı onun "dimdik duruşu ve muntazam omuzlarını"[47] fark etmişti.

Garip biçimde, Melville'in pasaport başvuruları 1849 ve 1856 yılları arasında boyunun 3,5 cm kısaldığını göstermektedir.[48] Boyu 1849'da 178 cm olarak verilirken, 1856'da ancak 174,5 cm olarak gösterilmiştir. Bu gibi özgül ölçümlerde hata yapılma olasılığı düşüktür. AS'li hastaların boylarında birkaç mekanizma yüzünden kısalma görülebilir. Hastalıktan en ağır şekilde etkilenen hastalarda iki büklüm, kambur bir görünüş gelişebilir. Görenlerin onu dimdik olarak tarif ettiğine bakılırsa, Melville'in vakası için bu durum olasılık dışı görünüyor. Uzun süreli AS hastalarında genellikle osteoporoz gelişir ve omurgadaki çökme kırıklarından ötürü boyları kısalır, fakat bu durum Melville'in daha nispeten genç yaştayken hızla kı-

46 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 412.
47 *Age*, s. 561.
48 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 293.

salmasını açıklamaz. Melville'in boyundaki kısalmayla ilgili en akla yatkın açıklama, AS'nin ilk dönemlerinde, omurganın temelindeki hafif kasisin, lomber lordozun yitiminin yaygın oluşudur. Bu, yürürken ve ayakta dikilirken ileri doğru eğilme ya da öne yatma eğilimiyle sonuçlanır. Yaygın bir dengeleyici mekanizma, kalçayı bükmek ve böylece omurgayı yeniden düzeltmektir. Bu durumda kalçada kas kasılması gelişebilir, bu da kalıcı boy kısalmasına yol açar. Kalça kıvrılma kasılmaları AS'de yaygın görülür ve AS hastalarının yüzde 38'inde görülen kalça eklemi iltihabıyla da ivme kazanır.

Melville, göz ağrısı nöbetlerinden biri sırasında şiddetli sırt ve göğüs ağrıları da çekmişti. Göğüs ağrısı AS'de oldukça sık görülür ve torasik omurganın işin içine girmesinden ya da göğüskemiği çevresindeki eklemlerin, kostosternal ve manubriosternal eklemlerin iltihaplanmasından kaynaklanabilir.

Melville'in periferal eklem iltihabı en çok ellerini etkiledi. AS kaynaklı periferal Artrit kemer ya da "kök" eklemleri (kalçalar ve omuzlar) etkilediğinden bu durum atipiktir. Spondiloartropatinin kimi türleri, daktilit ya da sosis parmak olarak da bilinen, parmakların çarpıcı biçimde şişmesi komplikasyonu gösterebilir.

AS'li hastaların bazıları iş görmez hale gelse de, birçoğu için hastalığın seyri "genel anlamda oldukça olumlu görülmektedir. Hastalık nispeten hafif ya da kendini sınırlayan bir seyir izleyebilir."[49] Melville'in durumunun da böyle olduğu görülmektedir. Melville'in tez canlı ve cevval mizacı muhtemelen daha iyi bir sonuca yol açtı: "Tüm tedavi yöntemlerinin içinde, yalnızca egzersizin omurga sertleşmesi ve restriksiyonunun ilerlemesinin önüne geçtiği ortaya çıkmıştır."[50] Belki de Melville'in kas-iskelet semptomlarının günde birkaç kilometre yürümesini gerektiren bir iş olan gümrük müfettişliğine başladığında azalması tesadüf değildi. Melville günümüzde bunun yanında nonsteroid anti inflamatuar ilaçlar (NSAID) ya da olasıkla bir TNF-blokerle (yangıya yol açan molekülün yani tümör nakroz faktörünün hareketini önleyen bir tür antikorla) tedavi edilirdi.

---

49 S. van der Linden, D. van der Heijde, J. Braun, "Ankylosing spondylitis", E.D. Harris Jr. editör, *Kelley's Textbook of Rheumatology*, Philadelphia: Elsevier Saunders, 2005, 7. baskı, s. 1134.

50 A. Keat, "Ankylosing spondylitis", editör J.H. Klippel, *Primer on the Rheumatic Diseases*, (Atlanta, GA: Arthritis Foundation, 2001), 12. baskı, s. 250-254.

Depresyon Melville'i ele geçirince ve Melville olumsuzluğun iblislerinin ağına düşünce, eserleri daha kasvetli ve dokunaklı bir hal aldı. 1857 yılında *The Confidence Man* ortaya çıktı. Missisippili bir dolandırıcı hakkındaki, insan doğasının evrensel bencilliğini açığa vurmaya kararlı bu müthiş, ümitsiz roman Melville hayattayken basılacak son romanıydı. Artık edebiyat kariyeri sona ermişe benziyordu ve bundan sonra konferans turlarından gelen gelirine rağmen, yargıcın eline tutuşturdukları hariç beş parasız kalacaktı. Melville, "ders kürsüsüne kanı pek ısınmayan"[51] kötü bir konuşmacıydı. Bir muhabir, "Dinleyicilerin daha acı verici bir eziyet çekmelerine tanık olmak bize pek nasip olmadı"[52] diye belirtmişti. Melville'in "iyi bir fiziği" olduğunu kabul etse de, fiziği "aksi mizacı" yüzünden lekeleniyordu. Konserde eski hit şarkılarındansa yeni albümlerini çalmakta ısrar eden bir rock grubu gibi, dinleyicileri yamyamlar ve anadan üryan Polinezya kadınlarını dinlemek isterken Melville'in estetik ve Roma heykelleri üzerine mıy mıy konuşması işleri daha da kötü bir hale getiriyordu.

Melville, "nevraljik bir ataktan ötürü haftalarca yatağa mahkûm olunca."[53] Ocak 1862'de kendisini "romatizma hastası"[54] olarak tanımladı. Mart 1862'de hâlâ hastaydı ve bir akrabasının cenazesine bile katılamadı. Yaz geldiğinde batı Massachusetts'te uzun yürüyüşlere çıkacak kadar iyileşmişti. Melville'in sırt sorunları bundan sonra nüksetmese de, Nisan 1873'te tanımlanmayan "ani ve ağır bir hastalık"[55] yüzünden hasta düştü.

1860'larda beden sağlığı bir nebze daha iyi olsa da, ruh sağlığı eskisi kadar, hatta eskisinden de kötüydü, ancak buna dair detaylar sinir bozucu ölçüde azdır. Ekim 1862'de, sağlığı yerindeyken cevval ve atılgan olan Melville, kürekkemiği ve birkaç kaburga kemiğini kırdığı acayip bir at arabası kazası geçirdi. Melville'in neşesi ve yaşama gücü uçup gitti. Berkshires'taki komşularından birinin beyanı post travmatik stres bozukluğu (PTSD) tanısına işaret eder:

> Bu uzun ıstırap ve beraberinde getirdiği yatağa mahkûm olma ve çalışmaktan alıkonma onu tuhaf biçimde etkiledi. Daha önceleri dağ ge-

51 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 134.
52 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 395.
53 *Age*, 2. cilt, s. 484.
54 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 437.
55 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 531.

zilerinde tedbirsizlik noktasına kadar varan bir sürücüydü... Bu kazadan sonra yalnızca pek düşkün olduğu araba gezintilerini bırakmakla kalmadı, bir müddet at arabasına binmekten bile çekindi. Sisteminin geçirdiği bu şoku atlatması çok uzun zaman aldı; ki bunu tamamen atlatıp atlatmadığı da şüpheli.[56]

11 Eylül'ün ardından yapılan çalışmalar bipolar bozukluğu olan hastaların, genel nüfustan iki kat fazla riskle, travma sonrası stres bozukluğuna yatkın olduklarını göstermişti. Aktif mani ya da hipomanisi olan hastalarsa travma sonrası stres bozukluğuna özellikle yatkındırlar.

Yavaş yavaş iyileşirken, Melville bir hayranına şöyle der: "Bu istirahat gururumu okşuyor. Hayatımın bir değeri olması gerektiği gibi hoş bir fikirle şımartmaya başladım kendimi. Muhtemelen tüketilmese doğada belirgin bir rahatsızlık yaratacak bir miktarda oksijen tüketiyorum. Ben bir zamanlar ... öyle çok uzun yaşamanın umrumda olmadığı gibi boş bir düşünce besliyordum. Ama artık saygın bir uzun ömre öyle çok ciddi, anlaşılması güç biçimde itiraz edemeyeceğimi açık yüreklilikle söylemeliyim. Geceler boyu soğuk bir mezarlıkta bir başına bırakılma fikri hiç hoşuma gitmiyor."[57]

1865'te, aile bağlantıları Melville'e New York'ta gümrük müfettişliği işi sağladı. Getirdiği gelir ve düzenin bir çeşit teşvik sağlaması gerekirken, Melville iki yıl sonra apaçık dibe vurdu ve Lizzie onu terk etmenin eşiğine kadar geldi. Mayıs 1867'de Lizzie'nin durumu öyle katlanılmaz bir hale gelmişti ki, papazı kayınbiraderine Shaw ailesinin kızlarına el koymaları gerektiğini söyledi. Sam Shaw buna, "Kardeşinin durumu ... yıllardır hepimiz için bir endişe sebebi olsa da"[58] diye cevap vermişti, Lizzie'nin başkalarının ne düşüneceğinden "aşırı derecede korkması" onu ayrılık yoluna gitmekten alıyordu. Shaw ailesi onu kaçıracak olursa, bu ayrılığın suçu işgüzar aile üyelerinin üzerine kalabilirdi ve Lizzie'nin "sabrı ve metaneti kocasının akıl sağlığından kuşku duymadığı biçiminde yorumlanabilirdi." "Kötü muamele gördüğü" gerçeğine rağmen, "bu konuda kendi kararını verme sorumluluğunu üstünden atabilmesinin imkânı yoktu."

Günümüzde Melville'in Lizzie'ye yaptığı "kötü muamele"nin boyutunu ölçmenin imkânı yok. Herman, Lizzie'yi eleştiriyor ve

56 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 136.
57 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 656.
58 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 629-630.

ona hakaret ediyor olabilir. Ona fiziksel anlamda kötü muamele etmiş de olabilir: Bir defasında karısını merdivenlerden aşağıya ittiği dedikodusu yayıldı; bu konu ölümünün ardından yıllarca konuşulmaya devam edecekti. Lizzie'nin Herman'ı terk etmeye gönülsüz oluşu ne yazık ki günümüzde de dayak yiyen kadınlarla çalışanlara tanıdık gelecektir. Çoğu dayakçı kocanın kendisi depresyon ve madde kullanımı döngüsünde kapana kısılmış haldedir; belki de Melville'e olan da buydu.

Melville'in yakın zamandaki biyografi yazarlarından biri, Laurie Robertson-Lorant, şöyle iddia ediyor: "Melville'in ne kadar içtiğini kesin olarak bilmek zor olsa da, 1850'lerin ortalarında fiziksel acı ve duygusal sıkıntıları yüzünden alkole bel bağlamaya başladığı kesin gibi görünüyor."[59] Bu iddia durumu biraz abartıyor. Görenler Melville'in mizaç olarak "sohbet içinde kendinden, maceralarından ya da yazdıklarından söz etmeye gönülsüz olduğu göze çarpan"[60] "utangaç yaradılışlı"[61] biri olduğunu belirtmiştir. Topluluk içinde "ısınmak"[62] için içmeyi sevse de, alkolizmi işaret eden kanıt pek azdır. Melville eserlerinde ve yazışmalarında alkolün faziletlerini kesinlikle göklere çıkarıyordu. 1859'da, bir konuk Melville'in "eleştirilerle hırçınlaşmış, uygarlaşmış dünyadan ve genellikle, özellikle de Hıristiyan âleminden bezmiş, hüsrana uğramış ... yanakları içtiği viskiden hafifçe kızarmış bir adam"[63] olduğunu belirtmişti.

Melville'in içki sorunu varsa da, bu pek şaşırtıcı olmayacaktır. Eğer bipolar bozukluğu vardıysa, alkolizm riski oldukça yüksekti; genel nüfusun yüzde 14'lük oranına kıyasla bipolar I hastalarının yüzde 46'sı, bipolar II hastalarının ise yüzde 39'u alkoliktir. Melville'in gençliğindeki Amerika, sarhoşların ülkesiydi. 1830'da, ortalama bir Amerikalı her yıl yarısından fazlası sert içkiden gelen 27 litre saf alkol (etanol) içiyordu. Bu, Birleşik Devletler'de günümüzdeki kişi başına düşen yıllık alkol miktarının üç katından fazladır. Erkekler kahvaltıdan başlamak üzere yemeklerde, işyerinde, boş zamanlarında içki içiyorlardı. Kimi kasabalarda öğlen 11 ve akşamüzeri 4'te günümüzdeki kahve molasının içki

59 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 370.
60 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 132.
61 *Age*, s. 106.
62 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 400.
63 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 605.

versiyonu için çanlar bile çalardı. Oylar içkiyle satın alınır, iş anlaşmaları içkiyle imzalanırdı. Özellikle papazların ve hekimlerin adı çıkmıştı ama her sınıftan ve meslekten erkeğin kendini bu hazzın kollarına bıraktığı bilinirdi. Kadınlar kana kana viski ya da rom içmezlerdi, ama onlar da içki içeren hazır ilaçların düzenli tüketicileriydiler ve bunu genellikle afyon ve kokainle süslerlerdi. Çocuklar bile içki içerdi. Sancılı bebekler uyku vakti gelince elma şarabıyla sakinleştirildi. Erkek çocukları, az miktarda alkol alışkanlığının daha sonraki hayatlarında dipsomaninin önüne geçeceği düşüncesiyle (bunun tam aksi doğrudur: Erken yaşta alkole maruz kalma alkol istismarı için risk faktörüdür), babalarının brendisinin tatlı tortularını içmeye teşvik edilirdi. John Locke, Amerikan Devrimi'nin felsefi babası bile, sınırlar dahilinde çocuk sarhoşluğunu savunuyordu: Bir çocuğun "içkisi ancak küçük bir bira (alkol oranı yaklaşık yüzde 1) olmalıdır ... herhangi bir şarap ya da sert içkiyi nadiren tattığına dikkat edin. İngiltere'deki çocuklara gayet normal bir biçimde verilen başka bir şey daha yok ve onlar için böylesine yıkıcı olan da. Asla sert içki içmemeliler, bunu bir uyarıcı olarak almaları gerekirse ya da bir doktor salık verirse başka tabii."[64]

Ülke çapındaki bu sarhoşluğun birkaç sebebi vardı. İçki boldu. Çoğu Amerikalı çiftçilik yapıyor ve gıda fazlaları oluşuyordu. Tahıl, viski yapımına yönlendiriliyordu. Elmalar, genç Cumhuriyet'in ulusal içkisi haline gelen *cider* (elma şarabı) için kullanılıyordu. (Sert içkiden tiksinen John Adams her sabah bir maşrapa sert cider içerdi.) Alkol, alternatif içeceklerden çok daha pratikti. Süt çok kolay bozuluyordu, kahve çok pahalıydı, çay fazla İngiliz usulüydü. Ölçülü içki tüketiminin sağlığa yararlı olduğu düşünülüyordu; içki içenler, ağzına içki koymayanlardan daha az hayat sigortası primi öderdi. Bu durum çok da mantıksız olmayabilir. Çoğu şehir ve kasabanın su stokları bolca insan dışkısı içeriyor, böylece suyu mükemmel bir bulaşıcı hastalık kaynağı haline getiriyordu. (Herman'ın çocukluğunda, onun gibi varlıklı aileler yazları rutin hale gelen kolera ve karahumma salgınlarından sakınmak için Manhattan'a kaçarlardı.) Nehirlerden ve göllerden çıkarılan su, tüketilmeden önce tortuların dibe çökmesine izin verilerek "arındırılıyordu". Bu çamur, kovanın

64 Locke'un çocukların bira içmesine dair sözleri için bkz. John Locke, *Some Thoughts Concerning Education*, Cambridge: Cambridge University Press, 1892, s. 12-13.

dörtte birini oluşturabiliyordu, Melville'in 1840'ta ziyaret ettiği St. Louis'deki Mississippi'deki sularda olduğu gibi.

Herman ve Lizzie'nin görüldüğü üzere barışmalarına rağmen, o Eylül onları bekleyen daha kötü şeyler de vardı. En büyük oğulları Malcolm sağ elinde bir tabancayla, şakağından vurulmuş halde odasında ölü bulundu. Malcolm on sekiz yaşındaydı. Malcolm'un ölümüyle "kalbi kırılan"[65] ortanca oğulları Stanwix tam bir avare haline geldi ve San Francisco'da tüberkülozdan öldü.

Yirminci yüzyıl Freud'çuları Melville'in eserlerine ve kişiliğine mal bulmuş Mağripli gibi saldırdılar. Onu oral-yamyam eğilimler, pasif ve narsistik eşcinsellik ve lirik fallisizmle suçladılar. Hepsinden acımasızı, Malcolm'ın intiharından Herman'ın mesafeli ve düşmanca ebeveynliğini sorumlu tutarak, onu "intihar sebebi" olarak yaftaladılar. Bu fena halde insafsız yargı, yeniyetme intiharlarının nedensizliğini ve ergen depresyonunun gizli doğasını göz önüne almama hatasına düşer. Modern psikiyatri depresyonun biyolojik ve genetik temellerine daha fazla önem verir. Bu ışıkla bakıldığında, Herman ve Malcolm'ın her ikisinin de stresli çocukluklarının ve genetik özelliklerinin kurbanı olduğu söylenebilir. Lizzie'nin de depresyona yatkın olması Malcolm'ın genetik yükünü artırır.

Melville 1860'ta gizlice şiir yazmaya başladı. Nispeten küçük ölçekli şiirler, ona bocalayan enerjisini idareli kullanmasına olanak veren yaratıcı bir çıkış noktası sağladı. Şiirleri yayımlandığında, eleştirmenler bu şiirlerin vezinsel düzensizliği, tuhaf söyleyişi ve bozuk kafiyeleriyle dehşete düştüler. (Melville'in şiirinin eleştirel değeri son yıllarda artmıştır. Kimileri tarafından Eliot ve Pound'un modernist atası olarak görülmektedir.) Melville 1876'da oldum olası aklından çıkmayan şüphe ve inanç temalarında epik şiir olan *Clarel*'i tamamladı; bu şiir özellikle şu dokunaklı mısraları içeriyordu:

> Delirmeyi beceremiyorum: Benden sorulur
> Aklı başındalığın tekinsiz karakolu.[66]

Melville'i 1870'lerde görenlerden biri çekingenliğinden şaşkına dönmüştü: "Gerçek hayatta gücünden de kararlılığından da eser yoktu; tam aksine, hayal edebileceğiniz en sessiz, en uysal, en gös-

65 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 689-690.

66 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 563'ten alıntıdır.

terişsiz, en mahcup adamdı."[67] 1876'da Lizzie onun *Clarel*'i yazarken "ürkütücü derecede gergin bir ruh halinde"[68] olduğunu belirtmiş, "bu korkunç *kitap kâbusu* ... Herman'ın omuzlarından düşünce umuyorum ki ruh sağlığı çok daha iyi olacak – ama şu anda bu konuda ciddi bir endişe ve kaygı duymak için geçerli sebeplerim var" demiştir.

Melville ilerleyen yaşlarında münzevi biri haline gelmişti. 1882'de, kendisini bir "keşiş"[69] olarak tanımlayarak ve "sinirlerinin artık büyük toplantıları kaldıramadığını" öne sürerek çok prestijli Yazarlar Kulübü'ne katılma davetini geri çevirdi. İşten eve döndüğünde, Herman "kendini odasına kapatırdı ve onu orada neyin meşgul ettiğini kimse bilmez, sormaya da cüret edemezdi."[70] Fevri olabilir ve ani çıkışlar yapabilirken, bir tanesinin yıllar sonra anımsayacağı gibi, torunlarının üzerine titrerdi: "O eve gelen ziyaretçilerin çocuğunun ondan ödü kopardı ama bana karşı daima çok nazikti ve ben asla onun huysuzluğunun ve ara sıra ortaya çıkan sebepsiz öfkesinin kurbanı olmadım."[71]

Mayıs 1878'de, elli dokuz yaşındayken, Melville çift taraflı el artritinden (eklem iltihabı) iş göremez hale geldi. Melville'in kız kardeşi Mayıs 1878'in sonlarında bir nebze rahatlamayla, "Herman sağ elini yeniden kullanabiliyor. Sol eli de iyileşiyor"[72] yazmıştı. Bundan sonra Mart 1884'te tekrar eden bir nöbet "romatizmal gut"[73] olarak teşhis edildi. Bu teşhis, birden fazla eklemi etkileyen eklem iltihaplarının herhangi bir türü için kullanılabilmesine rağmen, Melville'in zamanında kimi zaman şimdi romatizmal eklem iltihabı denebilecek vakalar için de kullanılan, pek doğru olmayan bir teşhisti.

Lizzie'nin konduğu miras nihayet maddi sıkıntıları ortadan kaldırmış ve Melville'in 1886'da 67 yaşında emekli olmasını sağlamıştı. (Gümrük müfettişleri genellikle bu işte çok uzun süre devam etmez. Belli ki Melville, New York'un nadir dürüst gümrükçülerinden biriymiş.) Toplumdan kaçınsa da, Melville emekliliğinde

67 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 757.
68 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 747.
69 *Age*, s. 781.
70 Parker, cilt 2, s. 850.
71 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 180.
72 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 767.
73 *Age*, s. 785.

epeyce faaldi, torunlarını sık sık Central Park'ta uzun yürüyüşlere çıkarırdı. Emekli olduğu yıl, genç bir tanıdık Melville'in "dinç bedeni"[74] ve "parlak ve çipil çipil gözleri"den çok etkilenmişti ve bir gazete haberi onun "sağlık ve zindelik işareti (olan) tıknaz bedeni ve taze ten rengini"[75] betimlemişti.

Melville'in ölümünde, *New York Tribune* gazetesi, "Boylu boslu, gürbüz endamıyla yakın zamana dek neredeyse her gün Fort George bölgesinde ya da Central Park'ta uzun yürüyüşler yaparken görülebilirdi, gezginliğe yatkınlığı onun açık havadaki hayattan olabildiğince faydalanmasını sağlıyordu"[76] diye belirtmişti. Torunlarından biri Melville'i kıpır kıpır ihtiyar bir adam olarak hatırlıyordu: "Bazen onun uzun süreler ileri geri yürüdüğünü duyardım ... küçük çalışma odasında volta attığı günler benim için de, eminim onun için de en mutlu günler olmuyordu genelde. İçin için yanan ateşler için güvenlik vanası olarak yazmaya dönmek yerine enerjisini yürüyerek atmaya çalışıyor olmalıydı."[77] Melville'in "muhtemelen yüksek tansiyon kaynaklı ... şiddetli burun kanaması" çektiğini de anımsıyordu.

Melville'in ölümünün ardından yayımlanan *Billy Budd* isimli son romanını, esrarlı bir baba figürüyle ihanete uğramış bir üvey oğulun hikâyesini, sağlığının kötüleştiği sıralarda yazmıştı. Bölük pörçük anılarında, Lizzie, "Herman –sonuncusu Nisan 1890'da olmak üzere– iki erizipel atağı geçirdi, her ikisi de onu müthiş derecede zayıf düşürdü."[78] Erizipel, streptokokların yol açtığı bir deri enfeksiyonuydu. Bu hastalık, daha önceden ağır deri enfeksiyonu (selülit) geçiren bireylerde daha yaygındır, zira enfeksiyon lenf sistemine zarar verir; bu durum belki de Melville'in Markiz'de yaşadığı bacak enfeksiyonunun geç ortaya çıkan bir sekeliydi.

Melville 1891'de yetmiş iki yaşında görünüşe bakılırsa delik kalp kapakçığına bağlı kalp yetmezliğinden öldü. Ölüm belgesi "kalp büyümesi, mitral yetersizlik, buna iştirak eden halsizliği"[79] sorumlu tuttu. Kalp sorunları diğer sağlık sorunlarıyla bazı bağlantılar taşıyor olabilir. Romatizmal sorunlardan kaynaklanan sis-

74 Laurie Robertson-Lorant, *age*, s. 577.
75 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 796.
76 M.M. Sealts Jr., *age*, s. 121.
77 *Age*, s. 181.
78 *Age*, s. 169.
79 Jay Leyda, *age*, 2. cilt, s. 836.

tematik iltihaplanma damar hastalıklarının seyrini hızlandırabilir. Erizipel gibi streptokok enfeksiyonları kalp kapakçıklarına zarar veren romatizmal kalp hastalıklarına yol açabilir; ancak, bu genellikle daha genç hastalarda görülen bir durumdur. İhtiyar denizci ve seyyah, Bronx'taki Woodlawn Mezarlığı'nda Malcolm'ın yanına gömüldü. Ölüm ilanları yayımlandığında halk şaşkındı. Melville ölmemiş miydi zaten? *New York Times*, kötü anılacak, "Son Hiram Melville"[80] başlıklı anı yayımladı.

Herman son yıllarında Lizzie'ye yakınlaşmıştı. O olmasa kolay bozulabilen dengesini sağlayamayacağının farkına vardı ve son şiirlerinde ona olan hürmetini dile getirdi. Ölümünün ardından yeğeni, "zavallı adam ıstırabından kurtuldu ... zavallı Lizzie Teyze ona durmaksızın, uzun yıllardır bakmaktan bitap düşmüş olmalı." Lizzie yıllar sonra öldüğünde, "Her şeyi bilmek her şeyi affetmektir" sözleri yazı masasının içine kazınmış halde bulundu. Melville'in yazı masasının yan tarafında, kısmen kuytuda kalan bir yerde Schiller'den bir alıntı bulundu: "Gençliğinin hayallerine sadık kal."

Herman Melville çocukken ve yetişkin bir erkekken aile trajedilerinin ıstırabını çekti, eleştirmenler şaheserlerine dil uzattı, dini şüpheler içinde acıyla kıvrandı ve muhtemelen bipolar bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu ve alkolizm gibi psikiyatrik hastalıklarla savaştı. Geçmişe bakınca ankilozan spondilit yüzünden olabileceği anlaşılan bozuk sağlığıyla yıllarını geçirdi. Melville son yıllarında *Billy Budd*'ı yazarak, yaratıcı zihninin hâlâ en yüksek düzeyde çalıştığını kanıtladı ve şahsi mutluluğunu bir nebze geri kazandı. Böyle yapması bedensel ve psikolojik direncine bir övgüydü, ama aynı zamanda eşinin, ailesinin ve dostlarının sevgisinin, desteğinin ve sonsuz sabrının kronik bir hastalığın seyrini iyiye doğru değiştirebileceğinin de bir göstergesiydi.

80 Hershel Parker, *age*, 2. cilt, s. 921.

7. SEKS VE ÖLÜM:
Brusella, Arsenik ve William Butler Yeats

Dua ediyorum –her şeyin vakti zamanı geçti zira
Ve dualar yine geri döndü–
Yaşlı ölsem de, benzediğime
Ahmak, tutkulu bir adama
—W.B. Yeats, "A Prayer for Old Age".

Seninle çok geç tanıştım. (Artık) çok yaşlısın.
James Joyce'tan (yaş 20) W.B. Yeats'e (yaş 37)

Şair haftalar boyunca gizemli bir hastalık yüzünden ölümün eşiğinde gibiydi. Her geçen gece artan ateşi, 1929 Noel arifesinde 40°C'yle doruk noktasına ulaştı. Zihni sisler içindeydi, iştahını ve enerjisini yitireli çok olmuştu ve yatağının çarşafları durmadan terden sırılsıklam hale geliyordu. Birbiri ardına gelen doktorların kafası allak bullak oluyordu. Karısı Georgina, daha çok bilinen şekliyle George, panik halinde ve çaresizlik içindeyken, hastalığın kendisine de bulaşmasından ödü kopan şair dostu Ezra Pound, Yeats'in hasta yatağına yaklaşmaktan çekiniyordu.

Yeats'in sağlığı yıllardır kötüydü. Tansiyonu zaman zaman aşırı derecede yükselerek onu kalp yetmezliğinden akciğerlerinde sıvı birikmesine yatkın hale getiriyordu. Doktorları ona İrlanda Senatosu'ndaki sandalyesinden vazgeçmesini ve kışlarını İrlanda'nınkinden daha az soğuk ve yağmurlu bir iklimde geçirmesini tavsiye etmişlerdi. Gitgide daha da tuhaflaşan kankası Pound'un ısrarı üzerine, Yeats ve karısı Dublin'deki evlerinden binlerce kilometre uzağa, İtalya'da deniz kıyısında sakin bir yer olan Rapallo'ya gitmişlerdi.

George en sonunda Cenova'dan bir uzmanı, Dr. Nicola Pende'yi çağırdı. Doktor 22 Ocak 1930'da Yeats'i muayene etti ve ondan kan örnekleri aldı. Birkaç gün içinde, Yeats'in Malta humması ya da diğer ismiyle, Brusella'dan mustarip olduğunu bildirdi. Dediğim dedik ve kendinden emin bir adam olan Pende, Yeats'i mümkün olan

en ileri tıbbi tedaviyle tedavi etmeyi önerdi: arsenik ve at serumu iğneleri. Yeats bu hastalıktan dolambaçlı bir biçimde kurtulacaktı, ama ölümle burun buruna geldiği bu tecrübe onun hayatını ve şiirlerini tuhaf, yepyeni bir yöne soktu.

Hastalandığında Yeats altmış dört yaşındaydı, Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştı ve on yılı aşkın süredir uluslararası bir şöhrete sahipti. İrlanda'nın güç durumdaki yönetici sınıfının, "Protestant Ascendancy"nin (Protestan kilisesinin nüfuzlu üyelerinin oluşturduğu bir topluluk) doğuştan üyesiydi. Babası, John Butler Yeats'e Kildare'da mütevazı, ağır bir ipotek altında bir mülk miras kalmıştı ve sınıf arkadaşı George'un kız kardeşi Susan Pollexfen'le evlendiğinde hukuk okuyordu. Pollexfenlerin kanında gerçekçilikle akıldışı birbirine karışıyordu. Susan'ın babası ve şairin dedesi William Pollexfen Victoria döneminin huysuz bir bireyiydi; bir buharlı gemi hattı ve değirmeni vardı. Çocukları ağır bir akıl hastalığı yükü altında kalacaktı. Susan'ın kız kardeşi Agnes'te ve Agnes'in iki kızında da bipolar bozukluk vardı; Susan'ın erkek kardeşi William bir akıl hastanesinde öldü. William'ın en sevdiği dayısı George Pollexfen, perilere, hayaletlere, büyüye, astrolojiye ve medyumluğa saplantılı bir ilgi duyan, doğuştan yetenekli bir öykücüydü. Tuhaf olduğu herkes tarafından kabul ediliyordu ve depresyon yüzünden en az bir defa akıl hastanesine kapatılmıştı. Diğer bir kız kardeşiyse, daha sonraki yıllarda Susan'ın kendisinin de olacağı gibi, korkunç bir depresyondan mustaripti.

Bu çift başından itibaren tuhaf bir eşleşmeydi. John, çenebaz, çekici ve sorumsuzun tekiydi. Susan ise böyle olması için geçerli sebepleri olsa da, aksi ve ciddi bir kadındı. 1863'te John'la evlendiğinde, varlıklı bir Dublin avukat ve mülk sahibinin karısı olarak rahat bir hayat yaşamayı bekliyordu. Ne yazık ki, John'un çok daha bohem fikirleri vardı.

1867'de, en büyük oğlu William iki yaşındayken, John bir portre ressamı olarak belirsiz bir hayat sürmek için umut vaat eden avukatlık işini bıraktı. Yeteneksiz sayılmazdı, ama tertipsizdi ve iş hayatı becerilerinden yoksundu. Daha da kötüsü, Pollexfenleri işleri de kötüleşmeye başlamıştı. Sonuç olarak, Yeats hane halkı borçlarla boğuştu; İrlanda ve Londra arasında mekik dokudu durdu. Bu istikrarsızlık Susan'ın kötü sağlığını ve depresyonunu azdırdı. Birkaç defa felç geçirdi ve 1900'de erken yaşta öldü.

Çiftin, dördü yetişkinliğine dek hayatta kalabilen altı çocuğu oldu. Çocuklar Sligo'da, Pollexfenlerle fazlasıyla vakit geçiriyorlardı; William burada George dayısının büyük etkisi altında kalıyor, onun mistisizmi ve İrlandalılara özgü peri ilmine olan ilgisini özümsüyordu. Dört çocuğun hepsi de yaratıcıydı. Küçük kardeş Jack, güç ve özgünlüğün ressamı oldu. Susan (Lily) ve Elizabeth (Lolly) Güzel Sanatlar ve El Sanatları akımında aktif rol aldılar; Lily, William Morris tarafından eğitilmiş bir nakışçıydı; Lolly ise bir ressam ve baskıcıydı. Yeats çocukları Pollexfenlerin duygudurum bozukluğu eğilimlerini kalıtım yoluyla almışlardı. Yetişkinliklerinde William, Lolly ve Jack depresif nöbetler geçirdi. Lily, ses tellerinin soluma sırasında solunum yolunu olur olmadık zamanlarda tıkaması anlamına gelen vokal kord disfonksiyonundan ötürü şiddetli nefes darlığı nöbetleri geçirdi. Sıklıkla astımla karıştırılan bu durum pek anlaşılamasa da, depresyon ve anksiyete çoğu hastada tetikleyici unsurdur.

Para sıkıntıları ve sık sık adres değiştirmeleri yüzünden, William örgün eğitime yarım yamalak dahil olabildi. Vasat bir öğrenciydi ve okumayı güçlükle söktü, ancak matematiği kolay buluyordu. William'ın disleksisi olduğu öne sürülmüştür. Babası başlarda onun bu bariz kalın kafalılığı yüzünden deliye dönüyordu, bir defasında çocuğun kafasına kitap bile fırlatmıştı, ama sonra her sabah ona şiir okumaya başladı. Sözel becerisi ve ezberinin müthiş olduğu ortaya çıktı. Şiirlerinin çoğu trans benzeri bir ruh halinde, ellerini havada sallayarak mırıldanarak yazdırmıştı. Bunu sık sık insanların arasında da yapıyor, gelip geçenlerin ve polislerin istenmeyen ilgisini çekiyordu. Berbat imlası ve el yazısı onu babasının mezun olduğu Dublin Üniversitesi giriş sınavlarına girmekten alıkoydu. İmladaki sıkıntıları yetişkinliğinde de devam etti. Ünlü olduktan sonra, Dublin Üniversitesi, İngiliz Edebiyatı kürsüsüne yaptığı başvuru yazışmalar sırasında "profesörlük" sözcüğünü yanlış yazmasıyla suya düştü.

Ergenlik yıllarında Dublin'de bir sanat okuluna girdi, ama yazmak için okulu bıraktı, okumaya doymayan bir okuyucu oldu ve kendi kendini yetiştirdi. İlk eserleri romantikti ve gizemli bir duygusallık içeriyordu, üslup olarak Victoria dönemi özellikleri taşıyor ve Kelt mitlerine eğiliyordu. William büyük ölçüde temalarını ve konularını geleneksel İrlanda edebiyatından alan Kelt Uyanışı'yla

özdeşleşse de, edebi kariyeri Dublin ve Londra arasında gidip geldiğinden içindeki Anglo-İrlandalı belirsizliğini yansıtmaktaydı. Daha sonraki yıllarda Dublin'deki Abbey Tiyatrosu'nun kurulmasına destek oldu ve kendini oyun yazarlığı ve tiyatro politikalarına kaptırdı.

Yeats, zengin bir şiirsel imge ve fikir kaynağı olan medyumlukla ilgilenmeyi sürdürüyordu. Yeats'in her şeye inanışı üzerinde biraz fazla durulmuştur. Ruh çağırma seanslarının çoğunun ruhani dünyaya ulaşmakta başarısız olduğuna inanıyordu: "1000 medyumdan 999'u bilinçaltındaki tecrübelerden başka bir şeyle iletişim kuramaz."[1] Yine de, mistik merakları onu absürd durumların içine sokuyordu. Bir noktada, Altın Şafak Hermetik Cemiyeti denen bir cemiyete dahil oldu ve hoşnutsuz eski bir üyenin, Aleister Crowley'nin cemiyetin büyülü varı yoğunun bir kısmını çalma teşebbüslerinin geri püskürtülmesine yardım etti. Kendinden menkul bir uyuşturucu müptelası olan Crowley, ölümünden yıllar sonra Satanizmi ve yaratıcı uçarılıklarıyla yetmişlerin rock tanrıları Jimmy Page ve Ozzy Osborne'un ikonu haline geldi. Crowley amatör olarak şiirle ilgileniyordu, yine de eserleri, *White Stains* isimli koleksiyonunda görüldüğü üzere, Yeats'inkilerden çok daha anatomiye yönelik şiirlerdi.

Yeats'e genç bir adam iken kadınlar konusunda gerekli beceri bahşedilmemişti. Yirmi üç yaşındayken, Maud Gonne isimli kızıl saçlı bir Amazon'la tanıştı ve ona hemen abayı yaktı. Genç yaşta ölen ailesinden kalan hatırı sayılır mirasa konmuş olan Gonne son derece özgür, varlıklı bir kadındı. İrlanda'nın bağımsızlığına duyduğu tutku, histrioni sınırlarında dolaşıyordu. Aşırı vatanseverlerin birçoğunda olduğu gibi, onun kökenleri de şüpheliydi: Bir İngiliz subayının kızıydı. Gonne, sonraki yirmi sekiz yıl boyunca Yeats'in ilham perisi ve saplantısı olarak kaldı. Gonne'a dört defa evlenme teklif etti ve dördünde de ıskaladı. Maud, görünüşte başkaldırı amacına hizmet için, sıklıkla yurtdışına seyahate gidiyordu. Ancak, aslında Yeats'ten özenle gizlediği çifte bir hayat sürdürüyordu: Sağ görüşlü Fransız siyasetçi Lucien Millevoye'nın uzun dönemli metresiydi ve adamdan iki çocuk yapmıştı. Bu çocuklardan biri, Iseult isimli kızı hayatta kalmıştı. Maud onu uzun yıl-

1 Brenda Maddox, *Yeats's Ghosts*, New York: HarperCollins, 1999, s. 5.

lar boyunca yeğeni diyerek yutturdu. Maud, Paris'te Millevoye ile birlikte olurken, otuz yaşındaki Yeats ilk cinsel tecrübesini Olivia Shakespear isimli edebiyatçı bir kadınla yaşadı. Kadının mutsuz bir evliliği vardı, mutsuz evlilikler üzerine romanlar yazıyordu ve Dorothy isimli genç bir kızı vardı. Bu ilişki, Yeats kendisini yeniden Maud saplantısına kaptırınca çıkmaza girdi. Maud Gonne evlenip Katoliklik'e dönünce Yeats çifte şok yaşadı. Yeats bir defasında şöyle yazmıştı:

> Şurası kesin ki, en iyi kadınlar
> Yer kendi etinden çılgın salatalar[2]

Maud Gonne'un çılgın salatası asker ve isyancı John MacBride idi. Bu, felaket getiren bir eşleşme olmuştu. MacBride bıçkın, kötü bir adamdı; Maud'un üvey kız kardeşini ayartan ve on bir yaşındaki Iseult'yü taciz eden küfürbaz ve azılı sarhoşun tekiydi. Çift 1906 yılında ayrıldı ve MacBride, Dublin'e geri döndü. (1916'daki Paskalya Ayaklanması'nın sonrasında idam edildi. Bu olay Maud'u İrlandalı bir şehidin onurlu ve müsterih dul karısı yaptı.) Maud'dan gelen şehvet dolu mektuplar, onun ve Yeats'in ilişkilerini 1908'de fiziksel anlamda da tamamına erdirdiklerini düşündürmektedir. Eğer öyleyse, Maud bu ilişkiyi çok geçmeden yeniden daha ruhani boyuta taşıdı. Yeats ise babası İrlanda Üniversitesi'nde Pastoral Teoloji profesörü, kendisi ise bir İsveç masajı uzmanı olan Mabel Dickinson'ın maharetli kollarında teselli buldu.

Yeats 1909'da kendisini yaşayan en büyük şair olarak gören ve İngiltere'ye bilhassa kendisiyle tanışmaya gelen heyecanlı, genç bir Amerikalı ile tanıştı. Ezra Pound 1885 yılında Idaho'da eski Yankee neslinin bir parçası olarak doğmuştu. Atalarının arasında balina avlama gemisi kaptanları ve İç Savaş'ta bir İttifak süvarisi vardı; aynı zamanda Henry Wadsworth Longfellow'un uzak akrabasıydı. Saygın olmayan akrabaları arasında ise at hırsızları ve bir Birleşik Devletler kongre üyesi vardı. Pennysylvania Üniversitesi'nde manik ve inek bir öğrenciydi, eşek şakalarının yaygın hedefiydi, leylak rengi çoraplar, altın başlı bastonlar ve gevşek, tüylü şapkalar içeren süslü püslü gardrobuyla alay konusuydu. Pound bu okulda kendisinden "şimdiye dek gördüğüm en canlı, en zeki ve açıkla-

2 W.B. Yeats, "A Prayer for My Daughter", *Yeats's Poems*, Dublin: Gill and Macmillan, 1989, s. 296.

namaz şey ... ama bin kişinin içinde tek bir kişi mi sevmez onu ve bir dolu insan nefret eder, peki neden? Çünkü o lanet olası kibirli ve yapmacık davranışlarla doludur"[3] diye bahseden geleceğin doktor-şairi Williams Carlos Williams'la arkadaşlık ediyordu. Pound için egosunun üç dört kişiye eşit olarak dağıtılabileceği söylenirdi. Besbelli küstah bir karın ağrısı olduğu için İngilizce bölümü doktora programından atıldı ve Indiana, Crawfordsville'deki Wabash Üniversitesi'nde Roman Dilleri öğretmeni olarak iş buldu. Odasında bir kadınla basıldıktan sonra çok geçmeden oradan da atıldı. Yetkililer, zor durumdaki bir koro kızına barınak sağlayarak Hıristiyan hayırseverliği yapmaktan başka bir suçu olmadığı açıklamasını yemedi.

Pound, üç kış boyunca özel sekreteri olarak Yeats'le birlikte yaşadı. Yeats'i sertleştirdi, Victoria tutuculuğunun son zerrelerinden de sıyrılmasına yardım etti; onu modernizm ve deneysel edebiyatla tanıştırdı. Yeats'e bir de eskrim öğretti, ki bu dikkat çekici bir manzara olmalı. Kızılımsı dikey bir yığın halindeki saçları, boncuk gözleri, Van Dyke tarzı bıyık ve keçi sakalı, tek bir turkuaz küpesi ve züppelikte Yeats'i bile aşan gardrobuyla Pound gergin bir enerji topuydu. Fiziksel anlamda zarafetten yoksundu, tenis rakiplerinden biri onu "aşırı uyarılmış, kıvrak bir şebeğe"[4] benzetiyordu. Yeats, uzun boylu ve hantaldı. Geniş alnı, dalga dalga dökülen ince, kır saçlarla kaplı bir koçbaşıydı. Zarif bir kelebek gözlük, Romalı burnunun üstünde tam bir uyumsuzluk içinde dururdu. Yeats'in sol gözünde pek anlaşılamamış dejeneratif kornea rahatsızlığı olan keratokonustan ötürü görme bozukluğu vardı; bu da ona "dikkatle sonsuzluğa bakıyormuşçasına"[5] meraklı bir ifade katıyordu.

William Carlos Williams, Pound için "şimdiye dek bildiğimiz en keskin, adeta deha düzeyinde bir vezin kulağına sahiptir. İtiraf etmek gerekir ki, aynı zamanda, bu piyasadaki en büyük ahmak ve üçkâğıtçının tekidir,"[6] demiştir. Pound, şair olarak büyük ise editör ve edebiyat ebesi olarak da fevkaladeydi. Yeats, Eliot, Joyce, Williams, Frost, e. e. cummings ve daha az önemli birçok yazara

3 E. Fuller Torrey, *The Roots of Treason: Ezra Pound and the Secrets of St. Elizabeth's*, New York: McGraw- Hill, 1984, s. 25.

4 E. Fuller Torrey, *age*, s. 71.

5 Roy Foster, "The Arch-Poet", *W.B. Yeats: A Life*, Londra: Oxford University Press, 2003, 2. cilt, s. 101.

6 E. Fuller Torrey, *age*, s. 71.

yardım etti. Hemingway, yazma konusunda Ezra'dan herkesten öğrendiğinden daha çok şey öğrendiğini söylemiş ve 1925'te ondan övgüyle söz etmişti: "Ezra Pound çalıştığı zamanın belki ancak ellide birini şiir yazmaya ayırır ... geri kalan vaktinde ise dostlarının hem maddi hem sanatsal servetini artırmaya çalışır. Saldırıya uğradıklarında onları savunur, onları dergilere sokar, hapisten çıkarır. Onlara borç verir ... onlar hakkında yazılar yazar. Onları varlıklı kadınlarla tanıştırır. Yayıncıları kitaplarını almaya ikna eder. Ölmek üzere olduklarını iddia ettikleri gecelerde bütün gece yanlarında oturur ve vasiyetlerine tanıklık eder. Onlara hastane masrafları için avans verir ve intihar fikrinden caydırır. Ve sonuçta ancak birkaçı ilk fırsatta onu hançerlemekten kaçınır."[7] Pound bu büyük iyi niyet rezervini oluşturduğu için şanslıydı, zira daha sonraki yıllarda buna fazlasıyla ihtiyacı olacaktı.

Yeats evlenip soyunu sürdürmek için can atıyordu. 1916'da Maud'a son bir göstermelik evlenme teklifi yaptı ve bu teklife reddi kaçınılmaz kılan bir de koşul ekledi: Artık siyasete burnunu sokmayacaktı. Maud, beklendiği üzere, onu reddedince, Yeats beyhude duygusal ilgisini artık yirmi iki yaşına basan Iseult Gonne'a çevirdi. Aralarındaki otuz yaş fark, Maud'la olan ıstıraplı ilişkisi, Maud'un çocukları için oynadığı baba rolü, Yeats'in Iseult'nün biyolojik babası olduğuna dair (doğru olmayan) Dublin dedikoduları ve Iseult'un geçmişte üvey babasının tacizine uğradığı iddiaları göz önüne alınınca sosyal radarı Yeats'ten daha iyi olan kim olsa bu ilginin tuhaf ve yakışıksız olduğunun farkına varırdı.

Yalnızca Maud'un değil, Iseult'nün de elinin tersiyle ittiği elli iki yaşındaki Yeats, yirmi beş yaşındaki Georgie "George" Hyde Lees'le evlendi. George, üç yıl önce Ezra'yla evlendiğinden artık Dorothy Pound adını alan Dorothy Shakespear'in en iyi arkadaşıydı. (Ezra, Yeats'in sağdıcı oldu.) George tamı tamına İngilizlere özgü iki özelliğe sahipti: Vurdumduymazlık ve metanetlilik. Her ikisinin de kıymeti Yeats'le olan yirmi bir yıllık evliliğinde ortaya çıkacaktı. Bu birliktelik doğaüstüne olan ortak bir ilgiyle pekiştirilmişti. Otomatik yazma denemeleri yaparlardı: George transa girerdi ve ruhlar âleminin "Eğitmenleri"nin etkisi altındayken Yeats tarafından yöneltilen soruların cevaplarını karalardı. Yeats,

7 Ernest Hemingway, *Hemingway and the Mechanism of Fame*, Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 2006, s. 5-6.

A Vision isimli kitabında kayıtsız bir dünya olarak açığa vurduğu geometri ve metafiziğin tuhaf bir birleşimini geliştirmek için bu yöntemi kullandı. Bu fikirler tam anlamıyla kaçık işi olsalar da, aralarında "The Second Spring"in de bulunduğu güzel birkaç şiire ilham vermişlerdir. Bu eğitmenler Yeats'in biyografisini yazan Roy Foster'ın "doğaüstü dırdır"[8] dediği şeyi yaparak ayaklarını bir nebze yere basabilmişlerdi. Yeats'i medyumluğu bırakıp yazma işine geri dönmeye, karısının yataktaki ihtiyaçlarına cevap vermeye ve durmaksızın Maud'u, Iseult Gonne'u ve Olivia Shakespear'i sormayı kesmeye teşvik ettiler.

Yeats şaşılacak ölçüde duyarsız olabiliyordu. Örneğin, Iseult'ye olan saplantısının George'u nasıl üzdüğünün farkında bile değildi. Tuhaflığı, soğukluğu ve aksiliği efsaneydi ve bu hali Asperger sendromlu olduğunu düşündürüyor. Yeats'i orta yaşlarındayken tanıyan birisi şöyle demişti, "Onunla alışkın olunduğu şekilde konuşmak kolay değil ve sanıyorum olağan konular hakkında konuşmakta da güçlük çekiyor. Tek tek kişilerin yanında rahat olmadığını çok geçmeden fark ettim: O, kibirli bir edayla nutuk atacağı bir dinleyici kitlesine ihtiyaç duyuyor ... herhangi bir insana samimi bir ilgi duyduğu konusunda oldukça şüpheliyim."[9] Karısı George onun "hiçbir insanla insan olarak ilgilenmediğini, yalnızca ne dediklerine ya da ne yaptıklarına baktığını"[10] söylemiştir. Yazar Vita Sackville-West, Yeats'in "havadan sudan konuşmayan, ancak ya sessiz kalan ya da derhal gerçekten önemli olan meselelere dalan türden biri olduğunu"[11] belirtmiştir.

Yeats'te Asperger sendromlu kişilerde görülen bir başka özellik daha vardı: Prosopagnozi ya da yüzleri tanıyamama. Massachusetts'teki Wellesley Üniversitesi'nde yemek yiyen Yeats'le ilgili bir hikâye anlatılır. Yeats, yanındaki kişiyle T.S. Eliot'ın şiirinin kusurları üzerine coşkulu bir tartışmaya girişir. Yeats diğer yanında yemek yemekte olan kişiye fikrini sorduğunda, bu beyefendi üzerinde "T.S. Eliot" yazan yer kartını kaldırıp gösterir. (Yeats, Londra'dayken Eliot'la birkaç vesileyle öğle yemeği yemişti ve

8 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 134.

9 Terence Brown, *The Life of W.B. Yeats: A Critical Biography*, Oxford: Blackwell Publishers, 1999, s. 14-15.

10 Michael Fitzgerald, *The Genesis of Artistic Creativity*, Londra: Jessica Kingsley, 2005, s. 70.

11 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 534.

aralarında bir nevi arkadaşlık ilişkisi vardı.) Başka bir seferde, Yeats'in ergenlik çağındaki kızı Anne, Dublin'de sanat okulundan evine dönmek için otobüse biner. Babası da aynı otobüstedir, kendinden geçmiş bir halde, sessizce mırıldanarak ve elini havada sallayarak kafasında bir şiir yazmaktadır. Onu rahatsız etmek istemeyen (ve belki de biraz utanan) kızı onunla konuşmaz ama otobüsten indikten sonra peşinden gider. Evlerinin kapısına yaklaşırlarken kızını tanımayan Yeats dönerek "Kimi görmek istemiştiniz?" diye sorar.

George, Kasım 1918'de, en az 50 milyon insanı öldüren dünya çapındaki grip salgını sırasında zatürreeye yakalanarak ciddi biçimde hastalandı. Bu sırada altı aylık hamileydi (hamile kadınlar grip ve beraberinde getirdiği komplikasyonlara karşı fazlasıyla hassastır). O zamanlar, George ve William, Maud Gonne'nin Dublin'deki evinde yaşıyorlardı; Maud ise İrlanda cumhuriyetçiliğine verdiği destekten ötürü İngiltere'de tutukluydu. Bu arada, yaştan, stresten, bozuk sağlıktan ve durmadan sigara içmekten güzelliği solan Maud'a tüberküloz teşhisi konmuş ve sağlık sebeplerinden ötürü kefaletle serbest bırakılmıştı. Katran ruhu soluyarak tedavi ediliyordu. Katran ruhunun antiseptik özellikleri olmasına rağmen, tüberkülozu yok etmek için gereken miktarların insanlar için de ölümcül olduğu ve aynı zamanda kanserojen de olduğu fark edildiğinde, tıbbi kullanımı azaldı. Fakat, ağaç katran ruhundan elde edilen bir bileşen, gayafenesin, halen öksürük şuruplarının içinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Maud, kefalet koşullarını çiğneyerek İrlanda'ya kaçtı ve kendi evinin kapısında beliriverdi. Yeats, George'un sağlığının hem enfeksiyon hem de polislerden ötürü tehlikeye gireceğini söyleyerek onu içeri almayı reddetti. Bunun ardından yalnızca nevrastenisi[12] (sinir zayıflığı) olduğunu söyleyerek Maud'un tüberküloz teşhisini sorguladı. Bu, yüzden araları açıldıysa da çok geçmeden barışacaklardı. George iyileşti ve Şubat 1919'da Anne Butler Yeats'i dünyaya getirdi. Bu büyük bir sürpriz oldu, çünkü Eğitmenler aylardır kendilerinden emin bir şekilde çiftin ilk çocuklarının erkek olacağını tahmin ediyorlardı. (Uzun zamandır beklenen erkek vâris, Michael Yeats, iki yıl sonra gelecekti.)

12 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 135.

İrlanda'daki başkaldırı, bağımsızlık ve içsavaş Yeats'in en iyi şiirlerinden bazılarına ilham kaynağı olduktan sonra, Yeats 1923'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Yeats, en iyi eserleri kendinden ileride olan az sayıdaki Nobelliden biriydi. Nobel'i ona zenginlik ve dünya çapında tanınırlık getirse de, Yeats ihtiyarlığın onur kırıcı hallerini kabullenmeyi reddederek huzursuz bir zihinle yaşamayı sürdürdü:

> Ben bu saçmalıkla ne yapayım–
> Ah yüreğim, dertli yüreğim– bu gülünç,
> Bir köpeğin kuyruğu gibi
> Arkama takılan bu bir ayağı çukurda yaşla?
> Hayalgücüm
> Hiç bu kadar coşkulu, tutkulu, olağanüstü
> Olmamıştı benim...[13]

Yeats daha gençken depresyon nöbetleri geçirmişti, ama Ekim 1924'te bir konuşma yaptığı sırada nefes darlığı çekene dek hiç ciddi bir tıbbi sıkıntısı olmamıştı. Şiddetli hipertansiyon teşhisi kondu. Kaba ve parlak zekâlı Dublinli hekim Oliver St. John Gogarty, *Ulysses*'teki Buck Mulliga'nın örneği, bir mektubunda şöyle bir dedikodu yapmıştı: "Senato'da insanlara hitap ederken heyecanlanınca kalp bölgesinde acı duyuyor[14] – tansiyonu 22!" İki ay boyunca sosyal hayattan elini ayağını çekince, Yeats'in tansiyonu 17'e düştü.

Yeats Ekim 1927'de gribe yakalandı. Bunu, Kasım ayında İspanya'da seyahat ederken "sol akciğerde hafif sıvı birikmesi"[15] ve hemoptiz (kan tükürme) takip etti. Gogarty'ye yazdığı bir mektupta, George bunun tüberkülozdan kaynaklandığını hararetle inkâr etti: "Akciğerdeki kanama yüksek tansiyondan kaynaklandı (26'ya çıktı) ve tansiyon 23'e indiğinden beri kanama büyük ölçüde durdu. Akciğerde küçük bir nokta var –geçen Ekim'deki sıvı birikmesinden beridir diye tahmin ediyorum– ve buradaki adam bunun öyle çok önemli olmadığını düşünüyor –asıl tansiyon olayına yoğunlaşıyor– W.'nin (dedektif hikâyeleri dışında) okumasına, çalışmasına, egzersiz yapmasına izin verilmiyor. Akşam 4:30'dan sonra yemek yemesi de yasak. Şarap

13 W.B. Yeats, "The Tower", *Yeats's Poems*, Dublin: Gill and Macmillan, 1989, s. 302.
14 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 716.
15 *Age*, s. 354.

falan da yok, kahvaltıda çayla kızarmış ekmek yiyor sadece. Bu diyet ona tam uydu."

1920'lerde tansiyon ölçümü rutin bir tıbbi uygulama olsa da, hipertansiyonun kalp rahatsızlığı ve kalp krizi için bir risk faktörü olarak ciddiye alınmıyordu, o zamanlar ve daha sonra "heyecan ve zihinsel gerginliğin" sonucu olarak görüldü. Yeats istirahat, diyet ve hafif egzersiz sayesinde iyileşti ve sonraki iki yıl boyunca sağlığı iyiydi. Yeats sosyal yükümlülüklerini kısa kesiyordu, gelecekte o ve George, günümüzde de hipertansiyon hastalarına sıklıkla tatile çıkmaları salık verilmesine uygun olarak kışları yurtdışında geçireceklerdi. Yeats'inki kadar yüksek sistolik kan basınçları hedef tansiyonun 14/19 ve ideal olanınsa 13/18 olduğu ve çeşitli ve etkili antihipertansif ilaçların varolduğu günümüzde adeta duyulmamıştır.

Ezra ve Dorothy 1924'te Rapallo'ya taşınmıştı ve onları Pound'dan hamile olan konser kemancısı Olga Rudge takip etti. Olga'nın kız bebeği Mary takip eden on yıl boyunca köylü bir kadının yanında yaşamaya gönderildi ve Dorothy'nin oğlu Omar ise Olivia tarafından büyütülmesi için Londra'ya gönderildi. Pound-Shakespeare-Rudge arasındaki huzursuz üçlü ilişki, Pound'un bir akıl hastanesinde geçirdiği on iki yıl dışında hayatının sonuna kadar bir şekilde devam etti. Yeatsler 1928 kışını Rapallo'da geçirdi. İklim Yeats'in sağlığına uygundu, ama Poundlarla olan ilişkileri hane içindeki karmaşık durumlarından, Ezra'nın Mussolini'ye ve toplumsal kredi kazanmak için bulunan tuhaf ekonomik çarelere (Bu sözde bilim özü itibariyle daha fazla para basmak için uydurulan bahanelerden ibaretti) duyduğu hayranlıktan ötürü eskisi kadar iyi sayılmazdı.

Yeatsler 1929'da, Rapallo'ya döndüler. 1929 Ekimi'nin sonunda Dublin'den Londra'ya gittiler. Rapollo'ya varmalarının hemen ardından W. B. belki de viral bir rahatsızlıkla hızlandırılan bir başka hemoptiz ve konjestif kalp yetmezliği nöbeti geçirdi. Nekahat döneminin ardından çekilen göğüs röntgenine bakılırsa tüberküloz yine olasılık dışı görünmektedir. Yeats'e hipertansiyon için geleneksel ve öyle aman aman etkili olmayan bir deva olan ökseotu özü salık verildi.

George ve William, 21 Kasım'da Londra'dan ayrıldılar ve Kasım 1929'un sonlarında trenle Rapallo'ya ulaştı. Aralık ayının başında

her öğleden sonra Yeats'in ateşi çıkmaya başladı.[16] Aralık'ın ortasında ateşi hafifledi, ama 20 Aralık'ta nüksetti. Yeats 21 Aralık'ta vasiyetini dikte ettirdi. Bu anın tanığı, bundan sonra uzak duran Ezra idi. İlgilenen ilk hekim tifodan şüphelendi, fakat takip eden idrar ve dışkı kültürleri *Salmonella* için negatifti (dışkı kültürü testi iki defa yapıldı). Yeats'in ateşi sonraki üç hafta boyunca dinmek bilmeden devam etti. Londra'daki hekim dostlarının tavsiyesiyle George Yeats, Nicola Pende'ye başvurdu. Pende, "endokrinoloji" terimini bulan saygıdeğer bir İtalyan dahiliyeci idi. Aynı zamanda, tıpkı Pound gibi, Duce'nin ateşli destekçilerindendi. (Pende, 1938'de İtalya'nın küçücük Yahudi azınlığına yapılan zulmü haklı çıkarmak için kullanılan "Irkbilimcilerin Manifestosu"nu imzaladı. Pende aslında bu belgeye karşı çıkıyordu, ancak Yahudi karşıtı kötücül palavralar olduğu için değil, Romalıların Aryanlardan üstün olduğunu ileri sürmediği için.)

Pende, 22 Ocak 1930'da geldi ve uzatmalı, inişli çıkışlı ateşe ve negatif tifo testlerinde bakınca "Malta humması olduğuna ikna oldu."[17] (Gogarty de uzak mesafede olsa da aynı şeyden şüpheleniyordu.) Pende atlardan yapılan *Brucella* antiserumu iğneleri salık verdi, Yeats de 25 Ocak 1930'da bu iğnelere başladı. Antiserum, antibiyotik öncesi dönemde bakteriyel enfeksiyonların başlıca tedavisiydi. Atlar, keçiler ya da ineklere ölü bakteri enjekte edilirdi. Hayvanların bağışıklık sistemleri bakterilere yapışan antikorlar üretirdi. Hayvanlardan büyük miktarlarda kan alınarak antikor içeren serum pıhtılaşmış kandan ayrılırdı. Antiserum zatürree ve menenjitten ölümleri azalttı, ancak daha sonra ortaya çıkacak antibiyotikler kadar etkili değildi ve bir de nahoş alerjik reaksiyonlara (serum hastalığı) sebep oluyordu. Bruselloz tedavisinde ekuin, bovin ve kaprin antiserumu kullanımı genellikle tercih edilse de hastaların bazılarında tedavinin bitiminden sonra hastalık nüksetmiştir.

Yeats, günaşırı Milano'dan antiserum ve arsenik içeren bir antibiyotik olan Solarson alıyordu. Emil Fischer tarafından sentezlenip Bayer tarafından üretilen solarson Avrupa dışında pek kullanılmıyordu. Fakat, yaratıcısına göre, en büyük rakibi Salvarsan'a kıyasla

16 Yeats'in hastalığına dair detaylar şuralardan alınmıştır: George Yeats, "Red Diary, 1930", National Library of Ireland, MS 30,759 ve George Yeats, "Letter to Oliver St. John Gogarty", 9 Şubat 1930, M0273, Healy Papers, Stanford University.

17 George Yeats, "Letter to Oliver St. John Gogarty", *age*

açık bir avantajı vardı: "Diğer arsenik içerikli bileşenler gibi sarımsak kokan nefese yol açmaz."[18] Bruselloz için arsenikli antibiyotik klinik deneyimi sınırlıydı, ancak faydalıydı da. Pende, Yeats'e "en uyarıcı,"[19] hatta epikürcü bir diyet de önerdi: Kanyaklı çırpılmış yumurta, sığır eti, tavuk ve "ateşi 40 dereceye çıksa bile akşamları oldukça keskin bir Fransız şampanyası." Alman arseniği, İtalyan antiserumu ve Fransız şampanyasından oluşan bu kozmopolit perhizle, Yeats kısa sürede iyileşti. (Ateşiyse, muhtemelen antiserumun yan etkisiyle, birkaç gün boyunca yüksek kaldı.)

Pende tarafından istenen kan testleri hem "Malta ateşi" (keçi veya koyunlardan geçen *Brucella melitensis*) hem de "Bang basili" (büyükbaş hayvanlardan geçen *Brucella abortus*) için pozitif çıktı. O zamanın testleri muhtemelen birbirleriyle yakından bağlantılı olan bu iki bakteriyi ayırt edemiyorlardı. Yeats'in enfeksiyonu Dublin ya da Londra'daki mikroplu sütlerden bulaştıysa eğer, *Brucella abortus* daha olasıdır. (*Brucella abortus* klinik olarak *Brucella melitensis*'ten bir bakıma daha hafiftir.)

Bruselloz, koyun, büyükbaş hayvanlar ve özellikle de keçilerin evcilleştirilmesinden beri önemli insan hastalıklarından biri olagelmiştir. Vezüv Yanardağı MÖ 79'da patlayınca Herkulaneum'da lavlarla gömülen iki bin yıllık kömürleşmiş bir peynir, yakın zaman önce yapılan analizlerde *Brucella* bakterisi izleri gösterdi. Bruselloz, keçilerin et ve süt kaynağı olarak kullanılmasının önemi yüzünden Akdeniz havzası ve Orta Asya'da yaygındır; pastörize edilmemiş süt ürünleri mükemmel bir enfeksiyon kaynağıdır. Bruselloz bir zamanlar Malta'da öyle yaygındı ki hastalık Malta humması olarak da bilinir hale gelmiştir. Hastalığın orada yüksek oranda hüküm sürmesi keçileri kapıdan kapıya gezdirip derhal keçinin kendisinden taze süt sağılmasından ileri gelmekteydi.

Bruselloz'a olan bilimsel ilgi Kırım Savaşı sırasında başladı, zira kuşatma savaşının kiri ve pisliği Britanya askerlerinin birçok nahoş hastalığa yakalanmalarına yol açmıştı: (dışkı bulaşmış gıda ve su tüketiminden) kolera ve tifo, (sivrisineklerden) sıtma ve (vücut bitinden) tifüs. Ordu doktorları kolonilerde ve hatta İngiltere'nin

18 H. Hörlein, "Über das Solarson", *Archiv für Dermatologie und Syphilis*, 1921. 130: 334-340.

19 George Yeats, "Letter to Oliver St. John Gogarty", *age*

kendisinde de yaygın olarak görülen bütün bu hastalıklara aşinaydı. Ama yeni bir hastalık onları allak bullak etti. Bu hastalığa remittan ateş ya da Kırım ateşi adını verdiler. Yeats'te de olduğu gibi, hastaların ateşi aylarca yüksek kalırdı, sonra birkaç gün anlaşılmaz şekilde düşer, sonra öç alırcasına geri dönerdi. Artık bruselloz olduğunu bildiğimiz bu hastalığın en çarpıcı özelliği acı verici ölçüde yavaş geçen nekahat dönemiydi. Ateş düştükten sonra, hastalar aylarca depresyon, asabiyet, eklem iltihabı ve halsizlik çekiyordu. Hastalığın sinir sistemini, kemikleri ve eklemleri de kapsayacak şekilde nüksettiği de oluyordu. Enfeksiyon bel omurlarına ya da omurga ve pelvisi bağlayan sakroiliak eklemlere de saldırarak dayanılmaz bel ağrılarına yol açabilirdi. Sinirlerin ve omuriliğin de işin içine girmesiyle dermansızlık ve felç bile görülebilirdi. Enfeksiyon kaynağı muhtemelen ordunun taşınabilir besin kaynağı olarak yanlarında taşıdıkları keçilerdi.

Bruselloz, Britanya donanmasının uğradığı en büyük bozgunlardan birinin, İngiltere Kraliyet Donanması'na ait *Victoria*'nın 22 Haziran 1893'te batmasının günah keçisi olmuştu. Muazzam sakallı, korku salan Koramiral Sir George Tryon'ın kumandasındaki Britanya Akdeniz Filosu, kıyıda bekleyen binlerce seyircisiyle Lübnan kıyısı açıklarında manevra yapıyordu. Tryon, Kraliyet Donanması'nın en güçlü ve kesinlikle en ağır gemisi olan sancak gemisi *Victoria*'daydı. Ön güvertede 110 ton ağırlığında, 41,25 cm'lik iki top içeren tek bir devasa taret topu vardı. Denizciler, üst güvertesinin dalgalı denizde meşum bir şekilde görüş alanından çıkmasından ötürü bu gemiye "kızak" derlerdi. Filo iki sıra halinde ilerliyordu ki Tryon onlara, birbirlerine doğru ilerleyip 180 derecelik bir açıyla dönmeleri emrini verdi. Katı bir inat gösteren amiral, astları iki sıra arasındaki mesafe gemilerin dönme yarıçapıyla aynı olduğu için buyruğu yerine getirmenin fiziksel anlamda imkânsız olabileceğini öne sürdüklerinde öfkeye kapıldı. Diğer sıranın başını çeken gemi tereddüt edince, Tryon, "Ne bekliyorsunuz?" diyerek cesur işareti verdi. *Victoria* derhal tosladı ve on üç dakika sonra alabora olmuştu bile. Motorlar çarpışmadan etkilenmemişti, pervaneler de dibe vuruncaya dek dönmeye devam ederek, gemiyi torpil gibi dibe çekti. Dönüp duran pervanelerin yarattığı girdap çılgına dönen yüzlerce denizciyi içine çekti. Geminin enkazı 2004'te, üçte ikisi çamurun içine dimdik gömülmüş halde bulundu. Bu enkaz

bulunan az sayıdaki dikey gemi enkazından biridir. Olayı takip eden hengâmede, büyük bir iyimserlikle amiralin muhakemesinin filodaki denizcilerin çoğunu etkilediği bilinen Malta humması yüzünden bulandığı öne sürüldü.

George, "Pende ... W.'nin asıl enfeksiyonu Londra'da kaptığından emin – ateşlerin tarihine dayanarak. Burada hiç keçi yok (tuhaf, ama gerçek) ve Rapallo'da bilinen hiçbir vaka yok. Her ne olursa olsun!" Bruselloz'un kuluçka döneminin tipik olarak iki ila dört hafta olmasına ve Yeats'in semptomlarının Aralık başlarında görülmeye başladığına bakılacak olursa Pende, Yeats'in enfeksiyonunun İngiltere'de başladığı düşüncesinde haklıydı. Kısa zaman önce başlayan pastorizasyon ve şişeleme Yeats'in zamanında İngiliz süt stoğunun kalitesi üzerinde sınırlı bir etki göstermişti. Bruselloz günümüzde Güney Avrupa ve Ortadoğu'da görülmeye devam etse de, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da nadir görülür.

Yeats'in hastalığı birçok yönüyle brusellozun tipik özelliklerini taşır. George'a göre, şair "romatizmal ağrılardan ve geceleri (pijamalarını değiştirmesini gerektirecek derecede) yoğun terlemeden mustaripti." Belirtildiği üzere, özellikle de sakroiliak eklemleri de kapsayan eklem ve bel ağrıları brusellozun yaygın ıstırap veren özellikleridir. Genellikle leş gibi kokan sırılsıklam terleme de göze çarpar. Kabızlık brusellozda yaygın görülür, ancak muhtemelen arsenik tedavisinin yan etkisi olarak Yeats'te "bir hayli ishal" görülmekteydi. Brusellozlu hastaların yüzde 15 ila 61'inde görüldüğü gibi, Yeats'te de dalak büyümesi vardı.

Yeats'in ateş ölçümleri kalp atım hızının ateş derecesine kıyasla düşük olduğunu göstermektedir (nisbi bradikardi). Normalde, vücut sıcaklığı arttıkça kalp atım hızı da artar. Yeats'in ateşi 40,5°C ile en yükseğe çıktığında, nabzı dakikada yalnızca 95 atıyordu. Oysaki bu ısıda Yeats'in nabzının dakikada en az 108 atıyor olması gerekirdi. Bu olgu en çok tifo ateşi, lejyoner hastalığı, tularemi ve bruselloz gibi akyuvarlarda yer edebilen bakteriler barındıran enfeksiyonlarda yaygın olarak görülür.

George, Yeats'in yüksek ateşinin farkına varmasının önüne geçmek için geniş önlemler aldı, hatta hastalığının ciddiyetini ondan saklamak amacıyla Gogarty'yi de işin içine kattı. Gerekli bilgileri hastalara açıklamaktan kaçınmak günümüzde etik dışı olarak görülse de, bu uygulama Yeats'in zamanında oldukça yaygındı.

Yeats'in uzun süreli hastalığının tek bir yararlı etkisi oldu: Muhtemelen kilo kaybının sonucu olarak, tansiyonu 15/7'ye düştü. Antibiyotik öncesi dönemde bruselloz sonrasında yeniden işlev kazanmak için üç ila dört ay geçmesi gerekliliğine uygun olarak, iyileşme süreci uzun sürüyordu. Kansızdı, dokuz kilo vermişti ve yürümekte, hatta ayakta durmakta bile zorluk çekiyordu. Enerjisi ve konsantrasyonu değişkendi, aylarca gergin, asabi ve huzursuzdu. Bruselloz, "depresif ruh hali ... hafıza kaybı, asabi ruh hali, gerektirecek bir durum olmaksızın gözyaşlarına boğulma ve değişken, ürkek, çocuksu hareketler"[20] gibi geri döndürülebilir nöropsikiyatrik bozukluklarla ilişkilendirilir. Kronik yorgunluk sendromu ya da daha eski literatüre göre "nevrasteni" ile bruselloz arasında muğlak bir ilişki vardır. Kronik bruselloz ya da belirsiz semptomları olan hastalara bazen nevrasteni yanlış teşhisi konur; post-infeksiyoz kronik yorgunluk semptomları olan hastalara ise aktif bruselloz yanlış tanısı konmaktadır. Kimileri öncü hemşire Florence Nightingale'in Kırım Savaşı sırasında kronik brusellozla yakalandığını düşünürken, diğerleriyse geçmek bilmez fiziki şikâyetlerinin bipolar bozukluk, hipokondri (hastalık kuruntusu) ya da post travmatik stres bozukluğundan kaynaklandığını iddia etmiştir.

Yeats, arsenik tedavisinin ciddi yan etkilerinden mustarip olmuş gibi görünmüyor. Arsenik dar bir tedavi indeksine sahip ilaçların klasik bir örneğidir; yani etkili doz, zarar vermeye yetecek miktara çok yakındır. Arseniğin toksik ve tedavisel etkilerinin her ikisi de arseniğin serbest radikaller üretme kabiliyetiyle alakalıdır, bu da yaygın hücre hasarına yol açar. Arseniğin tıp alanında uzun ve inişli çıkışlı bir geçmişi olsa da, daha çok zehir olarak bilinir. Neron'dan Borgia'lara kadar toplumsal statüsünü yükseltmeye çalışanlar renksiz, tatsız ve yüksek oranda ölümcül bir zehir olan arsenik trioksiti tercih etmişlerdir. Arsenik Fransa'da alaycı bir ifadeyle *poudre de succession,* "veraset tozu" olarak tanınırdı. Akut arsenik zehirlenmesi mide-bağırsak rahatsızlıklarına, sinir hasarına, pulmoner ödem (akciğerde sıvı birikimine), düşük tansiyona, böbrek yetmezliğine ve kalp krizinden ani ölüme sebebiyet verebilir.

20 I.F. Huddleson, *Brucellosis in Man and Animals*, New York: Commonwealth Fund, 1943, s. 93.

Arseniğin ilaç olarak kullanımı bunu deri ülserleri için kullanan Hipokrat'a kadar dayanır, ancak arseniğin modern zamanda antibiyotik olarak kullanımı 1786'da İngiltere'nin "bataklıklı" bölgelerindeki malaryalı (sıtmalı) iki yüzden fazla hastasını tedavi ettiğini bildiren Thomas Fowler'a dayanır. Fowler "Tatsız Sıtma ve Ateş Damlaları" isimli popüler, tescilli bir ilacın esasen arsenikten yapıldığını keşfetmişti. Arsenik, alkali, damıtılmış su ve lavanta özü kullanarak kendi versiyonunu üretmeye karar verdi; bu sonuncu bileşen "sırf ilaca tıbbi bir görünüş" katması içindi; yoksa, "renksiz ve tatsız olduğundan hastalar ... bunu öyle çok büyük bir özgürlükle kullanmaya kalkışabilirlerdi; bunun sonuçları her zaman öyle çok tehlikeli olmasa da oldukça sıkıntılı olabilir."[21] Fowler'ın solüsyonu astım, egzama ve sedef hastalığı gibi bazı iltihaplı hastalıklarda da başarıyla kullanıldı.

On sekizinci yüzyıl Amerikası'nda, Nathaniel Potter Fowler'ın solüsyonunun sıtmaya karşı modern bakım standartı kinin kadar iyi etki gösterdiğini, ancak bulantı, kusma, ishal, karın ağrısı, havale, seğirme, salya akıtma, kanlı idrar, diş gıcırdatma, bayılma ve ölüm gibi ürkütücü bir yan etki listesine sahip olduğunu keşfetti. Potter ayrıca akıl hocası Benjamin Rush'ın, Ehrlich'in salvarsanından bir yüzyıl önce, arseniği cilt frengisinde başarıyla kullandığını belirtti.

Arsenik trioksit, lösemi ve lenfoma içi kullanılan ilk tedavilerdendir. Kısa zaman önce ise arseniğin kanser hücrelerinin kendi kendilerini yok etmelerine neden olarak (bu durum teknik olarak apoptozis olarak bilinir) belli bir lösemi türünde, akut promiyelostik lösemide oldukça etkili olduğu ortaya konmuştur. Çelişkili bir biçimde, arsenik aynı zamanda kanserojendir; arseniğe maruz kalmak akciğer, mesane, böbrek ve özellikle de cilt kanseri riskini artırır.

Arsenik ve at serumuyla, Yeats, yavaş yavaş iyileşti, ama artık farklı bir adamdı. Ölümle defalarca burun buruna gelmek onu derinden etkilemişti. Şiirleri daha akil ve daha hüzünlü, şahsi hayatı ise daha sefil ve başıboş bir hale geldi. Yeats bir zamanlar şöyle yazmıştı, "Hâlâ yalnızca iki meselenin ciddi ve gayretli bir

21 Thomas Fowler, *Medical Reports on the Effects of Arsenic, in the Cure of Agues, Remitting Fevers, and Periodic Headaches*, Londra: J. Johnson and William Brown, 1786, s. 82.

ruh halinin hiç ilgisini çekmeyeceği fikrindeyim – seks ve ölüler."[22] Son yıllarında, düşüncelerine seks ve ölüm hâkim olacaktı. Uzun yıllardır birlikte olduğu Leydi Gregory'nin ölümünün ardından bunalıma girdi ve kafayı cinsel fonksiyon kaybına taktı. Yeats, tıpkı Hemingway ve yaşlanmakta olan diğer yazarlar gibi, bunu azalan yaratıcılığıyla bir tuttu. Cinsel hayatını canlandırmak umuduyla 1934'te, sosyetik bir Harley Street "seksoloğu" olan Norman Haire isimli eşcinsel bir Avustralyalı Yahudi tarafından Steinach ameliyatı oldu.

Steinach ameliyatı düpedüz bir vasektomiydi. Güya, yaşlanan testislerin üreme fonksiyonuna son vermek, zayıf enerjisini testosteron üretimine adamasına izin vererek kuvvet, gençlik ve iktidarını yeniden kazanmasına yol açıyordu. Steinach bu ameliyatın homoseksüelliği de tedavi edebildiğini iddia ediyordu. Steinach hanımları da unutmamıştı: Yumurtalıklara bol miktarda radyasyon vererek onlar da canlandırılabilirdi. Bu iddialar o zamandan bu yana defalarca çürütülse de, Steinach ameliyatı bir zamanlar bilimsel ve tıbbi ana akımın bir parçası olmuştur. Yeats gibi, Freud da "Steinach'lanmıştı." Steinach, Nobel Tıp Ödülü'nü asla kazanamasa da bu ödüle altı defa aday gösterildi.

22 Frank Tuohy, *Yeats*, New York: Macmillan, 1976, s. 196.

ARSENİĞİN SAĞLIĞA YARARLARI?

İnsanın beslenmesi çok az miktarlarda arsenik içermektedir. Bu kötü bir şey olmayabilir. Önemsiz miktarda arsenik memelilerde gerekli bir besin maddesi olabilir. Arsenik oranı aşırı derecede düşük olan yapay diyetlerle beslenen tavuklar, hamsterler, keçiler ve sıçanlar büyüme geriliği, kısırlık ve kalp yetmezliği gibi çok çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşırlar. Tarımda hayvan yemlerine arsenik eklenmesi büyümeyi hızlandırır. Yakın vakte kadar Birleşik Devletler'de etlik tavukların yüzde 70'inin yemlerine bağırsak parazitlerinin gelişmesini önlemek için organik bir arsenik bileşeni olan Roxarsone eklenirdi. Avrupa Birliği'nde 1999'da yasaklanan bu uygulama Amerikalıları kümes hayvanlarında sağlıksız miktarda arseniğe maruz bırakmasının yanı sıra eşsiz bir biyolojik tehlike de yaratabilir: Toksik tavuk gübresi. Roxarsone, Birleşik Devletler'de 2011 yılında piyasadan kaldırıldı, ama kümes hayvancılığında başka arsenik bileşenleri hâlâ kullanılmaktadır. (Arseniğin karbon atomlarına bağlı olan organik türü inorganik arsenikten daha az zehirlidir.)

On dokuzuncu yüzyılda Avusturya'nın dağlık Styria bölgesinde, köylüler atlarını arsenikle beslerdi ve kendileri de enerjilerini, güçlerini, sindirimlerini ve enfeksiyon dirençlerini artırdığını öne sürerek

Diğerleri gençliğin hormon kaynağı arayışında daha da ileri gitti. Seçkin nörolog Charles-Édouard Brown-Séquard kendi üzerinde yaptığı sansasyonel deneyi 1889'da *Lancet*'ta açıkladı. Köpek yavruları ve kobay farelerinin ezilmiş testislerini kendisine enjekte ederek fiziksel, zihinsel ve cinsel gücünü artırdığını ve yaşlanma sürecini otuz yıl geri döndürdüğünü iddia etmişti. Brown-Séquard'ın testiküler mucize özsuyu, Spermine olarak halka sunuldu. Testosteron seviyelerini gerçek anlamda artırdığı şüphelidir, zira aslında testislerde öyle çok miktarda testosteron depolanmaz.

1920'lerde, Rus Serge Voronoff zinde ve genç şempanze testisi dilimlerini kocamış, varlıklı insanların erbezlerine naklederek ve ameliyat başına 5.000 dolar alarak bir servet kazandı. Voronoff bunun yanı sıra maymun yumurtalığı nakliyle dişi menopozunun da tedavi edilebileceğini öne sürüyordu. Bunu uluslararası bir ilgi ve merak takip edince, Fransız yetkililer aniden düşen primat popülasyonundan ötürü Afrika'daki kolonilerinde maymun avını yasaklamak zorunda kaldı. Voronoff'un ünü ve başarısı vicdansız ama yaratıcı taklitçilerin ortaya çıkmasına yol açtı. Amerikalı şarlatan John R. Brinkley 1920'lerde sokak sokak dolaşıp tescilli ilaçlar satarak ve kendisine hemen inanan

büyük miktarlarda arsenik yerlerdi. Kadınlar gül yanaklı bir görüntü yakalamak için arsenik tüketirdi. (Bu kırmızı yanaklar derideki kan damarlarının zarar görmesinin sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir.) Styrialılar toksisiteyi önlemek için arseniği aralıklı olarak ve yavaş yavaş artan dozlarda alırdı. On dokuzuncu yüzyılda, arsenik zehirlenmesiyle suçlananlar kurbanın cesedindeki arseniğin, bu maddenin sözümona kuvvet ilacı ya da kozmetik amaçla kendi kendine ilaç olarak kullanılmasının yanlış bir sonucu olduğunu iddia ederek "Styria savunmasına" başvurdular. Karaciğer, vücuttan atılmasını hızlandırarak arseniğe karşı bir tolerans geliştirilmesine yardımcı olabilir. Pontuslu Kral Mitridat'ın kendisini zehirlemeyi düşünenlerin planlarını suya düşürmek amacıyla böylesi bir tolerans geliştirdiği sanılmaktadır:

"Etine arsenik kattılar
Ve yemesini izlerken donakaldılar."

(A. E. Housman, *The Collected Poems of A. E. Housman* (New York: Henry Holt, 1965), s. 90.

Bu taktik geri tepti. Mitridat, Romalılar tarafından yenilgiye uğratılınca zehir içerek kalkıştığı intihar başarısızlıkla sonuçlandı ve ölmesi için bir hizmetkârı tarafından acemice bıçaklanmak zorunda kaldı.

saflara keçi testisi naklederken hastalarının birkaçının ölümüne neden olarak bir yılda bir milyon dolar kazandı.

Yeats'in Steinach ameliyatı şair üzerinde dikkat çekici bir plasebo etkisi yaptı. Kendi deyimiyle "acayip bir ikinci ergenlik çağı"na[23] girdi ve genç hanım hayranlarıyla yaşadığı şehvet dolu maceralarla kendini şımarttı. Bu maceralar Yeats için cinsel doyumdan çok şiirsel ilham kaynağı olmak anlamında daha önemliydi. Bu arada, alaycı dedikodular Dublin'e hızla yayılıyordu. "Ford arabada Cadillac motor" ve "bezeli ihtiyar" denerek Yeats'le alay ediliyordu. George Yeats ise çocuklarıyla birlikte evdeydi. Yaşlanan Yeats için bir eşten çok sekreter ve bakıcı haline gelmişti. Bütün bunlar kalbini kırdıysa da hiç belli etmedi.

Yeats-Pound ilişkisi, Yeats'in bruselloz atağının ardından tavsadı. Aslına bakılırsa, Ezra tuhaf davranışları ve faşistçe atıp tutmalarıyla eski dostlarının birçoğunu kendinden uzaklaştırdı. Hemingway ve Joyce, 1934'te Paris'te Pound'la bir akşam yemeği yediler ve Pound'un delirdiğinden korkmaya başladılar. Ezra, aynı yıl, Yeats'in Rapallo'dayken editoryal yorumda bulunması için kendisine verdiği el yazmasının üzerine tek bir kelime, "kokuşmuş", karalamıştı. O zamandan sonra, Yeats kışlarını başka yerlerde geçirdi.

Ezra Pound eski dostunun ölümünün ardından birkaç on yıl daha yaşayacaktı, oysa bu o zaman hiç de olası görünmüyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan yayın araçları aracılığıyla nefret dolu faşist propagandalar yaptığı için vatan hainliğiyle suçlandı. Hemingway radyo deşifrelerini okudu ve "apaçık delirmiş"[24] Pound'un idam sehpasından kaçmasının tek yolunun delirdiğini öne sürmek olduğunu söyledi: "Cezayı ve utancı hak ediyor, ama en çok hak ettiği şey alay konusu olmak." Pound savaşın sonunda Rapallo'da yakalandı, takviyeli çelik bir kafese kapatıldı ve hâkim karşısına çıkarılmak için gemiyle Amerika'ya gönderildi. Hemingway ve edebiyat dünyasından diğer nüfuzlu dostlarının yardımıyla, oldukça şüpheli bir biçimde, Pound'un psikozlu olduğuna karar verildi ve Washington, D.C.'deki St. Elizabeth's Hastanesi'ne kapatıldı. St. Elizabeth's Hastanesi'nde çalışan psikiyatr E. Fuller Torrey, Pound'un "küstahlık ve kibir"[25] ka-

23 D. Wyndham, "Versemaking and Lovemaking: W. B. Yeats' Strange Second Puberty", *Journal of the History of the Behavioural Sciences* 2003, 39:25-50.

24 E. Fuller Torrey, *age*, s. 175.

25 E. Fuller Torrey, *age*, s. 278-280.

rışımını narsistik kişilik bozukluğu ve bipolar bozukluğun bir türü olan siklotimiye bağladı. 1958'de salıverildiğinde, Pound ilk başta pek pişman olmuşa benzemiyordu, İtalya'ya döndüğünde faşist bir selam çaktı. Ama yaşlılık, kötü sağlık, yalnızlık ve depresyon, bu gibi palavraları zayıflattı. Arkadaşlarına burnu büyüklükle başlasa da sonunda geride ancak büyümüş ayakların kaldığını anlatıyordu. 1963'te bir İtalyan muhabire, "Bütün hayatımı bir şeyler bildiğime inanarak yaşadım. Ve sonra tuhaf bir gün gelip çattı ve bir şey bilmediğimin, hiçbir şey bilmediğimin farkına vardım ... yanlış şekilde kullanılmış bir teleskop kadar aptaldım. Farkındalık çok geç geldi. Hiçbir şey bilmediğim kesinliğine çok geç vardım."[26]

Yeats'in sağlığı yeniden kötüye gitmeye başladı. Ocak 1936'da Palma'da kalp yetmezliği ve atrial fibrilasyondan ötürü ciddi biçimde hastalandı. Böbrekleri iflas etmeye başladı ve açıkça hezeyan geçiriyordu. Gogarty, Yeats'in İspanyol hekiminin "bir garip tercüme edilmiş" raporundan şöyle bir alıntı yaptı:

> "İşte karşımızda ilerlemiş yılların antik kardiyorenal sklerası var."[26] Neden! Kulağa Yukarı Mısır'ın efendisi gibi geliyor. Ama bu kış geçireceği en ufak bronşit onu götürür. Kalbi büyümüş ve böbrekleri bu durumu daha da zora sokuyor.

Ağustos 1936'da, zihinsel anlamda iyileşmişti, ancak fiziksel olarak hâlâ zayıftı: "Takatsiz bir bedene ve her zaman olduğundan çok daha canlı bir zekâya sahip olmak görülmemiş bir tecrübe."[27]

Kafayı sekse çok daha fazla takmasının yanı sıra, Yeats öfkelenmeye de daha yatkın bir hale gelmişti. Kronik hipertansiyonun beyindeki küçük kan damarlarına yaptığı etkiyle ölçüyü aşan dürtülerimizi frenleyen ön loblarının işlevinin bozulmuş olabileceği öne sürülmüştür.[28] Yeats bir öfke patlamasının ardından özür dileme amacıyla şu ünlü dörtlüğü kaleme aldı:

> Şehvet ve hiddetin şu ihtiyar yaşımın
> Etrafında dört dönmesi korkunç diyorsun;
> Gençken böylesine bela değildi bunlar.
> Başka ne beni şarkı tutturmaya mahmuzlar?[29]

---

26 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 570.

27 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 550.

28 Hipertansiyon ve Yeats'in beyni için bkz.: Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 586.

29 W.B. Yeats, "The Spur", *Yeats's Poems*, *age*, s. 430.

Gitgide kötüleşen dispne (nefes darlığı) ve "dropsi"[30] ya da bacak şişmesine rağmen, Yeats son derece üretkendi; en yüksek zekâ ve yaratıcılık düzeyinde çalışıyordu. En iyi şiirleri bu son yıllarında yazıldı, ancak bu şiirler gittikçe kasvetli ironikti ve acımasız ölçüde özeleştiri içeriyordu. "The Circus Animals' Desertion" adlı şiirinde, Yeats geçmişe dönüp kendi şairlik kariyerini ve kendisini ele geçiren –romantik, milliyetçi ve başka türlü– yanılsamaları uzun uzun, acımasızca ele alır:

> Artık merdivenim gittiğine göre,
> Uzanmalıyım bütün merdivenlerin başladığı noktada
> Kalbin kokuşmuş paçavra ve kemik dükkânında.[31]

Yeats, Ocak 1939'da, Fransa'da karısı ve iki metresi baş ucundayken kalp yetmezliğinden öldü. Orada geçici olarak gömüldü, ancak patlak veren savaş naaşının ülkesine gönderilmesini yıllarca imkânsız kıldı. Savaştan sonra, kemiklerinin yanlış yere konulduğu ortaya çıktı. Bunun yarattığı kargaşa ve sıkıntının ardından, ona ait olduğu tahmin edilen kalıntıların yeri tespit edildi ve gömülmesi için 1948'de İrlanda'ya gönderildi. Maud Gonne'nin çocukken Yeats'le uçurtma uçuran oğlu Seán MacBride cenazede İrlanda hükümetini temsil etti. (MacBride, IRA tetikçisinden dönme bir siyasetçi ve iyilikseverdi; Uluslararası Af Örgütü'nün kurulmasına destek oldu ve silahsızlaşma savunuculuğundan ötürü 1974'te Nobel Barış Ödülü'nü kazandı.) Yeats'in kemikleri efsanelere göre eteklerinde kahramanların çarpıştığı ve âşıkların sığındığı Ben Bulben'in gölgesine defnedildi. Yeats'in talimatı uyarınca, mezartaşına şu mısralar kazındı:

> Gönül indirme
> Hayata ve ölüme
> Atlı, geç git![32]

30 Roy Foster, *age*, 2. cilt, s. 642.
31 W.B. Yeats, "The Circus Animals' Desertion", *Yeats's Poems*, *age*, s. 472.
32 W.B. Yeats, "Under Ben Bulben", *Yeats's Poems*, *age*, s. 452.

8. AMATÖR BİR TIP DOKTORUNUN BAŞINA GELEN TIBBİ AKSİLİKLER:
Jack London'ın Kibirden Ölümü

Bununla birlikte, kendi amatör tıp doktoru halimle, elimden geleni yaptım... Beni yiyip bitiren habis ve fazlasıyla etkin ülserler bunlardı işte. Organik ve aşındırıcı bir zehir vardı... Bu zehir karşı aşındırıcı maddeyle savaşmaya karar verdim. Maddenin bu hırçın ismi çarpmıştı beni. Ateşe karşı ateşle savaşma fikri! Aşındırıcı bir zehir tüketiyordu beni ve onunla başka bir aşındırıcı zehir yoluyla savaşmak hoşuma gidiyordu.[1]

Jack London, The Cruise of the Snark

Jack öyle yıprandı ki en sonunda dünyanın nadiren görebileceği müthiş bir makine insan haline geldi.[2]

George Sterling, şair ve arkadaşı

Kerouac'ten önce yola koyuldu. Orwell'den önce parasız pulsuz kaldı. Hemingway'in annesi daha küçük Ernest'e kız kıyafetleri giydirirken, Jack London, tam bir Amerikalı maço edebiyat adamıydı. Jack yirmi bir yaşında, tam zamanlı bir yazar haline geldiğinde, çoktan denizci, fok avcısı, berduş, balık bekçisi, istiridye korsanı, konserve fabrikası işçisi, sokak serserisi, hapishane kuşu, boksör ve servet avcısı olmuştu bile. *Vahşetin Çağrısı*, Jack'i ansızın servete ve dünya çapında üne kavuşturdu. Bir yazar olarak gösterdiği umulmadık başarı, manik enerjisi ve kendine duyduğu sanrıya varan güvenle ateşleniyordu. Bu özellikler Jack'i kariyeri boyunca

1 *The Cruise of the Snark*, New York: Penguin Books, 2004, s. 183.

2 Andrew Sinclair, *Jack: A Biography of Jack London*, New York: Harper and Row, 1977, s. 232.

bir milyon dolar kazanan ilk yazar yaptı, ama aynı zamanda erken ölümüne de yol açtı.

Jack, tezatların adamıydı. Onun sayfalarında Nietzsche ve Darwin, Victoria dönemi panzehiriyle çatışır. Sosyalizmi öğütlerdi, ama Koreli bir hizmetkârı vardı ve lükse düşkündü. İnsanların kardeşliğine inanırdı, ama neredeyse yazdığı her şeyde ırkçılık izleri vardı. Çalışkan, pirüpak Anglosaksonlara methiyeler düzerdi, fakat kendisi Flora Wellman isimli cüce bir spiritüalist ile William Henry Chaney isimli bir düzenbazın çocuğuydu.

Chaney, Maine'in uzak ormanlarından birindeki bir çiftlikte doğdu, Boston'da deniz kuvvetlerinden ayrıldı, Virginia'da hukuk ve gazeteciliğe merak sardı, dokuz yıl boyunca ortadan kayboldu, New York'ta astrolog oldu ve hapisten çıktıktan sonra California'ya kaçtı. Bu göçebe hayatı boyunca en az üç kadını terk etti. Flora'yla San Francisco'da tanıştı. Flora, Ohio'da saygın bir ailede büyümüştü, ama geçirdiği tifo vücut gelişimini engelleyip onu kelleştirdikten, miyop ve biraz da dengesiz biri haline getirdikten sonra batıya göçmüştü. Çift bir "astroloji salonu" açtı, ama Flora hamile kalınca başlarında kavak yellerinin estiği bu dönem sona erdi. Chaney, Flora'nın kürtaj olmasını istedi, kadın reddedince onu başından attı. Flora ise buna afyon ruhu ve tekleyen bir tabancayla kalkıştığı teatral intihar teşebbüsleriyle karşılık verdi. Bu skandal yerel gazetelerde çıktı ve Chaney, Oregon'a sıvıştı. (Yıllar sonra, henüz mücadele içindeki genç bir yazarken, Jack doğumuna dair bu sefil koşulları öğrendi ve Chicago'da Chaney'nin izini sürdü. Sinsi, ihtiyar düzenbaz, Jack'in kendisinden para koparacağından korkarak, Flora'yla ilişkisi boyunca iktidarsız olduğunu iddia etti. Dahası Chaney, Flora'nın hafifmeşrepliği göz önüne alınırsa Jack'in gerçek babasının kim olduğunu bilmenin imkânsız olduğunu da ima etti.)

Jack'in 12 Ocak 1876'daki doğumundan sonra, Flora bitkin biri haline geldi ve iştahını kaybetti, muhtemelen doğum sonrası depresyonu çekiyordu. Doktor siyahi bir sütanneyi, Virginia Prentiss'i tavsiye etti. Virginia, Jack'in annesi yerine geçti ve daha sonraki yıllarda Jack'e nefret edilen Güney Pasifik Demiryolu'ndaki istiridye yataklarını yağmalamak için kullanacağı tekneyi alması için borç verdi. Zengin olduktan sonra Jack, annesine her ay verdiği maaşın aynısını ona da verdi.

Jack sekiz aylıkken, Flora, John London adlı kuvvetten düşmüş bir İç Savaş gazisiyle evlendi. Flora oğluna "utanç nişanı" diyordu;[3] Jack bunun ne anlama geldiğini ancak büyüdüğünde tam olarak anlayabilecekti. Jack, John'un biyolojik babası olduğuna inanarak büyüdü ve daha sonra, Chaney'yi öğrendikten sonra bu hikâyeyi insanlara anlattı. Ufak tefek Flora otoriter bir anneydi, istediğini yaptırmak için gerektiğinde öfke nöbetlerine ve sahte kalp krizlerine başvuruyordu. Ayrıca burjuva, Anglosakson kökenlerine sıkı sıkıya tutunan ve Jack'in beynini Oakland kenar mahallelerindeki İrlandalı, İtalyan, Portekiz ve Asyalı komşularından üstün olduklarına dair saçmalıklarla dolduran uslanmaz bir ırkçıydı. Flora'nın yanlış yatırımlara ve Çin piyango biletlerine olan bağımlılığı yüzünden aile sefaletin eşiğinde yaşıyordu. John London'ın tuhaf işlerinden Flora'nın piyano dersleri ve seanslarından gelen para asla yeterli olmuyordu. (Komşu çocukları annesinin ruhlar âleminin etkisi altındayken ciyak ciyak bağırmasından ötürü Jacklerin evine "hortlak evi" diyordu.)[4] Küçük Jack tam bir "iş canavarı"na döndü;[5] okuldan önce ve sonra gazete dağıtıyor, cumartesileri buz arabasında çalışıyor ve pazarları bowling pistinde lobut diziyordu.

Okumak, onun kaçış yoluydu. Çocukluğunun belki de en can alıcı olayı, sekiz yaşındayken bir hendekte *Signa*'nın paramparça olmuş bir kopyasını bulmasıydı. Şimdi unutulan bu melodram onun sahip olduğu ilk kitap ve en kıymetli şey oldu. Kitabı saplantılı biçimde tekrar tekrar okudu, son kırk sayfası eksik olmasına rağmen. Ergenlik yıllarına kadar kitabın nasıl bittiğini öğrenemedi. On yaşında, Oakland Halk Kütüphanesi'ni keşfettiğinde, diğer bütün işlerinin yanı sıra bir de haftada iki kitap okumaya başladı. Baş kütüphaneci Ina Coolbrith, dikkate değer bir şair, Bret Harte ve Mark Twain'in arkadaşı ve Mormonizm'in kurucusu Joseph Smith'in aileden kopan torunuydu. Bu entelektüel afacana ilgi duyuyor ve onun okuduklarını hafif hafif daha edebi bir yöne doğru çekiyordu.

Flora birikimlerini emlak spekülasyonlarında çarçur edince, Jack'i on üç yaşındayken okuldan aldı ve saatte on sente günde

3 Alex Kershaw, *Jack London: A Life*, New York: St. Martin's Press, 1997, s. 39.
4 James L. Haley, *Wolf: The Lives of Jack London*, New York: Basic Books, 2010, s 25.
5 James L. Haley, *age*, s. 20.

on dört saat çalıştığı konserve fabrikasında işe soktu. Bu işi bir yıl boyunca, isyan edip bırakıncaya kadar yaptı. Ergenlik yıllarının geri kalanını hintkeneviri atölyesinde çalışarak, San Francisco körfezinde denize açılarak, avare avare tren raylarında dolaşarak, kendini serseriliğe kaptırarak ve arada sırada okula giderek geçirdi. On yedi yaşında, yol boyunca *Moby Dick*'i ve *Anna Karenina*'yı okuduğu, *Deniz Kurdu*'na ilham veren yedi aylık bir gemi yolculuğuyla Japonya'ya ve Bering Denizi'ne gitti.

Jack yirmi yaşına geldiğinde San Francisco kıyılarındaki kafadarlarının çoğu içki, şiddet ya da her ikisi yüzünden ölmüştü. Bu durum onu Berkeley'deki California Üniversitesi giriş sınavlarını kazanmak için hararetle ineklemeye itti. Okula kabul edilmesine rağmen, parası suyunu çekti ve ilgisini yitirdi, bir yarıyılın ardından yarızamanlı sosyalist eylemci ve tamzamanlı bir yazar olmak için okulu bıraktı. Kalın bir deste ret mektubu topladıktan sonra, ertesi yıl Klondike altına hücumu için yola koyuldu. Kanada Kraliyet Atlı Polisi hazırlıksızları caydırmak için bir yıl yetecek gıda ve ekipmanı olmayan madencileri geri çeviriyordu. Jack, Chilkoot yolunun elli öldürücü kilometresi boyunca 270 kiloluk donanımı çekmek zorunda kaldı. Bu, her dağlık bölümde ileri geri birkaç yolculuk yapmayı gerektiriyordu. Ve bunu dondan önce Dawson City'ye ulaşmak için göllerde, nehirlerde ve coşkun ırmaklarda yükün salla taşınacağı 800 kilometrelik bir yol takip ediyordu. Aylar süren nafile maden aramalarından, ekmek, fasulye ve domuz pastırmasından oluşan yavan beslenme düzeninden sonra, Jack'in diş etleri kanıyor, dişleri dökülüyordu, saçları karman çorman buklelerden bir keçeye dönmüş, eklemleri şişmiş, cildi sarkmış ve çürümüş, tüm uzuvları acıdan iki büklüm olmuştu. Kuzey Kutbu'nun klasik illeti iskorbüte yakalanmıştı.

Evrimin cilvesi işte; insanlar, kobay fareleri ve meyve yarasaları kendi C vitaminlerini üretme yetisini yitiren tek memelilerdir. Bu vitamin, vücudun esas yapısal proteini olan kollajenin onarımında gereklidir. O olmadan vücut yavaş yavaş posalı bir kan çorbası ve çözülen dokuya dönüşür. C vitamini birçok taze meyve ve sebzede bulunduğu için, modern çağda şizofreni, alkolizm, son moda diyetler ve gut hastalıkları gibi C vitamini emilimini etkileyen sıkıntıları olanlar haricinde iskorbüt nadir görülür. Fakat bir zamanlar iskorbüt, özellikle besin kaynaklarının kısıtlı olduğu ve C vitamini

depolarının tükenmeye yüz tuttuğu kış aylarında yaygın olarak görülürdü. Kutup keşifleri ve uzun deniz yolculukları gibi aşırı güç sarf ettiren koşullar hastalığı tetikler.

Jack sendeleye sendeleye ilkel koşullardaki hastanesi iskorbütlü acemilerle dolup taşan Dawson City'ye geri döndü. Çiğ patates ve tek bir limon onu ayağa kalkıp yürüyebilecek hale getirdi. Ahbaplarıyla birlikte kulübelerini yıktılar ve birkaç kütük daha ekleyerek Dawson'a kadar yüzdürdükleri kerestelerle bir sal yaptılar. Odunları 600 dolara sattılar ve Bering Denizi'ne giden Yukon Nehri'nin 2.500 kilometrelik kısmını gitmek için su sızdıran bir tekne aldılar. Yol boyunca kaz yumurtaları ve çiğ ördek yediler, karşılığında sivrisinekler, tatarcıklar ve devasa atsinekleri yüzünden mahvoldular. Yola çıktıktan sonra iskotbütü nüksetti. Ancak parmak ucunda yürüyebiliyor ve sağ bacağını düz tutamıyordu. Nehrin yarısına ulaştıklarında bazı merhametli insanlar çok değerli taze patatesler ve bir domates konservesiyle onu iyileştirdi. Kıyıya ulaştıklarında California'ya geri dönüş yolculuğu için bir buharlı gemide ateşçi olarak çalıştı.

Geriye ancak 4,50 dolar değerinde altın tozu getirmişti, ama altından çok daha iyi bir şeye sahipti artık: Tükeninceye değin kazdığı bir edebiyat cevheri damarı. Sonraki birkaç yıl içerisinde, *Vahşetin Çağrısı*, *Beyaz Diş* ve aralarında "Bir kısa öykü ancak bu kadar iyi olur" dedirten "Ateş Yakmak"ın da bulunduğu Klondike öykülerinin birçoğunu üretti. Hikâye anlatıcılıktaki dehası, kendi kendinin reklamını yapmaktaki yeteneğine eşdeğerdi. Amerika'nın en ünlü sosyalisti ve Rus-Japon Savaşı'ndan bir dizi yazışmada, ülkenin en adi çıkmış ırkçısıydı da. İlk karısından olaylı bir şekilde boşanması ancak tehlikeli karizmasına katkıda bulunmuş oldu. (1902 yılında, bu boşanma dilekçesi belsoğukluğu hastalığını işaret ediyordu.)

Jack günümüzde büyük ölçüde Klondike öyküleriyle tanınıyor olsa da, ürettiği edebiyat ürünleri muazzam miktardaydı. On dokuz yıla yayılan kariyerinde, hiç bitmeyen acil para ihtiyacıyla tetiklenen son hızla yazılmış kırk dokuz kitap üretti. Müthiş derecede değişken niteliklerine rağmen, eserleri fevkalade okunabilir, bazen mükemmel ve sıklıkla yaratıcıdır. Jack, ülke içi ajanlık faaliyetleri yürüten ve söz dinleyen basının kışkırttığı işçi ve burjuva sınıfını ezen, militarist bir oligarşi tarafından yönetilen kâbus gibi

bir Amerika'dan akıl almaz bir kesit olan, ilk distopyan romanı, *Demir Ökçe*'yi yazdı. Kendi avare hayatı hakkındaki *Yol*, Londra'nın Doğu Yakası'ndaki yoksulluğa dair ilk elden dokunaklı anılarını anlattığı *Uçurum İnsanları* ve *Demir Ökçe*, George Orwell üzerinde büyük etki yaratmıştır. *John Barleycorn*, bağımlılık ve (bir bakıma) kurtuluş üzerine yazılan ilk anılardan biriydi. *Kızıl Veba* ilk kıyamet sonrası romanı olabilir. *Yıldızlar Korsanı* reenkarnasyona dair bir bilimkurgu öyküsü olmanın yanı sıra, California hapishanelerinin ürkütücü koşullarını da açığa vurur. Jack bunların dışında *Adventure* ve *The Mutiny of the Elsinore* gibi Darwinci aşk romanları olarak tanımlanabilecek tuhaf romanlar da yazdı.

Jack neredeyse kesinlikle bipolardı. Olağanüstü bir enerji kaynağına sahipti ve gecede beş saatten fazla uyuduğu nadiren görülürdü. Berkeley'e girmek için, üç ay boyunca günde on dokuz saat inekledi. Mücadele içindeki genç bir yazarken, daktilosunun başında günde on beş saat geçirir, kimi zaman kahramanı Herman Melville gibi yemek yemeyi bile unuturdu. Ölümünden birkaç ay önce bile, söyledikleri oradan oraya uçuşan manik düşüncelerini yansıtıyordu: "Onun içinde bir şey vardı, beyni dakikada yüz kilometre hızla koşuyordu, takip etmeniz imkânsızdı. Yazdığından daha iyi konuşurdu."[6]

Jack, *John Barleycorn*'da çarpıcı bir açık yüreklilikle içki içmesini, depresyonlarını ve intihar eğilimini kaleme aldı. On altı yaşındayken, müthiş bir sarhoşluğun etkisindeyken, bindiği sandaldan atlayıp her şeyi bir anda sona erdirme isteği duydu. Gece San Fransisco Körfezi'nin akıntısına kendini bıraktı. Açığa sürüklendi; gün ağardığında ayılmış, korkmuş, üşümüş ve gücünü yitirmiş haldeydi. Tam batmaya başlarken Yunan bir balıkçı ona rastladı ve onu güvenli bir yere sürükledi. (Hikâyelerinde intihar sıklıkla görülür. Olgunluk dönemi romanlarının en iyisi olan *Martin Eden*'daki tükenmiş yazar tıpkı Jack'in yaptığı gibi kendini bir tekneden denize atarak intihar eder.) Bu ilk başarı akınından ve bunu izleyen hayal kırıklığından sonra, "uzun hastalığım"[7] dediği ağır bir depresyon geçirdi. İyileşme sürecinde ona (daha sonraları "geride kalan tek yanılgım – İNSANLAR" dediği) sosyalizm için duyduğu ikiz tutkusu ve hayat dolu ikinci karısı, Charmian destek oldu. Daha sonraki

6 Alex Kershaw, *age*, s. 98.

7 Jack London, *John Barleycorn*, New York: Modern Library, 2001, s. 156.

depresyon nöbetleri için ağır içiciliğini suçladı. Bu krizler sırasında, "Beyaz Mantık" dediği bir nihilizm ruhuna kapılmıştı. Birçok sorunlu içici gibi, Jack de alkolik olduğunu inkâr ediyor, arada sırada ölçülü ve ayık geçirdiği dönemleri kanıt olarak gösteriyordu: "Ama benimki ıslah olmuş bir ayyaşın öyküsü değil. Ben asla ayyaşın teki olmadım ve ıslah olduğum da yok."[8]

1906'da, Jack London otuz yaşında ve kariyerinin zirvesindeydi. Yazdıkları için hiç duyulmamış meblağlar istiyordu ve çeşitli maceralarda incittiği dizleri ve bilekleri dışında sağlığı yerindeydi. Muhtemelen bir manik nöbetin etkisiyle, Charmian'la birlikte dünyanın etrafını dolaşmaya ve bu yolculuğun masraflarını yol boyunca yazacağı seyahat yazılarıyla karşılamaya karar verdi. Fahiş bir fiyata özel üretim bir yat yaptırdı. Baştaki bütçesi 7.000 dolar olsa da, yatın yapımı 30.000 dolardan fazla tuttu. Jack, kırk yedi farklı sendikadan işçiyle uğraşmak zorunda kaldı; bu, o sosyalizm ateşini bir nebze söndürdü. Felaketler birbirini kovaladı. Talihsiz *Snark* borçlar yüzünden haczedildi, çamura saplandı, bağlı olduğu yerde iki mavna tarafından ezilerek lima fasulyesi şeklini aldı.

Denize açılır açılmaz, su geçirmez bölmeler, güverteler, filikalar ve bin galonluk yakıt taşıyan konteynır sızdırdı; kamaraları dumanlar içinde bırakarak büyük bir yangın dehşeti yarattı. Motor ve bocurgat bozuldu. Elektrik ışıkları hiç açılmadı. Armadaki dökme demir koptu. Depoları deniz suyu ve gaz yağı doldurdu. En kötüsü, tekne bir ölüm tuzağı haline geldi. Ağır havada çapa atmayı reddetti, bunun yerine çaresizce dalga çukurlarında dolandı. San Francisco'dan Hawaii'ye olan yolculuk bitmek bilmeyecek gibiydi. Kansaslı genç aşçı Martin Johnson bir gün Jack'e bir parça kara görmeye hasret kaldığını söyledi. Jack, karanın üç kilometreden uzakta olmadığını söyledi. Şaşıran Martin hangi yönde olduğunu sordu. "Aşağıda, Martin, aşağıda"[9] diye yanıtladı Jack soğukkanlılıkla.

Jack, Charmian'ın amcası olan dümencisi Roscoe Eames'in dümencilikten habersiz olduğunu ve nerede oldukları konusunda hiçbir fikri olmadığını anladı. Roscoe ayrıca dünyanın okyanusları ve kıtaları içinde olan boş bir küre olduğuna inanıyordu. Jack dümene geçti, kendilerini sörf yapmayı öğreneceği ve tekneyi olabildiğince

8 Jack London, *John Barleycorn*, *age*, s. 185.
9 Jack London, *The Cruise of the Snark*, *age*, s. 217.

tamir etmeye çalışacakları Hawaii'ye götürdü. Büyük Okyanus'ta ıssız ve rüzgârsız üç bin kilometre açıkta ilerlediler ve Markiz'e vardılar. Zaman geçirmek için, siyaseten yanlış biçimde balık tuttular: "Yunus yakalamaktan daha iyi bir spor düşünemiyorum."[10] Markiz'de, Melville'in cennetinin üzücü biçimde yitip gittiğini gördü: "Ve artık bütün o gücü ve güzelliği kaybolmuş, Typee Vadisi cüzam, elefantiyaz ve tüberküloz çeken bir düzine perişan yaratıkla dolu."[11]

Jack'i büyüleyen vahşi bir yer olan Solomon Adaları'na kadar gidebildiler. Burada, devasa karafatmalar ve kırkayaklar cirit atıyordu, *Snark*'ı da istila ettiler. Yamyamlık adada hüküm sürüyordu. Solomonlar, şeflerin fazla kabile üyelerini Avustralya tarlalarına sözleşmeli işçi olarak sattığı *blackbirding* denilen modern köle ticaretinin merkeziydi. Gemi içindeki ve tarlalardaki hijyenik olmayan koşullar işçiler arasında birçok ölüme sebep oluyordu. *Blackbirding* takas edilen kabile üyeleri arasında anlaşılır biçimde pek popüler değildi ve tacirlerle Solomon'daki diğer beyazlar sıklıkla misilleme olarak öldürülüyordu. Solomon Adaları'ndaki beyazlar arasında hastalıktan, kazalardan ve cinayetten yıllık ölüm oranı yüzde 18 idi.

Solomon Adaları'nda bütün mürettebat frambeziye yakalandı ve *Snark* bir hastane gemisi haline geldi. Frambezi günümüzde unutulmuş bir hastalıktır, ancak bir zamanlar dünya çapında 50 ila 100 milyon insana bulaşmıştı. Orta Afrika, Endonezya ve Polinezya'nın uzak bölgelerindeki yaklaşık iki milyon insanı hâlâ etkilemektedir. Bu, bizimle birlikte evrimleşen, aile yadigârı denebilecek bir hastalıktır; kuzenlerimiz, büyük insansı maymunlar da bundan mustaripti. Frambezi ve frengi aynı bakterinin, *Treponema pallidum*'un alttürleridir, frenginin Kuzey ve Güney Amerika'daki frambeziden evrilmiş olması mümkündür.

Frenginin aksine, frambezi seksten çok, tesadüfi temas ya da olasılıkla böcek ısırmasıyla geçer. Birinci aşamada, hastalarda kısa sürede iyileşen küçük bir cilt yarası gelişir. Derken spiroketler vücudun her yerine yayılır ve hastalarda büyük, tahrip edici deri ülserlerinin görüldüğü ikinci aşamaya yol açar. Hastaların az bir kısmında, frambezinin kemik ve kıkırdağa saldırdığı üçüncü bir

10 *Age*, s. 95.
11 *Age*, s. 106.

aşama görülür. Frambezi bir zamanlar Haiti'ye özgü bir hastalıktı, ta ki Duvalier hükümeti, nadir görülen bir iyilikseverlikle, Dünya Sağlık Örgütü'nün de yardımlarıyla 1950'lerde bu hastalığın kökünü kazıyana kadar. 1990'larda üçüncül frambeziden yadigâr kaval kemikleri çarpık ve burunları düşmüş eskiden kalma deformasyonları olan hastalar görülebilirdi.

Jack hastalanan ilk kişiydi. Samoa'da sivrisinekler ayak bileklerini korkunç biçimde ısırdı. Jack, bu ısırıkları kaşıdı, böylece muhtemelen enfeksiyonun sinsice yayılmasına yol açtı. Isırıkların üstündeki deri soyuldu. Ayak bileklerinde ve ayak tabanlarında beş büyük ülser oluştu. Yürümek tam bir ıstıraptı ve çektiği acı onu uyumaktan alıkoyuyordu. Kendi kendine sülümen ya da cıva klorür, alternatif olarak hidrojen paroksitle pansuman yaptı. İlk yaralar iyileşti, ama ellerinde ve kaval kemiklerinde bir grup yara daha belirdi, bu yaralara da tam bir görev bilinciyle bolca cıva sürdü.

Jack, kendi deyişiyle, "yara ve sübliмat mevzusunda saplantılı biri"[12] haline geldi. Kendisini ve buna izin verdiklerinde diğer mürettabatı geminin ecza dolabındaki her şeyle tedavi etti: Arsenik, bakır sülfat, iyodoform, kireç suyu, hidrojen peroksit, borik asit ve özellikle de yüksek dozlarda cıva klorür. Jack, ellerinin ve ayaklarının şişip kabuk bağlamasına sebep olan korkunç bir cilt reaksiyonu geliştirmesine rağmen kendini tedavi ettiğine inanıyordu: "Aynı anda yedi ölü ve ölmekte olan derinin soyulduğu ellerim iki kat büyüdü. Ayak tırnaklarımın yirmi dört saat içinde uzunlukları kadar kalınlaştığı zamanlar oluyordu."[13] Charmian "sırılsıklam terlemelerine yol açan"[14] bir masaj yaparak yardımcı olmaya çalışıyordu. Jack cüzam olduğunu ya da ultraviyole ışık zehirlenmesi geçirdiğini sanıyordu, ama hastalığı muhtemelen akrodiniydi. Bu hastalık pembe, kabarık, acıyan, terleyen ve soyulan ellere yol açan bir tür cıva zehirlenmesidir. Çocuklarda, yetişkinlerde olduğundan daha sık görülür. Jack belki de eski bir soğuk vurması vakası yüzünden buna yatkın bir hale gelmişti. (Bu döküntülerin pellagradan yani niasin eksikliğinden ileri geldiği öne sürülmüştür; bu pek olası değildir, zira *Snark* gemisindeki balık ağırlıklı beslenme biçimi niasinin öncüllerinden triptofan açısından zengindi. Jack'in

12 *Age*, s. 185.
13 *Age*, s. 195.
14 *Age*, s. 230.

kendi teorisi, şişen ellerinin ultraviyole ışığı zehirlenmesinin sonucu olduğuydu.) Jack'in yaraları Avustralya'da hastanede sarıldı. Frambezisi için arsenik verildi, ki bu neredeyse kesinlikle en uygun tedaviydi, ayrıca rektal fistül ameliyatı da oldu. *Snark*'ın yolculuğu sona erdi ve Jack'in güzeller güzeli, işe yaramaz teknesi maliyetinden daha az bir fiyata satıldı.

Snark, Jack'in mali hatalarının sonuncusu değildi. Günümüz parasıyla yaklaşık iki milyon dolara tekabül eden, yıllık 70.000 dolarlık gelirine rağmen, manik ölçüsüzlükleri daima iflasın eşiğinde olduğu anlamına geliyordu. Meksika'daki bir arazi anlaşmasında dolandırıldı ve bir taşbaskı tekniğine yaptığı yatırımla bir servet daha kaybetti. İflas eden Jack London Üzüm Suyu Şirketi'nin öfkeli hissedarlarının açtığı davaların ağına düştü ve romanlarının hakları için film yapımcılarıyla mücadele etti. Bir boks maçında Jack Johnson'a karşı bahse girerek 4.000 dolar kaybetti. O ve Chamian hizmetçilerinin eşliğinde sık sık seyahate çıkıyorlardı. Jack centilmen bir çiftçi olma hayaline kapıldı ve California, Sonoma'daki çiftliğinde büyük miktarlarda para batırdı. 600 hektarlık bir araziye yayılan Beauty Ranch adlı çiftlik Versailles Sarayı'yla model bir çiftliğin karışımıydı. Jack iki yüz tane cins domuz satın aldı ve onları komşu-

SİHİRLİ KURŞUNLARIN AÇTIĞI YARALAR: FRENGİ TEDAVİSİNDE ARSENİK

Paul Ehrlich 1907'de arsfenamin ya da salvarsanı sentezledi. Bu, Ehrlich'in frengiyle savaşmak için inatla "sihirli bir kurşun" arayışında sentezlediği 606. bileşim olduğundan "606" olarak da bilinirdi. Arsenik içeren ilaçlar frengi tedavisinde devrim yarattı. Frengiden kaynaklanan şankrlar ve diğer cilt lezyonları arsenikle tedavi edilen hastalarda cıva ya da bizmutla tedavi edilen hastalara kıyasla çok daha hızlı iyileşirdi. İngiliz ordu verilerine göre, frenginin nüks oranları yalnızca cıva kullanıldığında yüzde 83 iken, cıva ve salvarsan bileşimiyle birlikte yalnızca yüzde 4'e kadar düşmüştü. Bu, yalnızca salvarsanın cıvadan çok daha iyi olduğunu değil, aynı zamanda tek başına cıvanın hiçbir etkisi olmadığını da ortaya koymuştu. Arsenik, kandan yapılan frengi testinin yani Wasserman tepkimesinin negatif çıkmasına da yol açıyordu.

Arsenik bileşenleriyle tedavi edilen hastalarda genellikle en azından kusma, ishal, ciltte kızarıklık, döküntü ve sarılık gibi hafif yan etkiler görülürdü. Daha az yaygın ancak daha şiddetli yan etkiler arasında sinir hasarı, beyinde kanama ve el ve ayak parmaklarında kangren de vardır. Bazı hastalarda ilk arsenik dozundan sonra Jarisch-Herxheimer tepkimesinden kaynaklanan ateş ve titremeli üşüme görülür. Bu tepkime aslında antibiyotiğin tesir ettiğinin bir işaretidir.

larının Domuz Sarayı olarak bildiği gösterişli bir domuz ahırına yerleştirdi. Damızlık bir Shire aygırı ve kısa boynuzlu bir sığır sürüsü aldı. Eski bir şaraphaneyi otuz kadar atı için ahıra dönüştürdü. California'daki ilk beton siloları inşa etti. Toprak erozyonuyla mücadele etmek için, Kore'de gördüğü teraslı tarım tekniklerini uyguladı ve 60.000 okaliptüs ağacı dikti. Yapay bir göl yaratıldı. Kızılçam kütükleri, beton ve volkanik taşlardan Wolf House isimli muzzam bir kırevi yaptırmak için inanılmaz miktarlarda paralar saçtı. Ev depreme karşı dayanıklıydı, ama yangına karşı değil; hoşnutsuz bir çalışan evi meşaleyle tutuşturuverdi. Jack çiftlikte herhangi bir zamanda otuz ila kırk kişinin maaşını ödüyor ve diğer türlü dalkavukları da arka çıkıyordu. Genç bir serseriyken hapishanede geçirdiği zaman onu çiftlikte daima sıcak karşılanan salıverilmiş hükümlülere karşı anlayışlı biri haline getirmişti. Müsrifçe eğlenir ve aralarında anarşist Emma Goldman ve Jack'in ölümünden sonra Charmian'ın âşığı olacak sihirbaz Harry Houdini'nin de bulunduğu türlü çeşitli konuklara ev sahipliği yapardı.

Amerika'ya dönmelerinin üzerinden çok geçmeden, Charmian hamile kaldı. Zor bir doğum oldu, küçük kızları baştan savma yapılan sezaryenin ardından 19 Temmuz 1910 tarihinde öldü. Jack yıkıldı.

Ateş, sifilis bakterileri veya spiroketlerin aniden ölerek bağışıklık sistemini uyaran ve hızlı bir inflamatuar tepkiye yol açan bakteriyel bileşenleri salgılamasından kaynaklanır.

Ne yazık ki, şiddetli Jarisch-Herxheimer tepkimelerinin yıkıcı sonuçları olabilir. Gırtlağında frengi kabarcıkları olan hastalar boğulabilir; beyninde ya da omuriliğinde frengi olan hastalara felç gelebilir; ve koroner atardamarlarında frengi olan hastalar kalp krizi geçirebilir.

Tedavinin altın esası Wassermann tepkimesini negatife çevirmekti.* Frengisi uzun süredir devam eden hastalarda, Wassermann tepkimesi ve onun modern türlerini başarılı bir tedavinin ardından negatife çevirmek nispeten uzun bir zaman alabilir. Bu olgunun eksik bir biçimde ele alınması arsenik içeren ilaçlarla fazla tedaviye yol açabilir. Kimi sifilologlar "tedavi fetişinin istenmeyen uzunlukta sürelere varabildiğini"** iddia etmiştir. *Out of Africa* kitabının yazarı, Isak Dinesen'in çektiği karın ağrısı ve bacaklarda his kaybı geleneksel olarak düşünüldüğü gibi tabes dorsalisten (frengi-nin omuriliğe zarar vermesi) ziyade haddinden fazla frengi tedavisinden ötürü arsenik zehirlenmesinden kaynaklanmış olabilir.

Arsenik içeren bir antibiyotik olan melarsoprol Afrikalı uyku hastalığının tedavisinde hâlâ kullanılmaktadır, ama şimdi de arsenik dirençli büyük bir sorun oluşturmaktadır.

Arsenik dirençli bakteriler arasında yaygındır ve ilkel

su kaynaklarında azımsanmayacak miktarlarda arsenik bulunmasından ötürü evrimsel açıdan antik sayılabilir. *E. coli* ve *Staphylococcus aureus* gibi çoğu yaygın bakteri, toksik arseniği daha az zararlı bir biçime dönüştürüp hücrelerinden dışarı atabilirler.

* W.G. Stimpson, *Treatment of Syphilis. Comparison of the Number of the Days' Hospital Treatment Required for Patients Suffering with Syphilis, with and without the Use of Salvarsan and Neosalvarsan.* Washington: Government Printing Office, 1915, s.10.

** F.E. Cormia, "Over-Treatment in Syphilis," *Canadian Medical Association Journal*, 1939; 40:445-448.

Huysuzluğu ve evhamlılığı arttı. Zührevi hastalıklar üzerine bir kütüphane oluşturdu, *American Journal of Urology and Sexology* ve daha az provokatif olan *Uric Acid Monthly* dergilerine abone oldu. Frengiye saplantılı hale geldi; belli ki kızının ölümü için kendini suçluyordu. 1911'de bir arsenik tedavisi daha gördü, görünüşe bakılırsa frengiden ya da frambeziden kalma bir enfeksiyondan korkuyordu. Aynı yıl belirsiz nedenlerden ötürü hayat sigortası poliçesi için gereken sağlık testinden geçemedi. On dört kilo aldı ve ayak bilekleri şişti. 1913'te apandisit ameliyatı oldu ve böbreklerinin hasta olduğunu öğrendi. Bu teşhis muhtemelen o zamanlar böbreklerin işlevini belirlemekte kullanılabilen mevcut birkaç testten biri olan idrarda protein bulunmasıyla konmuştu. Şişmiş bacaklar ve idrara yüksek miktarda protein geçiren böbreklerin bir araya gelmesi nefrotik sendrom denen belirli bir böbrek rahatsızlığına işaret ediyordu. Bu rahatsızlığın çeşitli sebepleri vardır, ama Jack'in ağır cıva kullanımına bakılacak olursa, bunun cıvaya maruz kalmaktan ileri geldiğini söylemek mümkündür.

Ertesi yıl, Meksika Devrimi'ni incelemek için Meksika'ya gitti ve orada dizanteriye yakalandı. Eklem ağrıları, muhtemelen içki düşkünlüğü ve böbrek rahatsızları yüzünden yatkın olduğu gut sebebiyle daha da kötüleşti. Afyon kullanmayı artırdı. O zamanlar da şimdi olduğu gibi zengin ve ünlü olmak iyi bir sağlık hizmeti almayı garanti etmiyordu. Aslına bakılırsa, hastalanan ünlülerin çoğu "VIP sendromu"na yenik düşer. Sansasyonel bir hata yapmaktan korkan doktorlar VIP hastalarını aşırı test ve aşırı tedaviye maruz bırakırlar, bu da teşhis anlamında kafa karışıklığına ve gereksiz komplikasyonlara yol açar. Şöhret çarpmışa dönen hekimler ünlü hastalarının kaprislerine, özellikle de nevi şahsına münhasır heveslerine ve hap tutkularına yenik düşer. Jack'in durumu bu

ikincisiydi. Doktoru Jack'i kendi kafasına göre ilaç kullanmaktan vazgeçiremediği gibi, aksine ecza dolabını ölümcül ilaçlarla doldurmasına yol açtı: striknin, kurtboğan, güzelavratotu, hiyosiyamin, eroin, afyon ve onu öldürecek olan morfin ve atropin kokteyli. Jack gümüş enjeksiyon iğnesiyle kendi kendine iğne yapmayı öğrenmişti ve kendi kendisinin doktoruymuş gibi hareket ediyordu. Müthiş bir yazar olmayı kendi kendine öğretebildiyse, tıp ne kadar zor olabilirdi ki?

Gençliğinde zinde, karizmatik ve yakışıklı olan Jack kırk yaşında bedenen adeta bir enkazdı. Gutlu eklemleri, böbrek taşları ve çürük dişleri yüzünden kronik ağrılar çekiyordu. Böbrekleri kötüleştikçe vücudu da iflas etmeye başladı. Ayak bilekleri, bacakları ve göbeği şişti. Odanın bir ucundan diğerine yürümek bile onu soluk soluğa bırakıyordu. Kendi kendine zarar veren davranışları da pek yardımcı olmuyordu. Günde altmış tane filtresiz Russian Imperiales sigarası içiyordu. Böbrek yetmezliği olan hastaların protein alımını kısıtlamaları gerekir, çünkü et, sistemde biriken zehirli ürenin esas kaynağıdır; Jack ise çiğ palamut, az pişmiş ördek ve kırmızı et ile kıyılmış soğandan yapılan "yamyam sandviçleri"nden oluşan etobur yemek düzenine sadık kaldı. Yine de, içki ve ilaç kullanımı artsa ve sağlığı kötüleşse bile, Jack en iyi öykülerini üretmeyi sürdürdü.

Hayatının son haftalarında Jack huysuz ve uykusuzdu, bir dolu plan yapıyordu. Beyni hiç durmadan çalışıyordu ve bir tanesinin adı *How We Die* olmak üzere daha çok roman yazmayı tasarlıyordu. Bütün gece çalışıyor, gün ağarırken biraz kestiriyordu. Altmış saatlik bir zaman diliminde topu topu iki saat uyuyordu. 22 Kasım 1916 sabahı, uşağı onu yerde bir şırınga ve iki boş morfin şişesiyle tepkisiz ve morarmış bir halde buldu. Yakınlarındaki doktorlardan biri, Allan Thompson çağırıldı ve Jack'in her zamanki doktorları Porter ve Shiels da hemen arkasından gelip Thompson'ı bir kenara ittiler. On iki saat boyunca onu hayata döndürmek için gösterilen ümitsiz çabalar sonuç vermedi. Porter ölüm sebebini "renal koliği (böbrek taşı) izleyen üremi (böbrek yetmezliği)" ve "kronik doku içi nefrit"[15] olarak raporladı. Morfinden bahsedilmedi.

İntihar dedikoduları çok geçmeden ayyuka çıktı; başlıca teması hayatta kalmak için verilen mücadele olan bir yazar için olduk-

15 Andrew Sinclair, *age*, s. 238.

ça ironikti bu. Thompson bunun üzerine olayın örtbas edildiğini öne sürdü. Ölümcül dozun hesaplandığı kâğıtlar bulmuştu ve Jack intihar etmişti. Thompson ölüm belgesinin yanıltıcı olduğu konusunda haklıydı. Üremi ya da tedavi edilmeyen son evre böbrek rahatsızlığı olan hastalar komaya girebilir, ama bu oldukça yavaş ilerleyen bir durumdur ve öyle birkaç saat içinde ölüme yol açmaz. Jack'in ölümünün en muhtemel sebebi, kesinlikle günümüzde tek bir opioid önleyici nalokson iğnesiyle kolayca tedavi edilebilen aşırı doz morfindi. Jack'in kendine enjekte ettiği kesin doz bilinmiyor. Her iki şişe de dolu idiyse, Jack'in aldığı doz 800 mg olurdu, ama çok daha az miktarda morfin enjekte etmiş de olabilir.

Öte yandan, Thompson'ın üzerinde ölümcül doz hesaplarının olduğu bir kâğıt gördüğü iddiası da inandırıcı değildir. Jack'in bunu anlamasının hiçbir yolu yoktu ve günümüzde bile ölümcül dozu hesaplamak ancak kesin olmayan bir girişim olur. Jack'in biyografi yazarı Andrew Sinclair'in de öne sürdüğü gibi, Thompson'ın Jack'in telif ücretleriyle alakalı hesaplamaların karalandığı bir kâğıt görmüş olması da mümkündür.

Jack'in kendi kendine iğne yaparken ne düşündüğünü bilmenin yolu olmasa da, ölümünün kasti olmaktan çok dikkatsizlikten kaynaklanmış olması çok daha olasıdır. Görünüşe bakılırsa, Jack ufak çaplı bir manik nöbet geçiriyordu, hastaydı ve yorgundu. Uyumak istemişti, ölmek değil. Böbrek yetmezliği ve morfin bağımlılığı kötü bir bileşimdir. Normal hastalarda enjekte edilen dozun yüzde doksanı böbrekler yoluyla vücuttan atılır. Fakat böbrek hastalarında morfin birikir ve kazara aşırı doz riski yüksektir.

Jack'in ihtiyatsız ölümü de tıpkı hayatı gibiydi. O, hayatını, kendi felsefesine uygun biçimde, dolu dolu ve aşırıya kaçarak yaşadı:

> Toz olacağıma kül olmayı yeğlerim!
> Kıvılcımımın müthiş bir alevle yanıp kül olmasını yeğlerim, çürük bir kerestede boğulacağına.
> Harikulade bir meteor olmayı yeğlerdim, her bir zerresi muhteşem bir ışıkla parlayan, mahmur ve kıpırtısız bir gezegen olacağıma.
> İnsanın görevi yaşamaktır, varolmak değil.
> Günlerimi uzatmaya çalışarak çar çur etmeyeceğim.
> Zamanımı kullanacağım ben.[16]

16 James L. Haley, *age*, s. 311.

9. YÜZ KIZARTICI GİZLİ HASTALIK:
James Joyce'un Zührevi Hastalıkları

Ozan Kinch'in Yukarı Mecklenburg Sokağı'ndaki yazlığına uğradım ve onu belsoğukluğu kapmış iki hatunla, Taze Nelly ve kömür iskelesi fahişesi Rosalie birlikte Summa contra Gentiles'*a dalmış çalışırken buldum.*[1]

Ulysses

Bazı şakacı kimselerin şakacıktan ağızlarından kaçırdıklarına göre ... rezil bir hastalığın pençesine düşmüş.[2]

Finnegans Wake

Doktorun muayenehanesi Nighttown sınırındaki eczanenin üst katında saygınlığı zedeleyebilecek tehlikeli bir yerdeydi. James Joyce, çürük merdivenleri tırmanırken, aceleyle sokağa çıkmaya çalışan bir adam yanından geçti, şapkasını yüzünü kapatacak şekilde indirmişti ve yüzünü paltosunun yakasına gömmüştü. Koridorun sonunda, meşeden yapılmış bir kapının üzerindeki solmuş altın rengi harfler Dr. John M'Intosh'un[3] varlığını beyan ediyordu. Joyce gözlüklerini düzeltti ve kendisini neyin beklediğine dair hiçbir fikri olmaksızın kapıyı çaldı. Birkaç cam şıngırtısı ve çekmece kapatılmasından sonra kapı açıldı ve ardından dirsekleri yıpranmış iyi bir tüvit takımın içindeki kırmızı suratlı orta yaşlı bir adam ortaya çıktı. Neşesi bu erken saat için oldukça fazlaydı.

"İçeri gir, genç adam" diye seslendi M'Intosh. Joyce'a eliyle üstü kırışmış deri yastıklarla kaplı muayene masasını işaret etti. Muayenehane tıkış tıkış tek bir odadan ibaretti. Üstü kâğıtlarla dolu masif maun bir çalışma masası, Latince yazılı şişeler ve alkol kavanozla-

1 James Joyce, *Ulysses*, New York: Vintage Books, 1986, s. 176.

2 James Joyce, *Finnegans Wake*, New York: Penguin Books, 1999, s. 33.

3 M'Intosh, *Ulysses*'teki MacIntosh'tan ilhamla kurgulanmış bir hekimdir. Gogarty, Joyce'u Dr. Mick Walsh'a yönlendirmişti; Joyce'un onun tarafından mı yoksa başka bir hekim tarafından mı tedavi edildiği bilinmiyor.

rının içinde uçları kavisli dar çubuklarla dolu bir dolap vardı. Palto askısı bir köşede, paslanmış bir tükürük hokkası bir diğer köşede duruyordu. Sararmış taş baskı avcılık sahneleri duvarda asılıydı. Muzip bir kafatası tozlu ciltlerle dolu bir kitaplıktan bakıyordu.

"Evet, senin için ne yapabilirim?" diye sordu M'Intosh.

"Deneyimin gerçekliğiyle gece vakti gerçekleşen bir rastlantı sonucunda," dedi Joyce, "Galen'ın betimlediği illete yakalanmış görünüyorum. Haftalardır balık iğneleri işiyorum."

"Ah, yaramaz çocuk!" dedi M'Intosh. "Şu söz konusu uzva bir bakalım."

Joyce pantolonunu indirdi ve iltihapla kaplı organını yapıştığı donundan çıkardı. M'Intosh organı itinayla başparmağıyla işaret parmağı arasına aldı ve Joyce, adamın bakışına sessizce tahammül ederken, onu dikkatle inceledi. Doktor sulkusun altındaki başı sıktı ve şişmiş deliğin dudaklarını iki yana açtı. Ucunda inci gibi bir iltihap bitiverdi.

"Evet, belsoğukluğu gerçekten de. Ama şankr falan göremiyorum, frengi kaptığını sanmıyorum. Her gün potasyum permanganatla yıkanmaya iyi cevap verecektir. Bugün bir litreyle başlayalım. Ayakta dikilecek, şu lazımlığı aletinin altına tutacaksın. Her enjeksiyondan sonra üretrayı iki dakika boyunca kapalı tutacağım, sonra sen lazımlığın içine bırakacaksın ve bunu sıvı tükenene kadar tekrarlayacağız."

Joyce endişeli gözlerle izlerken, M'Intosh dolaba gitti ve çivit mavisi kristal bir kavanoz çıkardı. Bir miktar ölçtü ve bunu damıtılmış su dolu büyük bir erlenmeyerin içine döktü ve ocağın üstünde ısıttı. Erlene şaşırtıcı bir lavanta rengi yayıldı. Bu sıvının bir kısmını ucunda giderek incelen enjektör olan devasa büyüklükte camdan bir şırınganın içine çekti. Joyce sersemlemiş bir halde ayağa kalktı. M'Intosh penis başını yeniden tuttu, iğne ucunu idrar deliğine soktu ve şırınganın pistonunu yavaş yavaş bastırdı. Hayır, diye düşünüyordu Joyce, hayır lütfen hayır. Gözleri acı ve öfkeyle yanıyordu. Karanlık, isyankâr bir dalga sökün ediyordu içinde, ruhu yavaş yavaş kendinden geçiyordu, ve usulca, yavaşça masanın üzerine yığılıverdi.

James Augustine Aloysius Joyce –on yedi yılını döngüsel kitabı *Finnegans Wake*'i yazmakla geçiren bir adama uygun bir biçimde–

Kunduz Festivali'nde,[4] 2 Şubat 1882'de doğdu. Ebeveynlerinin ikisi de varlıklı ortasınıftan geliyordu ve Joyce'un ilk çocukluk yılları fazlasıyla rahat geçti, ancak daha sonraları düşüş eğilimi göstererek İrlanda Katoliği sefaletinin klişelerine riayet etti. Babası John Stanislaus Joyce'un hayatı manik-depresif izler taşıyordu. Müthiş bir hikâye anlatıcısı, çekici ve esprili zevk düşkününün tekiydi, ama borçları ve çocukları biriktikçe karanlık ruh hallerine, sarhoş öfke patlamalarına ve ağlak kendine acıma nöbetlerine yenik düştü. *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*'nde, James'in alter egosu Stephen Dedalus babasının başarısız işlerine dair hep aynı teraneyi anlatır: "Bir tıp öğrencisi, bir kürekçi, bir tenor, amatör bir aktör, bağırıp çağıran bir siyasetçi, ufak çapta bir mülk sahibi, ufak çapta bir yatırımcı, bir ayyaş, iyi bir dost, bir hikâye anlatıcısı, birinin kâtibi, içki fabrikasında bir şey, bir vergi toplayıcı, bir müflis ve şu anda kendi geçmişine methiyeler düzen biri."[5]

James'in annesi Mary Jane ise "çilekeş" sözünün onun için bulunduğu söylenebilecek türden bir kadındı. John Stanislaus'a on çocuk doğurdu; evin azalan gelirine ve borçlar yüzünden sıklıkla adres değiştirmek zorunda kalmalarına rağmen bir şekilde aileyi bir arada tuttu ve sofralarından yemeği eksik etmedi. Kocasının sözlü tacizlerine uğruyordu ve en az bir defa da fiziksel tacizine de maruz kalmıştı: James on iki yaşındaydı ve annesini boğmasına engel olmak için babasının sırtına zıplamıştı.

James çocukken güleç yaradılışından ötürü aile içinde "Neşeli Jim" olarak bilinirdi. Daha çok küçük bir yaştayken ailenin hizmetlilerinden biri olan, *Portre*'nin Dante'si, Bayan Conway'den okumayı öğrendi. James'in aksi erkek kardeşi Stanislaus'a (Stannie) göre kadın ona ruhunda kalıcı yaralar açan "terörizm dini"ni[6] de aşılamıştı.

Ergenlik yıllarının felaketlerinden önce, James, babasının ona İrlanda'da mümkün olan en iyi eğitimi almasını sağlama kararlılığından yararlandı. Bir Katolik için bu, Cizvitler tarafından yönetilen okullara gitmek demekti. Joyce'un kariyeri Cizvit eğitim sisteminin

4 Groundhog Day. (ç. n.)

5 James Joyce, *A Portrait of the Artist as a Young Man* and *Dubliners*, New York: Barnes and Noble Books, 2004, s. 214.

6 John Wyse Jackson ve Peter Costello, *John Stanislaus Joyce*, New York: St. Martin's Press, 1997 s. 18.

en olağanüstü başarısı olarak da, en muazzam başarısızlığı olarak da görülebilir. James altı yaşında Clongowes Wood College'a gitti ve babasının çektiği maddi sıkıntılar yüzünden okuldan alınana dek dört yıl boyunca burada okudu. On bir yaşında, eğitimine fevkalade umut vaat eden bir âlim olarak ücretsiz kabul edildiği Dublin'deki Belvedere College'da Cizvitlerle birlikte devam etti. (Kaderinde kariyerine kilisenin prensi olarak devam edeceği yazdığı gibi yanlış bir fikre kapılmışlardı.) Sonraki beş yıl içerisinde Latince, Fransızca ve İtalyancası akıcı bir hale geldi, Katolik coşkusu, cinsel uyanış ve *Portre*'de anlatılan dini şüphecilik evrelerinden geçti. Çılgınlar gibi ders çalışıyordu, zira ulusal sınavlarda kazandığı akademik ödüller aile gelirinin ana kaynağıydı. Alter egosu Stephen Dedalus, çıtkırıldım bir estet olsa da, Joyce zinde ve atletik biriydi, hızlı bir koşucu ve hırslı bir kriket oyuncusuydu. Sonraki yıllarda dost gibi görünen azılı düşmanı Oliver St. John Gogarty'yi, şampiyon yüzücüyü, kısa mesafe yüzme yarışlarında sık sık alt etti.

1902'de University College Dublin'den lisans diploması aldı. Bir lisans mezunu olarak özgür düşünme biçimiyle arkadaşlarını şaşkınlığa uğratıyordu, Avrupa edebiyatını özümsemiş ve Dublin'in edebi çevrelerine girmişti; Yeats'i ve başkalarını özgüveni ve küstahlığıyla hayrete düşürüyordu. Tıp kariyerinin yazılarını yazmasını destekleyecek bir gelir sağlayacağını düşünerek bir süre Dublin'de tıp okudu, ancak babasının bir başka korkunç mali hatası onu parasız bırakınca okulu bırakmak zorunda kaldı. Babası borcunu ödeyebilecek durumda olsaydı, Joyce, Tıp Doktoru unvanını almanın peşine düşebilir, Dublinli bir hekim ve ara sıra yazan birisi olarak hayatını sürdürmeye razı olabilir ve *Ulysses*'i asla yazmamış olabilirdi.

Paris'te tıp okumak gibi aptalca bir fikre kapıldı; eğitim masraflarını İngilizce öğreterek karşılayacaktı. Tıp alanında öyle çok bir şey öğrenmedi, ama para için otlakçılık yapmakta ustalaştı. Nisan 1903'te, annesi daha sonradan karaciğer kanseri olduğu ortaya çıkan ciddi bir hastalığa yakalanınca eve geri döndü ve sonra hiç pişmanlık duymaksızın tıbbı bıraktı. Yıllar sonra bu konuda şöyle bir espri yapacaktı: "Şayet devam etseydim, toplumun başına şimdi yaptığımdan çok daha fazla felaket getirecektim."[7]

7 Richard Ellmann, *James Joyce*, Oxford: Oxford University Press, 1982, s. 475.

Joyce, her zaman olduğundan çok daha kaotik bir eve geri dönmüştü. Joyce'un asla değişmez, sabit bir kafa yapısındaki ve muhtemelen Asperger sendromlu erkek kardeşi Stannie'ye göre, babası haftanın tamı tamına 3,97 günü sarhoştu.[8] Stannie ağabeyine tapıyor, ona müthiş bir hayranlık duyuyordu. Buna karşılık Joyce, onun kendisinin "bileytaşı" olduğunu söylüyor ve onun kibirli ateizmiyle alay ediyordu. Stannie, *Finnegans Wake*'te "Stainusless" ve manik, yaratıcı, umursamaz Yazar Shem'in ayık kardeşi Postacı Shaun olarak ortaya çıkar.

Joyce annesinin ölüm döşeğinin başında dua etmeyi reddedip piyano çalarak ve ona şarkı söyleyerek olay çıkardı. (Joyce'un güzel, İrlandalı tenor bir sesi vardı. Ses hocası ona onu ikinci John McCormack yapmayı teklif etti, ama Joyce, ilk James Joyce olmayı teklif ettiğini söyledi.) *Portre*'nin ilk versiyonu *Stephen Hero* üzerinde çalıştı, *Dublinliler*'de ortaya çıkan öyküleri yazmaya başladı ve para kazandıran tasarılarla uğraştı. Bu tasarıların arasında kitaplarının Amerika'daki telif hakları karşılığında İrlanda-Amerikalı bir milyonerin kendisine yatırım yapmasını sağlayacak bir oyun, bir Dublin gazetesi kurma planı ve *Irish Beekeeper*'ın yardımcı editörü görevi vardı.

O zamanlar âlemci bir tıp öğrencisi olan Oliver Gogarty'yle ahbaplık etmeye başladı. Gogarty duru lirik şiirler yazıyordu, ama ilham perisi Joyce'un memnuniyetle *Ulysses*'te gelecek nesiller için saklayacağı, edebi değeri olmayan müstehcen ve dini alaya alan şiirlere daha uygundu. Gogarty, Joyce'a "Kinch" diyordu, kesen bıçağın sesi. Dostlukları rekabet ve hasetle renkleniyordu. Gogarty, iddialara bakılırsa cesaretini kırmak için Joyce'u içki içmeye ikna ediyordu; Joyce babasının yaşattığı kötü örnekten ötürü daha önceleri sarhoşluktan kaçınırdı. İçki ömür boyu sürecek sorunu haline geldi. Joyce kendini Jung'a "aşırılık ve alkolizme meyilli pek de erdemli olmayan bir adam"[9] olarak tanımladı.

Gogarty, Dublin'in genelev mahallesi Nighttown'da zamparalık etme tutkusundan ötürü Joyce'le alay ediyordu:

> Joyce adında genç bir adam yaşar
> Tatlı, tenor bir sesi var.

8 *Age*, s. 150.
9 *Age*, s. 6.

Dudaklarında ilahilerle
Fahişeleri memnun eder ve
Geceler kerhanelerde.[10]

Joyce "kerhaneler"de geçirdiği akşamlardan yara almadan çıkmadı. Mart 1904'te, Joyce o zamanlar Oxford'da olan Gogarty'ye belli ki bir süredir devam eden idrar sıkıntılarından şikâyet eden bir mektup yazdı (Joyce'un Gogarty'e yazdığı mektuplar bir ev yangınında kayboldu, bu yüzden elimizde yalnızca bu yazışmaların Gogarty tarafı bulunmaktadır). Gogarty cevaben bu dediklerinin "hafif bir iltihaplı akıntı" ya da subakut belsoğukluğu gibi göründüğünü yazdı. Joyce'u Dublinli bir meslektaşına yönlendirdi, bu meslektaşına da ayrı bir mektup göndererek "idrar yolunu düzenli ve istemli işlevine geri döndürmesini" istedi ve şöyle dedi, "İltihaplı kısmı çevreleyen dokunun adı Bay Joyce. Çok uzun bir süre beklemiş ve akıntı müzminleşmiş olabilir."

"Tohumun akması"nın Latincesinden gelen, halk arasında belsoğukluğu olarak bilinen *gonorrhea, Neisseria gonorrhoeae* bakterisinin sebep olduğu, insanlığın antik hastalıklarından biridir. Bu isim, penisin müsrif irin üretimini aşırı miktarda meni zanneden Romalı hekim Galen tarafından verilmiştir. Yalnızca ABD'de bile yılda yaklaşık 700.000 vaka görülür. Erkekler önce sabahları genelde yapışık olan idrar deliğinde şişlik ve idrara çıkarken bir süre sonra dayanılmaz hale gelen yanma fark edebilirler. Penisten gelen akıntı kremsi, sarı renklidir ve yeşilimsi ya da kanlı bir hale gelebilir. İdrar akışı çatallı ya da kıvrımlı olabilir. Acılı gece ereksiyonları görülebilir. Korpus spongiosum, penisin üretrayı içeren orta bölümü yangılı ve esnemez hale gelebilir ve ereksiyon sırasında düzgün bir biçimde uzayamayabilir. Bu durumda bir yay kirişi gibi hareket ederek penisin etkilenmemiş kısımlarını, iki corpora cavernosayı kıvırabilir ve bu da acı veren kordiye ya da eğri ereksiyona yol açabilir. Erekte haldeki penisi düzeltmeye çalışmak penis kırılmalarına neden olabilir. Diğer acı veren komplikasyonlar arasında prostat ve testis enfeksiyonu (orşit) vardır. Kronik enfeksiyon idrar yolu tıkanmasına, yani idrar yolunda idrarın dışarıya akmasını engelleyen yara oluşumlarına sebep olabilir; modern üroloji cerrahi uz-

10 John B. Lyons, *James Joyce and Medicine*, Dublin: Dolmen Press, 1973, s. 60.

manlık alanı bu tıkanmaları düzeltmeye yarayan çeşitli ürkütücü aletlerin gelişmesiyle başlamıştır. Kadınlarda idrar yolu semptomları daha hafif görülebilir ya da hiç olmayabilir, ama pelvis apsesi ve kısırlık gibi yüksek komplikasyon riskleri vardır.

Joyce'un Gogarty tarafından salık verilen iltihaplı akıntı tedavisini izleyip izlemediği kesin olarak bilinmiyor, ancak bu meselenin Gogarty'nin mektuplarında bir daha ortaya çıkmadığına bakılırsa, iyileştiği düşünülebilir. Günümüzde, basit gonore tek antibiyotik dozlarına cevap verir – giderek artan antibiyotik direnci sorunları nedeniyle, iki antibiyotik kombinasyon halinde kullanılır, ağız yoluyla azitromisin ve kalçadan vurulan iğne yoluyla seftriakzon. Joyce'un zamanında antibiyotikler henüz mevcut değildi ve bu rahatsızlık idrar yoluna büyük miktarlarda antiseptikle defalarca lavaj yapılarak tedavi edilirdi. Akut vakalarda ise, geniş spektrumlu mikrop öldürücü potasyum permanganat kullanılırdı. Bu daha az tahriş ediciydi, her gün uygulanabilirdi ve halihazırda şiddetli olan yangıyı daha da kötü bir hale getirmezdi. Daha kronik vakalarda ise, gümüş nitrat kullanılırdı. Yakıcı olduğundan ve idrar yolunu aşındırdığından ancak birkaç günde bir kullanılabiliyordu. Gümüşün antibiyotik etkileri olduğu kanıtlanmıştır ve günümüzde de tıpta hâlâ kullanılır. Gümüş iyonları bakterideki DNA kopyalanmasını ve enerji üretimini engeller. Eski zamanlarda bozulmayı önledikleri için gümüş kaplar kullanılırdı ve on dokuzuncu yüzyılda ABD'de sütün içine taze kalması için gümüş dolarlar atılırdı. Gümüş sülfadiazin yanık koğuşlarında deri enfeksiyonlarını önlemek için hâlâ kullanılır ve göz merhemlerinde gümüş nitrat, yakın zamana kadar doğum kanalından geçerken gözün gonore enfeksiyonu kapmasını önlemek için yenidoğanlarda rutin olarak kullanılırdı. Hastanelerde kullanılması için idrar yolu ve kan dolaşımı enfeksiyonlarını önlemenin etkili ancak maliyetli bir yolu olarak gümüş kaplı kateterler geliştirilmiştir. Gümüş, gonoreye karşı etkilidir, ancak idrar yolu iltihabının bir başka yaygın sebebi olan *Chlamydia trachomatis*'e karşı değil.

İltihaplı akıntı hastalığından birkaç ay sonra, Joyce şehirdeki otellerden birinde oda hizmetçisi olarak çalışan, Galwayli, ayakları yere basan, kestane saçlı genç bir kadın olan Nora Barnacle'la tanıştı. İlk randevuları, Joyce'un Bloomsday olarak ölümsüzleştirdiği,

Ulysses'in geçtiği gün olan 16 Haziran 1904 günündeydi. Bu gün Joyce için özellikle unutulmazdı, zira Nora eliyle bir aşk oyunu yaparak onu epeyce şaşırtmıştı.

John Joyce oğlunun Barnacle isimli bir kadınla görüştüğünü duyunca, şakayla karışık kadının onun peşini asla bırakmayacağını söyledi. Nora, Joyce için mükemmel eşti, onu desteklemekte de, gerektiğinde yontup şekle sokmakta da eşit ölçüde ustaydı. Ayrıca müthiş bir malzeme kaynağıydı, Molly Bloom için örnek oluşturdu ve Joyce'un içkisine başkasının başaramayacağı şekilde kısıtlama getirebildi. (Bir keresinde çocuklarını vaftiz ettirmekle tehdit ederek onun bir süreliğine içki içmeyi bırakmasını bile sağladı.)

Joyce, Eylül 1904'te, Gogarty'nin Sandycove'da Trench adındaki deli bir İngiliz'le paylaştığı Martello Tower'da yaşıyordu, fakat *Ulysses*'te de resmedilen gece vakti yaşanan kafa karıştırıcı silah ateşleme olayından sonra oradan kaçtı. Trench bir kâbustan uyanmış ve hayali bir pantere vahşice ateş açmıştı. Gogarty, bunu perçinleyerek, şaka olsun diye Joyce'un kafasına doğru birkaç el daha silah sıktı. Bu teşvikle, Joyce ve Nora sonraki ay Avrupa'ya kaçıp evlendiler ve Joyce sonraki on bir yılını geçireceği Trieste'de İngilizce öğreteceği bir iş buldu. Nora hamile kaldı ve ertesi yıl Giorgio isimli bir oğlan çocuğu doğurdu. Stannie birkaç yıllığına İtalya'da onlara katılmaya ikna oldu. Yıllar sonra *My Brother's Keeper* gibi isabetli bir isimle anılarını kaleme aldı. Stannie, Joyce çiftini açlıktan kurtardı, Jim'i mali çıkmazlardan çıkardı ve onu gerçek anlamda barlardan toplayıp eve sürükledi. (Joyce zayıf, leylek bacaklı bir adamdı ve bu durum merdivenlerden yukarı taşınması gerektiğinde işleri kolaylaştırıyordu.) Onun evi de babasınınki gibi genellikle meteliksiz ve kaotik olsa da, Joyce'un kendisi işinden başka her şeyi ikinci plana atan, yazarların en disiplinli ve acımasızıydı. Durmadan yazıyordu; onu kendi tabiriyle "dünya çapında göze batan şey"[11] haline getirecek göz rahatsızlığının başlamasına rağmen, 1907'de *Dublinliler*'i, 1914'te *Portre*'yi bitirdi.

Joyce, Temmuz 1907'de poliartrit ve iritis ya da göze rengini veren kısım olan irisin iltihaplanması yüzünden hastaneye yatırıldı. Bu durum romatizma ateşine bağlandı ama bu hemen hemen kesinlikle yanlıştır, çünkü romatizma ateşi gözü etkilemez. O hâlâ

11 Richard Ellmann, age, s. 412.

acıyan kıpkırmızı gözler ve ışığa karşı müthiş bir duyarlılıkla hastanede yatarken, Nora da hastaneye yatırıldı ve Lucia adını verdikleri kızlarını doğurdu. Joyce'un çok iyi bildiği gibi, ismi ışığın Latincesinden gelen St. Lucia körlerin koruyucu aziziydi. (Sonraki yıllarda, 13 Aralık, St. Lucia gününde bir mum yakacaktı.) Mayıs 1908'de iritis nüksettiğinde öyle kötüydü ki, şişkinliği azaltmak için gözlerine sülükler kondu. İçki içmesinin göz rahatsızlığıyla muhtemelen hiçbir alakası olmasa da, birkaç ay boyunca içmeyi tamamen kesecek kadar korkmuştu. Eklem iltihabı ve sırt ağrıları devam ediyordu, ama yavaş yavaş düzeldi. Aralık ayında, kız kardeşlerinden birine "büyük Z harfinden ziyade büyük S'ye benzediğini yazdı."[12]

Dr. Alex Paton tarafından 1975 yılında öne sürüldüğü gibi, Joyce'un kompleks hastalığının en iyi açıklaması reaktif artrit (eklem iltihabı) idi. Reaktif artrit spondiloartropatinin bir türüdür ve Herman Melville'i de etkilemiş olabilecek ankilozan spondilit ile bağlantılıdır. Bu, *Chlamydia*'nın yol açtığı bir genital enfeksiyon ya da *Salmonella, Shigella* veya *Campylobacter* gibi bakterilerin neden olduğu ishalin tetiklediği bir otoimmün hastalıktır. Hastaların azınlığında, bu enfeksiyonlar bağışıklık sisteminin dengesini bozarak sistemin eklemlere, gözlere ve omurgaya saldırmasına neden olur. Fakat genellikle süregiden bir enfeksiyon olduğuna dair bir kanıt ya da antibiyotik tedavisinin oynadığı kesin bir rol yoktur. Joyce'ta muhtemelen ya gonore yerine ya da gonoreye ek olarak *Chlamydia*'nın yol açtığı idrar yolu iltihabı vardı; bu, birden fazla cinsel yolla bulaşan enfeksiyon kapmış hastalarda yaygın olarak görülür. (Reaktif artrit daha önceleri Hans Reiter'ın adını alarak Reiter sendromu olarak tanınıyordu. Fakat bu sendrom aslında yüz yıl kadar önce Benjamin Brodie tarafından tanımlanmıştı ve Reiter toplama kampı esirleri üzerinde cani deneyler yapan bir Nazi savaş suçlusuydu.)

Reaktif artritin esas özelliği büyük çoğunlukla dizleri, bilekleri, ayakları içeren ve nükseden eklem ağrılarıdır. Hastaların neredeyse yarısında Joyce'ta olduğu gibi bel ağrıları görülür. Göz tutulumu da yaygındır ve kimi hastalar için hastalığın en can sıkıcı yanı olabilmektedir. Konjunktivit ya da gözün üst taba-

12 *Age*, s. 270.

kasının iltihaplanması, en yaygın göz rahatsızlığıdır. Hastaların yaklaşık yüzde 25'inde anterior üveit ya da Herman Melville'in göz ağrılarına ve ışıktan uzak durmasına da yol açmış olabilecek iris iltihaplanması görülür. Reaktif artrit idrara çıkarken sürekli acı duymayla ilişkilendirilebilir. Çoğu vakada kalan enfeksiyon kanıtı yoktur ve yanmalı idrarın otoimmün rahatsızlıkla ilişkili olduğu düşünülür.

Reaktif artrit tedavisinde bugün alınan sonuçlar yüz güldürücüdür. Artık (yüksek dozda ibuprofen gibi) anti-inflamatuar ilaçlar, prednizon ve diğer kortikosteroidlerle ve inatçı vakalarda ise inflamasyon işaretleyici bir molekül olan tümör nekroz faktörüne karşı antikorlarla tedavi edilmektedir. Joyce'un zamanında bu ilaçların hiçbiri mevcut değildi. İritis ve artrit onda yıllarca nüksetti ve en sonunda iltihap, ameliyatlar ve komplikasyonlar yüzünden görme yetisinin neredeyse tamamını yitirdi.

Joyce, 1909'da *Dublinliler*'i yayımlatmaya çalışmak ve mezun olduğu okulda hocalık kadrosu için lobi yapmak için Dublin'e iki ziyarette bulundu. Doğduğu şehre sinema götürmek gibi, ısrar etseydi oldukça kârlı olabilecek bir girişime de bulaştı. Joyce, Dublin'deyken Nora'ya Anglosakson yerel ağzının yaratıcı kullanımı olduğu kadar bir psikoloğun "her yerde hazır ve nazır anal erotizm"[13] olduğunu söylediği yüz kızartıcı mektuplar yazdı. (Bir keresinde Joyce'a, gelinlerini köydeki kadınların arka taraflarını inceleyerek belirleyen ve poposu en büyük olanları seçen Afrikalı bir kabile reisinden bahsettiler. Joyce ise bunu vakur bir ifadeyle, "Bolşevizm nihayet dünyayı silip süpürdüğünde, o münevver hükümdarı bağışlamasını yürekten umuyorum"[14] diye yanıtladı.)

O yıl Joyce'un sağlığı daha iyiydi, bunu litya suyu –lityum tuzları içeren maden suyu– içmesine bağlıyordu. Lityum o zamanlar hafif bir sakinleştirici olarak kullanılırdı ve mani, depresyon ve bipolar bozuklukta duygudurum dengeleyici etkilerinden ötürü günümüzde de kullanılmaktadır; hayatının son yıllarına doğru Joyce'ta belirgin bir depresyon eğilimi görülüyordu. Fakat litya

13 J. Mark Knowles, "Nora's Filthy Words: Scatology in the Letters of James Joyce", *New School Psychiatry Bulletin*, 2006; 4(2):91-101.

14 Frank Budgen, *James Joyce and the Making of Ulysses*, Bloomington, Indiana: Indiana University Press, s. 190.

suyu onun Dublin'deyken bir başka işlevsizleştirici sırt ağrısı ve iritis nöbeti geçirmekten alıkoyamadı.

Joyce 1914'te *Ulysses*'i yazmaya koyuldu. Ertesi yıl, Zürih'e taşındı. Hamilerden gelen para çok geçmeden mali sıkıntıları ortadan kaldırdıysa da ve tam zamanlı olarak yazmaya başlayabildiyse de, Ekim 1916'da bir "sinir çöküntüsü"[15], muhtemelen bir depresyon nöbeti, geçirdi. Ancak 1917'de göz sorunları yeni ve meşum bir safhaya girdi. Birkaç glokom atağı geçirdi; sokağın ortasında geçirdiği bir tanesi öyle ani ve öyle şiddetliydi ki, acıdan gözü dönmüş bir halde göz doktorunu baskıyı azaltsın diye irisin bir kısmını kesip almaya zorladı. Ameliyatın ardından öyle büyük bir travma geçirdi ki, Nora'nın onu görmesine birkaç gün izin verilmedi ve Joyce köpek ve şimşek fobilerinin arasına yeni bir korkuyu, ameliyat korkusunu da ekledi.

Şiddetli üveit, etrafında her şeyi yakıp kavuran bir ateştir, gözün yakınlardaki hassas yapılarının "masum seyirci" hasarı görmesine yol açar. Kızgın, yangılı iris adezyon oluşumlarıyla (ön ve arka sinesi) hemen önündeki korneaya ya da arkasındaki göz merceğine yapışabilir. Bu adezyonlar gözün içine normal sıvı akışını engelleyerek glokoma ya da gözde görme sinirine zarar verip körlüğe neden olabilecek bir yüksek basınç oluşmasına yol açabilir. Normalde saydam olan göz merceğinin etrafında iltihaplanma, katarakta sebep olarak göz merceğini opak bir hale getirir ve ışığın retinaya ulaşmasını engeller. Joyce bütün bu komplikasyonlardan mustaripti.

İritis ataklarına rağmen, Joyce *Ulysses*'te istikrarla ilerleme kaydediyordu. *Portre*'nin yayımlanmasını sağlayan ve hamileri ona yönlendiren Ezra Pound'un teşvikiyle Paris'e taşındı. Beş haftayı yine iritis yüzünden karanlık bir odada geçirip acıyı dindirmek için kokainli göz damlaları kullansa da, ertesi yıl *Ulysses*'i tamamladı. Kokain o zamanlar göz anesteziği olarak yaygın olarak kullanılıyordu. Fakat, glokomunu daha kötü bir hale getirmiş olabilir (daha sonraki atropin ve skopolamin kullanımı da glokomu azdırmış olabilir.)

Alışılmışı destansıya, istisnayı evrensele dönüştüren roman *Ulysses* 1922 yılında Joyce'un kırkıncı yaş gününde yayımlandı. *Ulysses*'in okunmaya uygun olmadığı söylendiğinde, Joyce buna

15 Richard Ellmann, *age*, s. 406.

eğer bu okunmaya uygun değilse, o halde hayat da yaşanmaya uygun değildir, diyerek cevap verdi. *Ulysses*'in skandal yaratan içeriği zührevi hastalığa ufak çapta bir takıntı da içerir. Leopold Bloom "belsoğukluğu için sahte bir doktor"[16] ile kafa patlatır ve karısının âşığının karısına "bir doz"[16] bulaştırdığını düşünerek kendi kendini yer. Bir genelevde geçen sanrılı Circe bölümünde, bir fahişe Bloom'da frengili "sert şankr"[17] olduğunu sanıp telaşa kapılır, fakat yalnızca donunun içinde bir patates olduğunu görür. Tepegözler bölümünün İrlanda bağımsızlığını savunan yobaz karakteri İngiliz "sifilisasyon"unu[18] kınar ve şehvet düşkünü VII. Edward'ı "sulhtan çok frengi"[19] yaymakla suçlar. Fahişeler "frengi ve iltihaplı akıntı sağlayıcıları"dır.[20] Bir Bunyan parodisinde, tıp öğrencileri "o büsbütün fena frengi belasını"[21] "öküz bağırsağından kalın zırh"[21] (lateks öncesi prezervatif) ile savuştururlar.

Ulysses'in teknik ustalığı, cinsel anlamdaki açık sözlülüğü, buna bağlı olarak müstehcenlik ve sansür üzerine yaşanan hukuki savaşlar birlik olup kitaba ve onun utangaç, resmi ve bir bakıma eski kafalı yazarına kötü bir şöhret kazandırdı. Joyce, şöhret ve getirdiği saçmalıklar yüzünden huzursuzdu. Bir keresinde genç bir hayranı *Ulysses*'i yazan eli öpmek istedi. Joyce karşı çıktı: "Hayır, o el çok başka şeyler de yaptı."[22] F. Scott Fitzgerald, Joyce ve Nora'ya duyduğu bağlılığı kanıtlamak için pencereden aşağı atlamayı teklif etti. Joyce, Marcel Proust'la tuhaf bir şekilde rastlaştı. Proust daha yeni kalkmıştı, Joyce yatmak üzereydi. Joyce gözlerinden şikâyet edip duruyordu, Proust ise midesinden. Her ikisi de birbirlerinin eserlerinden tamamen bihaber olduklarını itiraf ettiler. Bunu trüf mantarlarıyla ilgili rahatsız edici bir gevezelik takip etti. Joyce, daha sonra Proust'un sadece düşeslerle ilgilendiğini öne sürdü; oysa kendisi düşeslerin oda hizmetçileri hakkında konuşmayı yeğliyordu. Eylül 1922 ve Haziran 1926 arasında, Joyce çürüyen bütün dişlerini çektirmesinin yanı sıra (İrlandalılara has kötü diş yapısın-

16 James Joyce, *Ulysses*, *age*, s. 126.
17 *Age*, s. 388.
18 Türkçe'de medeniyet anlamına gelen *civilization* sözcüğünü çağrıştıran bir kelime oyunu. (James Joyce, *Ulysses*, *age*, s. 266.)
19 Kelime oyunu: *more pox than pax* (James Joyce, *Ulysses*, *age*, s. 271.)
20 James Joyce, *Ulysses*, *age*, s. 452.
21 *Age*, s. 324.
22 Richard Ellmann, *age*, s. 110.

dan yıllardır çekiyordu) dokuz göz ameliyatı geçirdi. Glokomunu rahatlatmak için birden fazla iridektomi geçirdi. Sol gözünden, iritisin komplikasyonlarından biri olan katarakt alındı. Ne yazık ki, bu komplikasyon öyle çok da önemsiz bir komplikasyon değildi. Göz merceğinden geride kalan parça ikinci bir zar ya da arka kapsül yoğunlaşması oluşturmuştu. Bu, günümüzde lazerle yakılabilse de, Joyce'un zamanında tabii ki mevcut değildi. Bu ikincil zarı temizlemek için birkaç işlem yapıldı. Bu işlemlerin görme yetisini iyileştirmeye hiçbir yararı olmadığı gibi, aslında kötüleştirdi de. En korkunç ıstırap, geçirdiği ameliyatlardan sonra gözündeki ağrı ve şişmeyle birlikte geliyordu. Ön odacıktaki kanı emip gözlerindeki baskıyı azaltması için sülükler konuyordu. Nora bir keresinde sülükleri göze yapışana kadar tutmak zorunda kalmıştı. Bu ameliyat dizisi sona erdiğinde, sol gözün görme yetisi neredeyse tamamen kaybolmuştu. Joyce, paramparça olan göz merceklerini yerini tutsun diye kalın mercekli gözlükler takmak zorunda kaldı, "şirin ve gözlüklü"[23] biri halini aldı. Şişe dibi camlı gözlükleriyle büyüyen irislerinin soluk mavisinden geriye kalan kısım, gözlerinin akında kırmızı bir hareyle çevrilmiş haldeydi.

Bu önemli ameliyatlar sürüp giderken, 1923'te *Work in Progress*'e başladı; bu, *Finnegans Wake*'in ilk adıydı (kitabını ta yayımlanıncaya kadar gizli tuttu.) Orijinallikleri, karmaşıklıkları ve Joyce'un hataları düzeltecek kadar iyi göremiyor oluşu yüzünden hem *Ulysses* hem de *Finnegans Wake*'te hatalar göze çarpar. *Work in Progress*'in bir bölümündeki yazım hatalarını düzeltmek için on asistan gerekiyordu. Görüşü kötüleştikçe, Joyce devasa harflerle yazı yazıyor ve okumak için de bir büyüteç kullanıyordu. Görme yetisinden mahrum kalınca, işitme duyusu keskinleşti ve dilin müziği bir takıntıya dönüştü. Görme yetisini kaybetmesi ve o zamana dek yayımlanan kısımların iyi tepkiler almamasından ötürü depresyona girince, 1927'de *Work in Progress*'i yazmayı neredeyse tamamen bıraktı. Ertesi yıl 50 kiloya kadar düştü (Joyce bir seksen boyundaydı). Anlaşılacağı gibi kuvvet verici etkilerinden ötürü arsenikle tedavi edildi ve biraz kilo alabildi.

Joyce bir keresinde, muhtemelen şaka yollu olarak, "Okurumdan (tek) isteğim, eserlerimi okumaya bütün hayatını adamasıdır"[24] de-

23 James Joyce, *Finnegans Wake*, *age*, s. 386.
24 Richard Ellmann, *age*, s. 703.

mişti. İnsanın bütün ömrünü muhtemelen gelmiş geçmiş en büyük düşünce yoğunluğuna sahip eser olan *Finnegans Wake*'i okumakla geçirmesi edebi anlamda mümkündür. Kitabın acayipliği kimilerince nörosifilize bağlanmıştır. *Wake*, kesinlikle nefsine düşkün ve büyük ölçüde rahatsız edici, bir "crossmess parzel"[25] (*Christmas parcel* [Noel paketi] / *crossword puzzle* [çapraz bulmaca]) idi, ama aynı zamanda kasten ve titizlikle inşa edilmiştir: Joyce "Anna Livia Plurabelle"nin on yedi sayfasını yazmanın 1.200 saatini aldığını hesap etmiştir. *Wake* ayrıca Joyce'un eserlerinin en komiği ve en Joyce'a özgü olanıdır, ömür boyu süren kelime, sözcük oyunları ve anlamın sınırlarını zorlama takıntısının doruk noktasıdır. *Wake*'te sergilenen ustalık, bir zamanlar kendini gösteren zekâda sert ve amansız bir kötüleşmeye neden olan bir hastalık olan nörosifilizle bağdaşmaz.

Finnegans Wake, uyuklayan Humphrey Chimpden Earwicker veya bir diğer adıyla Here Comes Everybody, yani Humpty Dumpty'yle özdeşleştirilen Dublinli bir hancı; "Finnegan's Wake" şarkısının öldüğü sanılan duvarcısı Tim Finnegan ve günün birinde uyanmak üzere Dublin şehrinin altında uyuyan efsanevi dev Finn MacCool'un rüyasıdır. Joyce'un altmıştan fazla dile dair bilgisini göz önüne seren uydurma sözcükler, sözcük oyunları ve kaynaşık sözcüklerle değiştirilmiş bir İngilizceyle yazılmıştır. Bazı kısımları kendi sağlık sorunlarını tiye alır. *One eyegoneblack*[26] sözü Joyce'un kör ve mahvolmuş gözüne gönderme yapar, ama aynı zamanda Almancada bir an ya da göz açıp kapayıncaya kadar anlamına gelen *ein Augenblich*'i çağrıştıran bir sözcük oyunudur. Joyce ayrıca "yüz kızartıcı özel bir rahatsızlık" (vulgovariovenereal) ile bir *punsil shapner*[27] olarak ortaya çıkar. Bir başka zührevi söz oyununda, *Wake*'te sık sık ortaya çıkan bir karakter olan Rus general, *ructions gunorrhal*[28] olur.

Eleştirmenlerin *Wake* hakkındaki düşünceleri tamamıyla farklıdır. Kimileri Shakespeare ve Dante'yi aştığını düşünürken, diğerleri bu söz oyunlarını amansız ve olağandışı bulur. Joyce'un fazla-

25 James Joyce, *Finnegans Wake*, s. 619.

26 *Age*, s. 16.

27 İng. *pencil sharpener* (kalemtıraş) sözcüğüyle yapılan bir kelime oyunu. *Age*, s. 98.)

28 İng. *russian* (rus) için *ructions* (şamata) ve "general" için *gunorrhal* (gonore) kullanılmıştır. (*Age*, s. 191.)

sıyla hoşuna gidecek şekilde, *Wake*'in okunması kült bir etkinlik haline gelmiştir. Küçük topluluklar, tercihen çeşitli çevrelerden gelen ve farklı diller konuşabilen üyeleri olan topluluklar her hafta bir İrlanda barında buluşurlar, bir oturumda bir sayfa olmak üzere Joyce'un istediği gibi yüksek sesle okuyarak *Wake*'e dalarlar. Kitabı bitirinceye dek geçen yıllar içerisinde kimileri gider, yerlerine yenileri gelir ve sonuna gelindiğinde topluluk ta en başından yeniden başlar.

1930'a gelindiğinde sol gözü işlevsel anlamda kördü ve sağ gözüyle ancak gözünden birkaç santim uzakta tuttuğu büyük baskıları okuyabiliyordu. Mayıs 1930'da, tanınmış bir İsviçreli cerraha, Alfred Vogt'a on birinci ameliyatını oldu. Cerrah ikinci zarda küçük bir boşluk açsa da, gözün tamamen çökeceğinden korkarak daha ileri gidemedi; camsı cisim, gözyuvarının büyük kısmını dolduran akışmaz pelte, Joyce'un önceki ameliyatında büyük hasar görmüştü. Gözdeki kanı çekmek için yine sülükler gerekiyordu. Joyce'un sol gözünde ufak çapta, sağ gözünde olduğu kadar küçük bir iyileşme gözlemlendi, ancak sağ gözü sonraki birkaç yıl içerisinde gittikçe kötüleşen glokom ve bir başka katarakt yüzünden daha da kötü bir hale geldi. Bir ameliyat daha olması önerilse de, Joyce bir kez daha bıçak altına yatmaya katlanamayacaktı.

Milton'ın yaptığı gibi, Joyce da gelecek vaat eden genç adamları yazman olarak kullandı. Bunlardan biri Samuel Beckett isimli asık suratlı bir İrlandalı'ydı. Beckett, Joyce'un kızı Lucia'yla ilişki yaşadı, ama Lucia ondan ayrıldıktan hemen sonra akıl hastalığı belirtileri göstermeye başladı. Joyce kızının hastalığından kendisini sorumlu tuttu. "Sahip olduğum yeteneklerin kıvılcımı Lucia'ya geçti ve onun beynini tutuşturup yaktı."[29] Kızının hastalığı ona depresyon ıstırapları çektirdi. Kızının anlamlı olsun ya da olmasın her gizemli lafının altında açık bir anlam buluyor, sıklıkla onun hasta olduğunu inkâr ediyordu.

Joyce kızını iyileştirmek için hiçbir masraftan kaçınmadı. Jung'un analizlerine girdi, deniz suyu iğneleri oldu, kasiçi embriyo dokusu iğneleri de içeren protoformoterapi denen şarlatanca bir tedavi gördü. 1935'te Joyce, Lucia'nın bakımının son üç yılda ona 4.000 sterline patladığını ve yirmi dört doktor, on iki hemşire,

29 Richard Ellmann, *age*, s. 650.

sekiz refakatçi ve üç hastane gerektirdiğini hesapladı. Bütün Joyce ailesinin içinde en çok onu hastaneye kapatılmaktan alıkoymaya çalıştı, ta ki kızının hem kendine hem de başkalarına tehlike arz ettiği besbelli ortaya çıkana kadar.

Günümüze ulaşabilen kanıtlar[30] (birçoğu Joyce ailesince yok edilmiştir) Lucia'nın hastalığının belki biraz da duygudurum bozukluğu katkılı şizofreni ya da günümüzde bilinen ismiyle şizoafektif rahatsızlık olduğunu gösterir. Şizofreni hem pozitif hem de negatif semptomları olan bir hastalıktır. Psikoz ya da pozitif semptomlar sanrılar, halüsinasyonlar ve tuhaf davranışlar da içerecek şekilde gerçeklikle bağın kopmasıdır. Joyce, Lucia'nın hastalığının bu yanını gayet açık bir biçimde kavramıştı: "Hasta ... dış dünyayla bağını gitgide koparark tamamıyla kendi iç dünyasında yaşamayı tercih eder."[31] 1930'ların tutucu İrlandasına yaptıkları bir ziyarette, Lucia yerde turba kömürüyle ateş yaktı, çengelli iğneyle balığa çıktı, yahniye yulaf ezmesi koydu, tarlalarda uyudu, okyanusta çırılçıplak yüzdü, iç çamaşırı giymedi, arkadaşlarının erkek arkadaşlarının pantolonlarının düğmelerini açtı, giysileri yırtık pırtık ve pis bir halde Dublin sokaklarında dolaştı.

Şizofreninin negatif semptomları arasında, hislerin (tekdüze duygulanım) ve hazzın körelmesi (anhedoni) körelmesi, duyarsızlık ve konuşma güçlüğü (aloji) vardır. Lucia duyarsızlık ve katatoniden (donakalım) mustaripti. Bir zamanlar yetenekli bir dansçı ve ressam olan Lucia, sosyal işlevsellik ve çalışma yetisi anlamında amansız bir yokuş aşağı gidişat gösteriyordu. Bu durum, normalliğe yaklaştıkları remisyon dönemleri yaşayan bipolar bozukluk hastalarından farklıdır.

Kathleen Ferris *James Joyce and the Burden of Disease* isimli kitabında, Joyce'un Nighttown'da frengi kaptığını, bunun kronik karın ağrılarını açıklayacak şekilde tabes dorsalis'e (omurilik zafiyeti) dönüştüğünü öne sürmüştür. Joyce'un enfeksiyonu Nora'ya da bulaştırdığı, onun da frengiyi rahmindeki Lucia'ya geçirdiği ve bu durumun kızın yetişkinlikte yaşadığı akıl hastalığına neden ol-

30 Lucia'nın hastalığının ne olduğunu anlayabilmek için elimizde çok az kayıt vardır. Richard Ellmann Papers, McFarlin Library, University of Tulsa yayınları arasında, Ellmann'ın "Notes on Lucia" (Kutu 75) ve Cary F. Baynes'in "Notes on Lucia", Zurich, 1934 belgeleri işe yarar.

31 Carol Loeb Schloss, *Lucia Joyce: To Dance in the Wake*, New York: Farrar, Strauss, and Giroux, 2003, s. 445-446.

duğu da düşünülmektedir. Bunların hiçbirinin doğru olması olası değildir. Omuriliği etkileyen bir tür frengi olan tabes dorsalis karın ağrılarıyla kendini göstermiş olsa bile, Joyce'ta bozuk ve düzensiz, sersemletici, koordine olamayan yürüyüş biçimi gibi hastalığın asıl belirtisi görülmemiştir. Joyce ölümüne dek aktif bir yürüyüşçüydü ve hatta zaman zaman dans etmesiyle de tanınırdı. Karın ağrısı muhtemelen en sonunda onu öldüren peptik ülser hastalığından kaynaklanmaktaydı. Lucia'nın kan testlerinde frengi negatif çıkmıştı ve doğumsal frenginin biçim bozukluğu yaratan özelliklerine sahip değildi. (Sol gözünde strabismus ya da şaşılık vardı. Strabismus, şizofren olmayan hastalara kıyasla şizofren hastalarda daha yaygın olarak gören ufak çaplı fiziksel bozukluklardan biridir.) Göz doktoru Joyce'a göz hastalığının frengiyle bağlantılı olmadığını ve frengide tipik olarak görülen reaktif gözbebekleri (Argyll Robertson gözbebekleri) olmadığını söylemişti.

Şizofreninin sebebi bilinmiyor. Hamilelik sırasında annenin kaptığı enfeksiyonlar, genetik faktörler ve madde kullanımı kimi hastalarda rol oynamaktadır. Kentsel yaşam bu hastalığı daha da yaygın hale getirmiştir ya da en azından daha kötü sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Şizofreni bütün ülkeler ve etnik gruplarda, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde birinde görülmektedir. Üreme sağlığını olumsuz etkileyerek hastaların çocuk sahibi olma ve genlerini aktarma olasılıklarını azaltır. Üremeyi olumsuz etkilemesine rağmen bu denli yaygın görülmesi şizofreninin insan beyninin temel hassasiyetini yansıtıyor olabilir. Şizofreni daha çok, sosyal düşünme ve dille ilgili, beynin son dönemde evrimleşen kısımlarını etkiler. Bu bölgeler karmaşıktır, geç olgunlaşır ve çeşitli gelişimsel bozukluklara karşı daha hassas olabilir. Yani, Lucia'nın şizofrenisi doğuştan gelen frengi ya da sözümona deha lanetinden çok, basit bir talihsizlik sonucu olabilir.

Joyce'un peptik ülserlerin tipik semptomu olan ve aç kalınca kötüleşip yemek yiyince iyileşen uzun bir karın ağrısı geçmişi vardı. 1933'te ağlama krizleri, asabiyet, öfke ve yedi kilo vermesiyle kendini gösteren şiddetli bir karın ağrısı başladı. Parisli hekim Debray bunu "sinirlerine"[32] bağladı, ancak Joyce'un arkadaşları ve ailesi peptik ülseri olduğu konusunda ısrarcıydı. Debray bunun *une*

32 John B. Lyons, *James Joyce and Medicine*, Dublin: Dolmen Press, 1973, s. 212-214.

interpretation trop facile[32] (fazlasıyla basit bir açıklama) olduğunu söyleyerek burun kıvırdı. Lucia'nın hastalığının esas sebeplerden birini oluşturmasıyla Joyce yaşamının son on yılında depresyondan mustarip olsa da, Joyce'un arkadaşları ve ailesi peptik ülserler konusunda haklılardı.

Joyce, *Finnegans Wake*'i Kasım 1938'de tamamladı. 1939'da *Time* dergisinin kapağına ikinci kez çıkması için fotoğraflandı. Muhtemelen peptik ülserlerde yaygın olarak görülen yavaş kan kaybı kaynaklı solgun görünümü fotoğrafçıyı şaşırtmıştı. Nükseden krampları ve karın ağrısı vardı ve zihnen de bitkindi: "*Finnegans Wake* benim son kitabım olacak. Ölmekten başka yapacağım hiçbir şey kalmadı artık."[33]

Savaş patlak verince Joycelar Paris'ten kaçıp Fransa'nın güneyindeki Saint-Gérand-le-Puy isimli küçük kasabaya gittiler. Joyce daha fazla içiyordu ve iştahı yoktu. Nora onun için bir rutin yaratmaya, günlerine şekil vermeye çalıştı. Naziler istila ettiğinde Lucia işgal altındaki Fransa'da bir akıl hastanesinde mahsur kalmıştı, Joycelar ise Vichy tarafındaydılar. Lucia büyük tehlike altındaydı, çünkü Nazilerin akıl hastalarına karşı politikası zorla kısırlaştırma ya da ötanaziydi. Bu programın başındaki yetkili Dr. Hans Reiter idi.

Joyce, Lucia'yı ailenin geri kalanıyla birlikte İsviçre'ye yollamayı planlıyordu, fakat bunun, Almanya, Vichy ve İsviçre bürokrasilerinin yarattığı lojistik labirent yüzünden mümkün olmayacağı ortaya çıktı. Aralık 1940'ta Joyce, Nora, Giorgio ve Giorgio'nun oğlu Stephen İsviçre'ye doğru yola çıktılar ve Zürih'e yerleştiler; Joyce, Lucia'nın getirilmesinin buradan daha kolay ayarlanabileceğine ikna olmuştu. Çok az yiyordu, ama hâlâ zindeydi, her öğleden sonra torunu Stephen'la birlikte karda yürüyüş yapıyordu. 10 Ocak 1941 sabahı erken saatlerde şiddetli bir karın ağrısı nöbetiyle birlikte kusmaya başladı. Eve doktor geldi ve ona bir morfin iğnesi vurdu. Bu iğne Joyce'un uykuya geri dönmesine yardımcı olsa da, kötü bir fikirdi, zira derhal ihtiyacı olan bakımı geciktirmiş oldu. Doktor aynı gün ilerleyen saatlerde eve yeniden geldiğinde durum çok daha kötüleşmişti. Bir cerrah çağırıldı; bu cerrah, Joyce'u ambulansla hastaneye gönderdi. Mide sondasından çekilen sıvıda kan pozitif çıktı. Çekilen batın röntgeni diyaframın altında serbest hava

33 John B. Lyons, *age*, s. 216.

olduğunu ortaya çıkardı; bu, incebağırsak delinmesine işaret ediyordu (ince bağırsağın içinde hava olması normaldir, ama periton boşluğunda serbest hava olması genellikle bağırsak duvarının delindiğini gösterir). Joyce ameliyathaneye alındı. Kesikten gaz ve sıvı boşalıyordu. Ülser yüzünden yırtılmış onikiparmakbağırsağı, karın boşluğunun iç duvarı olan karın zarının uygun ve boşta sallanan bir parçası olan omentumla onarıldı. Bu ameliyat bir zamanlar epey olağan olsa da, modern ilaçların peptik ülser hastalığındaki etkililiği sayesinde artık nadir olarak uygulanmaktadır.

Peritonitin (karınzarı iltihabı) sonucu, bağırsağın delinmesi ile ameliyathanede onarılması arasında geçen süreye bağlıdır – ne kadar gecikirse, ölüm oranı o kadar artar. Bu özellikle, tek peritonit tedavisinin acele cerrahi boşaltma olduğu antibiyotik öncesi dönemde geçerliydi. Joyce'un vakasındaki uzun gecikme, ölümcül bir sonuç doğurdu. Joyce septik şok geçirdi, akciğerleri sıvıyla doldu ve komaya girdi. İç kanama başladı ve kan nakli yapıldı. Ağrı nöbetinin başlamasından yetmiş iki saat sonra, Joyce ölmüştü. Yapılan otopside onikiparmakbağırsağında delinmemiş ikinci bir ülserden kaynaklanan bir kanama tespit edildi. Bağırsaklar büyük ölçüde şişmiş ve sıvıyla dolmuştu ve şahdamarı ateroskleroz yüzünden hasar görmüştü. Joyce'un otopsisi kronik karın ağrısı ve kilo kaybına ülserin dışında bir başka açıklama daha getirdi: Muhtemelen içme nöbetlerinin sonucu olarak, yaralı, kronik yangılı "paçavraya dönmüş"[34] bir pankreas.

Bir Katolik rahibi Joyce'u Katolik kilisesinin usullerine uygun olarak gömmeyi önerdi, ancak Nora, "Bunu ona yapamam"[35] diyerek itiraz etti. Bir âlim yıllar sonra Joyce'un André Gide'le olan ilişkisi hakkında soru sormak için onunla irtibata geçtiğinde Nora şöyle cevap verdi, "Elbette, dünyanın en müthiş yazarıyla evli idiysen, bütün o ufak tefek ahbaplarını hatırlayamazsın."

Lucia, savaşı psikiyatrı Dr. François Achille-Delmas'nın koruması altında, sağ salim akıl hastanesinde geçirdi, ama ailesiyle olan iletişimi kesilmişti. Babasının ölümünü tesadüfen gazetelerden birinde okuyarak öğrendiğinde şöyle sordu: "Toprağın altında ne yapıyor, ahmak? Ne zaman dışarı çıkmayı düşünüyor?"[36]

---

34 John B. Lyons, *Thrust Syphilis Down to Hell and Other Rejoyceana*, Dublin: Glendale Press, 1988 s. 218.

35 Richard Ellmann, *age*, s. 742.

36 *Age*, s. 743.

10. "ER YA DA GEÇ CANIMA OKUYACAK OLAN HASTALIK": Orwell'in Öksürüğü

Seni uyardığım gibi, yeniden [Sonia ile] evlenmeye niyetliyim, yaşayanların dünyasına bir kez daha döndüğüm zaman; dönebilirsem şayet. Herkesin dehşete düşeceğini tahmin ediyorum, fakat bütün diğer hususlar bir yana, evlendiğim takdirde biraz daha uzun yaşamam gerekeceğini sanıyorum.[1]

George Orwell, Fred Warburg'a yazdığı mektuptan, 22 Ağustos, 1949

Lütuf ve tesir ne kadar büyük olursa olsun, her hastane ölümünde, acımasız, sefil bir detay, belki adından söz etmek için çok küçük, ama ardında insanların her gün yabancıların arasında öldükleri bir yerdeki telaş, kalabalık, kişisizlikten doğan korkunç derecede acı veren anılar bırakan bir şey vardır.[2]

George Orwell, "How the Poor Die," 1946

Kıdemlisi Dick ansızın içeri girdiğinde, Mellor doktor odasında keyifle sigarasından son birkaç nefes çekiyordu. "Mellor, daha önce karın boşluğuna hava verdin mi hiç?" Cerrahın tavrı nazik olsa da, cüsseli yapısı Mellor'ın gözünü korkuttu. Mellor sigarasını söndürdü ve kekeleyerek, "Şey, hayır, efendim."

"3. Koğuştaki hasta Blair'i tanıyor musun? Şu yazar, cins adam. Bir hayvan hikâyesiyle mi ünlenmiş neymiş. Biraz huysuz, ama yine de efendi bir adamcağız."

1 George Orwell, *The Complete Works of George Orwell*, Peter Davison editör, Londra: Secker and Warburg, 1998, 20. cilt, s. 159.

2 George Orwell, "How the Poor Die", *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell*, Sonia Orwell ve Ian Angus editörler, Harmondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1970, 4. cilt, s. 271.

"Hemşireleri ondan bahsederken duymuştum" dedi Mellor. Daha doğrusu, haftalardır baştan çıkarmak için uğraştığı ve şimdiye kadar pek de başarılı olamadığı Belfastlı şen şakrak kızın, bir stajyer hemşirenin ondan söz ettiğini duymuştu. "Bütün gün defterlerine bir şeyler karalıyor, yatağında berbat, kapkara sert tütünle dolu sarma sigaralar içiyor."

"Eh, sigara ona çok dokunmaz" diyerek omuz silkti Dick. "Ama biraz kilo almazsa, o zaman daktilosunu aldığımız gibi o yeni model tükenmez kalemlerini de elinden almak zorunda kalırız."

Yıpranmış yer muşambasının üzerinden koridor boyunca yürüdüler. Mellor koğuş başhemşiresini en çekici haliyle selamladı, ama kadın yalnızca kaşlarını çattı ve yürüyüp gitti. Dick, "Blair'in sol akciğer tabanında büyük bir boşluk var. Tüberkülozla dolu, ama torakoplastiyle yıkmak için fazla geniş ve fazla dipte. Bu yüzden sol diyaframı felç etmek için frenik sinir bloğu uyguladık, P. P. ile birlikte – pnömoperituan, yani. Her hafta yeniden hava nakledliyor, her defasında en fazla 700 cc olacak şekilde. Yani, iğneyi düz ve sağlam şekilde sol üst kadrana sıkacaksın. Çok hızlı değil – yoksa midesini delersin. İğne karın duvarından geçerken ani bir yumuşama hissedeceksin. İğnenin gerçekten peritonun *içinde* olduğundan emin ol – ciltaltı anfizemi olup Michelin Adamı'na dönmesini istemiyorum. Ben havayı zerk edeceğim, sen iğneyi yerinde tutacaksın. Hava adamın kusmasını ya da bayılmasını önlemek için çok yavaş verilmeli."

"Deriyi önce Novocain'le uyuşturuyor musun?" diye sordu Mellor.

"İlk seferinde evet, çünkü iğneyi çok çok yavaş hareket ettirmen lazım. Ama ikinci uygulamadan sonra, daha hızlı olabilirsin, hem lokal anestezikle oyalanmadan batırıvermek canını daha az yakıyor."

İşlem odası aydınlık ve penceresizdi, nemli alçı ve fenik asit kokuyordu. Blair, bir hemşirenin refakatinde, pırıl pırıl metal masanın üzerinde yatmış bekliyordu. Yüz yaşında gibiydi. Yüzü, bıyıkları kesilip düzeltilmiş, sırıtan bir kuru kafaydı. Kolları ve bacakları gergindi ve bir deri bir kemik haldeydi. Mellor, kronik akciğer enfeksiyonunun sonucu çomak parmak oluşumundan spatula görünümüne bürünen parmaklarını hemen fark etti.

"Bugün nasılsınız, Bay Blair?" diye sordu Dick.

Blair gülümsedi. "Fena değilim, Bay Dick, akciğerlerinden sadece biri çalışan bir adama göre." Devlet okulu aksanıyla tınıyan sesi çok tiz bir kurbağa vraklaması gibiydi. "Bay Blair, bu Dr. Mellor. Hava nakli işleminde bugün bana o yardım edecek. Önce sizi muayene edeceğiz." Pijamasının üstünü çıkarmasına yardımcı oldular. Boynunda ameliyat izine benzemeyen yıldız biçiminde iki eski yara izi vardı ve sol köprücük kemiğinin üzerinde yeni bir iz daha. Göğsü, dışarı fırlamış kaburga kemikleriyle, çıkıntılardan ve oyuklardan oluşan inişli çıkışlı bir tarlaydı. Mellor, steteskopuyla düzgün bir hava akımı noktası yakalamayı başardığında, çıtırtı ve hırıltıların kakofonisini işitti.

Dick parmaklarıyla Blair'in karnına vurdu. Önceki nakillerden, farklı zamanlardan kalma çürükler göze çarpıyordu. Dick, "Burası, Dr. Mellor, sol üst kuadran" diye gösterdi. Mellor eldiven takarak, o bölgeyi aseton ve alkolle temizledi. Dick, Mellor'a kırmızı lastik bir tüple karmaşık bir alete bağlanmış uzun bir iğne uzattı. Bu alette kısmen suyla dolu iki geniş kademeli silindir, bir basınçölçer, supaplar ve hortumlarla bağlanmış şişme haznesi vardı.

Bundan sonra Blair'in nefret ettiği kısım başladı. Bedeni gerildi. Mellor bir eliyle iğnenin göbeğini ileri doğru iterken, diğer elini kıpırdamasın diye iğnenin ucunun hemen yanına koydu. İğne başta kolayca ilerliyordu, ancak karın duvarının sert, lifli etine çarpınca hızı kesildi. Mellor daha da sert bastırdı ve iğne deride bir girinti oluşturacak şekilde direndi. Gönülsüz bir balonu patlatmaya çalışmak gibiydi bu. Blair'in beti benzi attı, dişlerini sıkıyordu. Mellor ağırlığını iğneye vermek için öne doğru eğildi. Bir yumuşama oldu ve iğne kayarcasına içeri girdi. Dick dikkatle basınçölçere bakıyordu. "İçeridesiniz, Dr. Mellor."

Dick, krom kaplama supapların ayarlarıyla oynadı ve basınçölçerle silindirlerdeki su seviyelerini izleyerek pompalamaya başladı. Blair'in karnına bir acı ve mide bulantısı dalgası doldu ve dışarıya da yayıldı. Karnı havayla doldukça şişti. Alnından terler süzülüyordu. Sırtı ağrıyor ve nefesi kesiliyordu. Belli belirsiz bir sisin arasından, basınçölçerdeki cıvanın yükseldiğini gördü. Acı sürüyor, sürüyordu. Dick pompalamayı bıraktı ve bir vanayı kapattı.

"Bu işimizi görür, Dr. Mellor" dedi Dick. Mellor iğneyi çekip çıkardı. Blair'in böğründen tek bir damla kan sızdı. "İyi iş çıkardınız, Bay Blair. Bu sizi bir hafta götürür. Unutmayın, kısmen de olsa

dik oturacaksınız – bu havayı diyaframdan yukarı iterek boşluğu kapanmaya zorlayacak." Hemşire, Blair'a doğru yönelirken odadan çıktılar. Uzaklaşırlarken, Mellor konuştu. "Blair tek kelime bile etmedi. Şu sağlam eski kurtlardan, öyle değil mi?"

"O kadar yaşlı değil. Yalnızca öyle görünüyor" dedi Dick.

George Orwell, "Big Brother" ve "çift düşün"ün yaratıcısı, 1903'te, babasının, oğlunun "İmparatorluğun kirli işleri"[3] diyeceği şeylerle fazlasıyla meşgul olduğu Hindistan'da Eric Blair adıyla dünyaya geldi. Orwell, bir yetişkinken bile babasının işleri konusunda pek bir şey bilmiyordu; muhtemelen bilmek de istemiyordu. Richard Blair, esas itibariyle, imparatorluğa bağlı bir afyon satıcısıydı. Afyon Bürosu'nda bir bürokrattı, Bengal tarlalarından Çin'in gecekondu mahallelerine yalnızca en iyi narkotiklerin ithal edilmesini sağlıyordu. Hint devletinin gelirinin altıda birini oluşturan afyon ticareti büyük ölçüde kârlıydı. Otuz yedi yıl içerisinde, Richard Blair Beşinci Derece Afyon Memuru İkinci Yardımcısı konumundan, Birinci Derece Afyon Memuru Yardımcısı gibi yüksek bir mevkiye geldi.

Orwell'in ebeveyn uyumsuz bir çiftti. Annesi Ida, Fransız soyundan geliyordu ve babasının bir zamanlar varlıklı bir kereste tüccarı olduğu Myanmar'da büyümüştü. Richard Blair'den on yedi yaş gençti, bohem ve sosyalistti, edebi eğilimleri vardı. Genel olarak Orwell'in daha çok annesine çektiği düşünülse de, babasından kesin bir inatçılık ve azmin yanı sıra muhafazakâr ve vatansever damar miras almıştı. Anglo-Hint aileler arasında çok da yaygın olmayan bir düzenlemeyle, babası Hindistan'da kalırken annesi daha birkaç aylık Eric'i ve ablasını İngiltere'ye götürdü. Aile, yetişkin Orwell'in kayıp bir Cennet olarak romantize ettiği bir yer ve zamanda pastoral Henley-on-Thames kasabasına yerleşti.

Eric bebekliğinde birkaç kez bronşit nöbeti geçirdi, hatta bunlardan biri henüz on sekiz aylıkken bir hafta boyunca yataktan kaldırmayacak kadar şiddetliydi. "Hırıltılı"[4] ve "bronşiyal" olarak tanımlanıyordu. Ayrıca kızamık ve boğmacada geçirmişti. Buna rağmen, çocukluk fotoğraflarında zinde ve tombul görünür.

3 George Orwell, "Shooting an Elephant", *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell, age*, 1. cilt, s. 266.

4 J. Taylor, *Orwell: The Life*, New York: Henry Holt, 2003, s. 26.

Sekiz yaşında, seçkin bir hazırlık okulu olan St. Cyprian's'a gönderildi. St. Cyprian's zamanına göre yalnızca ortalama bir züppelik ve gaddarlığın hüküm sürdüğü bir yer olsa da, Eric için cehennem gibiydi. O, zorbalık, inekleme ve ezbercilikle dolu konforsuz bir ortama atılan korunaklı ve bir anlamda şımartılmış bir çocuktu. Disiplin oldukça katıydı: Yatağını ıslattı diye birkaç defa dayak yedi. Ondan beklentileri, daha varlıklı çocuklardan beklenenlerden daha yüksekti. Akademik anlamda umut vaat ettiği için okula indirimli ücretle kabul edilmiş orta sınıftan bir öğrenci olarak, büyük İngiliz devlet okullarından birinde burslu okuyarak okuluna şöhret kazandırması için büyük bir baskı altındaydı. Ailesinin mütevazı durumu göz önünde bulundurulunca, burs parası olmadan bir devlet okuluna, sonra ise Oxford'a ya da Cambridge'e gidemezdi. Stres ve kalabalığın ağırlaştırdığı, kuvvetle muhtemel grip ve diğer kış virüsleri yüzünden, havayollarının tıkanması sıradan bir olay haline gelmişti. Yıllar sonra, Orwell bu günleri şöyle anımsayacaktı, "Kışları, aşağı yukarı on yaşımdan itibaren, sağlığım nadiren iyiydi ... arızalı bronşlarım ve ... kronik öksürüğüm vardı."[5] On dört yaşındayken, bir komşusu şöyle belirtmişti: "Eric'in biraz öksürüğü var. Kronik olduğunu söylüyor."[6]

Dertlerine rağmen ya da onlar yüzünden, üstün bir başarı gösterdi ve İngiliz devlet okullarının en prestijlisine, Eton'a burs kazandı; Ingiltere Başbakanlarının on dokuzu eski Etonlulardandır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* etkisi olan *Cesur Yeni Dünya*'nın yazarı Aldous Huxley, öğretmenlerinden biriydi. Eric, tam ücret ödeyen, şehirde yaşayan ve daha alt tabakadaki "Collegers" denen öğrencileri hor gören aristokrat "Oppidans" öğrencilere karşılık, okulda kalan "King's Scholars" ya da "Collegers" diye adlandırılan azınlıktaki öğrencilerden biriydi. Akranı öğrenciler onu aykırı, soğuk ve gururlu bir ateist olarak hatırlıyordu. Çok fazla okuyordu, özellikle de H.G. Wells, Shaw, Samuel Butler ve Jack London okuyor, satirik şiirler yazıyordu. Eton'da öğrenciler dikkate değer özgürlüklerin keyfini sürerlerdi. Eric, akademik anlamda tembelleşmek için bunu fırsat bildi. Notları mezun olmaya yetecek kadar iyiydi, ancak Oxford ya da Cambridge'e burs kazanacak kadar iyi değildi.

5 George Orwell, "Such, Such Were the Joys", *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell, age*, 4. cilt, s. 396.

6 Bernard Crick, *George Orwell: A Life*, Harmondsworth: Penguin Books, 1982, s. 106.

Bursu olmaksızın üniversite eğitimine devam etmesi söz konusu bile değildi.

İmparatorluğun "dalavere" olduğuna inandığını ileri sürse de, yuvarlak yüzlü on dokuz yaşında bir genç ve belki de bunu yapan tek eski Etonlu olarak Myanmar Kraliyet Polisi'ne katıldı. Kaderinde babası gibi, bir dizi sömürge karakolunun kasvetli belirsizliğinde bir kariyer yazılı gibi görünüyordu. Daha çok genç bir yaşta ağır sorumluluklar yüklenmişti. Bir görevde, 200.000 nüfuslu bir şehrin emniyet amirliğini yaptı. Başka bir defasında, sürekli petrokimya gazlarına maruz kalmasının muhtemelen akciğerlerini daha da hasara uğrattığı bir petrol rafinerisinde güvenlik şefliği yaptı. Üstlendiği görevleri özenli bir dürüstlükle yerine getiriyor, Myanmar dilinde müthiş bir hüner gösteriyor ve Myanmarlı kadınlarla kurduğu gizli ilişkilerin tadını çıkarıyordu. Ancak, artık inanmadığı bir İmparatorluk'un memuru olarak, çekilmez bir durumdaydı. Hem İngiliz yönetiminin göstermelik, ikiyüzlü tavrını hem de kendisini yuhalayan Myanmarlı gençlerin kıymetsiz küstahlıklarını hakir görmeye başlamıştı.

"Bir Fili Vurmak" isimli hikâyesinde anlatıldığı gibi, bir defasında zincirini koparıp bir köylüyü çiğneyen bir fille ilgilenmesi için çağrılmıştı. Oraya vardığında fil uysallaşmış olsa da, kalabalığın yarattığı baskıyla kendisini yine de hayvanı vurmak zorunda hissetmişti. Bu olay başının üstleriyle derde girmesine neden oldu, zira bu fil, Steel Brothers isimli büyük şirketin tik kerestelerini taşımakta kullandığı kıymetli bir hayvandı. Ceza olarak Myanmar'ın ücra bir köşesine sürüldü ve orada dang hummasına yakalandı. Neyse ki, bu ona hastalık izni alıp birkaç aylığına (dang hummasının normal iyileşmesi süresi birkaç haftadır) İngiltere'ye gitmek için bahane verdi. Hastalık ve ağır sigara tiryakiliğine yorulabilecek sıska ve yaşlanmış görüntüsü ailesini şaşkına çevirdi.

Fırsatını bulur bulmaz istifa etti ve yazar olmak için canla başla çalışmaya başladı. Olgun üslubunun duruluğu, somutluğu ve görünürdeki kayıtsızlığı esasen büyük emek sarf ederek geçirdiği yılların ürünüydü. (Sıfatlardan kaçınmaya çalışmak için yaptığı egzersizlerden biri de Swift ve Somerset Maugham'dan pasajları ezberden yazıya dökmekti.) Suçluluk ve konu arayışıyla, kendini sefalete kaptırdı. Jack London'ın *Uçurum İnsanları*'ndan ilhamla hırpani giyinmeye ve İngiliz berduşlarıyla yaşamaya başladı. Paris'te

bir kız arkadaşı tarafından soyulunca birkaç sefil lokantada *plongeur* ya da bulaşıkçı olarak çalışmak zorunda kaldı. Bütün bu tecrübeler, Fransız mutfağı âşıklarının okumaması gereken, ilk kitabı *Paris ve Londra'da Beş Parasız* için ona hammadde sağladı. (Bu kitap George Orwell takma adıyla çıkan ilk kitaptır.) Daha önce çocukluğunda ya da Myanmar'da tüberküloz kapmadıysa bile, enfeksiyona bu berduşluk, sefalet ve serserilik yıllarında maruz kalmış olması neredeyse kesindir.

Orwell'in yetişkinlik sağlığı kötüydü. 1,90 metre boyunda olmasına rağmen, kaydedilen en ağır kilosu 77 idi. Yetişkinken de "hırıltılı"[7] idi ve "her kış öksürüğü vardı." Myanmar'dan dönüşünde, kanlı öksürük nöbetleri geçirdi ve sonuçları negatif çıkan bir tüberküloz testi yaptırdığı iddia edildi; bu testin deri testi mi yoksa balgam testi mi olduğu belli değildir. On beş ve otuz dört yaşları arasında, ilk ikisi hâlâ Eton'da okurken olmak üzere dört zatürree vakası geçirdi. 1929'da zatürreeye yakalandı ve bardak çekme gibi Ortaçağ'dan kalma yöntemlerin kullanıldığı berbat bir Paris hastanesine kaldırıldı: Burada Orwell'i zorla dik konumda oturtuyorlardı ve kısmi boşluk yaratmak için içlerinde bir kibrit yakılan yarım düzine bardak sırtına yapıştırılıyordu. Bu işlemin sonucunda oluşan şişlikler ise "bir tatlı kaşığı koyu renkli kan"[8] atması için yarılıyordu. Taze yaralarına deriyi tahriş eden bir hardal lapası basılıyordu. "Daha sonraları bir hastaya hardal lapası basılmasını izlemenin koğuştaki en iyi meşgale olduğunu öğrendim. Bu şeyler normalde bir çeyrek saat boyunca uygulanır ve işin içindeki insan siz değilseniz kesinlikle oldukça komiktir." Hastalar, doktorlar ve tıp öğrencileri tarafından ihmal ediliyordu, ancak –"Yoksullar Nasıl Ölür?" de anlatıldığı gibi– şans eseri kendilerinde ilgi çekici bir şey tespit edilmediği takdirde:

> ... öğrencilerin bilgi edinmek istedikleri bir hastalığınız varsa şayet, fazlasıyla ilgi görüyordunuz. Ben şahsen ilginç bir bronşiyal hırıltı örneği olduğumdan, zaman zaman sıraya girip göğsümü dinleyen bir düzine öğrenci oluyordu. Bu oldukça acayip bir duyguydu – acayipti yani, işlerini öğrenmek için duyguları yoğun ilgiyle, hastalarının

7 Bernard Crick, *age*, s. 262.

8 George Orwell, "How the Poor Die", *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell*, *age*, 4. cilt, s. 262-264.

insan olduğu farkındalığına pek sahip olmadıklarının aşikâr olduğu düşünülünce.

1933'te, deliryuma girdiği ve sokak serserileri tarafından soyulduğunu düşündüğü bir başka zatürree nöbeti yüzünden neredeyse ölüyordu. Orwell'e hastanede yattığı bu süre zarfında yapılan balgam yayması örneklerinde tüberkülozun negatif çıktığı söylendi.

Birikimleri gidince, Orwell yazarlık işini öğretmenlik yaparak ve bir kitapçıda çalışarak destekledi. Hayatının büyük bölümünde, yazmaktan kazandığı gelir, Myanmar polisi olarak kazandığının yanında devede kulak kaldı; babası sağlam ve düzenli işini bir kenara attığı için hep şaşırıp kaldı. Üslup ve konu denemeleri yaparak, yılda bir kitap bitirecek bir hızla yazıyordu. İlk iyi romanı, *Burma Günleri*, daha huysuz ve komik bir Conrad hikâyesi gibi okunur. *Papaz'ın Kızı*'nda, karışık sonuçlara vararak, Joyce'u taklit eder. Kazançlı ancak küçültücü bir reklamcılık işini bırakan, gelecek vaat eden bir şair hakkındaki *Aspidistra*, 1950'lerin Angry Young Men grubu yazarlarının habercisi olarak görülmektedir. Lancashire'da depresyonun derinliklerindeki seyahatler ve sosyalizme doğru giden kararsız yolculuğun hikâyesini anlatan *Wigan Iskelesi Yolu*, edebi olmaktan ziyade büyük ölçüde siyasi olan kitaplarının ilkidir. (Orwell'in yeteneklerine en uygun olanı siyasi yazılar yazmak olsa da, o bunu ahlaki bir görev olarak görmekteydi ve saf edebi bir yazar olmayı yeğlerdi.)

Orwell, 1935'te Oxford eğitimli ve çocuk psikolojisi alanında yüksek lisans yapan alımlı ve zeki bir genç kız olan Eileen O'Shaughnessy'e âşık oldu. Ertesi yıl, Eileen'in arkadaşlarının kuşkuları ve Orwell'in annesi Ida'nın Eileen'e "Bir şeyler elde etmeye çalışıyorsun!"[9] uyarısına rağmen, Eileen eğitimini yarıda kesti ve çift evlendi. Orwell'in zorluklara karşı mazoşist ilgisine uygun olarak, Hertfordshire kırsalında sıcak suyu ve elektriği olmayan, bacası duman sızdıran ve hep sorun çıkaran foseptiğiyle tuvaletin evin dışında olduğu on yedinci yüzyıldan kalma bir kırevine taşındılar. Fakat kira oldukça düşüktü, Orwell çoktan sebzeler, güller ekmiş, meyve ağaçları dikmişti ve küçük bir dükkân açarak para kazanmaya başlamışlardı bile.

9 Michael Shelden, *Orwell: The Authorized Biography*, New York: Harper-Collins, 1991, s. 243.

Evlenmelerinin üzerinden çok geçmeden –General Franco tarafından yönetilen, Faşist İtalya ve Nazi Almanyası tarafından desteklenen– milliyetçiler ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenen liberal demokratlar, anarşistler, Basklar ve muhtelif Komünist güruhlarından oluşan karmakarışık bir ittifak olan cumhuriyetçiler arasında İspanya içsavaşı patlak verdi. Kendisine eşlik eden Eileen'in de desteğiyle, Orwell, cumhuriyetçilerin tarafında savaşmak için İspanya'ya gitti. Yolculuk parasını çıkartmak için aileden kalma gümüşleri rehin verdiler. Ispanya siyasetinin nüansları hakkında pek bilgisi olmayan Orwell, POUM'un Stalin karşıtı komünist milislerden oluşan küçük bir birliğine katıldı. Gelişigüzel alınmış bu kararın sonuçları neredeyse ölümcül olacaktı.

Yoldaşları Orwell'i mum ışığında bir şeyler karalayan, ezberden şiirler okuyan, kalitesiz tütüne bağımlı, egzantrik ama hiçbir şeyden çekinmeyen cesur bir asker olarak hatırlıyordu. Faşist saflardaki bir saldırıya öncülük etti ve düşman siperlerine giren ilk askerdi. Yavan beslenme biçiminden bıkan Orwell, terk edilmiş bir tarladan patates toplamak için geceyarısı cepheler arasındaki tarafsız bölgeye girmeyi göze aldı. Bıyığı konusunda oldukça titiz olduğundan, sudan çok daha rahat bulunan şarapla tıraş olarak dış görünüşünü korudu. Soğuktan, çamurdan, bitlerden ve Faşistlerden gözü korkmasa da, siperlerin bir başka tehlikesinden ödü kopuyordu: Sıçanlar. Bir keresinde pek kıymetli 47 numara postallarını kemiren azman bir sıçanı vurarak gece vakti karşılıklı ateş açılmasına neden oldu. (Ayakkabı, Orwell'in ufak bir takıntısıydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, İngiltere'de onun ayağına uyan ayakkabı bulmak mümkün değildi, bu yüzden arkadaşlarının Amerika'daki bağlantıları sayesinde kendisine ayakkabı getirtmeye çalıştı. Haworth papaz evine yaptıkları bir gezi sırasında, Charlotte Brontë'nin inanılmaz ölçüde küçük çizmelerini görünce şaşkına dönmüştü.)

Orwell çok geçmeden teğmenliğe terfi etti, ancak birlik komutanı bu konuda endişeliydi çünkü, "O çok uzun boyluydu ve hep ayakta dikiliyordu."[10] Bu endişelerinde haklı çıktı. 20 Mayıs 1937 sabahı, Orwell kum torbalarının ardından baktı, doğan güneşe karşı kafasının karaltısı belirdi ve yüksek hızlı bir mavzer kurşu-

10 Michael Shelden, *age*, s. 260.

nuyla boynundan vuruldu. Dizlerinin bağı çözüldü ve yere yığıldı. Sağ kolu felç oldu, sesini yitirdi ve ağzı kanla doldu. Ölmeyi bekliyordu: "Doğal olarak, ilk aklıma gelen karım oldu. İkincisiyse aslına bakılırsa bana tam uyan bu dünyadan ayrılmak zorunda olmaktan duyduğum yoğun hınçtı."[11]

Merminin boyundan girip fazla kanama yüzünden ölüme, solunum yolunun kaybına ya da omurilik hasarına yol açmayan bir yol izlemesi kolay olmasa da, mermi bu kolay yolu bulmuştu. Orwell'in boynuna gırtlağın altından, orta hattın hemen solundan girmiş, soluk borusunun sağından geçmiş, rekürren laringeal siniri felç etmiş ve ense kökünün sağından çıkmıştı. Şahdamarı kıl payı sıyırmış ve başka herhangi bir ana kan damarına da çarpmamıştı. Merminin yarattığı şok dalgası ya da geçici boşluk, sağ brakiyal pleksusta yani sağ kolu besleyen sinir ağında şok etkisi yarattı. Zaman içerisinde kolunun neredeyse bütün kuvveti ve hissi geri gelse de, parmaklarındaki uyuşma baki kaldı. Rekürren laringeal sinirdeki hasar geride felç olmuş bir ses teli ve kalıcı olarak zayıf bir ses bıraktı. Karizmatik, kaypak karakterli bir adam olan kumandanı George Kopp, Orwell'in konuşmasını Ford'un antika Model T otomobilinin kulak tırmalayan fren sesine benzetiyordu.[12]

Mermi hem giriş hem çıkış yaralarını dağladığından, Orwell'in yarası için hiçbir şey yapılması gerekmedi. Orwell bir kez daha bir tıp mucizesi haline gelmişti. "Yara kendi çapında bir merak unsuruydu ve bir dolu doktor cık cıklayıp "*¡Que suerte! ¡Que suerte!*" (Şansa bak! Şansa bak!) diyerek bu yarayı muayene etti ... Bense hiç vurulmamış olmanın çok daha büyük bir şans olacağını düşünmeden edemiyordum."[13]

Orwell'in derdi bitmemişti. Cumhuriyetçilerin tarafına hükmetmek için gelen Stalinciler, sözde müttefikleri POUM ve anarşistleri temizliyordu. Orwell'in birlikte savaştığı POUM askerleri tutuklanıyordu ve bir kısmı çoktan şüpheli sebeplerle ölmüşlerdi bile. Orwell ve Eileen, en az iki İngiliz komünist, David Wickes ve halihazırda tutuklanmaları konusunda ısrar eden David Crook

11 George Orwell, "Homage to Catalonia", *Penguin Complete Longer Non-Fiction of George Orwell*, Harmondsworth: Penguin Books, 1983, s. 434.

12 George Kopp'un Orwell'in mermi yarasını daha detaylı tasviri için bkz. George Orwell, *The Complete Works of George Orwell, age*, 11. cilt, s. 23-26.

13 George Orwell, "Homage to Catalonia", s. 439.

tarafından izleniyorlardı. İspanyol gizli polisi odalarının altını üstüne getirdi, ancak belki de basit bir beceriksizlikten ötürü onları tutuklamayı başaramadı. Kendisi müthiş bir tehlike altında olmasına rağmen Orwell, Eileen'le birlikte ülkeden kaçmadan önce iki nafile günü Kopp'u hapishaneden çıkarmaya çalışmakla geçirdi. (Moskova'daki KGB dosyasından kısa süre önce günışığına çıkan bir belgede, Crook'un Kopp ve Eileen'in ilişkileri olduğundan yüzde 90 emin olduğunu bildirdiğinden haberi olsaydı, Orwell muhtemelen Kopp'a yardım etmek için bu denli canla başla çalışmazdı.)

Orwell direncinin sınırlarını zorlayarak ilk büyük kitabının taslağını dört aylık bir sürede yazdı. *Katalonya'ya Selam* İspanya'daki maceralarının öyküsü ve ihanete uğramış bir devrime ağıttı. Tasfiyeler ve Stalin'in medya savunucularının bunu izleyen örtbasları Orwell'in eline müthiş bir tema vermişti; hakikat ve gücün düşmanlığı. "İspanya'da, ilk defa, gerçeklerle hiçbir alakası olmayan, hatta sıradan bir yalanla ima edilen bir alaka bile taşımayan gazete haberleri gördüm ... bu gibi şeyler bana göre ürkütücüdür, çünkü bana tarafsız gerçek denen kavramın dünyadan kaybolmakta olduğu hissini verir."[14]

Orwell'in sağlığı, sürekli tekrar eden bir aşırı çalışma ve tükenme haline gelen *Katalonya'ya Selam*'ı bitirdikten hemen sonra çöktü. Altı yılda altı kitap yazmış, kendi isteğiyle Victoria tarzı bir konforsuzlukta yaşamıştı; hâlâ mermi yarasını iyileştirmeye çalışıyor, biri bitmeden bir diğer sigarayı yakıyor ve her zamanki kış bronşitini çekiyordu. Mart 1938'de çok büyük miktarlarda kan tükürmeye başladı. Bunu göz ardı etmek zordu; Orwell gibi kendi sağlığına aldırış etmeyen biri için bile. Paniğe kapılan Eileen, şans eseri bir göğüs cerrahı ve tüberküloz hakkındaki modern bir ders kitabının ortak yazarı olan erkek kardeşi Laurence O'Shaughnessy'yi çağırdı. Laurence, Orwell'i alıp hastanenin tıbbi direktörü Dr. J.B. McDougall'ın bakımı altına girmesi için Kent'teki Preston Hall Sanatoryumu'na götürecek bir ambulans ayarladı.

Orwell kötü durumdaydı. Kilosu 72'ye düşmüştü ve her gün dört yemek kaşığı kadar sümüksü balgam atıyordu. Çekilen göğüs röntgeni akciğerinin sağ üst lobunda yara izi ve küçük bir boşluk olduğunu da gösteriyordu. İlkel bir tomografi tekniğiyle çekilen

14 George Orwell, "Looking Back on the Spanish War", *Penguin Complete Longer Non-Fiction of George Orwell, age*, s. 478-479.

bir başka röntgen ise sağ akciğerin hilusunda ya da orta kısmında ikinci bir küçük boşluk olduğunu gösterdi. Sol alt akciğer bölgelerinde kanama sonucu olduğu düşünülen infiltratlar vardı. Bu infiltratlar en sonunda temizlendi ve sonraki göğüs röntgenleri bunların altında yatanın sol akciğerdeki kronik bronşektazi olduğunu ortaya çıkardı. Tüberküloz için yapılan balgam yaması, balgam kültürleri ve bir Meinicke testi (artık kullanılmayan bir kan testi) gibi geniş çaplı testlerin hepsi negatifti. Orwell'in büyük olasılıkla rutin sağlık kontrolü amacıyla ya da belki de McDougall'ın yazar çizerleri şüpheli olarak görmesinden ötürü yapılan frengi testi de negatifti. Orwell'in kayıtlarında tek bir yerde, "Tüberküloz teyit edildi"[15] yazar, ancak bu büyük ihtimalle bir hatadır, çünkü Orwell'in taburcu edilmesinden iki ay sonra yardımcı direktör Dr. J.H. Crawford'ın düzenlediği özet, özellikle tüberkülozun liste dışında bırakıldığını belirtir. Nihai teşhis, sağ akciğerde muhtelen eskiden kalma tüberküloza bağlı nonspesifik yaralaşmayla birlikte sol akciğerde kronik bronşektaziydi.

Normalde, akciğerin hava yolları, içlerinden mikroskopik tüyler ya da siliya çıkan hücrelerle kaplı, kıkırdak ve kastan ince borucuklardır. Bu siliya, mukus ve bakterileri yukarı ve dışarı süpürür. Bronşektazide, hava yolları ya da bronşlar zarar görür. Tüylü hücreler yok olmuştur, kas ve kıkırdak doku incelmiş ve bronşiyal duvarlar zayıflayıp genişlemiştir. Bakteriler ve mukus birikir, enfeksiyon ve yangının hava yolunun daha fazla zarar görmesine ve daha fazla enfeksiyon hastalığına yol açtığı bir kısırdöngü yaratır. Bronşektazisi olan hastalarda, Orwell'de olduğu gibi, kronik öksürük vardır ve bu hastaların durumu solunum virüslerinin bolca görüldüğü kış aylarında kötüleşmeye meyillidir. Yine Orwell'da olduğu gibi, tekrar eden zatürree sorun yaratabilir. Kan tükürmek (hemoptiz) yaygındır. Bronşektazide bronşiyal arterler hassaslaşır, tıkanır ve iltihaplanmaya karşılık çökebilir. Majör hemoptiz, kan kaybından değil, hastanın kelimenin tam anlamıyla kendi kanında boğulmasından ötürü ölümcül olabilir.

Bronşektazi, antibiyotik öncesi dönemde yaygındı. Genellikle kalıcı hava yolu hasarına neden olacak kadar uzun süre devam eden çocukluk zatürreesi veya bronşit hastalıklarından kalma bir

15 Preston Hall Records, George Orwell Archive, University College London.

mirastı. Orwell'in durumundaysa, bebekken geçirdiği bronşit hastalığı, yeniyetmelik çağında Eton'da sigaraya başladığında hız kazanan süreci başlatmış olabilir. (Belki de o zamanlar İngiliz doktorların yüzde 87'si sigara içtiğinden, hiçbir hekim Orwell'e sigarayı bırakmasını söylememişti.) Bronşit günümüzde hava yolunu tıkayan balgamı söktüren aletlerle birlikte intermitan antibiyotiklerin kullanılmasıyla tedavi edilir.

Hastanede kaldığı altı aylık sürenin büyük bir kısmında, Orwell tüberkülozu olduğu varsayımına göre tedavi edildi. Antibiyotiklerin kullanılmadığı dönemde, tüberkülozun sanatoryumlardaki tedavisi, katı bir yatak istirahati ve azami beslenme rejimi içeriyordu. Kilo alan hastaların bağışıklığının güçlenmesi daha muhtemeldi; bu da tüberküloza karşı verilen uzun savaşta hastanın elini güçlendiriyordu. Hastalar kilo aldıkça ve göğüs röntgenleri iyileşme gösterdikçe, hareketliliklerini yavaş yavaş artırmalarına izin veriliyordu. Kısıtlamalar had safhadaydı. New York kuzeyindeki meşhur Trudeau Sanatoryumu'na yeni yatırılan hastalar mumya gibi sarılıyordu ya da bebekler gibi kundaklanıyordu da denebilir.

Bir sanatoryumun sözümona sıhhi konumunun da bazen terapötik bir etkisi olduğu söylenirdi. Bu muhtemelen İngiltere ve Iskoçya'nın nemli ovalarındaki sanatoryumlar için geçerli değildi, ancak İsviçre'dekiler gibi yüksek rakımlı sanatoryumlar için doğru olabilirdi. *Mycobacterium tuberculosis* ideal çoğalma için fazla oksijene ihtiyaç duyduğundan, havanın seyreldiği dağlarda tüberküloza daha az rastlanır. Granülom ya da bağışıklık sisteminin tüberkülozu hapsettiği kafes, kısmen tüberküloz basilinin oksijene ulaşmasını engellediği ve bu basilleri kış uykusu benzeri bir duruma ittiği için etkilidir. Öte yandan, tüberküloz basili akciğeri aşındırıp havayla dolu bir boşluk yarattığında, bakteri oksijene doğrudan erişim kazandığından ve muazzam ölçülerde üreyebildiğinden, bu durum hasta için tam bir felaket olur. Tüberkülozu dağlarda uyku durumuna sokulan hastalar daha alçak rakımlardaki sanatoryumlara gönderilirler ve nihayet durumları stabil kalıyorsa evlerine dönerlerdi. Fakat, hastalığı nükseden hastalar yüksek rakıma süresiz olarak geri dönerdi.

Orwell istirahat, kilosunun yakından takip edilmesi, D vitamini ve kalsiyum iğneleriyle tedavi edildi. D vitamini bir bağışıklık uyarıcısıdır ve muhtemelen bir miktar antitüberküloz etkisi vardır. (Ciltte bir tür kolesterolü D vitaminine dönüştüren güneş ışığı da

tüberküloz tedavisinde sıklıkla kullanılırdı.) Kalsiyum tedavisi, kireç ve sıvayla çalışan işçilerde daha az tüberküloz görüldüğüne dair gerçek dışı iddiadan esinlenilmişti. Zararsızdı, ancak etkisizdi de. Orwell hiç olmazsa, fiyatına, destekleyici kanıtı olmamasına ve kimi zaman ölümcül etkileri olmasına rağmen, o zamanlar tüberküloz tedavisinde moda olan altın iğneleriyle tedavi edilmedi.

Orwell önemli ölçüde iyileşme gösterdi ve taburcu edildi. Kilosu 76'ya yükselmişti. Sağlığını geri kazanması için sıcak, kuru bir iklime seyahat etmesi salık verilince, o ve Eileen bu tavsiye uyarınca Fas'a gittiler. Edebi çalışmalardan kaçınması konusunda da uyarılmıştı, ancak bu uyarıyı kulak ardı ederek, derhal çocukluğunun 1914 öncesi İngilteresi'ne nostaljik bir bakış sunan *Daralma*'ya başladı. Orwell Fas'ta kalma isteğini dile getirerek Eileen'i şaşırttı. Soğuk bir tavırla belirttiği gibi, "bu onun kişiliğine göre fazla makul ve hatta sakin görünüyordu."[16] Altı ay sonra, İngiltere'ye ve Hertsfordshire'daki ilkel kırevlerine geri döndüler.

Savaş patlak verince Eileen, Londra'da Sansür Dairesi'nde çalışmak üzere bir iş buldu. Çift birkaç ay boyunca ayrı yaşadı; Eileen, artık kocasının konforsuz yaşam tarzından yorulduğunu belli ediyor, ancak iki haftada bir kırevine geliyordu. Orwell, Mayıs 1940'ta teslim oldu ve Londra'ya taşındı. Orwell, Nazilere karşı savaşmak için can atıyordu. Beklendiği üzre, İkinci Dünya Savaşı süresince üç ayrı doktor muayenesini kaçırdı – birini askerlik hizmeti için, diğer ikisiniyse savaş muhabiri olarak çalıştığı için. Haziran 1940'ta, Nazilere karşı Fransız direnci kırılıp İngiltere'nin işgal edilmesi ihtimali belirince, Orwell, İç Güvenlik Kuvvetleri'ne katıldı. Eileen'i dehşete düşürecek şekilde, yatağının altına bir Sten hafif makineli tüfek, şömine rafınaysa ev yapımı bombalar zulaladı. Çavuş Blair'in acemi erlerinden biri de, kendisinin "Cromwellvari"[17] keskinliği ve demokratik ruhunu öven yeni yayıncısı Fred Warburg idi.

Orwell savaş sırasında BBC'nin Hint bölümü için çalıştı. Buradaki işi Hindistan'daki dinleyicilerde İngiltere siyaset ve edebiyatı hakkında olumlu bir izlenim yaratmayı hedefleyen ılımlı bir savaş zamanı propagandası olarak tanımlanabilirdi. Orwell, yenilikçi bir yazar ve yapımcıydı, Jonathan Swift'le hayali bir röportaj yazmış ve

16 Michael Shelden, *age*, s. 302.
17 *Age*, s. 328.

sunmuştu. Fakat, ince, "çiseli"[18] sesi onu taş çatlasa vasat bir radyo spikeri yapıyordu. Orwell en sonunda "bir kız okuluyla tımarhane arasında bir yer"[19] olarak tarif ettiği BBC'nin muazzam bürokrasisinden yıldı. Eylül 1943'te, artık BBC ve sansürleriyle daha fazla boğuşmak zorunda kalmayacağı, sol kanada mensup *Observer* ve *Tribune* gazetelerinde yazmak için buradaki işini bıraktı. (*Tribune*'deki köşesinin adı tam da uygun biçimde "Canım Nasıl İsterse" idi.)

Orwell'in istikrarsız sağlığı ilk antibiyotik sülfapiridini kullanması sayesinde savaş sırasında istikrar kazandı. Bu ilaç, üreticisi May and Baker'dan ötürü M&B olarak da bilinirdi. 1942'de zatürree olduğunda Winston Churchill'in hayatını kurtarmasıyla meşhur olmuştu. M&B, Orwell'in kronik bronşektazisini birkaç yıl yumuşattı, ta ki akciğerlerindeki bakteri ilaca direnç geliştirene kadar. Orwell 1945'te hastalık geçmişini şöyle özetledi: "Her an zatürreeye dönüşme ihtimali olan bronşektazi denen bir hastalığım ve ayrıca akciğerlerimden birinde 'ilerleyici olmayan' kadim bir tüberküloz lezyonum var, geçmişte ölmek üzere olduğum sanıldı, ama ben hep sırf onlara inat yaşamaya devam ettim."[20]

Düzelen sağlığı, yüksek üretkenlik dönemi ve *Hayvan Çiftliği*'nin yazımıyla aynı zamana denk geldi. Bir Alman V-1 bombası Haziran 1944'te George ve Eileen'in dairesini tahrip edince, bu kitabın el yazması neredeyse kayboluyordu. Orwell, bir kez daha ölümün eşiğinden döndü: O ve Eileen şans eseri Eileen'in ailesini ziyarete gitmişlerdi. Neyse ki Orwell yıkıntıların arasından yıpranmış daktilo metnini kurtarmayı başardı. Kitap, domuzların en zeki hayvanlar ve çiftliği yönetmek için elbette ki en uygun olanlar olduğuna karşı çıkan Faber&Faber'daki sağ eğilimli T.S. Eliot'ın yanı sıra Sovyet karşıtı tutumundan ötürü sol eğilimli iki yayıncı tarafından da reddedildi. Nihayet Ağustos 1945'te Fred Warburg tarafından basıldı. Bu kitap, onu hemen takip eden *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* Orwell'e para ve ün getirdi, fakat artık her ikisinin de keyfini süremeyeceği bir zamanda.

Orwell ve Eileen, 1944'te adını Richard koydukları bir erkek bebek evlat edinene dek evliliklerinin sekiz yılını çocuksuz geçirdi-

18 *Age*, s. 325.
19 *Age*, s. 348.
20 Bernard Crick, *age*, s. 486.

ler. Kesin bir kanıtı olmasa da Orwell çocuk sahibi olamamalarının sebebinin kendisi olduğuna inanmıştı. 1945'te bir kadın arkadaşına yazdığı mektupta şöyle demişti, "Hem ben kısırım da sanırım – ne olursa olsun çocuk sahibi olamadım, gerçi çok tiksindirici olduğundan muayene de olmadım."[21] Orwell'in daha önceki cinsel ilişkilerinin boyutu ve süresi bilinmiyor olsa da, o, Eileen'le olan evliliğinden önce de kısır olduğundan şüphe ediyordu. 1934'te bir kız arkadaşına "çocuk sahibi olmaya elverişsiz"[22] olduğunu, çünkü "şimdiye kadar hiç olmadığı"nı söylemişti. Kısırlık konusundaki şüphelerini yayıncısının karısı olan Pamela Warburg'a ve arkadaşı Rayner Heppenstall'a da açmıştı.

Kimi sağlık sorunları hem bronşektazi hem de kısırlıkla ilişkilendirilebilir. Kistik fibrozu (KF) olan erkekler, testislerden sperm taşıyan tüpcükler olan sperm kanallarının noksanlığından ötürü hemen hemen her zaman kısırdır. Fakat, antibiyotik öncesi dönemde KF'si olanların yaşam süreleri oldukça kısaydı Orwell'in KF'si olup da kırk altı yaşına kadar yaşamış olması pek muhtemel değildir.

Young sendromunda bronşektazi, testislerle sperm kanallarını bağlayan epididimde tıkanmalarla ilişkilendirilir. Diş çıkarma pudraları ve kurt ilaçları yüzünden çocuklukta kalomele (cıva klorür) maruz kalmaktan ötürü bir zamanlar çok yaygın olsa da, 1950'lerde kalomel içeren ilaçların Birleşik Krallık'ta piyasadan kaldırılmasından beri nadir görülmektedir. Bazı hastalarda, Solomon Adaları'nda Jack London'ı etkilemiş olabilecek akrodini ya da Pembe hastalık gibi, çocuklukta cıvaya maruz kalmaktan ötürü ağrılı kızarık el ve ayak parmakları görülebilir. Fakat, Orwell'in Pembe hastalığı geçirdiğinde ya da çocukluğunda kalomele maruz kaldığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ayrıca, büyük İngiliz yazarları arasında cıva zehirlenmesinin bu denli yaygın olduğu düşüncesi okuyucunun inancını zorlayabilir.

Primer siliyer diskinezisi ya da immotil siliya sendromunda, hava yollarını saran hücreler üzerindeki siliya ya da tüye benzer çıkıntılar düzgün çalışmaz ve nükseden üst solunum yolu enfeksiyonları ve bronşektazi gelişir. Bu rahatsızlığı çeken erkeklerin çoğunda hareketsiz sperm vardır ve bu yüzden de kısırdırlar.

21 Jeffrey Meyers, *Orwell: Wintry Conscience of a Generation*, New York: WW Norton, 2000, s. 242.

22 Gordon Bowker, *Inside George Orwell*, New York: Palgrave Macmillan, 2003, s. 163.

Orwell'de immotil siliya sendromu olan hastaların çoğunda olduğu gibi sinüzit hastalığı yoktu. İlginç şekilde, tüberküloz epididimi enfekte edebilir ve tüberküloz gelişmekte olan uluslarda erkek infertilitesinin yaygın sebeplerindendir. Bu, görünürde akciğer tüberkülozu olmasa bile gerçekleşebilir. Fakat Orwell'in kısır olduğuna dair ortada hiçbir kanıt yokken ve özellikle de Eileen'de doğurganlığını zayıflatmış olabilecek bir rahim hastalığı olduğu göz önüne alınınca, bronşektazisi ve olası kısırlığı arasında kesin bir bağlantı kurulamaz.

Orwell, Şubat 1945'te bir şekilde sağlık testini geçti ve *Observer*'ın savaş muhabiri olarak Fransa'ya gitti. Ya tamamen yeteneksiz bir doktor bulmuştu ya da *Observer*'ın varlıklı sosyalist yayıncısı, arkadaşı David Astor torpil yaptırmıştı. Savaş bölgesine gitmek Orwell gibi hassas bir adam için korkunç bir fikirdi. Paris'e ulaşmasının hemen ardından, kaslarda gerginlik ve paranoya belirtileri göstermeye başladı. Bir deri bir kemik kalmış haldeki Orwell orada Hemingway'le tanıştı ve ona Stalin karşıtlarına öncülük ettiği için suikasta kurban gitmekten korktuğu sırrını açtı. Papa[23] ona ödünç bir tabanca verdi ve aklını kaçırmadığından emin olmak için o akşamın geri kalanında Orwell'i izlemesi için birini ayarlayacak kadar endişelendi.

Orwell çok geçmeden korkunç bir darbe aldı, fakat KGB'den değil. Savaş, Eileen için oldukça zor geçiyordu. Biricik kardeşi Laurence, Kraliyet Ordusu Sıhhiye Birliği'ne katılmıştı ve İngilizlerin Dunkirk'ten tahliyesi sırasında öldürülmesi, ablasını büyük bir depresyona sürükledi. Orwell ve Eileen'in karşılıklı sadakatsizlikleri ve dehşetli kavgaları olmuştu. Richard'ı evlat edinmeleri belki de çaresizlikten doğan bir hareketti. Eileen anne olmaktan büyük keyif aldı –buna kendisi bile şaşırmıştı– ve Orwell'la yeniden yakınlaştılar. Fakat, Orwell'den sakladığı ani baş dönmeleri ve takatsizlik yaşıyordu. Orwell Fransa'ya gittikten sonra, birden fazla rahim tümörünün yarattığı kan kaybından doğan anemisi olduğu ortaya çıktı ve derhal histerektomi (rahim alma ameliyatı) olması gerektiği söylendi. Bu tümörlerin iyi huylu miyomlar mı yoksa kötü huylu tümörler mi olduğu bilinmemektedir. Eileen, 29 Mart 1945'te anestezi aldı. Birkaç dakika içinde kalbi durdu ve

23 Ernest Hemingway'e çocuklarının taktığı isimlerden biri. (ç. n.)

ameliyat masasında öldü. Bu ölüm muhtemelen vücudunun 3.000 hastadan birinde ölümcül kardiyak aritmiye yol açtığı için artık kullanılmayan kloroforma karşı verdiği talihsiz bir tepkiden kaynaklanıyordu.

Orwell, karısının ölümünü haber veren telgrafı aldığında, kendisi de bir başka zatürree nöbetinden ötürü Köln'de bir hastanedeydi. Hastaneden çıktı, belki de artık onun için etkisini yitirmiş sekiz M&B tableti yuttu ve bir askeri nakil uçağıyla İngiltere'ye döndü. Yıkılmıştı. Daha sonra, evliliğindeki zorlukları şöyle izah etti: "Mühim olan duygusal ve entelektüel anlamda sadık olmak. Arada sırada Eileen'e sadakatsizlik ettim ona çok kötü davrandığımda oldu, sanırım o da bir iki defa bana kötü davrandı, ama korkunç zorlukları birlikte atlattığımız ve emeğimi tam anlamıyla anladığı için gerçek bir evlilikti bu."[24]

Orwell, Richard'ın bakımına yardım etmesi için Susan Watson isimli genç bir kadın tuttu. (En sonunda, Richard'ın bakımını Orwell'in kız kardeşi Avril üstlenecekti.) Orwell acısıyla yazılarına gömülerek baş etti. Karısının ölümünü izleyen bir yıl içinde 130 makale ve eleştiri üretti ve sonunda *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'e dönüşen bir kitaba başladı. Ümitsizce yalnızlığa kapılarak hemen hemen hiç tanımadığı kadınlara en az dört ani evlenme teklifinde bulundu. Bu kadınlardan biriyle, *Horizon* isimli edebiyat dergisinin yardımcı editörü olan zeki, seksi ve narin sahip Sonia Brownell'le kısa bir cinsel birlikteliği oldu. Sonia, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'teki Julia karakterine, büyük roman yazma makinelerini tamir eden Kurgu Bölümü'ndeki şehvetli kıza ilham verdi.

Mayıs 1946'da, Eileen'in ölümünden ötürü hâlâ acınası bir haldeki, Londra şehrinin pisliğinden bıkıp usanmış ve nükleer çağda Batı medeniyetinin hayatta kalıp kalmayacağından şüphe duyan –paramparça olmuş gırtlağı, kötürüm kolu ve harabeye dönmüş gırtlağıyla çelimsiz ve hırıltılı– Orwell, kız kardeşini ve evlatlık oğlunu da yanına alarak İskoçya'nın yağmurdan sırılsıklam ve uzak adası Jura'ya doğru yola çıktı. Sonraki on sekiz ayının büyük bir kısmını orada geçirdi. Biyografisini yazan Gordon Bowker bundan "hatalı kararlarla dolup taşan bir hayattaki birçok yanlış düşünülmüş karardan biri"[25] olarak bahsetmiştir.

24 George Orwell, *The Complete Works of George Orwell*, *age*, 18. cilt, s. 249.
25 Gordon Bowker, *age*, s. 364.

Jura tam da Orwell'in istediği gibiydi; güzel ama çetin. Ne elektrik vardı ne de sıcak su. Günlükleri kötü hava koşullarının tekdüze bir şekilde tekrar etmesinin kaydını tutar, özellikle de kışın: "Bir hayli yağmur", "tüm öğlen ve akşam yağmur ve çisenti", "bir hayli yağmur", "gök gürültüsü ve sağanak", "şakır şakır yağmur", "neredeyse hiç durmayan yağmur", "yoğun sis", "çoğu zaman kapalı bir hava", "inanılmaz şiddetli bir yağmur", "tufan", "berbat bir gün." Koşullar birçok açıdan ciddi savaş sonrası sıkıntıları çeken Londra'dakinden daha iyiydi. Balık ve av eti boldu, yakıt yapmak için turba kesilebiliyordu, çiftçilik ve bahçecilik yapmak için bol bol yetecek kadar arazi vardı. Orwell adanın az sayıdaki yerlisi için tanıdık bir görüntü, muşamba giysilerin içinde çifteyle ve tırpanla silahlanmış halde sislerin arasından çıkan bir korkuluktu.

Bu günlük fiziksel efor, teknesi Corryvreckan girdabında alabora olduğunda boğulayazması, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün ilk taslağını hızla bitirme çabası onu çok yıprattı ve vücudu yine iflas etti. Orwell "Why I Write" adlı makalesinde, "Bir kitap yazmak korkunç bir şeydir, zahmetli bir mücadeledir, sancılı bir hastalığın uzun bir nöbeti gibi tıpkı"[26] demiştir. Bu bir mecaz olarak söylenmiş olsa da, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün yazımı için gerçek anlamda doğruydu. Kan öksürüyordu, ateşi ve gece terlemeleri vardı ve 13 kilo verdi. Yazım sürecinin son iki ayı yatakta gerçekleşti. 1947 Noeli'nden birkaç gün önce, Glasgow yakınlarındaki Hairmyres Hastanesi'ne kaldırıldı. Uzman doktoru Bay Bruce Dick idi (Britanya'da, kıdemli cerrahlara Doktor değil, Bay olarak seslenilirdi). Orwell'in göğüs röntgeni sol akciğer alt lobunda yeni bir oyuk oluştuğunu gösteriyordu. Bu defa, balgam simirinde tüberküloz ince kırmızı basili pozitifti. Bir arkadaşına yazdığı gibi, "Tüberkülozmuş; er ya da geç canıma okuyacak olan hastalık."[27] Pozitif simir, tüberkülozunun bulaşıcı olduğunu ortaya koyduğundan, oğlu Richard'ı görmesine artık izin verilmiyordu.

Orwell'in karmaşık hastalık geçmişi şu şekilde özetlenebilir: Bebekliğinde geçirdiği şiddetli üst solunum yolu enfeksiyonunun ardından her kış yaşayacağı viral ve bakteriyel atakları açıklayacak

26 George Orwell, "Why I Write", *The Complete Works of George Orwell, age*, 18. cilt, s. 320.
27 George Orwell, age, 19. cilt, s. 273.

şekilde bronşektazi geliştirdi. Tüberküloz bazen bronşektaziye yol açabilir, ancak Orwell'in gençliğindeki tombulluğu ve yetişkinliğindeki etkileyici endamına bakınca çocukluk çağı tüberkülozu pek mümkün görünmüyor. Bir noktada, Myanmar'daki parasız pulsuz günlerinde ya da İspanya'nın siperlerinde ve hastanelerinde yıllarca belirti göstermeyen, ama fazla çalışma, sigara ve kronik bronşektazinin tekrar tekrar hiddetlenmesiyle yeniden canlanan tüberküloz enfeksiyonu kaptı. Birden fazla gösterge hem bronşektazi hem de olası kısırlığını açıklayabilir, ancak bunlara ilişkin kesin bir sonuca varmak mümkün değildir.

Orwell her zamanki gibi yatak istirahati ve agresif beslenmeyle tedavi edildi. Bir süredir sağ kolunda ağrı çekiyordu; kolu üç ay boyunca alçıda kaldı. Kol ağrısı yalnızca kurşun yarasının verdiği sinir hasarının yeniden alevlenmesinden kaynaklanmış olabilecekse de, doktorları muhtemelen dirsek ya da omuz tüberkülozu olduğunu düşündü. Birleşik Devletler'de yapılmıyor olsa da, Birleşik Krallık'ta tüberküloz enfeksiyonu kapmış eklemleri sabitlemek âdettendi. Bundan farklı olarak, kolunun alçıya alınmasındaki asıl niyet onu yazmaktan alıkoymak da olabilir.

Orwell, oyuğu kapanmaya zorlamak ve oksijenin tüberküloz basiline ulaşmasını engellemek için kollaps tedavisine alındı. Sol diyaframı, yani sol akciğeri havayla şişiren kası felç etmek için küçük bir ameliyat yapıldı. Sol köprücük kemiğinin üzerinde küçük bir kesik açıldı, kasın biri kenara itildi ve frenik sinir bir çift pensle çekilip birkaç aylığına etkisiz hale getirildi. Sonra artık sönük haldeki diyaframı şişmeye ve bir ümitle oyuğun duvarlarını da yıkılmaya zorlamak için karına hava pompalandı. Bundan sonra her hafta yeniden hava dolduruldu. Kollaps tedavisi tam anlamıyla başarılı olsaydı, oyuk altı ay kadar bir sürenin sonunda büsbütün kapanacak ve yerini yara dokusundan bir fibröz çukura bırakacaktı. Bu işlem ne yazık ki ancak yüzde 50 oranında işe yarıyordu.

Orwell'in bir diğer doktoru James Williamson onun hiç şikâyet etmeyen metanetli halinden çok etkilenmişti. Williamson anesteziden neden kaçındıklarını şöyle açıklıyordu: "İlk yaptığınızda çok dikkatli hareket etmeniz gerektiği için lokal anestezi kullandınız ... ama bunu içeri bir kez soktuktan sonra, hasta da işlemin ustalıkla yapıldığını konusunda hemfikirse, yaptığımız sivri uçlu iğne, anes-

tezik gibi şeylerle boşa vakit harcamaktan daha iyidir."[28] Orwell bu konuda aynı fikirde olmayabilir. Daha sonra David Astor'a yazdığı bir mektupta, "Görünüşe göre anestezik ve analjeziği esirgemek gibi bir gelenek var ve bu özellikle de İngiltere'de korkunç bir durum. Amerikalıların buradaki insanların maruz bırakıldıkları işkencelerle şaşkına döndüklerini biliyorum."[29] Belki de Orwell'in kollaps tedavisi beyaz ceketli adamların zavallı Winston Smith'i iğnelerle dürttüğü ve dayanılmaz acılar vermek için korkunç bir aletin ayarlarıyla oynadığı Sevgi Bakanlığı'ndaki işkencelere ilham vermiştir.

Orwell ileri tüberkülozdan ötürü inanılmaz kilo kaybetti. Bu, Winston Smith'in aşırı zayıflamasına yansıtılmış olabilir:

> Ama asıl korkutucu şey vücudunun eriyip gitmesiydi. Kaburgası bir iskeletindeki kadar zayıftı: Bacaklarının eti öylesine çekilmişti ki dizleri baldırlarından daha kalın hale gelmişti ... omurgasının kavisi hayret vericiydi. İncecik omuzları göğsünde bir oyuk oluşturacak şekilde öne doğru kamburlaşmıştı, cılız boynu kafatasının ağırlığı altında iki kat bükülüyordu sanki. Tahminen bunun altmış yaşlarında, ölümcül hastalığa yakalanmış bir adamın vücudu olduğunu söylerdi.[30]

Modern tedavi yöntemleriyle bile, erken ve agresif besin takviyesine rağmen tüberkülozlu hastalara kilo aldırmak zordur.

Bruce Dick yaratıcı bir öneride bulunarak Orwell'in bir toprak bakterisinin ürettiği yeni keşfedilmiş bir antibiyotik olan streptomisinle tedavi edilebileceğini söyledi. Streptomisin, tüberküloza karşı etkili olduğu kanıtlanan ilk ilaçtı. Ekim 1948'de yayımlanan ve dönüm noktası olan bir çalışma dört aylık streptomisin tedavisinin tüberkülozdan kısa vadede ölme oranını yüzde 22'den 7'ye düşürdüğünü gösterdi. Bu, yapılan ilk randomize kontrollü klinik çalışmaydı: Hastalar söz konusu çalışma ilacını almaları ya da geleneksel tedavi (yatak istirahati) görmeleri için rastgele seçildiler. Bu, hekimlere dört yüz yıl boyunca hastalarını civa ve diğer işe yaramaz ve tehlikeli kocakarı ilaçlarıyla zehirlemelerine izin veren,

28 George Orwell, *age*, 19 cilt, s. 248.

29 *Age*, 20 cilt, s. 165.

30 George Orwell, *Nineteen-Eighty-Four*, Harmondsworth, England: Penguin Books, 1954, s. 218.

önyargı, alışkanlık ya da anekdotsal tecrübeye dayalı ilaç verme alışkanlığı için sonun başlangıcı oldu.

Streptomisin henüz Britanya'da mevcut değildi, Orwell bu yüzden David Astor'dan ilacı Birleşik Devletler'den getirtmeye yardımcı olmasını istedi. Astor ilacın parasını karşıladı ve ithal edilebilmesi için Sağlık Bakanı'ndan izni kopardı. Orwell bu yeni mucize ilaç sayesinde iyileşme gösterdi. Balgam yaymaları, tüberkülozu negatif göstermeye başladı, iştahı ve enerjisi yerine geldi. Şanssızlık eseri, nadir görülen bir yan etki, toksik epidermal nekroliz geliştirdi. Cildinin her yeri kabarıp kızardı ve soyulmaya başladı. Gırtlağı ve ağzında kan oturmaları görüldü ve artık katı gıda yutamamaya başladı. Her sabah uyandığında ağzını açmakta güçlük çekiyordu çünkü dudakları kanla kabuk bağlamış oluyordu. Tırnakları ve saçları döküldü. Orwell buna, "daha çok farelerden kurtulmak için gemiyi batırmak gibi[31]" diyordu.

Orwell, önerilen dört aylık süreye karşılık ancak elli günlük streptomisin tedavisine katlanabildi. Döküntüsü ilacı bıraktıktan sonra düzeldi. Orwell'in izniyle, artan streptomisin çok hasta olan tüberkülozlu iki doktor eşine verildi ve sonunda bu iki kadın da iyileşti. Orwell'in aldığı streptomisin miktarı tüberkü-

31 George Orwell, *The Complete Works of George Orwell*, age, 19 Cilt, s. 320.

TÜBERKÜLOZ İÇİN KOLLAPS TEDAVİSİ

Orwell'in tüberkülozu, kavitenin (oyuğun) akciğerinin alt lobunda olması bakımından bir nebze olağandışıydı. Tüberkülozlu hastaların çoğundaki kavite akciğerin üst lobunda, özellikle de apekste, yani akciğerin en tepe noktasındadır. Akciğerin tepe noktasında, ciğerin diğer bölgelerine kıyasla daha yüksek bir oksijen gerilimi vardır ve bu yüzden de tüberkülozun gelişmesi için çok daha elverişlidir. Kollaps tedavisinin birçoğu türü akciğerin bu üst kısımlarını çökertmek için tasarlanmıştır. Suni pnömotoraksta, Orwell'deki pnömoperitoneum gibi, göğüs boşluğuna bir iğne sokulur ve içeriye doğrudan hava pompalanırdı. Bu epeyce etkiliydi, ancak birçok kısıtlama söz konusuydu. Göğüs duvarıyla akciğer arasındaki bir yara dokusundan ötürü akciğer düzgün bir şekilde çökmeyebilirdi. İşe yarasa bile, hava en sonunda tekrar emilir ve akciğer yeniden büyürdü. Düzenli olarak hava nakli işlemi yapılması gerekiyordu. Bu durum tehlikeli komplikasyonlara yol açabilirdi. Hastayı "gazlarken", havayı kazara bir atardamara pompalamak ve böylece havanın beyne ya da kalbe gidip felce, inmeye, kalp krizine ya da ölüme neden olmasına yol açmak da mümkündü. Akciğere çökmüş halde kalması için en iyi olanağı vermek için hasta yatakta sırtüstü yatmak zorundaydı. Kimi sanatoryumlarda, hastanın göğsüne

ağırlık koyarak hastayı buna mecbur bırakıyorlardı.

Suni pnömotoraksla ilişkilendirilen sorunlar yüzünden, tüberkülozlu akciğeri tamamen çökertmek için yapılacak ameliyatlar geliştirildi. Torakoplastide, arka kaburga kemikleri çıkarılarak geride yalnızca opelesan dış yüzeyleri, periosteum (kemikzarı) bırakılıyordu. Sonra cerrah çökmesi için göğüs duvarını itiyordu. Periosteum'dan akciğeri çökmüş halde tutan yeni kaburgalar çıkıyordu, ancak bu, büyük ölçüde deforme olmuş bir göğüs oluşmasına neden oluyordu.

Bu prosedürün bir başka türünde, plombaj torakoplastide, periosteum kaburga kemiklerinden sıyrılıyor ve akciğeri çökmüş halde tutmak için hava haznesi olarak parafin ya da Lusit (metil metakrilat) gibi hareketsiz bir yabancı cisim ya da *plombe* (dolgu) kullanılıyordu. Bu göğüs röntgeninde akciğerin bir bölümünün yerine sayısız pinpon topu konmuş gibi görünmesine neden olurdu. Fiberglas, zeytinyağı, gazlı bez, kauçuk, kemik greftı, göğüs kası flepleri ve aynı hastadan ya da bir başkasından alınan karın duvarı yağı gibi daha az kabul edilebilir maddeler de *plombe* olarak kullanılabilirdi. Tercihen *plombe*, periosteum bu çökmüş pozisyonda yeniden stabil bir kemikli katman oluşturduktan sonra çıkarılır ve böylece enfeksiyon ve *plombe*'nin kayması gibi riskler azaltılmış olurdu. Kollaps tedavisi yüksek oranda etkili antitüberküloz ilaç tedavisinin geliştirilmesiyle, 1950'lerde artık kullanılmaz oldu.

lozunu afallatmak için yetse de, onu iyileştirmeye yetmekten çok uzaktı. Aslına bakılırsa, tüberkülozu tedavi etmek için artık tek bir ilaç kullanılmaz, çünkü bu hastalıkta antibiyotik dirençi ve tedavi başarısızlığı yaygın olarak görülür. Aktif tüberkülozun iyileşmesi, iki ay boyunca üç ilaçla ve bunun ardından dört ay boyunca iki ilaçla yapılacak bir tedavi gerektirir.

Orwell, Hairmyres'den Temmuz 1948'de ayrıldı. Genel durumu nazikti. Nefes alıp verişi daha iyiydi, ancak pek kilo alamamıştı. İstirahat etmesi ve hareketsiz bir yaşam tarzını benimsemesi söylendi. Tam da bu noktada, belki de en ürkütücü yanlış hesaplamayı yaptı. Sakin ve rahat bir yere gideceğine, Jura'ya geri döndü ve sıhhatsiz birinin ancak alacakaranlıkta ortaya çıkan varoluşuyla yetinemeyeceğini anlayarak kendini çiftlik ve tarlalarla oyalamaya koyuldu. Daha da kötüsü, Orwell'in müthiş, tuhaf ve muhtemelen oldukça kârlı bir metnin üstünde oturduğundan haberdar olan yayıncısı Fred Warburg onu *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü mümkün olan en büyük hızla tamamlamaya teşvik etti. Ekim sonuna gelindiğinde, gözden geçirme işi de bitmişti, fakat en ufak bir efor bile onu nefessiz bırakıyor ve ateşini çıkarıyordu. Karalanmış eklemeler ve çıkarmalarla el yazması metin karmakarışık bir haldeydi ve doğrudan Orwell'in

kontrolü altında temiz bir kopyanın daktilo edilmesi gerekiyordu. Fakat, Jura'ya gitmek isteyen hiçbir daktilocu bulunamadı ve Orwell, artık yatalak durumda olmasına rağmen daktilo metnini külüstür makinesinde yazma işini kendisi üstlendi. İşi bittiğinde, yeniden bir sanatoryuma gitmesi gerektiği aşikârdı.

Ocak 1949'da, şimdilik İskoçya'dan gına geldiği için, Gloucestershire'da Cranham yakınlarındaki Cotswold Sanatoryumu'na yatırıldı. Bir başka yeni ilaç, monoterapi olarak para-aminosalisilik asit (PAS) almaya başladı. Orwell kuşkucuydu, bunun "aspirine verilen gösterişli bir isim"[32] olduğundan şüphe ediyordu, ama aslında streptomisinden daha az güçlü olsa da, meşru bir antitüberküloz ilacıydı. İstirahat ve PAS bir süre işe yaradı. Ateşi düştü ve iştahı yerine geldi. Fakat Mart ayına gelindiğinde, yine çok miktarda kan tükürmeye başladı. Hemoptiz kaviteli tüberkülozda her zaman kaygı vericidir, çünkü oyuk, şayet yeterince geniş ise, bir pulmoner arteri aşındırabildiğinden, ani kan kaybından ölüme yol açabilir. Sakıncalı bir ikinci streptomisin tedavisi ilk dozun ardından onu neredeyse öldürüyordu.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört o yaz çıktı. Hızlı bir ticari ve eleştirel başarı gösterdi. İçerdiği kasvetin hastalığıyla ilgisi olduğunu arkadaşlarına itiraf etti. Asla harcayamayacağını bildiği için, teliften aldığı paraya "peri altını" diyordu. O yaz gelişen bir başka şey de Cranham'daki hemşireler için bir sohbet konusu oldu. Bir kadavraya dönüşen Orwell'i "boylu boslu sarışın bir hanım"[33] düzenli olarak ziyarete geliyordu. Sonia Brownell yeniden ortaya çıkmıştı ve evlenme teklifini yeniden değerlendiriyordu.

Eylül 1949'da, bir zamanlar D.H. Lawrence'ı da tedavi eden Dr. Andrew Morland'ın hastalığını izleyebilmesi için Londra'daki University College Hospital'a sevk edildi. Morland muğlak bir iyimserlik sergilese de, kıdemsiz danışanı Dr. Howard Nicholson daha sonra, "Onu ilk gördüğümde, ölmekte olduğundan hiçbir şüphe duymadım"[34] diyecekti. Onun için yapılacak çok şey yoktu. Streptomisin söz konusu bile olamazdı, PAS ise artık işe yaramıyordu. Günümüzde tüberküloz için kullanılan gündelik ilaçlar birkaç yıl sonra ancak ortaya çıkacaktı: İzoniyazid 1951'de, rifampin 1959'da.

32 George Orwell, *The Complete Works of George Orwell*, *age*, 20 Cilt, s. 16.
33 Gordon Bowker, *age*, s. 405.
34 Bernard Crick, *age*, s. 574.

Eriyip bitmiş haldeki kaslarına canını çok yakan penisilin iğneleri vuruluyordu. Penisilinin tüberküloza karşı etkin olmadığı halihazırda bilindiğinden, bu iğnelerin vurulmasının amacı muhtemelen bronşektazisini tedavi etmekti. Her zaman meşum bir işaret olacak şekilde, doktorlar bu ölümcül aşamada yaşanacak herhangi bir terslikten kaçınmayı umarak ona düzenli olarak uğramayı kesmişlerdi.

Orwell, 13 Ekim 1949'da hastane odasında Sonia'yla evlendi. Birçokları Sonia'nın bir anda varlıklı ve ümitsiz bir hastalığı olan bir adamla evlenmesinin ardındaki niyete kuşkuyla yaklaşsa da, o Orwell'in öldükten sonra kavuştuğu şöhreti ateşli bir biçimde koruyarak hiç olmazsa bir edebiyatçının dişli dul karısı olduğunu kanıtladı. Son ana kadar inat eden Orwell gücünü bir kez daha toplayarak herkesi şaşırttı. Herkesi haksız çıkarıp yaşayabilirmiş gibi görünüyordu. Onu ve Sonia'yı Isviçre Alpleri'ne götürecek bir uçak kiralandı. Bu uçuşu sağ salim tamamlayabilirse, tüberkülozunun dağların ince havasında stabilize olma ihtimali vardı. Fakat, 21 Ocak 1950 günü sabahın erken saatlerinde, uçağın kalkmasına dört saat kala, masif hemoptiziden hastane yatağında aniden ve yapayalnız hayata gözlerini yumdu.

Suçluluk duygusuyla hareket eden ve kafayı başarısızlığa takan Orwell, bir keresinde şöyle bir gözlemini belirtmişti: "İçeriden bakıldığında her hayat bir dizi yenilgiden ibarettir."[35] En sonunda, tüberküloza karşı verdiği savaşı kaybetti. Fakat Orwell'in bedensel anlamda böylesine korkunç bir bedelle tamamlanan şaheserleri insan ruhunun zulüm ve yalanlara karşı kazandığı zaferi temsil eder. Orwell ahmak, samimiyetsiz ve donkişotvari bir adam olabilir, ama aynı zamanda cömert, cesur, sadık, azimli ve bilhassa acımazsızca dürüst biriydi. Asıl kaygıları –siyaset için dilin itibarsızlaştırılması, mahremiyetten feragat edilmesi, doğanın yağmalanması– günümüzde çok daha fazla belirgindir. Orwell'e bir de bu bakış açısından bakın, onu hiç olmadığı kadar vazgeçilmez bulacaksınız.

35 George Orwell, *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell, age*, 3. Cilt, s. 185.

TEŞEKKÜR

Shakespeare ve Orwell hakkındaki bölümler öncelikle *Clinical Infectious Diseases* dergisinin sayfalarında çıktı, Melville yazısıysa ilk başta *Journal of Medical Biography*'de yayımlandı. Önerileri ve destekleri için bu dergilerin editörleri ve denetim hakemlerine, özellikle de *Clinical Infectious Diseases* dergisinin baş editörü Sherwood Gorbach'e teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, bu metnin değiştirilmiş haliyle yeniden yayımlanmasına izin veren Oxford University Press ve Royal Society of Medicine Press'e de teşekkür ediyorum.

Tulsa Üniversitesi İngilizce Bölümü'nden Kristen Marangoni ve Profesör Laura M. Stevens'a, McFarlin Kütüphanesi'nden Marc Carlson'a, Richard Ellmann'ın Lucia Joyce'un hastalığıyla ilgili yazılarını incelememe olanak sağladıkları için minnettarım. University College London Özel Koleksiyonlar'dan Mandy Wise, Orwell'in Preston Hall Sanatoryumu'nda kaldığı zamanki kayıtların peşine düşmemde fazlasıyla yardımcı olmuştur. Müteveffa Dr. John B. Lyons, Yeats'in ateş çizelgelerinin kopyalarını çoğaltma izni sağlamıştır; James Joyce'un hastalıkları üzerine yaptığı müthiş çalışma bu projenin ilham kaynaklarından biri olmuştur. Harvard Tıp Okulu Countway Kütüphanesi'nden Jack Eckert'a, Sir Oliver Wendell Holmes hastalık seyir raporlarını incelediği için; Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi'nden Dennis Marnon'a Melville bölümünü değerlendirdiği için; Dr. Katharina Busl'a Almancadan yaptığı tercümeler için müteşekkirim. Dr. Nassir Ghaemi'ye de hoş sözleri ve eleştirel gözü için minnettarım.

St. Martin's Press'ten editörüm Daniela Rapp'e, sonsuz sabrı ve bilgeliği için menajerim Mary Beth Chappell'a bu çalışmayı şekillendirdiği ve destek olduğu için şükran borçluyum. Onların çabaları olmasa bu kitap mümkün olmazdı. Bu projede potansiyel gördüğü için Esmond Harmsworth'e de teşekkür ediyorum. Son olarak, bu kitabın yazımı süresince gösterdikleri hoşgörü, sevgi ve destek için karım Megan ve çocuklarıma minnettarım.

KAYNAKÇA

1. HOR KULLANILMIŞ EN SERT BIÇAK: **Shakespeare'in Titremesi**

KİTAPLAR

Amussen, Susan Dwyer. *An Ordered Society: Gender and Class in Early Modern England.* New York: Columbia University Press, 1993.

Bloom, Harold. *Shakespeare: The Invention of the Human.* New York: Riverhead Books, 1998.

Burgess, Anthony. *Shakespeare.* New York: Alfred A. Knopf, 1970.

Crosby, Alfred. *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492.* Westport, CN: Greenwood Press, 1972.

Duncan-Jones, Katherine. *Ungentle Shakespeare.* London: Arden Shakespeare, 2001.

Fabricius, Johannes. *Syphilis in Shakespeare's England.* London: Jessica Kingsley Publishers, 1994.

Greenblatt, Stephen. *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare.* New York: W.W. Norton, 2004.

Harrison, G.B. editör, *Willobie His Avisa.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966.

Honan, Park. *Shakespeare: A Life.* Oxford: Oxford University Press, 1998.

Moore, Joseph E. *The Modern Treatment of Syphilis,* 2. baskı Springfield, IL: C.C. Thomas, 1947).

Moore, Wendy. *The Knife Man: The Extraordinary Life and Times of John Hunter, Father of Modern Surgery.* New York: Broadway Books, 2005.

Nicholl, Charles. *A Cup of News: The Life of Thomas Nashe.* London: Routledge & Kegan Paul, 1984.

Osler, William. *The Principles and Practice of Medicine.* New York: Appleton & Co, 1892.

Partridge, Eric. *Shakespeare's Bawdy.* London: Routledge Classics, 2001.

Picard, Liza. *Elizabeth's London.* New York: St. Martin's Press, 2003.

Pierce, Patricia. *Old London Bridge.* London: Headline Book Publishing, 2001.

Pusey, William. *The History and Epidemiology of Syphilis.* Springfield, IL: C.C. Thomas, 1933.

Quétel, Claude. *History of Syphilis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.

Schoenbaum, Samuel. *William Shakespeare: A Compact Documentary Life*. New York: Oxford University Press, 1977.

Siena, Kevin P. *Venereal Disease, Hospitals, and the Urban Poor: London's "Foul Wards," 1600–1800*. Rochester, NY: University of Rochester Press, 2004.

Wood, Michael. *Shakespeare*. New York: Basic Books, 2003.

Wells, Stanley ve Taylor, Gary, editörler; *William Shakespeare: The Complete Works*, 2. baskı, New York: Oxford University Press, 2005.

MAKALELER

Albers, J.W., Kallenbach, L.R., Fine, L.J., ve diğerleri, "Neurological Abnormalities Associated with Remote Occupational Elemental Mercury Exposure," *Annals of Neurology* 1988; 24:651–9.

Austin S.C., Stolley P.D., Lasky T., "The History of Malariotherapy for Neurosyphilis: Modern Parallels," *JAMA* 1992; 268:516–519.

Benoit, S., Posey, J.E., Chenoweth, M.R., Gherardini, F.C., "*Treponema pallidum* 3-Phosphoglycerate Mutase Is a Heat-Labile Enzyme that May Limit the Maximum Growth Temperature for the Spirochete," *Journal of Bacteriology* 2001; 183:4702–4708.

Brewster, P.G., "A Note on the Winchester Goose and Kindred Topics," *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, October 1958 (4):483–491.

Broad, W.T., "Sir Isaac Newton: Mad as a Hatter," *Science*, 18 September 1981, s. 1341–1344.

Carney, O., Ross, E., Bunker, C., Ikkos, G., Mindel, A., "A Prospective Study of the Psychological Impact on Patients with a First Episode of Genital Herpes," *Genitourinary Medicine* 1994; 70:40–45.

Clarkson, T.W., Magos, L., Myers, G.J., "The Toxicology of Mercury—Current Exposures and Clinical Manifestations," *New England Journal of Medicine* 2003; 349:1731–1737.

Doherty, M.J., "The Quicksilver Prize: Mercury Vapor Poisoning Aboard HMS *Triumph* and HMS *Phipps*," *Neurology* 2004; 62:963–966.

Feldman, R.G., "Neurological Manifestations of Mercury Intoxication," *Acta Neurologica Scandinavica* Suppl 1982; 92:201–209.

Fessler, A., "Venereal Disease Phobia in the Seventeenth Century," *British Journal of Venereal Disease* 1955; 31(3):190–191.

Jacobowsky, B., "General Paresis and Civilization," *Acta Psychiatrica Scandinavica* 1965; 41:267–273.

Kail, A., "The Bard and the Body. 3. Venereal Disease—'The Pox,'" *Medical Journal of Australia* 1983; 2:445–449.

Keynes, M., "Sir Isaac Newton and His Madness of 1692–1693," *Lancet,* 8 March 1980, s. 529–530.

MacAlpine, I., "Syphilophobia: A Psychiatric Study," *British Journal of Venereal Disease* 1957; 33:92–99.

Mindel, A., "Psychological and Psychosexual Implications of Herpes Simplex Virus Infections," *Scandinavian Journal of Infectious Diseases Suppl* 1996; 100:27–32.

Neal, P.A., Jones, R.R., "Chronic Mercurialism in the Hatters' Fur-Cutting Industry," *JAMA* 1938; 110:337–343.

O'Shea, J.G., "Two Minutes with Venus, Two Years with Mercury: Mercury as an Antisyphilitic Chemotherapeutic Agent," *Journal of the Royal Society of Medicine* 1990; 83:392–395.

Pedder, J.R., "Psychiatric Referral of Patients in a Venereal Diseases Clinic," *British Journal of Venereal Disease* 1970; 46:54–57.

Ross, M.W., "AIDS Phobia: Report of 4 Cases," *Psychopathology* 1988; 21:26–30.

Rothschild, B.M., Calderon, F., Coppa, A., Rothschild, C., "First European Exposure to Syphilis: The Dominican Republic at the Time of Columbian Contact," *Clinical Infectious Diseases* 2000; 31:936–941.

Rubinstein, F., "They Were Not Such Good Years," *Shakespeare Quarterly,* Vol. 40, No. 1 (Spring 1989):70–74.

Stamm, L.V., Gherardini, F.C., Parrish, E.A., Moomaw, C.R., "Heat Shock Response of Spirochetes," *Infection and Immunity* 1991; 59:1572–1575.

Verghese, A., "The Typhoid State Revisited," *American Journal of Medicine,* 1985; 79(3):370–372.

Vroom, F.Q., Greer, M., "Mercury Vapour Intoxication," *Brain* 1972; 95:305–318.

2. IŞIKTAN SÜRGÜN: **Milton'ın Körlüğü**

KİTAPLAR

Ball, Philip. *The Devil's Doctor.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 2006.

Beer, Anna. *Milton: Poet, Pamphleteer and Patriot.* New York: Bloomsbury Press, 2008.

Brown, Eleanor. *Milton's Blindness.* New York: Columbia University Press, 1934.

Campbell, Gordon & Corns, Thomas N. *John Milton: Life, Work and Thought.* Oxford: Oxford University Press, 2010.

Darbishire, Helen. *The Early Lives of Milton.* London: Constable & Co Ltd, 1932.

Emsley, John. *The Elements of Murder: A History of Poison.* Oxford: Oxford University Press, 2005.

Garrison, Fielding H. *An Introduction to the History of Medicine.* Philadelphia: W.B. Saunders, 1913.

Hill, Christopher. *God's Englishman.* New York: Dial Press, 1970.

Hill, Christopher. *Milton in the English Revolution.* New York: Viking Press, 1978.

Lewalski, Barbara Kiefer, *The Life of John Milton: A Critical Biography.* Oxford: Blackwell Publishing, 2000.

Martin, Russell. *Beethoven's Hair.* New York: Broadway Books, 2000.

de Mayerne, Theodore Turquet. *A Treatise of the Gout: Written Originally in the French Tongue.* London: D. Newman, 1676.

Parker, William Riley. *Milton: A Biography.* Oxford: Clarendon Press, 1968.

Weeden, Richard P. *Poison in the Pot: The Legacy of Lead.* Carbondale IL: Southern Illinois University Press, 1984.

Wilson, A.N. *The Life of John Milton.* Oxford: Oxford University Press, 1983.

MAKALELER

Bartley, G.B., "The Blindness of John Milton," *Documenta Ophthalmologica* 1995; 89:15–28.

Carey, J., "A Work in Praise of Terrorism? September 11 and *Samson Agonistes,*" *TLS Times Literary Supplement,* 6 September 2002.

Copeman, W.S.C., "Dr. Jonathan Goddard, F.R.S. (1617–1675)," *Notes and Records of the Royal Society of London* 1960; 15(1):69–77.

Dufour, M., "A Note on Milton's Blindness," *Ophthalmoscope* 1909; 7:599–600.

Lessler, M.A., "Lead and Lead Poisoning from Antiquity to Modern Times," *Ohio Journal of Science* 1988; 88(3):78–84.

Markel, H., "Getting the Lead Out: The Rhode Island Lead Paint Trials and Their Impact on Children's Health," *JAMA* 2007; 297:2773–2775.

Rosenthal, N.E., DellaBella, P., Hahn, L., Skwerer, R.G., "Seasonal Affective Disorder and Visual Impairment: Two Case Studies," *Journal of Clinical Psychiatry* 1989; 50:469–472.

Saper, R.B., Kales, S.N., Paquin, J. ve diğerleri, "Heavy Metal Content of Ayurvedic Herbal Medicine Products," *JAMA* 2004; 292:2868–2873.

Stroup, T.B., "Implications of the Theory of Climatic Influence in Milton," *Modern Language Quarterly* 1943; 4:185–189.

Sugg, R., "'Good Physic But Bad Food': Early Modern Attitudes to Medicinal Cannibalism and Its Suppliers," *Social History of Medicine* 2006; 19:225–240.

Wittmers Jr., L., Aufderheide, A., Rapp, G., Alich, A., "Archaeological Contributions of Skeletal Lead Analysis," *Accounts of Chemical Research* 2002; 35:669–675.

3. TEPEDEN GELEN ÖLÜM: **Jonathan Swift'in Bunaması**

KİTAPLAR

Aitken, George A. *The Life and Works of John Arbuthnot, M.D.* Oxford: Clarendon Press 1892.

Boyle, John, Orrery Kontu. *Remarks on the Life and Writings of Dr. Jonathan Swift,* 3. baskı London: A. Millar, 1752.

Delany, Patrick. *Observations Upon Lord Orrery's Remarks on the Life and Writings of Dr. Jonathan Swift.* London: W. Reeve, 1754.

Ehrenpreis, Irvin. *Swift: The Man, His Works, and the Age. Vol. 1. Mr. Swift and His Contemporaries.* Cambridge: Harvard University Press, 1962.

Ehrenpreis, Irvin. *Swift: The Man, His Works, and the Age. Vol. 2. Dr. Swift.* Cambridge: Harvard University Press, 1967.

Ehrenpreis, Irvin. *Swift: The Man, His Works, and the Age. Vol. 3. Dean Swift.* Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Pilkington, Laetitia. *Memoirs of Laetitia Pilkington, Vol. 1.* A.C. Elias, yard. editör. Athens, GA: University of Georgia Press, 1997.

Ellmann, Richard. *Oscar Wilde.* New York: Random House, 1987.

Fitzgerald, Michael. *The Genesis of Artistic Creativity: Asperger's Syndrome and the Arts.* London: Jessica Kingsley, 2005.

Glendinning, Victoria. *Jonathan Swift.* London: Hutchinson, 1998.

Nokes, David. *Jonathan Swift, A Hypocrite Reversed.* Oxford: Oxford University Press, 1985.

Sheridan, Thomas. *The Life of Rev. Dr. Jonathan Swift,* 2. baskı. London, J.F. and C. Rivington, 1787.

Swift, Jonathan. *The Correspondence of Jonathan Swift, D.D.,* 1. cilt, David Woolley, editör. Frankfurt: Peter Lang, 1999.

Swift, Jonathan. *The Correspondence of Jonathan Swift, D.D.*, 2. cilt, David Woolley, editör. Frankfurt: Peter Lang, 2001.
Swift, Jonathan. *The Correspondence of Jonathan Swift, D.D.*, 3. cilt, David Woolley, editör. Frankfurt: Peter Lang, 2003.
Swift, Jonathan. *The Correspondence of Jonathan Swift, D.D.*, 4. cilt, David Woolley, editör. Frankfurt: Peter Lang, 2007.

MAKALELER

Anderson, J.P., Harris, J.P., "Impact of Ménière's Disease on Quality of Life," *Otology & Neurotology* 2001; 22:888–894.
Counter, S.A., "Whitening Skin Can Be Deadly," *Boston Globe*, 16 Aralık 2003.
Crichton, P, "Jonathan Swift and Alzheimer's Disease," *Lancet* 1993; 342:874.
Feygin, D.L., Swain, J.E., Leckman, J.F., "The Normalcy of Neurosis: Evolutionary Origins of Obsessive-Compulsive Disorder and Related Behaviors," *Progress in Neuropsychopharmacology and Biological Psychiatry* 2006; 30:854–864.
Flaherty, A.W., "Frontotemporal and Dopaminergic Control of Idea Generation and Creative Drive," *Journal of Comparative Neurology* 2005; 493:147–153.
Garrard, P., Maloney, L.M., Hodges, J.R., Patterson, K, "The Effects of Very Early Alzheimer Disease on the Characteristics of Writing by a Renowned Author," *Brain* 2005; 128:250–260.
Kendurkar, A., Kaur, B., "Major Depressive Disorder, Obsessive-Compulsive Disorder, and Generalized Anxiety Disorder: Do the Sexual Dysfunctions Differ?," *Primary Care Companion to the Journal of Clinical Psychiatry* 2008; 10:299–305.
Miller, B.L., Cummings, J., Mishkin, F. ve diğerleri, "Emergence of Artistic Talent in Frontotemporal Dementia," *Neurology* 1998; 51:978–982.
Miller, B.L., Hou, C.E., "Portraits of Artists: Emergence of Visual Creativity in Dementia," *Archives of Neurology* 2004; 61:842–844.
Pollak, T.A. ve diğerleri, "De Novo Artistic Behavior Following Brain Injury," *Frontiers in Neurology and Neurosciences* 2007; 22:75–88.
Rauch, S.D., "Clinical Hints and Precipitating Factors in Patients Suffering from Ménière's Disease," *Otolaryngology Clinics of North America* 2010; 43:1011–1017.
Sofi, F., Valecchi, D., Bacci, D. ve diğerleri, "Physical Activity and Risk of

Cognitive Decline: A Meta-analysis of Prospective Studies," *Journal of Internal Medicine* 2011; 269:107–117.

Snowdon, D.A., Kemper, S.J., Mortimer, J.A. ve diğerleri, "Linguistic Ability in Early Life and Cognitive Function and Alzheimer's Disease in Later Life," *JAMA* 1996; 275:528–532.

Söderman, A.C., Möller, J., Bagger-Sjöbäck, D. ve diğerleri, "Stress as a Trigger of Attacks in Ménière's Disease: A Case-crossover Study," *Laryngoscope* 2004; 114:1843–1848.

Van Cruijsen, N., Jaspers, J.P., Van de Wiel, H.B. ve diğerleri, "Psychological Assessment of Patients with Ménière's Disease," *International Journal of Audiology* 2006; 45:496–502.

Vulink, N., Denys, D., Bus, L., Westenberg, H., "Sexual Pleasure in Women with Obsessive-Compulsive Disorder," *Journal of Affective Disorders* 2006; 91:19–25.

Yimtae, K., Srirompotong, S., Lertsukprasert, K., "Otosyphilis: A Review of 85 Cases," *Otolaryngology—Head and Neck Surgery* 2007; 136:67–71.

Young, F.M., Pitts, V.A., "Performance of Congenital Syphilitics on the Wechsler Intelligence Scale for Children," *Journal of Consulting Psychology* 1951; 15:239–242.

4. TATLI ZEHİRDEN BİR MELTEM İNİVERDİ CİĞERLERİNE: **Brontëler ve Tüberküloz**

KİTAPLAR

Barker, Juliet. *The Brontës.* London: Phoenix, 1995.

Barker, Juliet. *The Brontës: A Life in Letters.* Woodstock, New York: Overlook Press, 1998.

Benson, E.F. *Charlotte Brontë.* London: Longmans, Green and Co., 1932.

Brontë, Charlotte. Biographical Notice of Ellis and Acton Bell. In: Emily Brontë, Anne Brontë, *Wuthering Heights and Agnes Grey.* London: Smith, Elder, and Co., 1870.

Chitham, Edward. *A Life of Emily Brontë.* Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers, 1987.

Constable, Kathleen. *A Stranger Within the Gates: Charlotte Brontë and Victorian Irishness.* Lanham, Maryland: University Press of America, 2000.

Gaskell, Elizabeth. *The Life of Charlotte Brontë.* London: Penguin Books, 1997.

Gordon, Lyndall. *Charlotte Brontë: A Passionate Life*. New York: W.W. Norton, 1995.

Green, Dudley. *Patrick Brontë: Father of Genius*. Stroud, Gloucestershire: Nonsuch Publishing, 2008.

Miller, Lucasta. *The Brontë Myth*. New York: Alfred A. Knopf, 2003.

Tully, James. *The Crimes of Charlotte Bronte*. New York: Carroll & Graf, 1999.

MAKALELER

Ates, O., Dalyan, L., Müsellim, B. ve diğerleri, "NRAMP1 (SLC11A1) Gene Polymorphisms that Correlate with Autoimmune versus Infectious Disease Susceptibility in Tuberculosis and Rheumatoid Arthritis," *International Journal of Immunogenetics* 2009; 36:15–19.

Aydin, I.O., Ulusahin, A., "Depression, Anxiety Comorbidity, and Disability in Tuberculosis and Chronic Obstructive Pulmonary Disease Patients: Applicability of GHQ-12," *General Hospital Psychiatry* 2001; 23:77–83.

Baron-Cohen, S., "Testing the Extreme Male Brain (EMB) Theory of Autism: Let the Data Speak for themselves," *Cognitive Neuropsychiatry* 2005; 10:77–81.

Boelaert, J.R., Vandecasteele, S.J., Appelberg, R., Gordeuk, V.R., "The Effect of the Host's Iron Status on Tuberculosis," *Journal of Infectious Diseases* 2007; 195:1745–1753.

Brosch, R., Gordon, S.V., Marmiesse, M. ve diğerleri, "A New Evolutionary Scenario for the *Mycobacterium tuberculosis* Complex," *Proceedings of the National Academy of Science USA* 2002; 99:3684–3689.

Cohen, A., Mehta, S., "Pollution and Tuberculosis: Outdoor Sources," *PLoS Medicine 2007*; 4:e142.

Craig, J., Baron-Cohen, S., "Creativity and Imagination in Autism and Asperger Syndrome," *Journal of Autism and Developmental Disorders* 1999; 29:319–326.

Donaghue, H.D., "Insights Gained from Paleomicrobiology into Ancient and Modern Tuberculosis," *Clinical Microbiology and Infection* 2011; 17:821–829.

Gutierrez, M.C., Brisse, S., Brosch, R. ve diğerleri, "Ancient Origin and Gene Mosaicism of the Progenitor of *Mycobacterium tuberculosis*," *PLoS Pathogens* 2005 Sep;1(1):e5.

Ingudomnukul, E., Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Knickmeyer, R., "Elevated Rates of Testosterone-Related Disorders in Women with Autism Spectrum Conditions," *Hormones and Behavior* 2007; 51:597–604.

Kline, S.E., Hedemark, L.L., Davies, S.F., "Outbreak of Tuberculosis Among Regular Patrons of a Neighborhood Bar," *New England Journal of Medicine* 1995; 333:222–227.

Knickmeyer, R., Baron-Cohen, S., "Fetal Testosterone and Sex Differences," *Early Human Development* 2006; 82:755–60.

Lamar 2nd, J.E., Malakooti, M.A., "Tuberculosis Outbreak Investigation of a U.S. Navy Amphibious Ship Crew and the Marine Expeditionary Unit Aboard, 1998," *Military Medicine* 2003; 168:523–527.

Lerner, B.H., "Can Stress Cause Disease? Revisiting the Tuberculosis Research of Thomas Holmes, 1949–1961," *Annals of Internal Medicine* 1996; 124:673–680.

Lin, H.H., Ezzati, M., Murray, M., "Tobacco Smoke, Indoor Air Pollution and Tuberculosis: A Systematic Review and Meta-analysis," *PLoS Medicine* 2007; 4:e20.

Mackowiak, P.A., Blos, V.T., Aguilar, M., Buikstra, J.E., "On the Origin of American Tuberculosis," *Clinical Infectious Diseases* 2005; 41:515–518.

Martineau, A.R., Honecker, F.U., Wilkinson, R.J., Griffiths, C.J., "Vitamin D in the Treatment of Pulmonary Tuberculosis," *Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology* 2007; 103:793–798.

Mason, C.M., Dobard, E., Zhang, P., Nelson, S., "Alcohol Exacerbates Murine Pulmonary Tuberculosis," *Infection and Immunity* 2004; 72:2556–2563.

Tobacman, J.K., "Does Deficiency of Arylsulfatase B Have a Role in Cystic Fibrosis?" *Chest* 2003; 123:2130–2139.

Todd, J., Dewhurst, K., "The Periodic Depression of Charlotte Brontë," *Perspectives in Biology and Medicine* 1968; 11:208–216.

Zink, A.R., Sola, C., Reischl, U. ve diğerleri, "Characterization of *Mycobacterium tuberculosis* Complex DNAs from Egyptian Mummies by Spoligotyping," *Journal of Clinical Microbiology* 2003; 41:359–367.

5. KUŞKUNUN KASVETLİ LABİRENTİ: **Nathaniel Hawthorne'un Tuhaf Ölümü**

KİTAPLAR

Bayın, Nina. *The Shape of Hawthorne's Career.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1976.

Bridge, Horatio. *Personal Recollections of Nathaniel Hawthorne.* New York: Haswell House, 1968.

Delano, Sterling F. *Brook Farm: The Dark Side of Utopia.* Cambridge: Belknap Press, 2004.

DeWolfe, Howe. *Memories of a Hostess: A Chronicle of Eminent Friendships Drawn Chiefly from the Diaries of Mrs. James T. Fields.* Boston: Atlantic Monthly Press, 1922.

Hawthorne, Julian. *Nathaniel Hawthorne and His Wife: A Biography. Vol.* 2. Boston: Houghton Mifflin, 1884.

Hoyt, Edwin P. *The Improper Bostonian: Dr. Oliver Wendell Holmes.* New York: William Morrow, 1979.

James, Henry. *Hawthorne.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997.

Lathrop, George Parsons. *A Study of Hawthorne.* Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2004.

Mellow, James R. *Nathaniel Hawthorne in His Times.* Boston: Houghton Mifflin, 1980.

Miller, Edwin Haviland. *Salem is My Dwelling Place: A Life of Nathaniel Hawthorne.* Iowa City: University of Iowa Press, 1991.

Nichols, Roy F. *Franklin Pierce: Young Hickory of the Granite Hills.* Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1958.

Parker, Herschel. *Herman Melville: A Biography. Vol.* 2. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002.

Stewart, Randall. *Nathaniel Hawthorne: A Biography.* New Haven: Yale University Press, 1948.

Turner, Arlin. *Nathaniel Hawthorne: A Biography.* New York: Oxford University Press, 1980.

Wineapple, Brenda. *Hawthorne: A Life.* New York: Alfred A. Knopf, 2003.

Young, Philip. *Hawthorne's Secret: An Un-Told Tale.* Boston: David R. Godine, 1984.

MAKALELER

Davidson, J.R., Connor, K.M., Swartz, M., "Mental Illness in U.S. Presidents between 1776 and 1974: A Review of Biographical Sources," *Journal of Nervous and Mental Diseases* 2006; 194:47–51.

Eslick, G., "*Helicobacter pylori* Infection Causes Gastric Cancer? A Review of the Epidemiological, Meta-analytic, and Experimental Evidence," *World Journal of Gastroenterology* 2006; 12:2991–2999.

Fallowfield, L., "Truth Sometimes Hurts but Deceit Hurts More," *Annals of the New York Academy of Sciences* 1997; 809:525–536.

Fei, S.J., Xiao, S.D., "Diet and Gastric Cancer: A Case-Control Study in Shanghai Urban Districts," *Chinese Journal of Digestive Diseases* 2006; 7:83–88.

Ferrari, E., Chevallier, T., Chapelier, A., Baudouy, M., "Travel as a Risk Factor for Venous Tromboembolic Disease: A Case-Control Study," *Chest* 1999; 115:440–444.

Gonzalez, C.A., Jakszyn, P., Gera, G. ve diğerleri, "Meat Intake and Risk of Stomach and Esophageal Adenocarcinoma within the European Prospective Investigation Into Cancer and Nutrition (EPIC)," *Journal of the National Cancer Institute* 2006; 98:345–354.

Gonzalez, C.A., Pera, G., Agudo, A. ve diğerleri, "Smoking and the Risk of Gastric Cancer in the European Prospective Investigation Into Cancer and Nutrition (EPIC)," *International Journal of Cancer* 2003; 107:629–634.

Holmes Sr., Oliver Wendell, "Hawthorne," *Atlantic Monthly* 14 (Temmuz 1864), s. 98–101.

Howson, C.P., Hiyama, T., Wynder, E.L., "The Decline in Gastric Cancer: Epidemiology of an Unplanned Triumph," *Epidemiology Review* 1986; 8:1–27.

Imamura, Y., Yoshimi, I., "Comparison of Cancer Mortality (Stomach Cancer) in Five Countries: France, Italy, Japan, UK and USA from the WHO Mortality Database (1960–2000)," *Japanese Journal of Clinical Oncology* 2005; 35:103–105.

Jakszyn, P., Gonzalez, C., "Nitrosamine and Related Food Intake and Gastric and Esophageal Cancer Risk," *World Journal of Gastroenterology* 2006; 12:4296–4303.

Kidd, M., Modlin, I.M., "A Century of *Helicobacter pylori*: Paradigms Lost—Paradigms Regained," *Digestion* 1998; 59:1–15.

Liebowitz, M.R., Ninan, P.T., Schneier, F.R., Blanco, C., "Integrating Neurobiology and Psychopathology into Evidence-Based Treatment of Social Anxiety Disorder," *CNS Spectrums* Ekim 2005; 10(10):Suppl 13:1–11.

Lipowski, Z.J., "Somatization: The Concept and its Clinical Application," *American Journal of Psychiatry* 1988; 145:1358–1368.

Ogren, M., Bergqvist, D., Wahlander, K., Eriksson, H., Sternby, N.H., "Trousseau's Syndrome—What is the Evidence? A Population-Based Autopsy Study," *Thrombosis and Haemostasis* 2006; 95:541–545.

Peery, T.M., "The New and Old Diseases: A Study of Mortality Trends in the United States, 1900-1969," *American Journal of Clinical Pathology* 1975; 63:453–474.

Schneier, F.R., Johnson, J., Hornig, C.D. ve diğerleri, "Social Phobia: Co-

morbidity and Morbidity in an Epidemiologic Sample," *Archives of General Psychiatry*, Nisan 1992; 49(4):282–288.

Stolt, C.M., Klein, G., Jansson, A., "An Analysis of a Wrong Nobel Prize—Johannes Fibiger, 1926: A Study in the Nobel Archives," *Advances in Cancer Research* 2004; 92:1–12.

Tsugane, S., Sasazuki, S., Koyabashi, M., Sasaki, S., "Salt and Salted Food Intake and Subsequent Risk of Gastric Cancer among Middle-Aged Japanese Men and Women," *British Journal of Cancer* 2004; 90:128–134.

6. AKLI BAŞINDALIĞIN TEKİNSİZ KARAKOLU: **Herman Melville'in Sayısız İlleti**

KİTAPLAR

Andreasen, Nancy. *The Creating Brain*. New York: Dana Press, 2005.

Arvin, Newton. *Herman Melville*. New York: William Sloane Associates, 1950.

Davis, Merrell R. ve Gilman, William H. editörler, *The Letters of Herman Melville*. New Haven: Yale University Press, 1960.

Delbanco, Andrew. *Melville: His World and Work*. New York: Alfred A. Knopf, 2005.

Jamison, Kay Redfield. *Touched With Fire: Manic-Depressive Illness and the Artistic Temperament*. New York: Free Press, 1993.

Leyda, Jay. *The Melville Log: A Documentary Life of Herman Melville. Volume 1*. New York, Gordian Press, 1969.

Leyda, Jay. *The Melville Log: A Documentary Life of Herman Melville, 1819–1891. Volume 2*. New York: Gordian Press, 1969.

Miller, Edwin H. *Melville*. New York: George Braziller, 1975.

Mumford, Lewis. *Herman Melville*. New York: Harcourt, Brace & Co., 1929.

Parker, Hershel. *Herman Melville: A Biography. Volume 1: 1819–1851*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.

Parker, Hershel. *Herman Melville: A Biography. Volume 2: 1851–1891*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002.

Robertson-Lorant, Laurie. *Melville: A Biography*. Boston: University of Massachusetts Press, 1996.

Rorabaugh, W.J. *The Alcoholic Republic*. New York: Oxford University Press, 1979.

Sealts Jr., M.M. *The Early Lives of Melville: Nineteenth-Century Biographical Sketches and Their Authors*. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1974.

Weaver, Raymond. *Herman Melville: Mariner and Mystic*. New York: George H. Doran Co., 1921.

Yatham, Lakshmi and Maj, Mario, editörler *Bipolar Disorder. Clinical and Neurobiological Foundations*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.

MAKALELER

Agid, O., Shapira, B., Zislin, J., "Environment and Vulnerability to Major Psychiatric Illness: A Case Control Study of Early Parental Loss in Major Depression, Bipolar Disorder and Schizophrenia," *Molecular Psychiatry* 1999; 4:163–172.

Bell, L., "On a Form of Disease Resembling Some Advanced Stages of Mania and Fever," *American Journal of Insanity* 1849; 1:97–127.

Carrier, D.R., Deban, S. M., Otterstrom, J., "The Face that Sank the *Essex*: Potential Function of the Spermaceti Organ in Aggression," *Journal of Experimental Biology* 2002; 205:1755–1763.

Fink, M., "Delirious Mania," *Bipolar Disorder* 1999; 1:54–60.

Kligerman, C., "The Psychology of Herman Melville," *Psychoanalytic Review* 1953; 40:125–143.

Kraines, S.H., "Bell's Mania," *American Journal of Psychiatry* 1934; 91:29–40.

Martin, P.M., Combes, C., "Emerging Infectious Diseases and the Depopulation of French Polynesia in the 19th century," *Emerging Infectious Diseases* 1996; 2:359–361.

Merikangas, K.R., Jin, R., He, J.P. ve diğerleri, "Prevalence and Correlates of Bipolar Spectrum Disorder in the World Mental Health Survey Initiative," *Archives of General Psychiatry* 2011; 68:241–251.

Nemeroff, C.B., "Neurobiological Consequences of Childhood Trauma," *Journal of Clinical Psychiatry* 2004;65 Suppl 1:18–28.

Otto, M.W., Perlman, C.A., Wernicke, R., "Posttraumatic Stress Disorder in Patients with Bipolar Disorder," *Bipolar Disorder* 2004; 6:470–479.

Peek-Asa, C., Zwerling, C., Young, T. ve diğerleri, "A Population-Based Study of Reporting Patterns and Characteristics of Men Who Abuse Their Female Partners," *Injury Prevention* 2005; 11:180–185.

Pollack, M.H., Simon, N.M., Fagiolini, A. ve diğerleri, "Persistent Posttraumatic Stress Disorder Following September 11 in Patients with Bipolar Disorder," *Journal of Clinical Psychiatry* 2006; 67:394–399.

Potash, J.B., Kane, H.S., Chiu, Y.F. ve diğerleri, "Attempted Suicide and Alcoholism in Bipolar Disorder: Clinical and Familial Relationships," *American Journal of Psychiatry* 2000; 157:2048–2050.

Schneck JM, "Karl Kahlbaum's Catatonia and Herman Melville's Bartleby the Scrivener," *Archives of General Psychiatry* 1972; 27:48–51.

Shih, R.T., Belmonte, P.L., Zandi, P.P., "A Review of the Evidence from Family, Twin and Adoption Studies for a Genetic Contribution to Adult Psychiatric Disorders," *International Review of Psychiatry* 2004; 16:260–283.

Shneidman, E.S., "Some Psychological Reflections on the Death of Malcolm Melville," *Suicide and Life-Threatening Behavior* 1976;6:231–242.

van der Linden, S., van der Heijde, D., Braun, J., Ankylosing spondylitis. In: E. D. Harris yardımcı editör, *Kelley's Textbook of Rheumatology*. 7. baskı Philadelphia: Elsevier Saunders, 2005.

Wilkinson, M., Bywaters, E. G., "Clinical Features and Course of Ankylosing Spondylitis, as seen in a Follow-Up of 222 Hospital Referred Cases," *Annals of the Rheumatic Diseases* 1958; 17:209–228.

7. SEKS VE ÖLÜM:

Brusella, Arsenik ve William Butler Yeats

KİTAPLAR

Alldritt, Keith. *W.B. Yeats: The Man and the Milieu*. New York: Clarkson Potter, 1997.

Brock, Pope. *Charlatan*. New York: Crown Publishers, 2008.

Brown, Terence. *The Life of W.B. Yeats: A Critical Biography*. Oxford: Blackwell Publishers, 1999.

Commission on Life Sciences, *Arsenic in Drinking Water*. Washington: National Academies Press, 1999.

Emsley, John. *The Elements of Murder*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Fitzgerald, Michael. *The Genesis of Artistic Creativity*. London: Jessica Kingsley, 2005.

Foster, Roy. *W.B. Yeats: A Life. Volume 1: The Apprentice Mage*. London: Oxford University Press, 1997.

Foster, Roy. *W.B. Yeats: A Life. Volume 2: The Arch-Poet*. London: Oxford University Press, 2003.

Harris, H.J. *Brucellosis*. New York: Paul B. Hoeber, 1941.

Hemingway, Ernest. *Hemingway and the Mechanism of Fame*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press, 2006.

Huddleson, I.F. *Brucellosis in Man and Animals*. New York: Commonwealth Fund, 1943.

Lyons, John B. *Thrust Syphilis Down to Hell and Other Rejoyceana: Studies in the Borderlands of Medicine and Literature.* Dublin: Glendale Press, 1988.

Maddox, Brenda. *Yeats's Ghosts.* New York: HarperCollins, 1999.

Murphy, William M. *Family Secrets: William Butler Yeats and His Relatives.* Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1995.

Torrey, E. Fuller. *The Roots of Treason: Ezra Pound and the Secrets of St. Elizabeth's.* New York: McGraw-Hill, 1984.

Tuohy, Frank. *Yeats.* New York: Macmillan, 1976.

Saddlemyer, Ann. *Becoming George: The Life of Mrs. W.B. Yeats.* London: Oxford University Press, 2002.

MAKALELER

Atkins, P.J., "White Poison? The Social Consequences of Milk Consumption, 1850–1930," *Social History of Medicine* 1992; 5(2):207–227.

Breathnach, C.S., "Maud Gonne: An Indomitable Consumptive," *Journal of Medical Biography* 2005; 13:232–240.

Calpasso, L., "Bacteria in Two-Millenia-Old Cheese, and Related Epizoonoses in Roman Populations," *Journal of Infection* 2002; 45:122–127.

Chapman, C., "Across the Atlantic: Impressions of England, Ireland, and Anne Yeats," *South Carolina Review* 1999; 32:202–210.

Gillette, A., "The Origins of the Manifesto of Racial Scientists," *Journal of Modern Italian Studies* 2001; 6:305–323.

Jolliffe, D.M., "A History of the Use of Arsenicals in Man," *Journal of the Royal Society of Medicine* 1993; 86:287–289.

Lasky, T., Sun, W., Kadry, A., Hoffman, M.K., "Mean Total Arsenic Concentrations in Chicken 1989–2000 and Estimated Exposures for Consumers of Chicken," *Environmental Health Perspectives* 2004; 112:18–21.

Miller, N.L., Fulmer, B.R., "Injection, Ligation, and Transplantation: The Search for the Glandular Fountain of Youth," *Journal of Urology* 2007;177:2000–2005.

Miller Jr., W.H., Schipper, H.M., Lee, J.S. ve diğerleri, "Mechanisms of Action of Arsenic Trioxide," *Cancer Research* 2002; 62:3893–3903.

Miner, M,. Siegel, L. S., "William Butler Yeats: Dyslexic?" *Journal of Learning Disabilities* 1992; 25:372–5.

Nicoletti, P., "A Short History of Brucellosis," *Veterinary Microbiology* 2002; 90:5–9.

Pappas, G., Akritidis, N., Bosilkovski, N., Tsianos, E., "Brucellosis," *New England Journal of Medicine* 2005; 352:2325–2336.

Potter, N., "An Essay on the Medicinal Properties and Deleterious Qualities of Arsenic.": Caldwell, C., editör, *Medical Theses of the University of Pennsylvania, Vol. I*'de. Philadelphia: Thomas and William Bradford, 1805.

Przygoda, G., Feldmann, J., Cullen, W.R., "The Arsenic Eaters of Styria," *Applied Organometallic Chemistry* 2001; 15:457–462.

Seneta, E., Seif, F.J., Liebermeister, H., Dietz, K., "Carl Liebermeister (1833–1901): A Pioneer of the Investigation and Treatment of Fever," *Journal of Medical Biography* 2004; 12:215–221.

Sengoopta, C., "Dr. Steinach Coming to Make Old Young!": Sex Glands, Vasectomy, and the Quest for Rejuvenation in the Roaring Twenties," *Endeavour* 2003; 27:122–126.

Wainwright, C.W., "Melitensis Infection: Treatment with Neoarsphenamine," *Southern Medical Journal* 1937; 30:600–608.

Vassallo, D.J., "The Centenary of the Sinking of the Mediterranean Fleet Flagship, HMS *Victoria*. What Was the Role of Malta Fever?" *Journal of the Royal Navy Medical Service* 1993; 79:91–99.

Young, D.A.B., "Florence Nightingale's Fever," *British Medical Journal* 1995; 311:1697–1700.

8. AMATÖR BİR TIP DOKTORUNUN BAŞINA GELEN TIBBİ AKSİLİKLER: **Jack London'ın Kibirden Ölümü**

KİTAPLAR

Haley, James L. *Wolf: The Lives of Jack London*. New York: Basic Books, 2010.

Kershaw, Alex. *Jack London: A Life*. New York: St. Martin's Press, 1997.

London, Jack. *The Cruise of the* Snark. New York: Penguin Books, 2004.

London, Jack. *John Barleycorn*. New York: Modern Library, 2001.

Moore, J.E.. *The Modern Treatment of Syphilis*. Springfield, IL: Charles C. Thomas, 1933.

Sinclair, Andrew. *Jack: A Biography of Jack London*. New York: Harper and Row, 1977.

Walker, Franklin. *Jack London and the Klondike*. San Marino, California: Huntington Library, 1978.

MAKALELER

Bomback, A.S., Klemmer, P.J., "Jack London's Chronic Interstitial Nephritis," *Pharos* 2008; 71(1):26–30.

Dodd, F., "An Astrologer from Down East," *New England Quarterly* 1932; 5(4):769–799.

Kampmeier R.H. "Syphilis Theraphy: An Historical Perspective," *Journal of the American Venereal Disease Association* 1976; 3(2 Pt 2):99–108.

Norris, J., "The 'Scurvy Disposition': Heavy Exertion as an Exacerbating Influence on Scurvy in Modern Times," *Bulletin of the History of Medicine* 1983; 57(3):325–338.

Rinaldi, A., "Yaws: A Second (and Maybe Last?) Chance for Eradication," *PLoS Neglected Tropical Diseases* 2008; 2(8):e275.

Thorburn, A.L., "Paul Ehrlich: Pioneer of Chemotherapy and Cure by Arsenic (1854–1915)," *British Journal of Venereal Disease* 1983; 59:404–405.

Weismann, K., "Neurosyphilis, or Chronic Heavy Metal Poisoning: Karen Blixen's Lifelong Disease," *Sexually Transmitted Diseases* 1995; 22:137–144.

9. YÜZ KIZARTICI GİZLİ HASTALIK: **James Joyce'un Zührevi Hastalıkları**

KİTAPLAR

Baumann, Frederick. *Gonorrhea: Its Diagnosis and Treatment*. New York: D. Appleton and Co., 1908.

Budgen, Frank. *James Joyce and the Making of Ulysses*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1960.

Ellmann, Richard. *James Joyce*. Oxford: Oxford University Press, 1982.

Ferris, Kathleen. *James Joyce and the Burden of Disease*. Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 1995.

Jackson, John Wyse and Costello, Peter. *John Stanislaus Joyce*. New York: St. Martin's Press, 1997.

Johnson, Alexander B. *Surgical Diagnosis*, 2. cilt. New York: D. Appleton and Co., 1909.

Joyce, James. *Finnegans Wake*. New York: Penguin Books, 1999.

Joyce, James. *A Portrait of the Artist as a Young Man* and *Dubliners*. New York: Barnes and Noble Books, 2004.

Joyce, James. *Ulysses*. New York: Vintage Books, 1986.

Joyce, Stanislaus. *My Brother's Keeper: James Joyce's Early Years*. Cambridge, Massachusetts: Da Capo Press, 2003.

Lyons, John B. *James Joyce and Medicine*. Dublin: Dolmen Press, 1973.

Lyons, John B. *Thrust Syphilis Down to Hell and Other Rejoyceana*. Dublin: Glendale Press, 1988.

Maddox, Brenda. *Nora: The Real Life of Molly Bloom.* Boston: Houghton Mifflin, 1988.

Schloss, Carol Loeb. *Lucia Joyce: To Dance in the Wake.* New York: Farrar, Strauss, and Giroux, 2003.

MAKALELER

Ascaso, F.J., Bosch, J., "Uveitic Secondary Glaucoma: Influence in James Joyce's (1882–1941) Last Works," *Journal of Medical Biography* 2010; 18:57–60.

Burns, J.K., "Psychosis: A Costly By-Product of Social Brain Evolution in *Homo sapiens*," *Progress in Neuropsychopharmacology and Biological Psychiatry* 2006; 30:797–814.

Edwards-Jones, V., "The Benefits of Silver in Hygiene, Personal Care and Healthcare," *Letters in Applied Microbiology* 2009; 49:147–152.

Lyons, J.B., "James Joyce: Steps Towards a Diagnosis," *Journal of the History of the Neurosciences* 2000; 9:294–306.

Paton, A., "James Joyce: A Case History," *British Medical Journal* 1975; 2:636–637.

Panush, R.S., Paraschiv, D., Dorff R.E., "The Tainted Legacy of Hans Reiter," *Seminars in Arthritis and Rheumatism* 2003; 32:231–236.

Sullivan, E., "Ocular History of James Joyce," *Surveys in Ophthalmology* 1984; 28:412–415.

10. "ER YA DA GEÇ CANIMA OKUYACAK OLAN HASTALIK": Orwell'in Öksürüğü

KİTAPLAR

Bowker, Gordon. *Inside George Orwell.* New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Crick, Bernard. *George Orwell: A Life.* Harmondsworth: Penguin Books, 1982.

Dormandy, Thomas. *The White Death: A History of Tuberculosis.* London: Hambledon and London, 1999.

Kayne, G.G., Pagel, W., O'Shaughnessy, L. *Pulmonary Tuberculosis.* London: Oxford University Press, 1939.

Meyers, Jeffrey. *Orwell: Wintry Conscience of a Generation.* New York: WW Norton, 2000.

Orwell, George. *Collected Essays, Journalism, and Letters of George Orwell.*

Sonia Orwell ve Ian Angus, editörler; Harmondsworth, England: Penguin Books, 1970.

Orwell, George. *The Complete Works of George Orwell.* Peter Davison, editör; London: Secker and Warburg, 1998.

Orwell, George. *Diaries.* Peter Davison, editör; London: Harvill Secker, 2009.

Orwell, George. *Penguin Complete Longer Non-Fiction of George Orwell.* Harmondsworth: Penguin Books, 1983.

Shelden, Michael. *Orwell: The Authorized Biography.* New York: HarperCollins, 1991.

Taylor, D.J. *Orwell: The Life.* New York: Henry Holt, 2003.

KİTAPLAR

Afzelius, B.A., Mossberg, B., Bergstrom, B.E., "Immotile Cilia Syndrome," in: Scriver, C.R., Beaudet, A.L., Sly, W.S., Valle, D., editörler; *The Metabolic and Molecular Bases of Inherited Disease,* 8. baskı (New York: McGraw Hill, 2001), s. 4817–4827.

Dally, A., "The Rise and Fall of Pink Disease," *Social History of Medicine* 1997; 10:291–304.

Doll, R., Hill, A.B., "Mortality of Doctors in Relation to Their Smoking Habits," *British Medical Journal* 1954; 1(4877):1451–1455.

Hendry, W.F., A'Hern, R.P., Cole, P.J., "Was Young's Syndrome Caused by Exposure to Mercury in Childhood?" *British Medical Journal* 1993; 307:1579–1582.

Marshall, G.M., Blacklock, J.W.S., Cameron, V.C. ve diğerleri, "Streptomycin Treatment of Pulmonary Tuberculosis," *British Medical Journal* 1948; 2(4582):769–782.

Oermann C.M., "Fertility in Patients with Cystic Fibrosis," *Chest* 2000; 118:893–894.

Ross, J.C., Gow, J.C., St. Hill, C.A., "Tuberculous Epididymitis: A Review of 170 Patients," *British Journal of Surgery* 1961; 48:663–666.

Rustad, T.R., Sherrid, A.M., Minch, K.J. ve diğerleri, "Hypoxia: A Window into *Mycobacterium tuberculosis* Latency," *Cellular Microbiology* 2009; 11:1151–1159.

Shepherd, M.P., "Plombage in the 1980s," *Thorax* 1985; 40:328–340.

Sole-Balcells, F., Jimenez-Cruz, F., de Cabezon, J.S., Rosello, A.S., "Tuberculosis and Infertility in Men," *European Urology* 1977; 3:129–131.

Strieder, J.W., Laforet, E.G., Lynch, J.P., "The Surgery of Pulmonary Tuberculosis," *New England Journal of Medicine* 1967; 276:960–965.

Vargas, M.H., Furuya, M.E., Perez-Guzman, C., "Effect of Altitude on the Frequency of Pulmonary Tuberculosis," *International Journal of Tuberculosis and Lung Disease* 2004; 8:1321–1324.

Vree, M., Hoa, N.B., Sy, D.N. ve diğerleri, "Low Tuberculosis Notification in Mountainous Vietnam is Not Due to Low Case Detection," *BMC Infectious Diseases* 2007; 7:109.

Wawersik, J., "History of Chloroform Anesthesia," *Anaesthesiologie und Reanimation* 1997; 22:144–152.

Jack London'ın inişli çıkışlı hayatı, Swift'in saplantılı temizlik düşkünlüğü, Joyce'un sayısız göz ameliyatı...

Büyük yazarların hastalıkları ve tedavi süreçleri yapıtlarına nasıl yansıdı? Shakespeare frengiden mi mustaripti? Peki antibiyotiğin bilinmediği bir çağda nasıl tedavi ediliyordu? Oyunlarında ve şiirlerinde cinselliğe göndermelerin bunca çok olması, üstelik yaşamının sonlarına doğru giderek artması nasıl açıklanabilir?

Ross, ülkemizde de iyi tanınan Melville, Milton, Swift, Joyce, Orwell gibi yazarların biyografilerine ve yapıtlarına çağdaş tıp açısından yaklaşarak yer yer kurmaca yer yer de gerçek karakterlerin çevresinde ördüğü öykülerle edebiyat ve tıp tarihinde eğlenceli bir yolculuğa çıkarıyor okuru.

THG
0564136
DEF

ISBN 978-975-08-3223-9